

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

128177

**TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDE KAMU TEŞVİKLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1980 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

128177

T. Koray AKMAN

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Hakan AY

İZMİR
2003

Doktora tezi olarak sunduğum “Turizm Sektörünün Gelişmesinde Kamu Teşviklerinin Değerlendirilmesi (1980 Sonrası Türkiye Örneği)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla onaylarım.

Tarih

18.07/2003

T. Koray AKMAN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Tansel Koray AKMAN'ın "Turizm Sektörünün Gelişmesinde Kamu Teşviklerinin Değerlendirilmesi (1980 Sonrası Türkiye Örneği)" konulu tezi incelenmiş ve aday .../ ... / tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☐	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☐
DÜZELTME yapılmasına	☒	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	☐	** ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

Evet

Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb) aday olabilir.

☐

☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐

☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐

☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.

☐

☐

Tez basımı gereksizdir.

YÜKSEK ÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU**Tez No:****Konu Kodu :****Üniv.Kodu:*****Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.****Tez Yazarın****Soyadı: AKMAN****ADI: Tansel Koray****Tezin Türkçe Adı : Turizm Sektörünün Gelişmesinde Kamu Teşviklerinin Değerlendirilmesi (1980 Sonrası Türkiye Örneği)****Tezin Yabancı Dildeki Adı : The Evaluation of Government Subsidies on Developing of Tourism Sector (Model of Turkey After 1980)****Tezin Yapıldığı****Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yıl: 2003****Diğer Kuruluşlar:****Tezin Türü****Yüksek Lisans : ☐****Dili : Türkçe****Doktora : ☐****Sayfa Sayısı : 221****Tıpta Uzmanlık : ☐****Referans Sayısı : 125****Sanatta Yeterlilik : ☐****Tez Danışmanı****Ünvanı : Yrd.Doç.Dr.****Adı : Hakan****Soyadı : Ay****Türkçe Anahtar Kelimeler :**

1. Turizm

1. Tourism

2. Kamu Teşviği

2. Government Subsidies

3. Avrupa Birliği Ülkeleri

3. Member States of European Communities

4. Kamu Harcaması

4. Government Expenditures

5. Sermaye Yatırımları

5. Capital Investment

Tarih: 18.07.2003**İmza:**

ÖZET

Turizm; insanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında, yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerdir.

1990'lı yıllarla birlikte gelişimini hızla arttıran turizm, hem dünyada hem de Türkiye'de ekonominin en büyük sektörlerinden biri haline gelmiştir. Bugün dünyanın en büyük üçüncü sektörü olan turizm sektörünün, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin istihdam ve dış ödemeler dengelerine çok olumlu katkıları bulunmaktadır. Turizm ayrıca alt-üst yapının gelişmesinde ve bölgeler arası dengeli kalkınmanın sağlanmasında da son derece etkili bir silahtır.

Turizm, Türkiye için de büyük önem arz eden bir sektördür. 2000 yılı istatistiklerine bakıldığında, 7.6 milyar Dolar turizm geliri ile Türkiye'nin dünya 14'üncüsü olduğu görülmektedir. Türkiye'de toplam istihdamın %16,9'unu, doğrudan ve dolaylı şekilde turizm sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır.

Oldukça karmaşık ve kompleks bir yapıya sahip olan turizm sektörünün belli yerlerde planlı ve eşgüdümlü bir çaba ile geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin; turizm yatırımları için kullanılacak arazinin doğal ve kültürel anlamda bir nitelik taşıması zorunluluğunun oluşu ve bu nitelikteki arazilerin özel mülkiyetten yeterli büyüklükte ve uygun fiyatla alınmasının çok zor olması, kamu mülkiyetindeki arazilerin ise bürokratik engeller aşılamadığı için sağlanamaması, yatırım olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca kurulacak üst yapı, iyi bir alt yapı da gerektirmektedir. Bütün bunları girişimcinin tek başına gerçekleştirmesinin neredeyse imkansızdır. İşte bu yüzden devletler uyguladıkları bir çok teşvik programları ile turizm yatırımcılarını destekleyerek turizm gelirlerinde artış sağlama yoluna gitmektedir.

Bugün turizmde rakiplerimiz konumundaki ülkelere baktığımız zaman, AB üyesi olan bu ülkelerin hepsinde de turizmin hem AB fonlarından hem de kendi hükümetleri tarafından ciddi şekilde desteklendiği görülmektedir.

AB ülkelerindeki rakiplerimiz incelendiğinde, turizmin büyük ölçüde dolaylı teşviklerle desteklendiği görülmektedir. Genelde hibe ve düşük faizli, uzun vadeli krediler şeklinde olan teşvikler, yoğun olarak AR-GE, tanıtım, kültür yatırımları, alt yapı yatırımları ve KOBİ'lere verilmektedir. AB ülkeleri ile Türkiye kıyaslandığında ise, ülkemizde turizm teşviklerinin yetersiz, turizm için yapılan kamu harcamalarının ve sabit sermaye yatırımlarının son derece az ancak turizm sektöründen alınan vergilerin bütün rakiplerimizden fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar yetersiz de olsa, Türkiye'de turizm sektörüne 1983-1994 yılları arasındaki uygulanan teşvik politikaları sonucunda, yatırımlarda, yatak sayısı ve turizm gelirlerinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye'de özellikle hibe türü teşviklerin etkili olduğu ancak vergi türü teşviklerin yatırım kararını hemen hiç etkilemediği görülmektedir. 1983-1994 yılları arasındaki bu gelişmelere rağmen, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında teşvikler ve bunun sonucu olarak turizm yatırımlarında hissedilir bir azalma meydana gelmiştir. Durma noktasına gelmiş olan ve birçok noktada aksayan teşvik sistemimizle bu ilerlemeyi sürdürmek zordur.

Türkiye'de zamanın ihtiyaçlarına uygun, fonksiyonel bir turizm teşvik politikasına ihtiyaç vardır. Turizm genel kanunlar ve teşvik politikaları ile değil, sektöre özel kanun ve politikalarla yönetilmelidir. Ülkemizde daha önce çok etkili olan hibe türü teşviklere tekrar dönülmeli, turizm işletmeleri KOBİ kapsamına alınmalı, işletmelere düşük faizli ve uzun vadeli krediler sağlanmalı, oldukça yüksek olan vergi oranları rakipleri düzeyine getirilmelidir. Aksi takdirde, Türk turizminin rakipleri ile rekabet şansı her geçen gün azalacaktır.

ABSTRACT

Tourism; besides being a place where people constantly have houses, is an activity which arises their needs when they travel and places they temporarily reside.

In the 1990's with the development of years, the rapidly growing tourism both in the world and in Turkey has become one of the largest sectors. Today's largest third sector tourism, is gives positive impact of employment and foreign trade balance payment to developing countries. Also, tourism is an effective gun for growing up structure and balance of development between regions.

Tourism is the most important supplying sector in Turkey. When looking at the 2000 statistics, with a tourism income of 7.6 billion Dollars, Turkey is the 14th in the world a percentage of 16,9 of the total employment percentage in Turkey is formed by the direct and indirect workers in the tourism sector.

The tourism sector possesses a rather mixed and complex structure which in some places with effort to plan and coordinated should be developed. For example, the absolute necessity for land that is going to be used as a tourism investment to carry a natural and cultural quality and land with these qualities must be large enough properties and that they are very hard to find at suitable price, as for public land owners not being able to surpass bureaucratic obstacles, eliminates the ability to invest. Also, a good substructure is needed to establish a superstructure. It is almost impossible to fulfill all of these as an investor on his/her own. Because of this the government carries out many incentive programs and support tourism investors so that passage of tourism income increases.

When we look at countries which are our rivals in the tourism sector, it can be seen that tourism is seriously supported by European Community's fund and by their own governments.

If we look at our rivals in European Community, as a big rate, tourism is supported by indirect subsidies. Usually, these subsidies are donates and low rate, long period credits and they are given to the investigation, advertisement, cultural investments, infrastructure investments and to SME

If we compare European Community Countries to Turkey, we will find out that, although the highest taxes to tourism are in Turkey, subsidies, government expenditures, capital investments are most insufficient.

No matter how insufficient the tourism sector of Turkey is in especially between 1983-1994, was subsidized and in a short period of time showed a large amount of improvement at investment, hotels rooms and tourism incomes. It appears that, donates was more effective but tax subsidized was not effect to the investment decisions. Although these good developments between 1983-1994, after the economical crisis in 1994, all subsidies was stopped, so all tourism investments had a big decreased. Especially after 1994, it has come to the stopping point and due to the many delaying points in our incentives system it is difficult to show any progress.

According to the need of this period, Turkey needs an appropriate, functioning tourism incentive politics. Tourism musn't be managed with general laws and incentive politics but needs it's own characteristic laws and incentive politics. In Turkey, donates must be given again, tourism business must be accepted as SME, low rate and long period credits must be given, taxes need reduction as soon as possible. Otherwise, Turkey will not have any chance to rival against other countries.

**TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞMESİNDE KAMU TEŞVİKLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ (1980 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	III
YÖK DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XV
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİ EKONOMİLERDE TURİZM SEKTÖRÜ VE ETKİLERİ	1
1.1. TURİZM TANIMI VE TURİZM İSTATİSTİKLERİNDE KULLANILAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR.....	1
1.2. TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ETKİLERİ.....	9
1.2.1. Turizmin Mali Ekonomik Etkileri.....	10
1.2.1.1. Turizmin Dış Ödemeler Dengesine Etkisi.....	10
1.2.1.2. Turizmin Gelir Etkisi.....	12
1.2.1.3. Turizmin Devlet Gelir ve Harcamalarına Etkisi.....	13
1.2.2. Turizmin Reel Ekonomik Etkileri.....	15
1.2.2.1. Turizmin İstihdam Etkisi.....	15
1.2.2.2. Turizmin Diğer Sektörlere Etkisi.....	17
1.2.2.3. Turizmin Alt ve Üst Yapı Üzerine Etkisi.....	19
1.2.2.4. Bölgeler Arası Dengeli Kalkınma Bakımından Turizm.....	21

1.3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM FAALİYETLERİNDEKİ GELİŞMELER.....	22
1.3.1. Turizmin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Dünya Turizmindeki Gelişmeler.....	23
1.3.2. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Türk Turizmindeki Gelişmeler.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAMU TEŞVİKLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİNDE TEŞVİK UYGULAMALARI....	42
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE UYGULANAN KAMU TEŞVİKLERİ.....	44
2.1.1. Ortak Pazarla Bağdaşmayan Yardımlar (Madde:92/1).....	45
2.1.2. Ortak Pazarla Bağdaşır Yardımlar (Madde:92/2)	46
2.1.3. AB'de Devlet Yardımlarına Yönelik Genel Değerlendirme Kısıtları.....	48
2.1.4. Avrupa Birliğinde Veriliş Biçimine Göre Teşvik Türleri.....	50
2.1.5. Bazı Avrupa Devletlerinde Uygulanan Teşvik Tedbirleri.....	55
2.1.5.1. Almanya'da Teşvik Tedbirleri.....	55
2.1.5.2. Fransa'da Teşvik Tedbirleri.....	56
2.1.5.3. İtalya'da Teşvik Tedbirleri.....	58
2.1.5.4. İngiltere'de Yatırım Teşvik Tedbirleri.....	59
2.1.5.5. Yunanistan'da Teşvik Tedbirleri.....	61
2.1.5.6. İspanya'da Teşvik Uygulamaları.....	61
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÜYE ÜLKELERE SAĞLADIĞI TURİZM TEŞVİKLERİ.....	63
2.2.1. Avrupa Birliği'nde Turizmi Doğrudan Hedef Alan Teşvik Programları.....	67
2.2.2. AB'nin Turizmi Teşvik İçin Uyguladığı Dolaylı Teşvikler (Hizmetler).....	72
2.2.2.1. Turizm Sezonunun Uzatılması.....	72
2.2.2.2. Vergi Politikaları.....	72
2.2.2.3. Ulaştırma Politikaları.....	73
2.2.2.4. Mesleki Eğitim ve Gençlik Programları.....	75
2.2.2.5. Çevre Programları.....	77
2.2.2.6. Kültür Politikaları.....	77
2.2.2.7. Araştırma ve Geliştirme Politikası.....	78
2.2.2.8. Schengen Anlaşması ve Serbest Dolaşım.....	80

2.2.3. Avrupa Birliği'nin Turizmi Teşvik İçin Kullandığı Yapısal ve Bölgesel Fonlar.....	80
2.2.4. Turizmde Söz Sahibi Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Turizmi Teşvik Uygulamaları.....	85
2.2.4.1. İspanya.....	86
2.2.4.2. Yunanistan.....	89
2.2.4.3. Fransa.....	93
2.2.4.4. Portekiz.....	95
2.2.4.5. İngiltere.....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE İZLENEN TEŞVİK UYGULAMALARI.....	101
3.1. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ TEŞVİK UYGULAMALARI.....	101
3.1.1. 1920-1950 Dönemi.....	101
3.1.2. 1950-1960 Dönemi.....	102
3.2. PLANLI DÖNEMDE TEŞVİK UYGULAMALARI.....	103
3.2.1. 1963-1967 Arası Birinci Plan Dönem.....	103
3.2.2. 1968-1972 İkinci Planlı Dönem.....	105
3.2.3. 1973-1977 Arası Üçüncü Plan Dönem.....	108
3.2.4. 1979-1983 Arası Dördüncü Plan Dönem.....	109
3.2.5. 1984 Geçiş Dönemi.....	111
3.2.6. 1985-1989 Arası Beşinci Plan Dönem.....	112
3.2.7. 1990-1994 Arası Altıncı Plan Dönemi.....	114
3.3. 1995 YILI SONRASI TEŞVİK UYGULAMALARI.....	116
3.3.1. Yatırımlara Yapılacak Devlet Yardımları.....	116
3.3.1.1. Yatırım İndirimi.....	117
3.3.1.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti ve Fon Muafiyeti.....	119
3.3.1.3. AR-GE Yatırımlarına Yapılacak Devlet Yardımları.....	120
3.3.1.4. Çevre Korumaya Yönelik Yatırımlara Yapılacak Devlet Yardımları.....	121
3.3.1.5. Yöresel El Sanatlarının Desteklenmesine Yönelik Devlet Yardımları.....	121
3.3.1.6. KOBİ'lere Yapılacak Devlet Yardımları.....	121
3.3.1.7. Taşınma Destekleri.....	122

3.3.1.8. Kalite – Standart Sağlamaya Yönelik Devlet Yardımları.....	122
3.3.1.9. Yatırımlara Kredi Şeklinde Sağlanacak Devlet Yardımları.....	123
3.3.1.10. Makine ve Teçhizat Alımlarında Katma Değer Vergisi Desteği.....	123
3.3.1.11. Orta ve Uzun Vadeli Yatırım Kredilerinde Vergi, Resim ve Harç İstisnası.....	124
3.3.1.12. KDV Ertelemesi.....	125
3.3.1.13. Yatırım Mali İmalatının Teşvik Kredisi.....	125
3.3.1.14. Ayni ve Nakdi Dış Kredi ve Merkez Bankası Reeskont Kredileri..	126
3.3.1.15. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Çalışanların Ücretlerinin Vergilendirilmesinde Özel İndirim.....	126
3.3.1.16. SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu.....	127
3.3.1.17. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP).....	127
3.3.1.18. Fon Kaynaklı Kredi (FKK).....	128
3.3.1.19. Arsa Desteği.....	128
3.3.1.20. Bina İnşaat Harcı İstisnası.....	129
3.3.1.21. Enerji Desteği.....	129
3.3.1.22. Yatırım Finansman Fonundan Yararlanma	130
3.3.2. İhracata Yönelik Devlet Yardımları.....	131
3.3.2.1. AR-GE Yardımı.....	131
3.3.2.2. Çevre Koruma Yardımları.....	132
3.3.2.3. Yurtiçi ve Yurtdışı Uluslararası Nitelikteki İhtisas Fuarlarına İlişkin Yardımlar	133
3.3.2.4. Pazar Araştırmasına Yönelik Yardımlar.....	134
3.3.2.5. Yurtdışı Ofis – Mağaza İşletme ve Tanıtım Faaliyetlerine İlişkin Yardımlar.....	135
3.3.2.6. Eğitim Yardımları.....	135
3.3.2.7. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları.....	136
3.3.2.8. Patent, Faydalı Model Belgesi ve Endüstriyel Tasarım Tescil Belgesi.....	137
3.3.2.9. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfının Destekleri.....	137
3.3.2.10. Stratejik Odak Konuları Projeleri.....	137
3.3.2.11. İstihdam Yardımı.....	138
3.3.2.12. Türk Ürünlerini Yurt Dışında Markalaştırılması, Tanıtımı ve Türk Mali İmajının Yerleşmesine Yönelik Faaliyetlerin Desteklenmesi.....	138

3.4. TÜRKİYE’DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK KAMUSAL TEŞVİK UYGULAMALARI.....	139
3.4.1. Türkiye’de Turizm Teşvik Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi.....	139
3.4.2. Turizm Sektörünün Kalkınma Planının Uygulanması Esasına Dair	
Kanun Uyarınca Teşviki.....	143
3.4.2.1. Turizm Sektörünün Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar Uyarınca Teşviki.....	143
3.4.2.2. Yatırımlara Devletçe Sağlanabilecek Destek Unsurları.....	144
3.4.2.2.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut İstisnası.....	144
3.4.2.2.2. Yerli Makine ve Teçhizat KDV Desteği.....	145
3.4.2.2.3. Orman Fonuna Katkıların Taksitlendirilmesi.....	146
3.4.2.2.4. Emlak Vergi Kanunu ile Sağlanan Teşvikler.....	146
3.4.2.2.5. Enerji Desteği.....	146
3.4.2.2.6. Haberleşme Kolaylıkları.....	146
3.4.2.2.7. Arsa Tahsisı.....	147
3.4.2.2.8. Yabancı Personel Çalıştırılması.....	147
3.4.2.2.9. Alkollü İçki Satışı ve Talih Oyunları.....	147
3.4.2.2.10. Resmi Tatil, Hafta Sonu ve Öğle Tatilleri.....	148
3.4.2.2.11. Fondan Kredi Tahsisı.....	148
3.4.2.3. İhracatta, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerde ve Yatırımlarda Damga Vergisi ve Harç İstisnası Uygulanması.....	149
3.4.2.4. İthalde KDV Ertelemesi ve Teşvik Belgeli Yatırımlarla İlgili İstisna....	151
3.4.2.4.1. İthalde KDV Ertelemesi.....	151
3.4.2.4.2. Teşvik Belgeli Yatırımlarda KDV istisnası.....	152
3.4.2.4.3. Katma Değer Vergisi İstisnası.....	153
3.4.2.5. Yatırım İndirimi.....	153
3.4.3. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Çerçevesinde Turizm Yatırımlarının Teşviki.....	158
3.4.4. Gümrük Kanunu’nda Yer Alan Turizmi Teşvik Tedbirleri.....	160
3.4.5. Deniz Ticaret Filosunun Geliştirilmesi ve Gemi Tesislerinin Teşviki Hakkında Kanun’un Turizmi Teşvik Yönü.....	161
3.5. TÜRKİYE’DE TURİZM TEŞVİKLERİNİN ANALİZİ.....	162
3.5.1. Teşvik Araçlarının Etkinliği.....	166
3.5.1.1. Nakit Teşvikler.....	166

3.5.1.2. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi (KKDP).....	167
3.5.1.3. Teşvik Primi (TP)	168
3.5.1.4. Fon Kaynaklı Krediler	169
3.5.2. Vergisel Teşvikler.....	169
3.5.2.1. KDV Desteği.....	172
3.5.2.2. Yatırım İndirimi.....	172
3.5.2.3. Gümrük Muafiyeti.....	175
3.5.2.4. Diğer Vergi Resim ve Harçlar.....	176
3.6. TEŞVİK EDİLEN TURİZM YATIRIMLARININ GELİŞİMİ.....	176
SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	182
KAYNAKÇA.....	207

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e	: Adı geçen eser
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ATAK	: Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Yönetimi Projesi
ATY	: Avrupa Turizm Yılı
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
Bkz	: Bakınız
ECU	: Avrupa Topluluğu Para Birimi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
S	: Sayı
S	: Sayfa
y.a.g.e	: Yukarıda adı geçen eser
Md	: Madde
KDV	: Katma Değer Vergisi
KDVK	: Katma Değer Vergisi Kanunu
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KKDP	: Kaynak Kullanım Destekleme Primi
TYD	: Turizm Yatırımcıları Derneği

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: 1985 – 1995 Yılları Arası Turizm Gelirlerinin, Ulusal Hasılaya Katkısı	
En Büyük Olan Ülkeler	25
Tablo 2 : 2002-2012 Yılları Arası Ülkelere Gelecek Turist Sayılarındaki Artış	
Oranı.....	26
Tablo 3 : Turizm Geliri En Yüksek Olan Ülkeler.....	28
Tablo 4 : İspanya’da Turizm Sektörünün Diğer Sektörlerde Yarattığı Talep	
Artışı.....	29
Tablo 5 : Ülkelere Göre Turizm Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı.....	31
Tablo 6 : Turizm Sektörü İçin Yapılan Kamu Harcamaları.....	32
Tablo 7 : Ülkelerin Turizm Sermaye Yatırımları.....	33
Tablo 8 : Ülkelerin, Turizm Endüstrisinde Ödediği Verginin, Turizmden Elde	
Edilen GSMH İçindeki Payı.....	34
Tablo 9 : Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Turist Sayısı Ve Turizm Geliri.....	36
Tablo 10: Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	38
Tablo 11: 1989–1992 Yılları Arasında Turizm Sektörüne Yönelik AYB	
Finansmanı.....	81
Tablo 12 : 1989 – 1993 Yılları Arasında Ülkelere Ve Hedeflere Göre Turizme	
Ayrılan AB Yapısal Fonları.....	84
Tablo 13 : 1989-1999 Yılları Arası Turizme Ayrılan AB Yapısal Fonları.....	84
Tablo 14 : İstisna Kullanan Ve Kullanmayan Acentaların Vergi Yükü Farkı.....	171
Tablo 15 : Türkiye’de Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım İndiriminden	
Yararlanma Oranı (1980-2002).....	174
Tablo 16 : Sabit Sermaye Yatırımları	178
Tablo 17 : Turizm Yatırım Teşviklerinin Tesis Ve Yatak Sayısı Artışına Etkisi..	179
Tablo 18 : Döviz Gelirleri	181

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 : Turizm Gelirlerinde En Hızlı Artış Sağlayan Ülkeler (1985-1995).....	25
Grafik 2 : Yıllara Göre Türkiye’de Turizm İstihdamı.....	39

GİRİŞ

1990'lı yıllarla birlikte gelişimini nitelik ve nicelik olarak arttıran turizm, hem dünyada hem de Türkiye'de ekonominin en büyük sektörlerinden biri haline gelmiştir. Bugün 500 milyar doları aşan pazar hacmi ile sermaye malları üretimi ve telekomünikasyon sektörünün ardından, dünyanın en büyük üçüncü sektörü olan turizm sektörü, Türkiye'de ana sanayi dalları içinde en hızlı büyümeyi yakalayan sektör konumundadır.

Turizm sektörü, yarattığı taleple birçok sektörün girdi ve çıktılarında önemli artışlar meydana getirmektedir. İspanya örneği, bu gerçeği gözler önüne sermektedir. İspanya'daki turizm talebindeki bir birim artış, konaklama tesislerindeki ulaşım taşımacılık ve seyahat acenteliği sektöründe 1.5 dolayında talep arttırmıştır. Diğer taraftan turizm talebinden kaynaklanan üretim artışlarında, ülkenin birçok sektörü turizmden olumlu yönde gelişme kaydetmiştir.

Bugün bütün ülkelerin ihracat gelirleri içinde oldukça önemli bir yere sahip olan turizm, ihracat önceliklerinde birinci sıralara ilerlemektedir. Birçok ülkenin turizm gelirleri, ihracatını kat ve kat aşarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizmin ödemeler dengesindeki açıkları gidermedeki önemi, giderek artmaktadır. Dünyada 11 ülkenin turizm gelirleri, toplam mal ihracatını aşarken, 38 ülkede turizm gelirleri, en büyük ihracat sektörünün de önüne geçmiştir.

Oldukça karmaşık ve kompleks bir yapıya sahip olan turizm sektörünün belli yerlerde planlı ve eşgüdümlü bir çaba ile geliştirilmesi gerekmektedir. Turizm yatırımları için kullanılacak arazinin doğal ve kültürel anlamda bir nitelik taşıması zorunluluğunun oluşu, kurulacak üst yapının iyi bir alt yapı ile desteklenme gereksinimi ve buna benzer birçok zorluk, bunları girişimcinin tek başına gerçekleştirmesini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Bütün bu zorluklar, turizmin bir Turizm Teşvik Yasası ile teşvik edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın amacı; turizm sektörü ve dolayısı ile ülke ekonomisi için çok büyük önemi olan kamu teşviklerinin, turizm sektörü üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymak ve Türk turizminin planlı ve fonksiyonel teşvik politikaları ile teşvik edilmesi için gereken tespit ve önerilerde bulunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; turizm olgusu tanımlanarak, turizmin ülke ekonomileri üzerindeki önemi belirtilecektir.

İkinci bölümde; genel olarak Avrupa Birliği'nde uygulanan kamu teşvik politikaları tanıtılacak ayrıca Birlik ülkelerinin turizmi teşvik amacıyla ne gibi uygulamalara başvurduğu anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde; ülkemizde uygulanan teşvik politikaları önce genel olarak incelenecek, daha sonra turizm için uygulanan teşvikler tarihsel kronoloji ile ele alınıp, turizm sektörünü ne derece etkilediği tespit edilecektir.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise, yapılan saptamalar sonucu, Türk turizminin gelişmesi için gerekli bulduğumuz teşvik tedbir önerileri sunulacaktır.

Çalışmamızın; Türkiye'de turizm sektörü için uygulanan ve uygulanması gereken teşvik politikaları üzerinde düşünmek ve tartışmak isteyen çevrelere yardımcı olacağını umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ EKONOMİLERDE TURİZM SEKTÖRÜ VE ETKİLERİ

Turizm özellikle geliştirmekte olan ülkeler bakımından oldukça büyük ihtiyaç olan; döviz girdisi sağlayan, istihdam imkanlarını arttıran ve milletlerarasında ortak bir yaşama biçiminin gelişmesine yardımcı olan bir faaliyet olarak kabul edilmektedir. Turistik ihtiyaçların karşılanması amacıyla turistlerin yaptığı harcamalar, ülke ekonomilerinde katlanarak büyüyen bir canlılık yaratarak, ekonomilerdeki sorunların ve darboğazların aşılmasında önemli rol oynar.

Bu bölümde; turizmin milli ekonomiler üzerindeki etkileri üzerinde durulacak, özellikle az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler açısından turizm gelirlerinin yarattığı etkiler ele alınacaktır. Ancak öncelikle, konu irdelenirken sık olarak karşılaşıcağımız; turizm, turist, yabancı ziyaretçi, yabancı turist gibi kavramlara açıklık getirmek yerinde olacaktır.

1.1. TURİZM TANIMI VE TURİZM İSTATİSTİKLERİNDE KULLANILAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Öznesini “insan”ın teşkil ettiği turizm ilk tanımlanmaya çalışıldığı yıllarda, belli kriterler üzerine inşa edilmiştir. Turizm; turizm olayının ilk aşamasındaki iki boyutu “seyahat” ve “konaklama” olarak kabul edilmiştir.

İnsan hayatındaki dinamik yapı, turizm olayının zaman içinde, bugün kabul ettiğimiz turizm tanımlarına gelinceye değin, sürekli değişerek tanımlanmasına sebep olmuştur.¹ Turizm olayının çok boyutlu oluşu ve diğer faaliyet sahaları ile olan karmaşık ilişkisi, konunun her yönünü kavrayacak anlamlı bir tanımlı yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu tanımlar, turizmin çok yönlü bir olay olduğu fark edildiği ölçüde değişmiş ve kapsamına sürekli yeni boyutlar ilave edilerek, turizmin toplum hayatında arz ettiği önem yönü ile tanımlanmasına sebep olmuştur. Nitekim, günümüze kadar

¹ Tunca TOSKAY ; Turizm Olayına Genel Yaklaşım, Der Yayınları, İstanbul,1983, s.19.

yapılan tanımlar “belirli bir durumu anlatmak ve o anda ortaya çıkan problemi çözmek amacına yöneliktir.”² Bu durum turizmin bir ilim dalı olarak gelişmesini geciktirmiş ve ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ele alınan bir bilim dalı olmasına sebep olmuştur.

Bir tanıma göre turizm, “insanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerdir” denilmektedir.³

Prof. Dr. Tunca Toskay turizmi; “insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zaman olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür” şeklinde tanımlamaktadır.⁴

İsmet Barutçuğil ise daha kısa bir tanımla turizmi; “sürekli yaşanılan yer dışında tüketici olarak yapılan seyahat ve geçici konaklama olayı” olarak nitelendirmiştir.⁵

Robert Glucksman ⁶ ise buna benzer tanımına, “daha çok kişiler arası ilişkiler ve insancıl iletişime bağlı toplumsal bir olgu” özelliklerini de eklemiştir. Tanımı meydana getiren unsurlara baktığımızda turizm olayı kapsamında ele alınan hususları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Devamlı ikamet edilen yerlerin dışına seyahat etmek,
- Genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep etmek,
- Geçici konaklamak,
- Yukarıda bahsedilen olayların meydana getirdiği, insancıl ilişkiler.

Turist ise; turizm tanımındaki özelliklere uygun olarak, “belirtilen sebeplerin etkisi ile belirli bir süre seyahat eden, ziyaret ettiği yerde 24 saatten fazla kalan veya ülkenin

² ROBERT W. Mcintosh - R. GEELNER Charles; **Turizm, İlkeler, Uygulamalar Felsefeler**, (Çeviren Fatma Aylin Mutlu), İstanbul, 1987.s.3.

³ Hasan OLALI- Alp TİMUR; **Turizm Ekonomisi**, İzmir, 1988, s.17.

⁴ Tunca TOSKAY; a.g.e. s.5

⁵ İsmet BARUTCUĞİL; **Turizm İşletmeciliği**, İstanbul 1989, s.15

⁶ Robert GLUCKSMAN; **Turizm ve Seyahat Sosyolojisi**, (Çev. KAYIR, Gülümser Öztunalı), 1.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991,s.8

bir konaklama tesisinde en az bir geceleme (nuitee) yapan, mali gücü, zamanı ve maddi kapasitesi (fiziki gücü) sınırlı olan, temizlik ve vasat konfor arayan, maceraperest olmayan insandır.⁷ Özellikle gelişmiş endüstri toplum kültürlerinde bir davranış olarak ortaya çıkan turizm faaliyetlerinin öğrenme olgusunun yanı sıra, fizyolojik ve psikolojik haz alma yolu olduğu da görülmektedir.⁸

Yukarıdaki tanımları açıklarsak turistin başlıca özelliklerini göstermiş oluruz.

- Turist, turizm tanımındaki şartlara uygun olarak seyahat eden kişidir.
- Turist, merak, din, eğitim, öğretim, dinlenme, eğlence, spor ve sağlık gibi sebeplerle seyahat eden kişidir.
- Turist macera yerine zevk ve kültürel bir sebeple hareket eden insandır. Bu sebeple artık, turist yüzlerce uşak ve rehberle seyahat eden bir dük veya sayısız avcı ve zencinin önderlik ettiği bir Afrika seyyahı gibi maceraperest değildir.
- Modern turist, zamanı çok az ve değerli olan kişidir. Onun aylarca sürececek bir seyahate ayıracak zamanı yoktur. Çok kısa bir süre içinde mümkün olduğu kadar çok yer görmek ister ve en yüksek tatmin imkanını arar.
- Modern turistin mali gücü de çok sınırlıdır. Çünkü; turizm halen belirli sosyal gruplara has bir üstünlük hakkı olmaktan çıkarak, geniş halk kitlelerine yayılmış ve demokratize olmuştur. Ulaştırma araçlarının hızı ve ucuzluğu az gelirli insanlara da planlı bir tasarrufla seyahat etme imkanı vermiştir. Bu sebeple turisti, bir mirasyedi tipi gibi görmemek gerekir. Ülkemizde turist bu yönü yanlış anlaşılmış ve turist aşırı lüksün ve pahalılığın sembolü kabul edilmiştir.
- Günümüz turisti, vücut bakımından vasat derecede sağlam ve güçlü bir insandır. Çünkü ulaştırma imkanlarının gelişmiş olması, yaşlıların, çocukların ve çoğunlukla kadınların seyahat etmesini sağlamıştır.
- Turist; temizlik, vasat bir konfor ve yenilik arar. Fakat geleneklerini de korumak ister. Bu sebeple, mal ve hizmetleri turist geleneklerine zıt olmayacak biçimde ilginç bir dekor içerisinde sunmak gerekir.
- Turist ziyaret ettiği ülkede 24 saatten fazla konaklayan veya o yerin bir konaklama tesisinde (otel, motel, kamping, tatil köyü) en az bir gece kalan kişidir.

⁷ Hasan OLALI , Alp TİMUR; **Turizm Ekonomisi**, İzmir, 1988, s.40

⁸ Hasan OLALI; **Turizm Dersleri**, İzmir, 1984, s. 46.

1963 yılında Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu ve Kamu Turizm Teşekkülleri Uluslararası Birliği Roma’da düzenledikleri “Uluslararası Turizm ve Seyahat Konferansı”nda aşağıdaki kavramları istatistiklere esas teşkil etmek üzere tanımlamışlardır.

Yabancı Ziyaretçi; “Bir ülkeye gelen ve konaklama süresi 24 saati aşan veya 24 saatten az olan bütün yabancı kişilerdir.”

Yabancı Turist; “Sürekli konaklama yerinin bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye iş, aile ziyareti, merak, din, kültür, eğitim, ve öğretim, spor dinlenme, eğlence, dost ve akraba ziyareti sebepleriyle seyahat eden her çeşit toplantılara (ilmi, dini, diplomatik, sportif) katılmak üzere giden, gittiği ülkede 24 saatten fazla süre ile kalan veya ülkenin konaklama tesislerinde en az bir geceleme (nuitee) yapan kişidir.” Bu tanım çerçevesinde;

- Ülkede oturmayan yabancılar,
- Yabancı ülkede oturan vatandaşlar,
- Bakım ve onarım için bir ülkeye gelen yabancı gemi ve uçak personeli, ülkenin konaklama tesislerinden yararlandıkları takdirde yine turist sıfatını taşırlar ve turizm istatistiklerinde yer alırlar.

Günübirlikçi; sürekli yaşadığı çevre dışında, aynı ülkenin veya bir başka ülkenin bir başka yerine 24 saatten daha az bir süre için giden, amacı gelir elde etmek olmayan kişidir.⁹

- Kara yolu ile gelen ve aynı günde ülkeden ayrılan günlük ziyaretçiler,
- Gittikleri ülkede konaklama yapmadan günlük olarak kalan gemi ve uçak personeli günübirlikçi kabul edilirler ve turizm istatistiklerinde yer alırlar.

Turist Olmayan Yabancılar (Turizm istatistiklerinde yer almayanlar), bir ülkeye farklı sebeplerle gelen, ancak “turist” ve “günübirlikçi” kabul edilmeyen yabancılardır.

⁹ **Turizm Bakanlığı 30 Yaşında**, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayın Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993,s.7-8

- Bir ülkenin sınır yörelerinde oturan ve günlük olarak diğer ülkede çalışarak, aynı günde kendi konutuna dönen sınır işçileri,
- Uluslararası göçebeler,
- Bir ülkeden geçiş süreleri 24 saati aşsa bile, ülkenin konaklama tesislerinde geceleme yapmadan geçen transit yolcuları,
- Mülteciler,
- Bir ülkede bulunan yabancı askeri birliklerin mensupları,
- Konsolosluk temsilcileri,yabancı diplomatlar
- Meslek tutmak üzere konutunu başka ülkeye geçici veya sürekli olarak nakleden göçmenler;“Turist” ve “Günübirlikçi” dışında kalır ve istatistiklerinde yer almazlar.

Turizm tanımından hareketle, insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışına seyahatleri, konaklamaları, turizm işletmelerinin ürettikleri mal ve hizmetleri satın almaları ve tekrar daimi ikamet yerlerine dönmelerine kadar geçen süre içinde birbirlerinden farklı çok sayıda mal ve hizmeti talep edeceklerini söylemek mümkündür. Bu durum, turizmde ürünü tanımlamayı ve ürünün özelliklerini genel hatlarıyla ortaya koymayı gerektirir.¹⁰

Genel olarak turist ürünü için; “satın alınan mal ve hizmetlerin karışımı ve turistlerin gittikleri yerde orada kalmalarını sağlamak için faydalandıkları her türlü hizmettir denilmektedir.”¹¹ Turizmin insan hayatında taşıdığı önem ve ekonomik kalkınmaya olumlu katkıları, bahsedilen mal ve hizmetleri mümkün olduğu ölçüde tanımlamanın ve özelliklerini belirlemenin zarureti hususunun ölçüsünü teşkil etmektedir. Turist ürününün satılmasını sonucu elde edilecek gelirin büyüklüğü, sektörün ekonomik kalkınmaya olumlu katkısını arttıracığından, ürünün mevcut haliyle tanınması ve ne ölçüde çeşitlendirilebileceğinin farklılaştırılabileceğinin bilinmesi son derece önemlidir.

¹⁰ Adem ŞAHİN; **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**, Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1990, s.14.

¹¹ Kusters MARTINUS J; **“Techniques of Identifying and Evaluating Tourist Products”** Manegerial Aspects of Tourism, kitabı derleyen; Salah Wahab, Mısır Turizm Bakanlığı, 1976, s.167.

Turist ürünü konusunda yapılan çeşitli tanımlar, ürünü belirlemenin kolay bir iş olmadığını ortaya koymaktadır. “Toplam turist ürünü cazibe, faydalılık ve kolay elde edilebilirlik faktörlerinin bir kombinezonudur”¹² tanımı, bahsedilen zorluğu açık olarak ifade etmektedir. Bu tanım kapsamında işaret edilen en büyük zorluk, “turistik potansiyel” ile ilgilidir. Turizm için elverişli tabii şartlar ülkenin turizm potansiyelini, başka bir deyişle “cazibesini” oluşturmaktadır. Tabii şartların büyük ölçüde izafi olması, toplum turist ürünü içindeki ağırlığını tespit etmeyi güç bir hale getirmektedir. Tanım, mevcut turistik potansiyel “cazibe” üzerine inşa edilecek “faydalılık” ve “kolay elde edilebilirlik” faktörlerinin önemine işaret etmektedir. Mevcut cazibenin turistik ürün haline gelebilmesi büyük ölçüde, “faydalılığı” ve “kolay elde edilebilirliği” sağlayacak mal ve hizmetlerin geliştirilmesine bağlıdır. Bu durum, toplam turist ürününü meydana getiren halkaların başlangıçta birbirlerinden bağımsız görünseler de aslında birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarını ortaya koymaktadır.

Turizmde ürün konusunda yapmaya gayret ettiğimiz bu genel açıklamalardan sonra, turist ürününü diğer ürünlerden ayıran özellikler üzerinde durmakta fayda görülmektedir. Turist ürününün özelliklerini şu başlıklar altında ifade etmek mümkündür:

- Turist ürünü, ulaştırma konaklama, yeme-içme ve diğer birçok servisin bileşimidir.
- Turizmde, turistlerin ulaştırma, konaklama, yeme-içme, eğlence ve diğer birçok münferit servisleri birleştirerek kendi nihai ürünlerini kendilerinin oluşturması ve aralarındaki bağlantıyı organize etmeleri tabiidir. Mal tüketiminde, nihai ürünü meydana getiren parçaların bir araya getirilmesi suretiyle tüketime hazırlanması çok nadir başvuru bir yoldur.
- Her turist için standart bir mal-hizmet paketi hazırlansa bile ihtiyaç ve arzularındaki ferdi farklılıklar sebebiyle her turist standart paketi bazı yönlerden eksik görecektir ve farklı ilaveler yapmak isteyecektir. Buna mukabil diğer ürünlerde bu durum mümkün olmaktadır. Diğer ürünlerde aksesuar farkı diyebileceğimiz farklılıklar, turist ürününde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

¹² S. Medlik BURKART; *Tourism*, Heinemann, Londra, 1974, s.191.

Her turist için söz konusu olan nihai turist ürününün birbirinden farklı bir bileşim arz etmesi sebebiyle, bir turist için turist ürününden bahsetmek mümkün olamayacaktır. Son yıllarda kitle turizmini geliştirmeye yönelik çabaların altındaki temel gaye turist ürününe makro boyut kazandıracak standardizasyonu gerçekleştirmektedir. Kitle turizminin tanımından hareketle böyle bir sonuca varmak mümkündür¹³.

- Turist ürününün mal ve hizmetlerin bileşiminden meydana geldiğini belirtmiştik. Ancak, turist tarafından kullanılan çok sayıda malın turizm ürünü içinde yer aldığını ayrı bir özellik olarak belirtmek gerekmektedir.
- Turizm esas itibarıyla soyut özelliklere sahip bir hizmet endüstrisidir. Yani somut olarak bir malın üretimi söz konusu değildir. Bu durum turizmle diğer sahalar arasındaki önemli bir farklılıktır. Bahsedilen farklılık, hizmetlerin büyük ölçüde emek yoğun gerçekleştiriliyor olması sebebiyle turizmde yönetimi kendine has zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durumu şu şekilde özetlemek mümkündür:
- Turizmde tüketici üretimin her bir parçasını gerçekleştiren çok sayıda kişi ile ilişki halindedir. Üretimin her bir parçasını meydana getiren kişiler, toplam ürün paketini meydana getiren parçalara şekil verirler. Turist ürününün, çok sayıda üründen meydana gelen bir bütün olması, bütünü meydana getiren üreticilerden bir tanesinin aksaması halinde toplam ürünün kalitesinin düşmesi sonucuna sebep olmaktadır.
- Diğer endüstrilerde üretimi söz konusu nihai ürünler depolama imkanına sahiptirler. Fakat, turizmde üretimin turistin tüketime hazır olduğu anda gerçekleştiriliyor olması, turizm endüstrisinde ürünün depolanması imkânını vermemektedir.
- Turist ürününün özellikle ulaştırma araçları ve otel odaları gibi sabit yatırım ağırlıklı kısmı her an tüketime hazır haldedir. Bunlarda meydana gelen boşluk ürünün boş kullanıldığı, zayi olduğu şeklinde kabul edilmelidir.
- Çoğu nihai ürünü dağıtım kanalları yardımıyla, nihai tüketicinin, daimi ikametgahına kadar götürmek mümkündür. Buna mukabil, turist ürününün tüketilmesinde, turistlerin tüketim mahallerine, hem de farklı ürünler için farklı

¹³ TOSKAY; a. g. e, s.161

yerlerde bulunan tüketim mahallerine, söz konusudur. Bu sebeple, farklı yerlerdeki aksaklık, toplam ürünün kalitesine etki etmektedir.

- Özellikle grup turlarda, turist, daha sonra faydalanacağı ve tüketeceği mal ve hizmetler için peşin ödeme yapmaktadır. Bu durum, önceden yapılan ödemenin karşılığının ne ölçüde alabileceği konusunda istifam olmaktadır.
- Turist ürününü üretecek özel müteşebbislerin yatırımları kamu hizmetleri ve alt-yapı ile ilgilidir. Bu durumda kamunun yapmak zorunda olduğu veya gerçekleştireceği faaliyetler arasında tanımlanmış alanlarda meydana gelecek aksaklık ve eksiklikler, iyi bir turist ürünü oluşturma gayretlerinin başarısını zayıflatacaktır. Bu sebeple, kamu ve özel sektörün aralarında ve birlikte oluşturacakları turizm bilincinde, anlayış birliğinin sağlanmış olması zarureti vardır.

Turist ürününün üretimindeki çok taraflılık, tarafların fazlalığı ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi kamu-özel sektör ayrımını da kapsıyor olması; farklı karar alma biçimleri, politik karar almalar, makro planla değişiklik ihtimalleri, uygulama sonuçlarında istenilen sonuçlara ulaşamamanın beraberinde getirdiği ani değişiklikler, kamu ve özel sektörün karlılığı, sosyal ve ticari açıdan ele almıyor olmaları durumu daha da güç bir hale getirmektedir. Bu güçlük şüphesiz toplam turist ürününü meydana getiren her bir halkanın aynı amacı gerçekleştirebilmek için entegre edilmesi noktasındadır. Halkalardan birinde meydana gelebilecek bir aksamanın, toplam turist ürününün kalitesini bozmaması bakımından bu entegrasyona büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Turizm sektöründen ekonomiye maksimum olumlu katkı sağlamak gayesi, en iyi turist ürünü paketini oluşturmak, satmak ve bu yolla sağlanan girdileri azami hale getirmek ile mümkün olacaktır. Bu sebeple, ürünü meydana getirecek farklı iktisadi birimlerin ve makro planlayıcıların kombine bir çalışma içinde olmaları ve ana prensiplerden taviz vermemeleri gerekmektedir. Bu durum en basit şekliyle, öncü yatırımcıları yapmak, üst yapıyı oluşturmak, kontrol ve koordine etmek şeklinde özetlenebilir.

1.2. TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ETKİLERİ

İktisadi kalkınma çabasındaki ülkeler, yani az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler makro planlar vasıtasıyla sınırsız ihtiyaçlara karşılık sınırlı kaynaklar bakımından iktisadi tercihlerini ve öncelikleri belirlemeye gayret etmektedirler. Fakat bu gibi ülkelerin ortak sorunları olan; iktisadi, sosyal, teknik ve kültürel bakımdan yetersiz olmaları, bu gayretlerini daha da arttırmalarına sebep olmaktadır. Bu sebeplerden dolayıdır ki, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki fark giderek büyümektedir.

Ülkeler arasında giderek artan kişisel gelir farklılıklarını kapatabilmeli, eğitim ve sağlık gibi sosyal meselelerde kaydedilen ilerlemeleri takip edebilmeli, para istikrarı, fiyat istikrarı istihdam politikası, ödemeler dengesi gibi problemleri halledebilmek, kalkınma konusunda sarf edilen gayretlerin ortak noktasını oluşturmaktadır.¹⁴ İşte bu bölümde iktisadi kalkınma gayreti içerisinde olan bu ülkeler için, alternatif bir sektör olan turizmin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Günümüzde parasal ve kitlevi bir olay haline gelen turizm sektörü, ülke ekonomileri üzerinde yarattığı mali ve reel karakterli etkiler sonucunda, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça ihtiyaç duyulan döviz girdisini sağlayan, istihdam imkanlarını arttıran ve milletler arasında ortak bir yaşama biçiminin gelişmesine yardımcı olan bir faaliyet olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Kaldı ki turizmin sağlayacağı bu etkilerinden, çok fazla bir külfete katlanmadan, ülkedeki mevcut durumla bile yararlanmak mümkün görülmektedir.

Turizmin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı ekonomik etkileri incelerken, bu etkileri mali ve reel etkiler olmak üzere iki ana başlık altında gruplamak mümkündür. Turizmin mali ekonomik etkilerini; dış ödemeler dengesine etkisi, gelir etkisi, devlet gelir ve harcamalarına etkisi alt başlıklarında, reel ekonomik etkilerini ise; istihdama etkisi, diğer sektörlerle etkisi, alt ve üst yapıya etkisi ve bölgeler arası kalkınmaya etkisi

¹⁴ Teyfik ERTÜZÜN ; İktisat Politikası Modelleri, İstanbul 1984, s.154.

¹⁵ H. SCHNEİDER ; Tourism Development in Africa, Africa Spectrum No.76, 1976 s.5.

alt başlıklarında incelemek konunun daha net bir şekilde anlaşılması açısından uygun olacaktır.

1.2.1. Turizmin Mali Ekonomik Etkileri

Turizmin kalitatif ölçülerle ifade edilebilen mali etkileri, yarattığı ekonomik sonuçlar bakımından önem taşımaktadır.

Turistik hareketlerin döviz arzını arttırarak ödemeler bilançosu açıklarını azaltması, milli paraya değer kazandırması, turizm gelirlerinin tekrar dağılımı yoluyla ekonominin canlanması, turistik talep artışlarına paralel olarak yatırımların hızlanması, milli gelir üzerindeki katma değer etkisi, devletin vergi gelirlerini arttırıcı rolü ve iç fiyatlar üzerindeki etkileri belli başlı mali etkinlikler olarak sayılabilir.

1.2.1.1. Turizmin Dış Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesi, belli bir dönemde (genellikle bir yıl) bir ülkenin tüm yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini gösteren bir tablodur. Belirli bir dönemde, bir ülkede oturan kişi ve kurumların diğer bir ülkeye yaptıkları her türlü ödemelerle, o ülkeden yapılan ödemeleri, ülkeler arası her türlü ekonomik işlemleri, ithalat ve ihracat nedeniyle ortaya çıkan her türlü borç ve alacakları gösterir.

Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmaları, büyük ölçüde döviz faktörüne bağlıdır. Bu sebepten döviz kazandırıcı faaliyetler bu ülkeler için ayrı bir önem arz etmektedir. Unutulmamalıdır ki, Lübnan, Maldives, Barbados gibi birçok ülkenin turizm gelirleri, bütün ihracat gelirlerinden daha büyük bir paya sahiptir.

Turizmin döviz kazandırma yönü, bir nevi ihracat şekli olması ile ilgilidir, zira turizmden elde edilen gelirler görünmeyen ihracat, turistlere satılan her türlü mal ve hizmet ek ihracat olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Tabii olarak, ülke vatandaşlarının yurt dışına çıkması sonucu meydana gelen turistik hareketlerin ülke dışına döviz çıkışına yol

¹⁶ Hasan OLALI – Alp TİMUR; *Turizm Ekonomisi*, İzmir, 1988, s.39.

açacağı için ödemeler dengesine olumlu bir etkisi olmayacaktır. Konumuz gereği, sadece ülkemize olan turist girişlerinin yarattığı etkiler üzerinde durulacaktır.

Turizmi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, artan turizm dövizine paralel olarak dış turizm bilançosunun aktif artan vermesi; ödemeler bilançosunda turizmin payının artmasına, ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması ölçüsünde ekonominin güçlenmesine ve buna paralel olarak milli paranın dış değerinin yükselmesine neden olur.¹⁷

Turizmin milli paranın dış değeri üzerindeki diğer etkisi ise; ülkeye gelen yabancıların turistik harcamalarında, milli parayı kullanma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda, turist çeken ülkenin milli parasına yabancıların talebi artmakta, talep artışına paralel olarak milli paranın dış piyasalardaki değeri (kuru) yükselmektedir.

Turizmin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri birincil, ikincil ve üçüncül etkiler olarak incelenebilir.

Birincil etkiler yurt dışından gelen turistlerin yaptıkları günlük harcamalar sonucu ortaya çıkar. Doğrudan ve hızla meydana geldikleri için nispeten ölçülmesi kolay etkilerdir. Söz konusu harcamalar, konaklama, eğlence, alışveriş ulaştırma gibi alt başlıklara ayrılarak kolaylıkla belirlenebilir. Bu harcamalardan elde edilen dövizler ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemektedir.

İkincil ve üçüncül etkiler daha karmaşık bir şekilde meydana geldiklerinden belirlenmeleri oldukça zordur. Ülke dışı pazarlama harcamaları görünen turistik ithalat seyahat acentalarının komisyonları, yabancı yatırımların kâr payları ve faiz ödemeleri bu grupta ele alınmaktadırlar. Turistik hizmetten elde edilen gelirin, diğer mal ve hizmet arzında bulunan işletmelere yansımaları sonucunda ödemeler dengesine yansımaları da bu etkilere dahil etmek gerekmektedir.

¹⁷ a.g.e. s.105.

Turizmin ödemeler dengesine etkisi belirlenmeye çalışılırken daha çok birincil etkiler üzerinde durulmaktadır. İkincil etkiler, daha çok turizmin gelir, istihdam, katma değer, devlet gelirleri ve harcamalar gibi etkiler hesaplanırken dikkate alınmalıdır.

1.2.1.2. Turizmin Gelir Etkisi

Ülkeye gelen turistlerin ve iç turizme katılan ülke vatandaşlarının yapmış oldukları tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak, turistik alt yapı ve üst yapıyı iyileştirmek, hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan turistik tüketim harcamaları gerek turizm sektöründe, gerekse sektörü besleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Turistik tüketim harcamaları doğrudan meydana getirdikleri gelir etkisi yanında, bu harcamaları gelir olarak elde eden ekonomik birimlerin çeşitli sebeplerle yapmış oldukları harcamalar, ekonomi içinde devir ederek dolaylı şekilde yeni gelirlerin meydana gelmesini sağlamaktadır.¹⁸ Bu mekanizmanın ilerlemesi sonucu meydana gelen nihai turizm geliri, iç ve dış turistlerin yapmış oldukları turistik tüketim harcamaları ile turistik yatırım harcamalarına oranla oldukça yüksektir.

Turizm harcamalarının turistik işletmelere giden kısmı, bu işletmeler için dolaysız gelir etkisi meydana getirmektedir. Dolaysız turizm gelirleri elde eden işletmelerin yaptıkları harcamalar, ekonomi içinde devir ederek dolaylı gelirlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Turizm işletmelerinin personeline ödediği maaş ve ücretler, stok sağlamak üzere yaptıkları alımlar ve bu yolla talebin artması, ek talebi karşılayabilmek için istihdamın ve ücretlerin artması, üretimde artışlar ve buna bağlı olarak kişisel gelirlerde bir artış meydana getirecektir.¹⁹

Turistik üstyapı tesislerinin inşa edilmesi daha çok işçi ve inşaat malzemesi getirecektir. Bu yolla yatırım harcamalarında meydana gelen artış, ilk baştan itibaren ekonomiye derece derece yayılarak bir harcama ve gelir artışı meydana gelir. Önce

¹⁸ Adem ŞAHİN; İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1990, s.41.

¹⁹ Brian H.ARCHER; *Tourism Multipliers; The State Of The Art*; Bangor Occasional Papers in Economics, University of Wales Press, Wales, 1977. s.1.

turistik yatırım artışı kadar bir gelir artışı meydana gelir. Çünkü yatırımlarda bir artış meydana gelmesi, artan yatırımları gerçekleştirecek mal ve hizmetlerin satın alınması demektir. Yatırımlardaki artış kadar gelir artışı tüketimi ve tasarruf fonksiyonlarına göre ikinci halkayı meydana getirecektir.

İster turistik tüketim harcamaları isterse turistik yatırım harcamaları sonucunda olsun, turizmin ekonominin genelinde meydana getireceği dolaylı etkiler sonucu, harcama miktarının çok üzerinde teşekkül edeceği açıktır. Önemli olan, bu sektörde meydana gelecek 1 birimlik tüketim ve/veya yatırım harcamasının ekonominin geneli üzerindeki etkisini, mümkün olan en yüksek rakam ile ifade edilebilir hale getirebilmektir.

1.2.1.3. Turizmin Devlet Gelir ve Harcamalarına Etkisi

Turizmin devlet gelir ve harcamalarına etkisini gelir ve harcama yönünden ayrı ayrı ele alıp incelemek mümkündür.

Devlet kesiminin iç ve dış turizmden elde ettiği gelirler; turizm yatırımlarından, turistik tesislerde çalışanların kazançlarından alınan doğrudan vergileri, gümrük resimleri ve harçları, turistlerin tüketmiş oldukları mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler, sektöre verilen kredilerin faizleri, mülkiyetine kamunun sahip veya iştiraki olduğu tesislerden elde edilen gelirler şeklinde özetlenebilir.²⁰

Devletin gelirleri, iştirak halinde olduğu veya mülkiyetine sahip bulunduğu tesisler göz ardı edilirse, genelde vergi gelirleri şeklindedir. Bu sebeple, devletin vergi gelirlerini sağlama iradesine ve uygulamasına bağlı olarak vergi tekniklerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır.

Turizm devlet gelirlerini arttırmakla birlikte, alt ve üst yapının geliştirilmesi ve iyileşmesini, sektörel gelişmenin sağlanması ve benzeri sebeplerle turizm sektörüne

²⁰ H.G. CLEMENT; "The Impact of Tourist Expenditures", Development Digest, n.5.,1967.

yapılan devlet harcamaları, özellikle gelişmekte olan devletlerde vergi karakterli gelir etkisini azaltmaktadır.

Ayrıca, devlet çeşitli vergiler ile elde ettiği gelirleri tekrar turizm sektörüne aktararak bu sektörün gelişmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

1. Turizmi geliştirme, yönetme ve kontrol gibi araştırma, reklam ve tanıtma, eğitim projeleri ve yönetim görevleri,
2. Belirli turistik faaliyetlerinin işletmesi. Örneğin; milli havayolları, devlet otelleri, oyun parkları, müzeler vb,
3. Alt ve üst yapı giderleri,
4. Turizmin geliştirilmesi için tahsisat, teşvik ve muafiyet tedbirlerinin getirilmesi.

Bunlar, devletin bu sektörün gelişmesi için yaptığı zorunlu harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk üç maddede sayılanları doğrudan giderler olarak kabul etmek mümkündür. Ancak, özellikle dördüncü maddede ele alınan hususu devletin dolaylı giderleri arasında ele almak mümkündür. Bunlar, yatırımların ve döviz kazandırıcı diğer hizmetlerin yönlendirilmesi ile ilgili kararlarla yakından ilgilidir ve kısa dönemde değişiklik ihtimali yüksek olan unsurlardan meydana gelmektedir.

Turizmin devlet gelir ve harcamalarına etkisinin birlikte ele alınarak, turizmin net kamu geliri etkisinin hesaplanması oldukça zordur. Turizm sektöründe kullanılan üretim faktörlerinin aynı değerlerle ekonominin başka sektörlerinde kullanılması halinde, devletin elde edeceği net gelirlerle dolaylı vergi gelirleri toplamından, turizmden sağlanan vergi, resim, harçlar ve turizm sektörüne ödenen sübvansiyonların çıkarılması halinde net gelir etkisi bulunur.

Devlet açısından kâr-masraf analizinde kâr-masraf oranı 1 olduğunda; turistik kamu gelirlerinin sadece turistik kamu giderlerini karşıladığı anlaşılır. Oranın 1'den büyük olması halinde net kamu geliri önem kazanacaktır.²¹

²¹ Hasan OLALI - Alp TİMUR ; Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, Enka Kültür Vakfı Yayınları, İZMİR 1986, s.98.

1.2.2. Turizmin Reel Ekonomik Etkileri

Bir ülke ekonomisi bakımından, turizmin döviz kazancı sağlama yönü ne kadar önemli ise, alt yapıya katkısı, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi katkısı, istihdam imkanlarıyla işsizliğin azaltılmasına katkısı gibi moneter olmayan gelişmeler de önem arz etmektedir. Turizmin reel ekonomik etkileri başlığı altında incelenen bu etkileri, turizmin, istihdam, diğer ekonomik sektörler, alt yapı ve bölgelerarası dengeli kalkınmaya etkisi başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.2.2.1. Turizmin İstihdam Etkisi

Bilindiği üzere, turizm sektörü, makineleşmenin zor olduğu, emek yoğun bir sektördür. Bu sebeptendir ki turizm sektörünün meydana getirdiği istihdam yoğunluğu diğer sektörler göre daha yüksektir. Sektörde emek yoğun üretimin hakim olması sebebiyle turistik tüketim harcamaları yüksek oranda doğrudan istihdam etkisi meydana getirmektedir. Bunun yanında turizm sektörüne mal ve hizmet veren yan sektörlerde de yeni iş imkanlarının sağlayarak dolaylı istihdam etkisi meydana getirmektedir. Turizmin meydana getireceği dolaylı istihdamın sayısı, ekonomide çeşitlilik ve entegrasyon seviyesi ile doğru orantılıdır.²² Meydana gelen dolaylı istihdamın sayısı, nihai turizm talebi ile, üreticilerin karşılama sayısına da bağlıdır.

Bir ülke ekonomisinde ve turizm sektöründe, turizm sayesinde arttırılan üç tip istihdam vardır. Bunlar;²³

1. Turizm sektöründe yer alan tesislerdeki (otel, motel, restoran) turist harcamaları sebebiyle, bu tesislerde meydana gelen doğrudan istihdam.

²² R.C. VARLEY; Tourism in Fiji; Some Economic and Social Problems, Universty of Vales Press, Wales, 1978, s.45.

²³ P. GOFFE; "Development Potential of International Tourism", How Developing Nations View Tourism? , 1975, s.16.

2. Turistik harcamalar sonucu gerçekleşmeyen, fakat turizm ile ilgili olduğundan turistik arz içinde yer alan, sektöre girdi veren diğer sektörler de oluşan dolaylı istihdam.
3. Vatandaşın turizmden elde ettiği gelirleri yeniden harcaması sonucu meydana gelen ek istihdam. Buna turizm çarpanının etkileri sonucu ortaya çıkan uyarılmış istihdam da demek mümkündür.

Turizm harcamalarının istihdam etkisi, turizm talebinin yoğunluğuna bağlıdır. Turizm talebindeki artışa cevap verebilmek, turistik tesis yatırımlarının, işgücü talebini arttıracak gibi, talebin mevsimlik dalgalanma özelliği sebebiyle yoğun mevsimlerde turistik işletmelerinde işgücü talebi artacaktır. İşgücü talebi mevsim dışında azalıyor olmasına rağmen, yine de bir devamlılık görülecektir.²⁴

Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, turizm işsiz sayısının azaltılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Dünya genelinde emek pazarının % 10'unu elinde tutan turizm istihdamı, İtalya, İspanya, Fransa gibi ülkelerde 2 milyondan fazla insana iş olanağı sağlamaktadır. Bu rakam Avrupa Birliği Ülkeleri genelinde 9 milyon kişiyi bulmaktadır. Toplam istihdamın yaklaşık %6 doğrudan turizm aktiviteleri ve ürünleri ile ilgili olduğu hesaplanmaktadır. Dolaylı yoldan istihdam edenlerin sayısı ise bu oranın 1,5 katına ulaşmaktadır. Türkiye'de ise 2000 yılı istatistiklerine göre turizmde doğrudan istihdam edilen kişi sayısı 2,5 milyon kişidir.²⁵ Bu rakam sadece konaklama tesisleri, turizme hizmet edebilecek nitelikteki restoran ve bar gibi yeme içme işletmelerindeki istihdamın yarısında, ulaştırma şirketleri ve seyahat acentelerini kapsamaktadır.

Bir diğer önemli konu ise, Türkiye gibi turizm konusunda şanslı olan ülkelerde, başka sektörlerle göre, aynı istihdam hacmini daha az yatırımla gerçekleştiren bir sektör oluşudur.²⁶ Bir kişiye iş imkanı sağlamak için gerekli yatırım miktarı turistik işletmeler içinde, sabit sermaye yoğunluğu oldukça yüksek olan otelcilik alanında bile 1,5 milyon

²⁴ Alp TİMUR; **Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme**, (Basılmamış Doç. Tezi) Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi, İzmir, 1982, s.123.

²⁵ [http:// www.tursab.org.tr/25.htm](http://www.tursab.org.tr/25.htm)

²⁶ Hasan OLALI, Alp TİMUR; **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, Enka KültürVakfı Yayınları; İzmir, 1986.s.103.

TL'dir. Diğer yatırım konuları ile mukayese edildiği zaman rakamın küçüklüğü daha da anlamlı hale gelmektedir.

1.2.2.2. Turizmin Diğer Sektörlere Etkisi

Ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçları (girdi-çıkıtı) bakımından sektörleri birbirinden tam anlamıyla soyutlamak mümkün değildir. Çünkü ekonomide sektörler arası geçişlilik ve entegrasyonun meydana getirdiği dinamik yapı, her bir sektörü farklı oranlarda diğerlerinden etkilenir ve etkiler duruma getirmektedir. Özellikle turizm sektörünün otuzdan fazla sektörle ilişkisi olduğu dikkate alındığında konunun önemi ve karmaşıklığı daha kolay anlaşılmaktadır.²⁷

Turizm sektörünün diğer sektörlerle ilişkileri bakımından; otelcilik, lokantacılık ve kahvecilik gibi turizmin alt sektörlerinin yakın ilişki içinde bulunduğu diğer sektörlerden girdi – çıktı talebini dikkate almak gerekmektedir.

Turizmin tarım sektörü üzerindeki etkisini incelersek, en önemli etkilerinin gelir ve istihdam üzerine olduğunu görürüz. Artan turizm talebine paralel olarak, turistlerin yeme içme ihtiyacını karşılayan turizm ürünlerine olan talep artacağından, tarım sektöründeki kişilerin gelirlerinde de artış olacaktır. Ayrıca tarım sektöründe meydana gelen mevsimlik işsizlik, bu kişilerin mevsimlik olarak turizm sektöründe çalışmasıyla giderilebilmektedir.

Tarım sektörü ile ilgili olarak, bahsedilen olumlu etkilere, turizmin arazi kullanımında spekülasyon, tarım kesiminde çalışanların yaşama biçimlerinde değişiklik, tarım alanlarında daralma gibi olumsuz etkileri de ilave etmek gerekmektedir.

Turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkisi, tüketimle ara malı üreten sanayilerde nispeten etkili, yatırım malı üreten sanayiler üzerinde ise zayıftır. Turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkisi daha çok turistik yatırımların artması ile birlikte bu

²⁷ Cemil BOYACI; “Turizm Sektörünün Gelecekte Yeni İş İmkanları Yaratması Açısından Oynayacağı Rol”, I. Turizm Sempozyumu, 17 –18 Kasım 1994, Balçova İZMİR. s.147.

yatırımlarda kullanılan sanayi malları üzerinde görülür. Bu etkileri şu hallerde görmek mümkündür:

- Turistik amaçla arazi düzenleme, yeni yol yapımı ve benzeri altyapı yatırımlarının, modern araç ve gereçlerle gerçekleştirilmesi, söz konusu ağır sanayi ürünlerine olan talebi arttırır.
- Konaklama tesisleri yapımında; her tür inşaat malzemesi, teçhizat ve tefriş ile ilgili mefruşat kullanılacaktır. Bununla ilgili temel malları üreten sanayilerden alınan girdiler, söz konusu sanayi kollarını hareketlendirecektir.
- Son yıllarda bilgisayar teknolojisinde sağlanan gelişmeler, turizm sektöründe uygulama alanı bulunduğu nispette bu alana olan taleple artacaktır.
- Toplam turistik harcamalar içinde inşaat giderlerinin büyük bir paya sahip olması sebebiyle, yatırım harcamalarının en önemli etkisi inşaat sanayi dalında görülecektir.
- Turizm harcamaları; karayolu, deniz ve havalimanları gibi altyapı imkanlarının hazırlanması ya da genişletilmesiyle sanayi ve ticaret sektörlerinin ulaşımdan kaynaklanan problemlerinin çözümüne katkıda bulunarak milli gelir düzeyinin artmasına yardımcı olacaktır.
- Şayet turizm sektörü sanayi sektöründe iş ve üretim hacminin artmasına sebep oluyor ise, sektörde istihdam hacminin de artmasını sağlayacaktır. Ayrıca, ileride ek iş gücünün harcamalarından turistik faaliyetlere de yansıma olacaktır.
- Turizm sezonunda özellikle tarıma dayalı sanayilerde üretim artışı olacaktır.
- Konaklama tesisleri inşaatında orman ve seramik sanayi ürünleri çok miktarda kullanıldığından bu sanayilere olan talebin artmasına sebep olacaktır.²⁸

Turizm, içinde bulunduğu hizmetler sektörünün de önem kazanmasına ve gelişmesine sebep olmaktadır. Hizmetler sektörü; günlük tüketimle ilgili bazı küçük sanatlarla ilgili, lüks tüketime yönelik, sağlık ve güvenlik ile ilgili, tatil ve turizme yönelik hizmetleri kapsamaktadır.

²⁸ Orhan İÇÖZ; “Turizmin Bölgesel Ekonomik Etkileri ve Kuşadası Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1987, s.115-116

Turizm; meydana getirdiği harcama ve gelir halkaları ile bahsedilen faaliyetlerde gelişmelere sebep olmaktadır. Turizm bir taraftan hizmet sektöründen kendi faaliyet alanları açısından yararlanırken, diğer taraftan bu yararlanma sonucu hizmet üretiminin iyileştirilmesinde zorlayıcı etki yaparak bu sektörün gelişmesine katkıda bulunur. Ayrıca ticari faaliyetler ile alış veriş bölge bazında turizm ekonomisine büyük katkıları sağlayan bir faaliyettir.

1.2.2.3. Turizmin Alt Ve Üst Yapı Üzerindeki Etkisi

Turistik talebi karşılamaya hazır hale gelebilmenin temel şartı; alt yapı, ulaştırma ve bir takım yerel hizmetler bakımından hazır olabilmektedir. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkeler bakımından alt yapının yeterli hale gelmesi ile turizmin gelişmesi arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır.²⁹

Alt yapı yatırımları devletin sosyal fonksiyonları içerisinde ele alınmakta ve görünmeyen hizmetler olarak, hem halkın yararlanması, hem de ekonominin gelişmesi amacı ile gerçekleştirilmektedir. Genelde alt yapı yatırımları devlet, üst yapı yatırımları özel kesim tarafından gerçekleştirilmektedir. Fakat bu genel kabulün istisnalarını da görmek mümkündür. Devletin alt yapı yatırımlarını özel sektöre bıraktığı ve onları finanse ettiği uygulamalara da rastlanmaktadır.³⁰

Turizmin alt yapı üzerindeki net etkisini veya alt yapıya katkısını tam olarak belirlemek oldukça zordur. Çünkü bir bölgeye yapılan alt yapı yatırımlarının ne ölçüde turizmden bağımlı ve /veya bağımsız olduğunu belirlemek mümkün değildir. Fakat, turizmde sağlanan gelişmelerin alt yapı geliştirici ve yönlendirici bir etki gösterdiği söylenebilir.

²⁹ P.G. SADLER, B.H. ARCHER; *The Economic Impact of Tourism in Developing Countries' Annals of Tourism Research*, Volume III, number 1, Wisconsin-STOUT, September-October, 1975, s.24.

³⁰ A.F. BURKART, S.MEDLIK; *Tourism Past, Present and Future*, William Heinmann Ltd.London 1976, s.228.

Yerleşme merkezlerine yapılacak yatırımlar bakımından şu hususu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Yerleşme merkezlerine yapılan yatırımlar mevcut alt yapıdan büyük ölçüde yararlanmaktadırlar. Fakat bu yararlanma mevcut bir kamu hizmetinden yararlanma sınırını geçmemektedir.³¹

Turistik alt yapıya ilave olarak, yine alt yapı kavramı içerisinde ele alınan kamu ve mahalli idarelerin, vakıfların ve derneklerin turizm amaçlı veya turizm sebebi ile yapmış oldukları faaliyetleri göz ardı etmemek gerekmektedir. Turizm danışma büroları, çevreyi koruma ve güzelleştirme kuruluşlarının faaliyetleri, güvenlik kuruluşlarının faaliyetleri ve ayrıca pasaport ve vize işlemlerini yürüten kuruluşların faaliyetleri mevcut durumları ile turizm gelişmesine katkıda bulunacakları gibi, turizm gelişmesi sayesinde gelişme gösterecek alt yapı unsurları içerisinde ele alınmaktadırlar.³²

Turizmin gelişmesinde önemli olan bir diğer faktör de üst yapı imkanlarıdır. Turizmde talebin belli bir bölgede alıkonulması turistik üstyapıya bağlıdır.³³

Turizmin üst yapıya etkisini araştırırken, doğrudan turizm amaçlı olmayan ancak, turistik üstyapı birimlerinin faaliyetlerini tamamlayan ikinci derecede üst yapıyı da dikkate almak gerekmektedir. İkinci derecede üstyapı çeşitlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.³⁴

1. Ulaşım sistemi,
2. Taşıt bakımı ve tamir istasyonları,
3. Jeo-ekonomik varlıklar alanındaki ikincil üstyapı (kıyı dağ, kış, kayak ve termal turizmle ilgili donanım araç, hizmet, personel),
4. Tarihi nitelikteki varlıklar alanındaki ikincil üstyapı,
5. Boş zaman değerlendirmeye yönelik donatım ve düzenlemeler,
6. Sağlıklı, güvenlik ve günlük yaşantı ile ilgili ikincil üstyapı.

³¹ Tunay AKOĞLU; "Turizm yatırım projeleri ve değerlendirme metodları" DPT Planlama Dergisi sayı.10, no:943, Eylül 1970, s.23.

³² Hasan OLALI, Alp TİMUR; Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, a.g.e. s. 119 – 120.

³³ Ziya ERALP, Genel Turizm, Ankara Üniversitesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 1983, s.135.

³⁴ İÇÖZ; a.g.t, s.124 – 125.

Öncelikle birinci derecede üst yapının bulunması halinde, ikinci derecede üst yapıda anlam kazanacaktır. Birinci ve ikinci derece üst yapının birlikte gelişmesi, yörenin tam bir turistik merkez haline geldiğinin ölçüsü olarak da kabul edilebilir.

Özetlemek gerekirse, gelişen turizmle birlikte, birincil ve ikincil üst yapının gelişmesi sayesinde; konaklama tesislerinde kapasite genişleyerek kapasite kullanımı artar, ikincil üst yapının gelişmesi harcamaların artmasına sebep olur, yeni harcama alanları açılır, ikincil üst yapının gelişmesi istihdam imkanları hazırlar, konaklama kompleksleri kurulur ve bu yolla her türlü ihtiyacın aynı tesiste karşılanmasının harcama arttırıcı etkisinden yararlanılır, ülkenin tabii ve tarihi kaynaklarına yakın üst yapıların kurulması söz konusu kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesini sağlar.

Görüldüğü gibi ister alt yapı ister üst yapı olsun, etkileri tam olarak ortaya koymak oldukça güçtür. Ancak, doğrudan turizme bağımlı olduğu için birinci derecede üst yapılar ki, bunlara konaklama tesisleri denmektedir, bu konuda daha net bir şeyler söylemek mümkündür. Alt yapı için aynı durum, tamamen turizme tahsis edilmiş alanlarda, tamamen turizm amaçlı gerçekleşecek alt yapı yatırımları için söz konusudur. Herhangi bir yerleşme yerinde mevcut alt yapıda etkileşimin şiddetini ve istifadenin ölçüsünü tam olarak ortaya koymak çok zor olacaktır. Fakat turizmin, alt ve üst yapının gelişmesini etkileyen ve alt ve üst yapıdaki gelişmelere bağılı olarak gelişen bir sektör olduğunu söyleyebiliriz.³⁵

1.2.2.4. Bölgelerarası Dengeli Kalkınma Bakımından Turizm

Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme, bölgelerarası gelişme farklılıklarını en aza indirme amacını taşımaktadır. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi bakımından turizmle ilgili kanaat; tarım ve sanayi faaliyetleri yönünden yeterli kaynak ve gelişme imkanlarına sahip olmamasına rağmen, zengin bir turizm potansiyeline sahip bölgelerin,

³⁵ Adem ŞAHİN; İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1990, s.65.

planlı ve etkin bir turizm uygulaması sonucunda turistik yönden kalkınmaların ve dengeli bir şekilde gelişmelerin mümkün olacağıdır.³⁶

Turizmin alt ve üst yapı üzerine etkisi, bölgelerarası dengeli kalkınma bakımından da önem arz etmektedir. Herhangi bir bölgeye üst yapının ve buna bağlı olarak ikinci derecede üst yapının tamamen turizm amaçlı gerçekleştirildiğini ve alt yapının da turizme bağımlılığının fazla olduğunu varsayarsak, bölge kalkınması bakımından turizmden bahsetmek daha anlamlı olacaktır.

Turizmin harcama gelir alt-üst yapı halkası bölgede, iktisadi refahı arttıracak ve malların tüketim ve yararlanma kalıplarına etki edecektir. Bölge kalkınması bakımından en önemli husus, mevcut envanteri sanayi ve diğer iktisadi faaliyet kollarının gelişmesine uygun olmayan bölgelerde turizmi bir alternatif olarak kabul etmenin mümkün olup olmayacağını araştırmak, şayet olumlu olabiliyorsa, bölgeye katkısının en fazla olabileceği şeklinde gelişmesini sağlamaktadır.

1.3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TURİZM FAALİYETLERİNDEKİ GELİŞMELER

Günümüz dünyasında, değişen değerler sonucunda, seyahat etmek, dinlenmek, eğlenmek, spor yapmak ve kültürlerini genişletmek insanlar için vazgeçilmez bir istek haline gelmiştir. Bu istek turizm olayının yaratıcı unsurudur. İnsanların çalışma saatlerini azaltarak kendilerine ayırdıkları zamanı arttırmaları, tatillerini yılın belli bir periyodundan çıkararak, yılın muhtelif zamanlarına yayma çabaları ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler, dünyada turizm olayının sürekli gelişeceğini ifadesidir.

Bu gün 500 milyar doları aşan pazar hacmi ile sermaye malları üretimi ve telekomünikasyon sektörünün ardından, dünyanın en büyük üçüncü sektörü olan turizm sektörü Türkiye'de de ana sanayi dalları içinde en hızlı büyüyen sektör konumundadır³⁷

³⁶ Mehmet BAKIR; *Turizm Yatırımlarında Döviz Faktörü ve Proje Değerlendirmede Kullanma Yöntemleri*, Ankara, 1978, s.20.

³⁷ Erol KARABULUT; *Dünyada ve Türkiye'de Seyahat Endüstrisi*, TÜRSAB AR-GE, Mart 1998, s.4

Daha önceki bölümde de anlatıldığı üzere turizm sektörünün gerek dünya gerekse Türkiye ekonomisinde etkisi göz ardı edilemeyecek derecede etkileri mevcuttur. Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de turist sayısı, turizm geliri, turizmin ödemeler dengesine katkısı, turizm istihdamı, turizm için yapılan kamu harcamaları, sermaye yatırımları ve turizmden alınan vergiler üzerinde durulacak ve gerek dünya, gerekse Türkiye turizmindeki gelişmeler anlatılacaktır.

1.3.1. Turizmin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Dünya Turizmindeki Gelişmeler

Bugün hacmini 500 milyar dolardan fazla arttıran dünya turizmi gerek gelir gerekse turist sayısı açısından sürekli bir artış göstermektedir. Dünya Turizmi; 1980 yılında 285 milyon olan turist sayısını 1990 yılında 455 milyon, 1999 yılında 657 milyon kişiye çıkartmıştır. Dünyadaki turizm geliri ise bu müddet içerisinde 102 milyar dolardan 500 milyar dolara ulaşmıştır.³⁸ Doksanlı yıllarda dünya turizmindeki ortalama artış hızı, turist sayısında yılda % 4, turizm gelirinde % 7,2 olmuştur. Dünya Turizm örgütünün verilerine göre, tüm dünyadaki ekonomik duraklamaya karşın, turizm sektörü bu gelişimini daha hızla arttırarak devam ettirecek ve 2010 yılında 1050 milyon turist ve 1550 milyar USD turizm gelirin, 2020 yılında 1600 milyon turist ve 2000 milyar USD turizm gelirin ulaşacaktır.

Dünya turizm pastasında, bölgelerin aldığı pay göz önüne alınırsa, bölgelere gelen turist sayısının % 59,6’u Avrupa ülkelerine gelmektedir. Akdeniz ülkelerine gelenlerin oranı ise % 33,6’dır. Türkiye’ye gelen turist sayısının dünya pastasındaki oranı %1,4’dür.

2000 yılının kesinleşmiş verileri, dünyada en çok turisti 75,5. milyon kişi ile Fransa’nın çektiğini göstermektedir. Turizm gelir sıralamasında ise 85,2 milyar dolar ile ilk sırayı ABD almaktadır. Avrupa Ülkelerinin turizmden elde ettikleri gelirin dünya pastasından aldığı pay ise % 50, Akdeniz Ülkelerinin payı ise % 27,’dir. Görüldüğü

³⁸ <http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/ekodosya//dunya.asp>

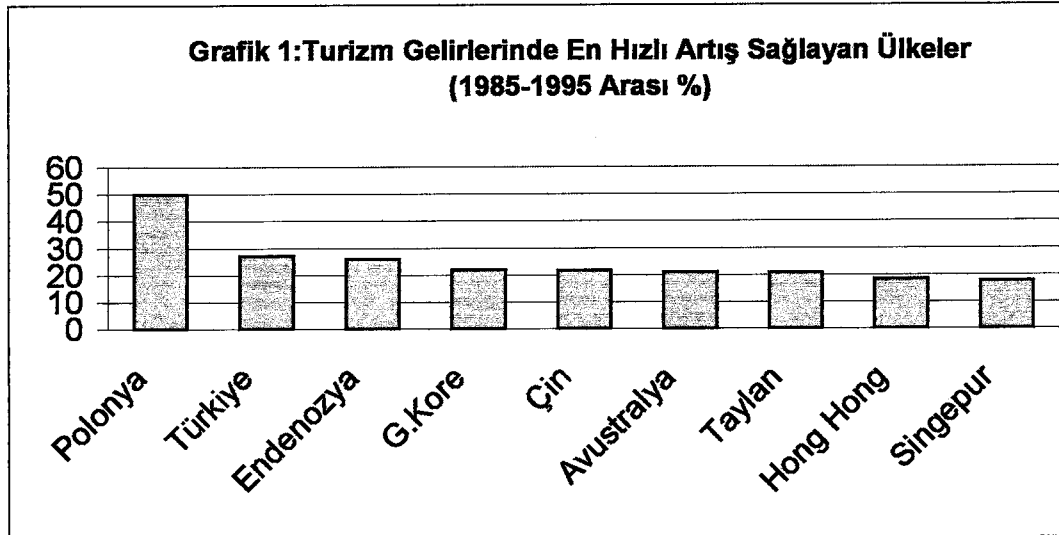
gibi ABD hariç dünya turizm faaliyetlerinin büyük bir kısmı Avrupa ve Akdeniz Ülkelerinde gerçekleşmektedir.

Son on yıllık dönemde Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi yıllık ortalama % 6,9 turist giriş hızıyla en yoğun bölge olmuştur. Aynı şekilde Ortadoğu bölgesi de aynı artış hızını yakalamış, bu bölgeleri Afrika % 6,8, Güney Asya % 5,9 ile izlemiştir. Avrupa'ya (% 3,8) ve Amerika'ya (%3,7) yönelik turist girişi artısında ise az da olsa bir düşme gözlenmiştir.

Önümüzdeki yirmi yılın sonunda önem kazanacak destinasyonlarının; Çin (137,1 milyon turist), ABD (102,4 milyon turist), Fransa (93,3 milyon turist), İspanya (71,0 milyon turist) ve Hong Kong (59,3 milyon turist) olması; 2020'de en fazla turist gönderen başlıca ülkelerin ise Almanya (163,5 milyon turist), Japonya (141 ,5 milyon turist), ABD (123,3 milyon turist), Çin (100,0 milyon turist) ve İngiltere (96,1 milyon turist) olması beklenmektedir.³⁹

1985 yılından bu yana turizm gelirlerinde Polonya, Endonezya, Kore ve Çin gibi ülkeler çok hızlı bir büyüme kaydederken, Türkiye 1985-1995 döneminde yıllık ortalama yüzde 27 artışla, Polonya'nın arkasından en yüksek büyüme hızını yakalamıştır (Grafik 1). Turizm gelirlerinin, ulusal hasıla içindeki yeri de ciddi biçimde büyümektedir. Özellikle sanayileşmemiş ülkelerde görülen bu gelişmeler ülkelerin iktisadi gelişimlerinde önemli bir rol oynamıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi Angola gibi az gelişmiş ülkelerin ulusal hasılasında turizm gelirlerinin payı, 1995 tarihi itibarıyla %80,3'e kadar çıkmaktadır. 1985 yılına bakıldığında da buna benzer bir durum Maldiv Adalarında görülmektedir. Maldiv Adaları'nın turizm gelirlerinin ulusal hasılaya oranı %83,3 gibi çok yüksek bir orandır. Bundan da anlaşılacağı gibi bazı az gelişmiş ülkelerin neredeyse bütün gelirleri turizm sektöründen elde edilmektedir.

³⁹ Beş Yıllık Kalkınma Planı; Turizm Özel İhtisas Komisyon, Tanıtma ve Pazarlama Alt Komisyonu Raporu, DPT:2589-ÖİK 601, Nisan 2001, s.76.

Kaynak: Türsab Aylık Dergi, Ağustos 1998, sayı 175 'teki bilgilerden derlenmiştir.

Tablo 1: 1985 – 1995 Yılları Arası Turizm Gelirlerinin, Ulusal Hasılaya Katkısı En Büyük Olan Ülkeler (Turizm Geliri / Ulusal Hasıla)

Ülkeler	1995	1985
Maldiv Adaları	57,7	83,3
Angola	80,3	60
Virgin Adaları (İng)	73	70
Virgin Adaları (ABD)	60	51
Cook Adaları	56	25
St. Lucia	51	26
Macau	42	30
Guam	41	32
Kıbrıs Rum Kesimi	20	15
Türkiye	4,5	0,8

Kaynak: Türsab Aylık Dergi, Ağustos 1998, sayı 175, s.13

World Travel & Tourism Council tarafından yapılan araştırmaya göre 2005 yılında dünyadaki turist sayısının 830 milyon kişiye, turizm gelirinin ise 700 milyar dolara çıkacağı düşünülmektedir⁴⁰. WTTC'nin yaptığı bir başka araştırma ise Türk turizmi açısından sevindiricidir. 2012 yılı öngörülerine göre turizm talebini en fazla arttıracığı

⁴⁰ Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan 2001, Ankara, s.17.

tahmin edilen ülkeler arasında % 10,2 artışla Türkiye birinci sırada olacaktır. Bundan da anlaşılacağı üzere , turizm Türkiye'nin geleceğidir.

Tablo 2'de Dünya Turizm Örgütü'nün yaptığı araştırmanın sonuçları görülmektedir. Araştırma sonucunda 2002-2012 yılları arasında turizm talebini en fazla arttıracakları düşünülen ülkelerin artış oranları görülmektedir. Türkiye belirtilen tarihler arasında %10,2'lik artış oranı ile en çok artış beklenen ülkedir. İkinci sırada %9,7'lik artışla Hindistan ve %8,5 ile Çin görülmektedir.

Tablo 2 : 2002-2012 Yılları Arası Ükelere Gelecek Turist Sayılarındaki Artış Oranı

	ÜLKELER	ARTIŞ (%)
1	Türkiye	10.2
2	Hindistan	9.7
3	Çin	8.5
4	Laos	8.2
5	Botsvana	8.1
6	Meksika	7.7
7	Vanuatu	7.7
8	Uganda	7.7
9	Vietnam	7.5
10	Nijerya	7.5

Kaynak:www.wttc.org

Turizm sektörü Avrupa Birliğinin de başlıca gelir kaynaklarından biri olmuştur. Ortalama olarak turist başına 665 dolar harcamanın olduğu turizm sektöründe, AB'nin GSMH'nın % 5,5'i bu sektörü tarafından karşılanmaktadır. Turizm sektörünün GSMH içindeki payı İspanya ve Fransa'da bu miktarın yaklaşık iki katı olarak gerçekleşirken Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'de de Birlik ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Tablo 3'de ülkelerin yıllar itibarı ile turist sayıları ve turizm gelirlerindeki değişiklikler görülmektedir. Tablo incelendiğinde 2000 yılında en yüksek turizm gelirini 85,2 milyar

\$ ile ABD'nin elde ettiği gör÷lmektedir. İspanya 32,4 milyar \$'lık turizm geliri ile ikinci sırada, Fransa 31,5 milyar \$ ile üçüncü sıradadır. Türkiye'nin 2000 yılı Turizm geliri 7,6 milyar \$'dır.

Günümüzde, seyahat endüstrisi olarak tanımlanan turizm sektörü, 1985- 1995 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde , dünya mal ve hizmet akımlarının yarattığı hasıla içerisindeki payını, % 33'lerden % 38'lere çıkartmıştır.

Turizmin yarattığı değer, bir ihracat kalemi olarak değerlendirildiğinde; bu gün turizm, dünya hizmet ihracatı içinde % 20'lere varan bir paya sahiptir. 2002 yılı WTTC verilerine göre 2002 yılı dünya hizmet ihracı 947.5milyar dolardır.

Bugün bütün ülkelerin ihracat gelirleri içinde oldukça önemli bir yere sahip olan turizm, ihracat önceliklerinde birinci sıralara ilerlemektedir. Birçok ülkenin turizm gelirleri, ihracat gelirlerini aşarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizmin ödemeler dengesindeki açıkları gidermedeki önemi, giderek artmaktadır. Dünyada 11 ülkenin turizm gelirleri, toplam mal ihracatını aşarken, 38 ülkede turizm gelirleri, en büyük ihracat sektörünün de önünde gelmiştir. 1993 – 1994 yıllarını kapsayan dönemde yapılan bir çalışmada ele alınan 127 ülkede ortaya çıkan bu tablo, turizmin gelişme potansiyelini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çok dikkat çekicidir ki; Barbados, Grenada, Martinique, St. Lucia, Vanutau, Macau, Lübnan, Maldiv Adaları gibi ülkelerde turizm gelirleri ihracat gelirlerinden daha büyüktür. Fransa, İngiltere, İsviçre, Danimarka, Lübnan, Ürdün, Mısır, Maldiv Adaları, Kıbrıs, Avusturya, Polonya, Yunanistan, İtalya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Türkiye, Macaristan, Portekiz, Slovenya, İspanya, Vanautu, Macau, Tayland, Hong Kong, Fiji, Avusturya, Çin, Barbados, ABD, Jamaika Grenada, Guadelupe, St. Lucia, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Arjantin, Uruguay, Küba, gibi ülkelerde ise turizm gelirleri, ihracatı en yüksek sektörün gelirlerinden büyüktür.⁴¹

⁴¹ //www.world-tourism.org.

Tablo 3:Turizm Geliri En Yüksek Olan Ülkeler (Milyar \$)

ÜLKELER	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ABD	43	61,1	64,4	75,0	71,2	73,0	85,2
İTALYA	20	27,4	27,3	30,0	31,0	29,8	28,66
İSPANYA	18,5	25,3	28,4	27,1	29,7	25,1	32,4
FRANSA	20,1	27,5	28,2	27,9	29,9	24,6	31,5
İNGİLTERE	14,9	19,1	20,4	20,5	20,9	20,9	27,4
ÇİN	2,2	8,7	10,5	12,0	12,6	14,0	16,7
AVUSTURYA	13,4	14,6	15,1	12,3	11,1	11,2	11,4
KANADA	6,3	8	8,7	8,9	9,3	10,2	10,8
ALMANYA	11,4	12,8	13,2	16,4	16,4	9,5	16,7
MEKSİKA	5,4	6,1	6,8	7,5	7,8	7,8	8,3
AVUSTURALYA	4	7,1	8,2	9,3	7,3	7,5	8,4
HOLLANDA	3,6	5,7	5,8	6,5	6,8	7,0	*
HONG KONG	5,0	9,6	11,2	*	7,0	7,0	7,9
TAYLAND	4,3	7,6	8,6	8,7	5,9	6,6	7,5
POLONYA	0,3	6,4	7	8,7	7,9	6,1	6,55
ARJANTİN	*	4,3	4,5	5,0	5,3	5,6	*
G.KORE	3,5	5,5	6,3	5,2	5,8	5,6	*
YUNANİSTAN	*	4,1	3,7	3,7	5,1	5,4	9,3
TÜRKİYE	2,7	4,9	5,9	7,0	7,1	5,0	7,6
PORTEKİZ	*	4,3	4,2	4,2	4,8	4,9	4,98
BREZİLYA	*	2,0	2,4	2,6	3,6	4,4	4,39

* Herhangi bir veri elde edilemeyenler.

Kaynak: //www.tursab.org.tr

2002 yılı verilerine göre turizmden çok döviz girdisi yapan ülkeler sırası ile ABD 87,820 milyar dolar, Fransa 36,257 milyar dolar, İspanya 36,100 milyar dolar, İtalya 26,753, birleşik krallık 23,220 milyar dolardır.⁴² Bu ülkelerin toplam ihracat girdilerini göz önüne aldığımız zaman turizm sektörü, yarattığı taleple bir çok sektörün girdi ve çıktılarında önemli artışlar meydana getirmektedir. İspanya örneği, bu gerçeği gözler önüne sermektedir. İspanya'daki turizm talebindeki bir birim artış, konaklama tesislerindeki ulaşım taşımacılık ve seyahat acenteliği sektöründe 1.5 dolayında talep arttırmıştır. Diğer taraftan turizm talebinden kaynaklanan üretim artışlarında ülkenin bir çok sektörü turizmden olumlu yönde gelişme kaydetmiştir.⁴³ (Bkz. Tablo 4)

Tablo 4: İspanya'da Turizm Sektörünün Diğer Sektörlerde Yarattığı Talep Artışı

SEKTÖRLER	A	B	C=B/A %
Otel	806	1245	93
Hotel	120	152	87
Kamping	21	41	90
Restoran	1538	1019	41
Demiryolu	105	156	62
Karayolu	506	166	47
Denizyolu	111	70	37
Havayolu	408	538	99
Acentalar	201	10	18

Kaynak: Türsab Aylık Dergi, Ağustos 1998, sayı 175, s.34

A= Nihai Talep Artışından Kaynaklanan Üretim

B= Turizm Talebi Artışından Kaynaklanan Üretim.

C= Sektörün Turizm'e Bağlılık Oranı

1990' lı yıllar baz alınıp yapılan bu çalışmada, İspanya ekonomisindeki gelişmeler şöyle özetlenebilir:

⁴² World Travel & Tourism Council Year 2002 TSA, Research Summery and Highlights, Executive Summary,s.6

⁴³ TÛRSAB Aylık Dergi, Ağustos 1998,sayı: 175,s.34

Toplam nihai talepteki 1 birimlik artış, ülkenin otel sektörü üretiminde 1,400 milyar pesatalık bir üretim artışına denk düşerken, turizm talebindeki artış otellere 1,250 milyar pesatalık üretim artışı getirmiştir. Yani, İspanya’da otel sektöründe gelirlerin ve üretimin, turizm talebine bağlılık oranı % 93 dolayındadır.

Hızlı gelişen turizm sektörü, aynı zamanda insanların daha iyi koşullarda iş bulabilmesi olanaklarını da artırmaktadır. 1990’lı yıllarla birlikte hızlanan turizm istihdamı, bugün dünya genelinde yarım milyara yakın insana doğrudan ve dolaylı olarak iş imkanı kazandırmaktadır. Dünya emek pazarının ortalama % 10’unu elinde tutan turizm istihdamı, İtalya, İspanya ve Fransa gibi ülkelerde direkt olarak 1’er milyondan fazla, dolaylı olarak ise 2 milyondan fazla insana iş olanağı sağlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye’de de doğrudan 699.60 bin kişi dolayında iş yaratan turizm, her bir ülke başına ortalama 2,5 – 3 milyon insana istihdam yaratmaktadır. WTTC, yaptığı araştırmada, dünyadaki direkt ve indirekt turizm istihdamının, 2012 senesinde % 4.7 daha artarak, toplam dünya istihdamının %11.7’ini geçeceği sonucuna varmıştır.⁴⁴

Tablo 5’de ülkelere göre turizm sektöründe direkt olarak istihdam eden kişilerin sayıları görülmektedir. Türkiye 2002 yılında toplam istihdamının %3.16’sını turizm sektöründe barındırmaktadır. Turizm sektöründe dolaylı olarak çalışanları da kattığımız zaman bu rakam toplam istihdamın %5,9’ini bulmaktadır. Yani Türkiye’de 1.313.000. kişi turizm sektöründe çalışmaktadır. Bu her çalışandan 16,9 kişinin turizm sektöründe çalıştığı anlamına gelmektedir.⁴⁵

Turizm, istihdam olanaklarını arttırması açısından az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak turizme elverişli olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda, turizm istihdamının kendi ekonomilerindeki toplam istihdama oranları çok yüksektir. 2002 verilerine göre , Curaçao %76.3 ile birinci sırayı almaktadır. Virgin Adaları %74.8, Maldiv Adaları’ndaki oran ise %49.6’dır.⁴⁶

⁴⁴ World Travel & Tourism Council Year 2002, TSA Research Summary and Highlights, Executive Summary, s.5

⁴⁵ [www.http.wttc.gov](http://www.wttc.gov). “World Travel & Tourism Council, Year 2002, TSA Research Summary and Highlights, Turkey, s 1-9

⁴⁶ WTTC, Year 2002, TSA Research Summary and Highlights, Executive Summary, s.5

Tablo 5: Ülkelere Göre Turizm Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayısı

	1998		1999		2000		2001		2002*	
ÜLKELER	BİN KİŞİ	%	BİN KİŞİ	%	BİN KİŞİ	%	BİN KİŞİ	%	BİN KİŞİ	%
İTALYA	1,116.64	3.90	1,056.02	3.79	1,094.20	3.76	1,005.85	3.44	1,000.84	3.44
FRANSA	1,125.65	5.02	1,191.30	5.23	1,218.04	5.25	1,198.70	5.10	1,167.47	4.96
İNGİLTERE	1,172.13	4.10	1,149.30	3.96	1,150.09	3.92	1,090.18	3.70	1,087.97	3.69
ALMANYA	1,152.59	3.06	1,162.92	3.05	1,138.76	2.94	1,131.96	2.92	1,134.56	2.92
İSPANYA	1,207.06	8.74	1,295.69	8.99	1,405.87	9.15	1,333.12	8.36	1,286.19	7.94
PORTEKİZ	336,68	7.10	342,73	7.10	354,87	7.24	335.96	6.85	318,51	6.50
YUNANİSTAN	251.31	6.27	252.33	6.29	255.50	6.35	240.92	5.95	226.26	5.57
TÜRKİYE	632.30	2.95	563.20	2.56	620.02	2.83	864.70	3.95	699.60	3.16

* Tahmini veriler

% = Turizm Sektöründe direkt olarak çalışanlar / Toplam istihdam

Kaynak : “//www.wttc.org” sitesinden derlenmiştir.

Dünyada seyahat ve turizmde yapılan kamu harcamalarına bakıldığında ise, genel kamu harcamalarındaki payı % 3.9 iken bu payın ülkemizde sadece 0.6 olduğu görülmektedir. Bu oran dünya ortalamasının çok altındadır. WTTC’nin 2002 senesi verileri ile yaptığı bir çalışmaya göre , dünyada turizme yapılan doğrudan ve dolaylı kamu harcamalarının toplam tutarı 204 milyar dolardır. Bu tutar, 2012 yılına kadar yıllık ortalama %3’lük bir büyüme ile 360 milyar dolara ulaşacaktır.

Tablo 6’da turizmde önemli rakiplerimiz olan ülkelerde yapılan kamu harcamaları görülmektedir. Turizmde rakiplerimiz konumundaki ülkelerde kamu harcamalarının % 3 ile % 8 arasındaki oranı turizme ayrılırken, Türkiye turizme ayırdığı kamu harcamaları bakımından çok geridir. Türkiye’de 2002 senesinde ayrılan pay 0,10 milyar dolar ile sadece % 0,6’dır.⁴⁷

⁴⁷ Türsab Dergi, Ocak 2003, Sayı: 227, s.6

**Tablo 6:Turizm Sektörü İçin Yapılan Kamu Harcamaları
(Doğrudan Ve Dolaylı Harcamalar)**

Ülkeler	2002		2012		
	Milyar \$	% Payı	Milyar \$	% Payı	Büyüme %
Dünya	204,00	3.8	360,00	3.9	3.0
Yunanistan	0,70	3.9	1,10	3.9	0.1
Tunus	0,24	7,1	0,45	7,4	3,6
Fransa	10,90	3.2	17,70	3.2	1.1
İtalya	8,20	3.8	15,80	3.8	2.6
Mısır	0,60	6.6	1,00	6.9	2.8
G.Kıbrıs	0,20	8.2	0,30	8.5	3.1
Bulgaristan	0,08	3.3	0,10	3.4	3.7
Türkiye	0,10	0.6	0,20	0.6	2.6
İspanya	6,60	6.1	11,30	6.1	2.0
Slovenya	0,20	4.1	0,39	4.3	4.4

% Payı : Turizm Sektörü için yapılan Kamu harcamaları / Toplam Kamu Harcamaları

Kaynak:Türsab Dergi, Ocak 2003,sayı 227,s.6

Özel ve kamu sektörü tarafından yapılan sermaye yatırımlarına gelindiğinde dünyada 2002 yılında yapılan sermaye yatırımlarının tutarı, 642 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Bkz.Tablo 7). Turizmin tüm yatırımlar içindeki payı ise %9.2'dir. WTTC'ün araştırmalarına göre 2012 yılında bu oran %4.2'lik bir artış ile % 9.5'e ulaşacaktır. Yatırımların ise 1 trilyon 265 milyar dolar olarak gerçekleşeceği sanılmaktadır. Ülkemize bakıldığında; 2002 yılında seyahat ve turizm sermaye yatırımları tutarı 2 milyar 20 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılına göre yıllık % 60 oranında gerileme gösteren yatırımlarda, 2012 yılına kadar yıllık % 10.4 gibi ciddi bir artış gerçekleşmesi beklenmektedir.

Sermaye yatırımlarında Fransa yine birinciliğini korumaktadır. 2002 yılında yaklaşık 25 milyar dolarlık bir harcama gerçekleştiren Fransa'da 2012 yılına kadar yıllık büyümenin % 3.5 olacağı sanılmaktadır. Turizmde rakibimiz konumundaki Yunanistan'da turizme yönelen sermaye yatırımlarının toplam sermaye yatırımlarına oranı %25.6'ya kadar çıkarken, Türkiye' turizme yönelen sabit sermaye yatırımlarının

toplam sermaye yatırımları içindeki payı çok gerilerde kalmaktadır. Türkiye’de 2002 senesinde ayrılan pay sadece % 7.4’dır.⁴⁸

Aşağıda turizmde rakibimiz konumundaki ülkelerin 2002 yılında turizm endüstrisi için gerçekleştirdikleri sermaye yatırımları, bu yatırımların toplam sermaye yatırımlarına oranı ve 2012 tahminleri görülmektedir.

Tablo 7: Ülkelerin Turizm Sermaye Yatırımları

2002			2012		
Ülkeler	TY Milyar \$	TY/TPY= %	TY Milyar \$	TY/TPY= %	Ort.Büyüme
Dünya	642,00	9.2	1.265,00	9.5	4.2
Yunanistan	8,00	25.6	20,60	25.9	5.6
Tunus	0,94	15,4	1,57	15,6	2,8
Fransa	25,10	9.0	48,90	8.6	3.5
İtalya	18,60	7.8	35,10	7.6	2.4
Mısır	3,00	14.8	4,60	15.0	1.9
G.Kıbrıs	0,36	20.8	0,75	21.2	5.1
Bulgaristan	0,27	12,7	0,42	12.8	3.1
Türkiye	2,20	7.4	7,40	6.4	10.4
Slovenya	0,54	10.4	0,61	10.4	-1.1
İspanya	22,40	13.8	44,90	13.8	3.6

TY: Turizm Yatırımı

TPY: Toplam Yatırım Miktarı

Kaynak: Türsab Dergi, 2003, Sayı 227,s.8

Türkiye turizme yapılan kamu harcamaları ve sermaye yatırımları hususunda dünya ortalamalarının altında bir yer aldığı halde, seyahat ve turizm endüstrisinden elde edilen gelirlerde alınan vergi konusunda dünya lideridir. WTTC raporlarına dayanarak söyleyebiliriz ki; bireysel, dolaylı ve kurumsal vergilerin toplamını gelirlere böldüğümüzde, ürettiği turizm GSYH’sına oranla en fazla verginin Türkiye’de ödendiği

⁴⁸ Türsab Dergi, Ocak 2003, Sayı: 227, s.6

görülmektedir. WTTC raporlarından elde edilen verilerle ulaşabileceğimiz ve turizmde beş rakip ülke arasında yaptığımız kıyaslamada, Türkiye’de turizmin doğrudan sağladığı her 1 dolarlık GSYH’ya karşılık, turizm endüstrisinin ödediği vergi 52 centtir. Oysa turizmin sağladığı 1 dolarlık GSYH karşılığında İspanya’da 28 cent, İtalya’da 34 cent, Fransa 38 cent ve Yunanistan’da 46 cent vergi ödenmektedir.(Bkz.Tablo 8)

Tablo 8:Ülkelerin, Turizm Endüstrisinde Ödediği Verginin, Turizmden Elde Edilen GSMH İçindeki Payı

Ülkeler	Milyar \$		Vergi/Turizmden Elde Edilen GSYH
	Bireysel, Kurumsal, Dolaylı Vergiler	Turizm Endüstrisi GSYH’sı	
Yunanistan	2,9	6,3	0,46
Fransa	22,4	59,6	0,38
İtalya	16,6	49,1	0,34
Türkiye	4,1	7,9	0,52
İspanya	13	46,8	0,28

Kaynak:www.wttc.org/measure sitesinden derlenmiştir.

1.3.2. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Türk Turizmindeki Gelişmeler

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turizm sektörü yükselen bir trend oluşturmuştur. Son on yıllık dönemde gelen turist ve elde edilen turizm geliri açısından 1999-2000 yılları hariç sürekli ve güçlü bir artış eğilimi gösteren Türk turizminin, 1989 -1998 döneminde uluslararası turizm geliri içindeki payı % 0.3’den % 1 ,4’e; yabancı turist sayısı 2,8 milyondan 9,7 milyon kişiye ulaşmıştır.

Uluslararası pazarda en önemli beş rakibi İspanya, İtalya, Fransa, Portekiz ve Yunanistan olan Türkiye, turist sayısı bakımından 1990 yılında 5,3 milyon turist ile 24. ülke iken, 1998’de 9,7 milyon turist ile en çok turist çeken 19. ülke konumuna gelmiştir. Sıralama 1999’da 7,5 milyon turist ile 21. sıraya gerilemiş, 2000 yılında ise yükseliş

göstererek, 9,6 milyonla 20. sıraya yükselmiştir. Türkiye Avrupa turizm pazarında % 3 paya sahiptir. 1999 yılında OECD ülkelerinden gelen turist sayısı 4,171 milyondur.

Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin % 56,12'si tatil amacıyla, bunların da % 70,92'si organize turla gelmektedir. Ziyaretçilerin % 42,6'sı ücretli, % 22,6'sı ise işveren ya da kendi hesabına çalışan, % 34,8'ise emekli, işsiz, öğrenci ve diğer gruplara dahildir. Yaşlara göre dağılımda 15-24 yaş arası % 14,6, 25-29 yaş arası % 64,7, 50-64 yaş arası % 17,8 (25-64 yaş arası % 8 ,5), 65+ yaş grubu ise % 3,9'luk bir paya sahiptir.⁴⁹

Turizm gelirleri açısından 1990 yılında 2,7 milyon dolar ile 21. sırada olan ülkemiz, 1998 yılında 7,1 milyon dolar gelir ile 18. sıraya yükselmiştir. Bu sıralama 1999 senesinde yaşanan siyasi olumsuzluklar ve deprem felaketi nedeni ile uzun zamandan beri alışılmayan bir ölçüde 5,193 milyon dolarla (% -23,4) tekrar 21. sıraya gerilemiş, 2000 yılında ise 7,6 milyar dolar ile 14. sıraya yükselmiştir.⁵⁰ (Bkz.Tablo 3)

Ziyaretçilerin Türkiye içinde yaptıkları (ya da Türkiye'ye aktarılan) harcamalarının dağılımında yeme-içme giderleri % 28,83 ile birinci, alış veriş harcamaları % 23,24 ile ikinci, konaklama giderleri % 16,26 ile üçüncü, Türkiye içi tur ve ulaştırma giderleri % 13,95 ile dördüncü, kültür ve eğlence giderleri % 5,9 ile beşinci sırada yer almakta, sağlık, kişisel bakım, tütün , sigara, oto kiralama, haberleşme, gazete gibi diğer harcamalar ise geri kalan % 11,8 içinde dağılmaktadır.⁵¹

TÜRSAB'ın yaptığı bir çalışmaya göre, 1980 yılından bu yana turist sayısında ve turizm gelirlerindeki yıllık ortalama artışlarda dünyada 2. sırayı alan Türkiye, en çok turist çeken ve turizmden en çok kazanan ilk 20 ülke arasında yer almaktadır. WTTC yaptığı bir araştırma sonucu ise Türk Turizm'i açısından sevindiricidir. 2012 yılı öngörülerine göre turizm talebini en fazla arttıracığı tahmin edilen ülkeler arasında %10,2 artışla Türkiye birinci sırada olacaktır

⁴⁹ Beş Yıllık Kalkınma Planı; Turizm Özel İhtisas Komisyon, Tanıtma ve Pazarlama Alt Komisyonu Raporu, DPT:2589-ÖİK 601, Nisan 2001, s.77

⁵⁰ <http://www.tursab.org.tr./24.htm>

⁵¹ Beş Yıllık Kalkınma Planı; Turizm Özel İhtisas Komisyon, Tanıtma ve Pazarlama Alt Komisyonu Raporu, DPT:2589-ÖİK 601, Nisan 2001, s.77

Tablo 9:Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Turist Sayısı Ve Turizm Geliri

YILLAR	TURİST SAYISI (BİN KİŞİ)	DEĞİŞİM %	TURİZM GELİRİ (MİLYON \$)	DEĞİŞİM %
1963	198	*	7	*
1973	1.341	29.7	171	66.0
1980	1.288	-15.4	326	16.4
1981	1.405	9.1	381	16.9
1982	1.391	-1.0	370	-2.9
1983	1.625	16.8	411	11.1
1984	2.117	30.3	840	104.4
1985	2.614	23.5	1,482	76.4
1986	2.391	-8.5	1,215	-18.0
1987	2.855	19.4	1,721	41.6
1988	4.172	46.1	2,355	36.8
1989	4.459	6.9	2,556	8.5
1990	5.389	20.9	2,705	5.8
1991	5.517	2.4	2,654	-1.9
1992	7.076	28.3	3,639	37.1
1993	6.500	-8.1	3,959	8.8
1994	6.670	2.6	4,321	9.1
1995	7.726	15.8	4,957	14.7
1996	8.614	11.5	5,650	13.9
1997	9.689	13.0	7.008	23.9
1998	9.752	0,6	7.177	2.4
1999	7.464	-23,4	5.193	-27,
2000	10.412	39,5	7,636	47
2001	11.569	10,95	8,090	5,9

Kaynak: www.tursab.org.tr.

Kaydedilen gelişmeye bakıldığında, turist girişlerinin 1973 yılından 1983 yılına kadar yalnızca %23 arttığı, 1. Atılım Dönemi olarak adlandırdığımız 1983 yılından 1990’lı yılların sonlarına gerçekleştirilen artışın ise %506 olduğu görülmektedir.

Türkiye’de turizmin kurumsallaşmaya adım attığı yıl olarak 1973 yılında 10’ar yıllık dilimlerde Atılım Döneminin etkisini hem turist girişlerinde hem de elde edilen turizm gelirlerinde çok net biçimde görülmektedir.(Bkz Tablo 9)

Turizmin ülke ekonomisi içindeki yerine gelince; 1970 yıllarda dünyanın en büyük turizm merkezleri olan İspanya, İtalya gibi ülkelerde turizmin ekonomi içindeki payı %50’leri bulurken, turizm gelirlerinin ülke ekonomisindeki payı sadece %1’ler dolayında olan Türkiye aradan geçen 25 yıl içinde turizmin ekonomisi içindeki yeri, en büyük sektörleri bile zorlar duruma gelmiştir.

1973 yılında turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payı % 13.0 dolayında iken 1983 yılında % 7.2’ye gerilemiş ve 1998 yılında % 29.0’lara dayanmıştır. 2000 yılı itibarı ile bu pay % 27,8 dolaylarındadır. Diğer yandan turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı, 1973 yılında sadece % 0,6 iken 1983 yılında %0.8’lere ancak ulaşabilmiş, fakat bu tarihten sonra uygulanan teşvik politikaları sonucunda 1997’de %4.5’ ye kadar yükselmiştir. 2000 yılında ise bu pay % 3,8’e gerilemiştir. (Bkz.Tablo 10)

Türkiye’de oran olarak elde edilen bu sonuçlara karşın , düşündürücü bir konu ise, turizmden elde edilen gelir ve çektiği turist sayısı, söz konusu ülkelerin hala çok gerisindedir. Zira Türkiye turizm gelirlerini 25 yılda 55 kat arttırmasına karşın, şu anda yılda 8 milyon \$ düzeyinde bir gelir elde edebilirken, aynı dönemde turizm geliri yalnız 7 kat artmasına karşın Fransa’nın şu anki yıllık turizm geliri 31,5 milyar \$ bulmaktadır.

Benzer durum turist sayısında da görülmektedir. Türkiye 25 yılda turist sayısını %750 arttırmasına karşın gelen turist sayısı 11,5 milyon düzeyinde gelmiş iken, aynı dönemde İtalya’nın çektiği turist sayısı % 6 oranında azalmasına karşın yılda 30 milyonu aşmaktadır.

Bir diğer gelişme de turizmin dış ticaret açıklarının ne kadarını kapatabildiğine ilişkin verilerdir. Sürekli dış ticaret açığı veren Türkiye’de turizm gelirlerinin bu açığı kapamadaki payı çok önemlidir. 1973 yılında dış ticaret açığının % 22’sini karşılarken bu oran Türkiye’deki terör ve 12 Eylül Müdahalesi’nin verdiği belirsizlik ve korku

faktörlerinin etkisi ile 1983 yılında % 11.0'a düşmüş, 1994 yılında kriz ile yükselen döviz kurunun etkisi ile azalan ithalatın ve artan ihracatın da etkisi ile, turizm gelirleri dış ticaret açığının tamamı karşılanmıştır. Son beş yılda turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı ortalama %46.88 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise döviz kuru üzerindeki baskı nedeni ile patlayarak 22.3 milyar dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığı karşısında, % 47 artan turizm gelirin'e rağmen karşılama oranı %34.18'e gerilemiştir. Ancak 2001 yılında 1994 yılına benzer bir durum söz konusudur. Dövizin dalgalanmaya bırakılmasının ardından önemli ölçüde yükselen döviz kurları ithalat üzerinde baskı yaparken ihracatı kısmen yükseltmiş, turizm gelirlerinde ise oldukça olumlu yükselmelere neden olarak karşılama oranını % 80'lere taşımıştır.⁵² Bütün bu gelişmeler turizmde atılım döneminden neyin anlaşılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. (bkz.Tablo10)

Tablo 10: Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

YILLAR	TG/GSMH	TG/Ihracat	TG/Dış Tic. açığı
1973	0.6	13.0	22.0
1983	0.8	7.2	11.0
1993	2.2	25.8	28.5
1994	3.3	23.9	84.0
1995	3.3	23.0	35.7
1996	3.2	25.8	31.5
1997	4.5	28.3	43.0
1998	3,8	29.0	37.4
1999	2,8	19,5	36.0
2000	3,8*	27,8*	34.18
2001	5,5*	26,0*	(80.4)

TG = Toplam gelir, GSMH = Gayri Safi Milli hasıla

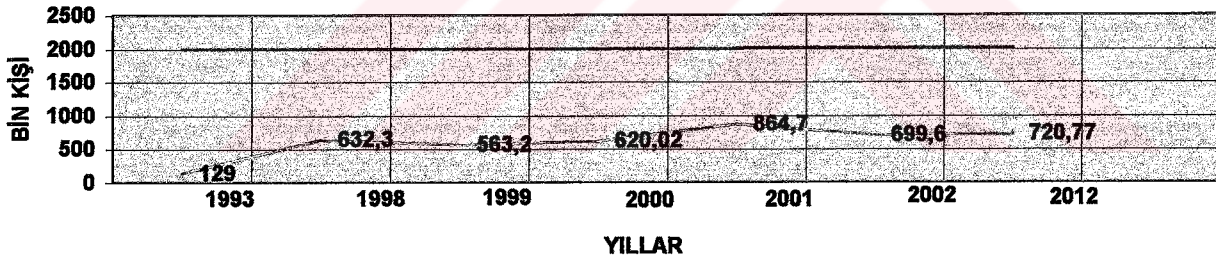
Kaynaklar:www.tursab.org.tr, “*” www.ttyd.org.tr/tablo10.htm, www.die.gov.tr.gif sitelerinden derlenmiştir.

⁵²Aydın SÖZÜBİR, *Turizm Temmuz 2001*,www.etimenkul.com.tr

Turizmin yarattığı istihdam olanaklarına gelince; özellikle son yıllarda yaşadığımız ekonomik kriz sonucu işten çıkarmaların yoğun olduğu ve sadece bankacılık sektöründe 2 milyondan fazla işsiz bulunan ülkemizde 2002 rakamlarına göre 699.60 bin kişi direkt olarak çalışmaktadır. Bu sayı toplam istihdamın % 3.16 oluşturmaktadır. Turizmden dolayı yolla istihdam elde edenleri de kattığımız zaman bu sayı 1,313.000 kişiyi geçmektedir. Bu da toplam ülke istihdamının % 5,9'dur. Diğer bir deyişle her 16,9 çalışandan biri turizm sektöründe çalışmaktadır.⁵³ Aşağıdaki grafikte yıllar itibarı ile Türkiye'deki turizm istihdam artışı izlenebilmektedir.

Türkiye'de turizm istihdamı 1998 yılından itibaren, genel olarak hep artış göstermiştir. Sadece 1999 yılında yabancı tur operatörlerinin boykotu ile turizmde yaşanan kriz ile 2002 yılındaki ekonomik durgunluk sırasında azalan turizm istihdamının ,2012 senesinde 720,773 kişiye çıkacağı sanılmaktadır. Turizmde direk ve dolaylı olarak çalışması düşünülen kişi sayısı ise 1,377,640 kişidir.

Grafik 2:Yıllara Göre Türkiye'de Turizm İstihdamı

Kaynak: www.wttc.org verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'de seyahat ve turizmde yapılan kamu harcamalarına bakıldığında ise, dünya turizm harcamalarının genel kamu harcamalarındaki payı % 3.9 iken bu payın ülkemizde sadece % 0.6 olduğu görülmektedir. Bu oran dünya ortalamasının çok altındadır. WTTC'nin 2002 senesi verileri ile yaptığı bir çalışmaya göre , dünyada turizme yapılan doğrudan ve dolaylı kamu harcamalarının toplam tutarı 204 milyar

⁵³ [www.http.wttc.gov](http://www.wttc.gov). "World Travel & Tourism Council, Year 2002, TSA Research Summary and Highlights, Turkey, s 1-9

dolardır. Bu tutar, 2012 yılına kadar yıllık ortalama % 3'lük bir büyüme ile 360 milyar dolara ulaşacaktır.

Turizmde rakiplerimiz konumundaki ülkelerde kamu harcamalarının % 3 ile % 8 arasındaki oranı turizme ayrılırken, Türkiye'nin turizme ayırdığı kamu harcamaları bakımından çok geridir. Türkiye'de 2002 senesinde ayrılan pay sadece % 0,10'dır.⁵⁴ Yani Türkiye sadece miktar olarak değil, aynı zamanda kamunun yaptığı toplam harcamalar içindeki payı ile de rakiplerinin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin; turizmde en yakın rakibimiz olan Yunanistan'ın turizme ayırdığı kamu harcamaları, dünya ortalamasına çok yakın bir düzeyde pay olan %3.9'dır. Türkiye'ye kıyasla, küçük bir ada olan Güney Kıbrıs'taki kamu harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı ise %8.2'dir. Fransa 11 milyar dolara yakın bir rakamla kamu harcamalarında birinci ve İtalya 8 milyar dolar ile ikincidir. Diğer rakiplerimizden İspanya'da turizm için yapılan yapılan kamu harcamaları 7 milyar dolar, Yunanistan ise 700 milyon dolar dolaylarındadır. Türkiye'de ise devletin turizme yaptığı, tanıtım ve yatırımları da içeren doğrudan ve dolaylı kamu harcamaları ise, ancak 100 milyon dolarla sınırlı kalmaktadır. Bu rakam ise , turizmde hiçbir iddiası olmayan Bulgaristan'ın turizm için yaptığı kamu harcamalarının tutarından ancak biraz fazladır. Küçük bir ülke olan Bulgaristan'da kamu tarafından yapılan turizm harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranına bakarsak %3.3 gibi bir oranla Türkiye'nin kat ve kat üzerinde olduğu görülmektedir.(Bkz.Tablo 6)

Ülkemizde özel ve kamu sektörü tarafından turizm için yapılan sermaye yatırımlarına gelindiğinde, 2002 yılında seyahat ve turizm sermaye yatırımları tutarı 2 milyar 20 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizden dolayı finans sektöründe yaşanan daralma ve devletin nakdi teşvikleri durdurması sonucunda, 2001 yılına göre yıllık % 60 oranında gerileyen gösteren yatırımların, 2012 yılına kadar yıllık %10.4 gibi ciddi bir artışla 7 milyar 40 milyon dolar gerçekleşmesi beklenmektedir.

Turizm için yapılan sermaye yatırımlarında rakiplerimizin durumuna bakıldığında, bu konuda da ülkemizin geri kaldığı görülmektedir. 2002 yılında turizm sermaye

⁵⁴ Türsab Dergi, Ocak 2003, Sayı 227,s.6

yatırımlarında yaklaşık 25 milyar dolarlık bir harcama gerçekleştirerek yine birinci sıraya oturan Fransa'yı 22 milyar dolarla İspanya, 18 milyar 600 milyar dolarla da İtalya izlemektedir. Yakın rakibimiz olan Yunanistan'daki turizm yatırımları ise 8 milyar dolardır. Bu rakam Yunanistan'ın toplam yatırımları içinde % 25.9'lık bir yer kaplamaktadır. Türkiye, toplam yatırım harcamalarında aldığı % 7.4'lük pay ile rakip ülkeler arasında sonuncu sıradadır. (Bkz.Tablo 7)

Türkiye turizme yapılan kamu harcamaları ve sermaye yatırımları hususunda dünya ortalamalarının altında bir yer aldığı halde, seyahat ve turizm endüstrisinden elde edilen gelirlerde alınan vergi konusunda en fazla verginin Türkiye'de ödendiği görülmektedir. WTTC raporlarından elde edilen verilerle ulaşabileceğimiz ve turizmde beş rakip ülke arasında yaptığımız kıyaslamada, Türkiye'de turizmin doğrudan sağladığı her 1 dolarlık GSYH'ya karşılık, turizm endüstrisinin ödediği vergi 52 centtir. Oysa turizmin sağladığı 1 dolarlık GSYH karşılığında İspanya'da 28 cent, İtalya'da 34 cent, Fransa 38 cent ve Yunanistan'da 46 cent vergi ödenmektedir. (Bkz.Tablo 8)

İKİNCİ BÖLÜM

2.KAMU TEŞVİKLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİNDE TEŞVİK UYGULAMALARI

Teşvikler çok genel olarak, kamu tarafından işletmelere sağlanan çeşitli kolaylıklar şeklinde tanımlanabilir. Bu kaynaklar sayesinde ekonomideki kaynakların yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Yani teşvik edilen sektör veya alanlara yeni kaynakların aktarılması, özel sektörün bu alanlara yönelmesine yol açar. Bu uygulama yapılırken kullanılan finansman araçları ise, sübvansiyonlar, borçlar, devlet garantileri ve vergi kolaylıklarıdır.⁵⁵

Teşvikler, gelişmekte olan ülkelerde gerek iç piyasanın büyütülmesi hedefleri gerekse dış piyasalara rekabet yeteneğine sahip olarak çıkabilme yönünden yatırım oranının artırılmasında ve ihracatın yüksek seviyelere ulaşabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Devlet yardımları özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu tür ekonomilerin özelliği tasarruf yetersizliği, dengesiz gelir ve kaynak dağılımı ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak beşeri ve fiziki sermaye yetersizliğinin hüküm sürmesidir. Ayrıca, yatırım ve kaynak kıtlığı, kurumsallaşma yetersizliği, bölgelerarası dengesizlik ve işsizlik sorunu, tabii kaynaklardan yeterince yararlanılamaması, girişimcilerin eğitim ve denetim yetersizliği, sık sık iktisadi bunalımlarla karşılaşılması gibi nedenlerle çeşitli şekillerde kamudan özel girişimlere kaynak aktarılmaktadır.

Klasik liberalizmin “bırakınız yapsınlar” felsefesinin aksine, günümüz ekonomileri belli amaçların gerçekleştirilmesi için bilinçli olarak etkilenmekte, uyarılmakta ve yönlendirilmektedir. Bazen batının gelişmiş ekonomileri de endüstriyel gelişme süreçlerinde teşvik yoluyla ekonomilerini yönlendirmişler ve halen bugün de belli ölçüde yönlendirmektedirler. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerde başta daha hızlı kalkınmak olmak üzere teşvik önlemlerine başvurmaktadırlar.

⁵⁵ Aytaç EKER; Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Türk Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara, 1995, s.54.

Teşvikler, ekonomik süreç ve yapının arzulan sonuçlara ulaşması için başvurulacak belli ekonomi politikası önlemleridir. Teşvik politikası, genel ekonomi politikasının bir alt dalı veya belli bir kesiti olup ekonomik birimleri belli davranışlara yönlendirerek arzulan sonuçların gerçekleşmesini sağlamaktır. Teşvik politikasının ekonomiyi yönlendirmede benimsediği amaçlar ve gerçekleştirdiği işlevler genel ekonomi politikasının amaçlarından farklı değildir. Esasen teşvik politikası, ekonomi politikası amaçlarını gerçekleştirmede kullanılan somut araçlardan bazılarıdır.⁵⁶

Kısaca, ekonomi politikalarının amaç-araç hiyerarşisi içinde teşvik politikaları, maliye ve para politikası ile kurumsal teknolojik araçların yalnızca belli bir kesitini kapsayarak bunları, belirlenmiş ekonomik amaçların gerçekleşmesi yönünde bir araya getirmektedir.

Değişik alanlardaki araçların, birbiriyle uyumlu bir önlem paketi olarak bir araya getirilmesi, teşvik politikalarından sonuç almayı kolaylaştırmakta ve etkinliği yükseltmektedir. Çünkü tek tek araçların yarattığı cılız etkilerle uyarılamayan ekonomik birimler, tek bir noktaya yönelmiş çok sayıdaki aracın toplu etkisi ile etkin olarak yönlendirilmektedir. İşte etkinliği bu noktadan kaynaklanan teşvik politikası, özellikle sanayileşme, istihdam, ekonomik kalkınma ve ödemeler dengesi gibi temel sorunların çözülmesi için yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca teşvik politikası, ekonominin arzulan bir yapıya ulaşması için de temel bir araçtır. Bu nedenle teşvikler, endüstrileşme ve sektörel yapı politikasının optimal ekonomik yapıların teşekkülü için gerekli araçları konumundadır.⁵⁷

Kamu teşviklerini incelerken, turizm konusunda rakiplerimiz olan Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan, İngiltere ve Portekiz gibi ülkeleri ve bunları içinde barındıran Avrupa Birliği'ni incelememiz daha doğru olacaktır. AB, teşviklere Birlik içinde rekabeti bozduğu için karşı olmakla birlikte Birlik dışında uluslararası piyasalarda rekabet gücünü korumak ve geliştirmek amacıyla çeşitli teşvik uygulamalarına açıkça olmasa da izin vermektedir.

⁵⁶ Hüsnü ERKAN- Rezzan TATLIDİL; Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Ankara: TOBB, No.175, 1990, s.50.

⁵⁷ Hüsnü ERKAN; Ekonomi Politikaları Temelleri, İzmir, Aydın Kitabevi, 1990, s.182.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE UYGULANAN KAMU TEŞVİKLERİ

Avrupa Birliği'nde ekonomik büyümenin 1972 sonrası yavaşlaması, üye devletleri sanayilerini desteklemek zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu anlayış, birliği rekabet gücünü kaybeden sektörlerin yeniden yapılanmasına finansman sağlamaya düşük büyüme ve artan işsizlik gibi sorunları aşabilmek için devlet yardımlarına götürmüştür. Bu müdahalelerde amaç, zora düşen yerli sanayinin korunmasına yönelik entegrasyonu göz ardı eden bir amaç olmuştur.⁵⁸

Avrupa Birliği'nin devlet yardımları konusundaki politikası, Birliğin temel prensiplerinden birisi olan serbest ve çarpıtılmamış rekabetin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Birliğin rekabet politikasının GATT prensipleri ile aynı doğrultuda olduğu gözlenmektedir.

AB'de çok ciddi teşvik uygulamalarına rastlanmaktadır. 80'li yıllara kadar, koruma hedeflerine dönük teşvik uygulamaları üyeler arasında bir sübvansiyon savaşına yol açarak, Birliğin serbest rekabet politikasının gelişimini olumsuz olarak etkilemiş ve 80'li yıllardan itibaren tekrar koruma önlemleri azaltılarak daha sınırlı alanlara kaydırılmaya çalışılmıştır.

Birliğin ana hedefi, ortak bir pazarın oluşturulmasıdır. Bunu sağlamak için de serbest rekabeti bozucu müdahalelerin ortadan kaldırılması ve ekonominin serbest rekabet koşulları içinde genel hedeflerinin oluşturulması doğrultusunda bir oluşuma gidilmesi amaçlanmıştır. Üye devletler arasında gümrük vergi ve resimlerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı bir ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesi ve ortak ticaret politikasının kabul edilmesi ve sermaye ve malları serbest dolaşımını önleyen engellerin kaldırılması, Birliğin temel politikası olmuştur. Birliğin, ortak pazarın kurulması ve kurulduktan sonra da işlemesi için üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde uyumlaştırılmasını, öte yandan kurulduktan sonra rekabeti bozucu engellerle

⁵⁸ Barbaros İĞNECİ; *Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar*, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayını, 1993, s.68.

karşılaşmamak için rekabetin kötüye kullanılmasını engelleyen bir sistem kurulmasını hedeflemiştir.⁵⁹

Serbest piyasa düzeni Birliğin bel kemiğini oluşturmaktadır. Birliğin temel politikalarından biri, mal ve hizmetler her hangi bir engelle karşılaşmadan serbestçe hareket edebilecek, üretim faktörleri Birliğin sınırları içinde en etkin biçimde kullanılabilecekleri yerlere yönelebilecek, işletmeler Birliğin herhangi bir yerinde yerleşip diğer işletmelerle mukayese edilebilir rekabet koşulları altında faaliyetlerini yürütebilecek ve tüm ekonomik birimler aynı yasal çerçeveye tabi olacak olmasıdır.

Devletin ekonomiye müdahale biçimi olan sübvansiyonlar da, Birlik hukuku içinde bu yaklaşımı yansıtacak bir rejime tabi kılınmıştır. Devlet yardımları genel olarak Birliğin denetimine alınırken, ortak pazarın işleyişine zarar verdiği ölçüde yasaklanmış, aksi halde denetim altında olmak kaydıyla serbest bırakılmıştır. Bu yaklaşım devletin ekonomiye yaptığı tüm müdahaleler için geçerli olmuştur.

Devlet yardımları prensip olarak Ortak Pazarla bağdaşmamaktadır. Ancak, Ortak Pazarın amaçlarına uygun olarak, AET Antlaşmasının 92, 93 ve 94. Maddeleri çerçevesinde Komisyon izni ve belirleyeceği şartlar çerçevesinde devlet yardımı yapılabilmektedir. Yardımlar, üye devletlerin kendi kaynaklarından yapılabileceği gibi Birlik fonlarından da karşılanabilmektedir.

2.1.1. Ortak Pazarla Bağdaşmayan Yardımlar (Madde:92/1)

Avrupa Birliği ile bağdaşmayan teşvikler Roma Anlaşmasının 92/1.Maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre, “işbu anlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça, bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları vasıtasıyla herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüsleri veya belirli malların üretimini kayırarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden, her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, Ortak Pazarla bağdaşmaz” denilmektedir.

⁵⁹ Mustafa DURAN; Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968 – 1998), Ankara, 1998, s.35

Ortak Pazarla bağdaşmaz sayılan devlet yardımları üç şartı içermesi gerekmektedir. Buna göre bir yardım eğer;

- Bir üye devlet tarafından veya hangi tarzda olursa olsun devlet kaynaklarıyla tahsis edilmiş ise,
- Belirli işletmeleri veya belirli ürünlerin üretimini daha üstün duruma sokarak rekabeti bozmuş veya bozma tehlikesi yaratmış ise,
- Üye ülkeler arası ticareti etkilemiş ise,

bu yardım Anlaşmanın 92/1. Madde kapsamına girecektir.

2.1.2. Ortak Pazarla Bağdaşır Yardımlar (Madde:92/2)

Ortak Pazarla bağdaşan yardım türleri Anlaşmanın 92/2.Maddesinde düzenlenmiştir. Bu kapsamdaki yardım türleri üç ana başlık altında toplanmıştır;⁶⁰

- İlgili ürünlerin menşesine bağlı bir ayırım gözetmeksizin verilmesi koşuluyla bireysel tüketicilere verilen sosyal nitelikteki yardımlar,
- Doğal afetler veya olağanüstü olayların neden olduğu zararları karşılamak için yapılan yardımlar,
- Federal Almanya Cumhuriyetinin Almanya'nın bölünmesinden etkilenen belirli bölgelerinin ekonomisine bölünmeden doğan ekonomik dezavantajları gidermek için gerekli olduğu ölçüde yapılan yardımlardır.

Birlik bu yardımları Ortak Pazarla bağdaşır saymıştır. Bu yardım çeşitlerinin uygulamaya konmasında Birliğin iznine gerek yoktur. Ancak yardım türlerinin yorumunda veya doğru uygulanıp uygulanmadığı Komisyon tarafından denetlenmektedir. Genel yasaklamadan istisna edilmiş ikinci yardım grubunda yer alan yardımlar Antlaşmanın 92/2. Maddesinin aksine, ancak belirli şartları yerine getirdikleri takdirde, üye ülkeler arası ticareti etkiliyor olsalar veya rekabeti bozuyor veya bozma

⁶⁰ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968 – 1998), Ankara,1998, s.35

tehlikesi gösteriyor olsalar dahi, Ortak Pazar nizamı ile bağdaşır yardımlar olarak kabul edilebilmektedir. Bunu takdir yetkisi Komisyon ve Konseye bırakılmıştır. Anlaşmanın Madde 92/3’de bu gruba giren yardımlar sıralanmaktadır;

- Yaşam standardının anormal ölçüde düşük olduğu, veya aşırı bir işsizliğin hüküm sürdüğü bölgelerin ekonomik kalkınmalarına tahsis edilen yardımlar,
- Avrupa’nın ortak yararına olan önemli projelerin gerçekleşmesini kolaylaştırmaya, veya üye devletlerin her hangi birinin ekonomisindeki aşırı bozuklukları düzeltmeye ayrılan yardımlar,
- Ticaret şartlarını Birliğin yararına aykırı olacak ölçüde bozmadıkça, bazı iş kollarının yahut bazı ekonomik bölgelerin kalkınmasını kolaylaştırmaya ayrılan yardımlar,
- Komisyonun önerisi üzerine Konseyin nitelikli çoğunlukla alacağı kararla belirlenebilecek diğer yardım türleri, Ortak pazarla bağdaşabilir yardımlar olarak belirtilmiştir.

Anlaşmanın 93. maddedeki usul kuralları sebebiyle Komisyon rekabeti bozan ve üye devletler arasındaki ticareti etkileyen ama 92. maddenin 2. fıkrasına girmeyen yardımların, 92. maddenin 3. fıkrasında öngörülen istisnalar temelinde ortak pazar ile bağdaşabilir olup olmadıkları hakkında karar vermek durumundadırlar. Anlaşma bu konuda komisyona yeni bir takdir yetkisi tanımıştır. 93. Madde üç ana başlık altında Komisyonun yetki ve sorumluluk alanını belirlemiştir;

- Komisyon, Üye devletlerle işbirliği içinde bu devletlerde mevcut olan tüm yardım sistemlerini sürekli olarak inceler ve üye devletlere Ortak Pazarın sürekli gelişimi veya işleyişi için gereken uygun tedbirleri önerir,
- Eğer Komisyon, ilgili taraflara kendi görüşlerini bildirmeleri için uyarıda bulunduktan sonra, bir devlet veya devlet kaynakları vasıtasıyla sağlanan yardımların 92. Maddeye göre Ortak Pazarla bağdaşmadığını veya bu tür yardımların kötüye kullanıldığını tespit ederse, ilgili devletlerin komisyon tarafından saptanacak süre içinde böyle bir yardımı kaldırmasına veya değiştirmesine karar verir, Söz konusu devletin öngörülen süre içinde bu karara

uymaması halinde komisyon veya ilgili devlet, 169 ve 170. Madde hükümlerine uymaksızın doğrudan Adalet Divanına dava açabilir. Bir üye devletin başvurusu üzerine konsey, istisnai durumlar gerektirdiği takdirde, bu devletin verdiği veya vereceği yardımın, 92. Madde hükümlerine veya 94. Maddede belirtilen tüzüklere uymaksızın, Ortak Pazarla bağdaştığına oy birliği ile karar verebilir. Söz konusu yardımla ilgili olarak komisyonun, bu paragrafın birinci bendinde belirtilen süreci başlatması halinde, ilgili devletin konseye yapacağı başvurunun, konsey tutumunu belirtinceye kadar söz konusu süreci durdurucu yetkisi vardır. Ancak eğer konsey söz konusu baş vurunun yapılmasını izleyen üç ay içinde tutumunu belirtmezse, komisyon bu konuda kendisi karar verir.

- Komisyon, görüşlerini bildirebilmesi için, yardımın yapılması veya değiştirilmesi ile ilgili tasarlardan zamanında haberdar edilebilir. Eğer komisyon bu tür bir tasarının 92. Maddeye göre Ortak Pazarla bağdaşmadığını düşünürse, 2. paragrafta belirtilen süreci gecikmeksizin başlatır. İlgili üye devlet, bu süreç nihai bir kararla sonuçlanmadan tasarlanan tedbirleri yürürlüğe koyamaz.

2.1.3. AB’de Devlet Yardımlarına Yönelik Genel Değerlendirme Kısıtları

Devlet yardımlarının Ortak Pazarla bağdaşmayan teşvik kategorilerine girmesi için devlet açısından mali bir fedakarlık teşkil etmesi, başka bir deyişle kamu bütçesi için dolaylı ya da dolaysız bir maliyet oluşturması gerekmektedir. Bununla beraber müdahalenin teşvik sayılabilmesi için yaratacağı etkiler de göz önüne alınmaktadır. Olası etkiler arasında söz konusu işletmenin maliyetlerinin hafifletilmesi temel unsur teşkil etmektedir.

Devlet yardımları sadece devletin yaptığı hibeler, ucuz krediler ve faiz indirimleri gibi karşılıksızlığı apaçık belli olduğu durumlardan ibaret olmayıp, bankalardan veya sermaye piyasalarından borç alan işletmelere sağlanan devlet garantileri, mal veya

hizmetlerin daha uygun şartlarda temini ve devletin doğrudan ya da dolaylı olarak işletmelerin öz sermayesine katılımı da düşünülmektedir.⁶¹

Devlet yardımlarının verililiği temelde altı önemli kıstasla belirlenmektedir. Bunlar; uygunluk, birlik boyutu, rekabete uyumu ve geçicilik, telafi edici açıklama, şeffaflık ve faaliyet kıstasları olarak sıralanmışlardır. Bu prensipler aşağıda kısaca incelenmiştir;

-Uygunluk Prensibi; Verilen veya verilecek olan yardım ile devlet yardımlarının genel çerçevesinin bağdaşır olması gereklidir. Yardımın hedefine ve amacına en uygun ve amaca ulaşmak için de gerekli olduğu gösterilmek durumundadır.

-Birlik Boyutu Kıstası; Söz konusu teşvikin uygunluğu Birlik çerçevesinde değerlendirilmeli ve Birliğin gelişimine hizmet etmelidir.

-Teşviğin Rekabete Uyumu ve Geçiciliği; Teşvik politikasının hedefi; teşvikten yararlanan işletme veya sektörleri etkin ve uygulanabilir bir rekabet sisteminin içine entegre etmek ve bu işletmelerin devlet yardımı almadan rekabet içinde mücadele etmelerini sağlamak olmalıdır.

-Telafi Edici Açıklama Kıstası; Bir yardım projesinin kabul edilmesi için teşvikten faydalananın Madde 92/3'de belirtilen Ortak Pazarla bağdaşan yardım türleri ile Birlik hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak bir katkı sağlaması gerekmektedir.

-Faaliyet Kıstası; Rekabet üstünlüğünü kaybetmiş ve zarar eden işletmeleri veya tesisleri yapay bir şekilde ayakta tutmaya yönelik sübvansiyonlar yasaklanmıştır.

⁶¹ Füsun BALIKÇIOĞLU - Şule YILDIRIM; Avrupa Topluluğunun Sanayi Politikaları, İGEME Yayınları, s.46

2.1.4. Avrupa Birliğinde Veriliş Biçimine Göre Teşvik Türleri

Avrupa Birliği ülkelerinde son yıllarda özellikle vergi reformlarına bağlı olarak genel yatırım ve ihracat teşvik tedbirlerinde bir azalma görülmekle birlikte AR-GE yardımları, bölgesel kalkınma ve ihracatı teşvik araçlarında yoğunlaşma görülmektedir. Teşvik araçlarının genel kullanıma arz edilmesinden çok, belirli teknolojik alanlar, KOBİ'lerin desteklenmesi, çevre korunması gibi daha selektif teşvik sistemlerinin ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

AB'nde teşvikler konusunda belirli bir standart yoktur. Ülkeye ve sektöre göre teşvik uygulama biçimleri farklılık göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı Birlik üye devletlerinde ortak bir standart teşvik politikasından söz etmek mümkün değildir. AB'nde teşvikler iki kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlar; üye ülkelerin kendi kaynakları ve Birlik bütçesidir. AB sanayiini 1000-1200 çeşit gizli sübvansiyona tabi tutmaktadır.

Üye ülkeler daha çok teşvikleri nakit hibe olarak verilmektedir. Vergi indirimi, devletin öz sermaye ortaklığı ve iyileştirilmiş krediler dönemli teşvik araçlarıdır. Tüm ülkelerde ağırlıklı konuyu bölgesel kalkınma oluşturmaktadır.⁶²

AB'nde teşvikler veriliş biçimine göre harflerle simgelenen "A", "B", "C", "D" olarak 4 ana gruba ayrılmıştır.

A Grubu Teşvikler;

A grubu yardımlar, nakit yardımlardır. Hibeler, faiz, sübvansiyon, AR-GE faaliyetlerinin finansmanı, KDV indirimi, vergi indirimi, vergi kredisi, vergi muafiyeti, sosyal sigorta primlerinden indirim, çevre korunmasına ilişkin kredilerdir. Bunların hepsi önceden hesaplanabilir niteliktedir. Bu yardımların verilişleri belirli bir üretim dalına, işletme şekline, mali durum gibi kıstaslara bağlanmıştır. Bu gruptaki yardımlar, en çok kullanılan yardımlardır.⁶³

⁶² Mehmet TOSUNER; "Genel Bir Yaklaşımla Türkiye'de ve Avrupa Topluluğunda Yatırım Teşvik Uygulamaları", Mali Ekonomik Sosyal Yaklaşım, Yıl:2, s.19, Temmuz 1994, s.30-35.

⁶³ Nedim TÜRKMEN; Turizm Sektörünün Vergilendirilmesi, Ankara 2000, s.25.

B Grubu Teşvikler;

Bu teşvikler özel kamu kuruluşlarına, normal koşullarda devletin öz sermayeye “hisse senedi” yoluyla katılımı şeklinde yapılan finansal bir transferdir. Normal piyasa koşullarında bir işletmenin hisselerinin fazla talep görmediği durumlarda devlet bu işletmelerin sermayelerine katılarak içinde bulundukları zor durumu aşmalarına yardımcı olmaktadır.⁶⁴

C Grubu Teşvikler;

Bu gruptaki teşvikler , uygun şartlı, düşük faiz oranlı şartlı krediler, sermaye tahsisi, amortisman kolaylıkları, vergi erteleme, zarar aktarımı ve öz kaynak kullanımıdır.⁶⁵ Vergi muafiyeti şeklinde uygulanan sübvansiyonlarda devlet belirli işletmeleri veya ürettikleri malın cinsi, faaliyette bulundukları sektör, sahip oldukları işletme şekli veya ölçeği ve faaliyette bulundukları bölge unsurlarından herhangi biri nedeniyle aralarında birlik bulunan bir grup işletmeyi ödemekle yükümlü oldukları vergiden tamamen veya kısmen muaf tutmakta ya da vergi indirim şeklinde uygulanan sübvansiyonlarda bu vergiyi diğer işletmelere uyguladığı oranlara göre daha düşük oranlarda uygulamak suretiyle vergi yükü bakımından daha avantajlı duruma getirmekle, maliyetlerini azaltmayı amaçlamaktadır.

D Grubu Teşvikler,

Çeşitli risklere karşı, “devlet garantisi” şeklinde nominal olarak ifade edilebilen garantileri kapsamaktadır. D grubu teşvikler; “garanti programının kapsadığı miktarlar” ve “ödenen prim hariç olarak garanti programlarından kaynaklanan kayıplar”dır. Bu gruptaki teşviklerin amaçları, ticaret ve ihracatı arttırmak, şirket kurtarma operasyonlarını desteklemek, KOBİ’lerin gelişmesini sağlamak için verilmektedir.

⁶⁴ Aytaç EKER; Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Türk-Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara, 1995, s.66.

⁶⁵ Esin ALAGÖZ- Arif ÇALIŞ- Aylin ŞİRİN; Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi, İlkeler ve Uygulamalar, İKV Yayını 127 İstanbul, 1994, s.22.

Örneğin; Fransa, Yunanistan ve Belçika’da teşviklerin önemli bir bölümü bu çeşit teşviklerden oluşmaktadır. Bu teşvikler, şeffaf olmadığı için tespiti güçtür.

AB genelinde en çok uygulanan yardım türleri nakit yardımları ve vergi indirimleridir. B Grubundaki “devlet öz kaynak katkısı” şeklindeki yardım türü, önemsiz denebilecek oranlarda uygulanmaktadır. C Grubundaki düşük faizli krediler ve vergi ertelemeleri, Danimarka, Fransa ve Lüksemburg’da önemli bir yardım türü olarak uygulanmaktadır. Vergi ertelemeleri, hızlandırılmış amortisman ve vergiden muaf rezervler oluşturulması şeklindeki yardımlar en az düzeyde uygulanmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan başlıca yatırım teşviklerini başlıca 3 grupta toplamak mümkündür.

- **Nakit Yardımları:** “Sermaye yardımı”, “AR-GE yardımı”, “Eğitim yardımı”, “Faiz sübvansiyonu”, “Yeni istihdam alanları oluşturulmasına yönelik yardımlar”, “Makine parkı modernizasyonu”, “Bina ve kira sübvansiyonu”, “Çevre korumaya yönelik yardımlar” oluşturulmaktadır.
- **Vergi Benzeri Kolaylıklar:** KDV indirimi, diğer yerel vergi kolaylıkları, kurumlar vergisi indirimleri, yatırım indirimidir.
- **Krediler:** Uygun koşullu ticari krediler, bölgesel program kredileri, eğitim kredisi, AR-GE kredileridir.⁶⁶

Bu ülkelerde uygulanan başlıca ihracat teşvikleri ise,

- **İhracat Promosyonları:** Bu faaliyetler, eğitim seminerleri ile bazı milletlerarası fuarlarda ve sergilerde Birlik pavyonlarının yer alması gibi faaliyetlerdir.
- **İhracat Finansmanı ve Sigortası:** Ülkeden ülkeye uygulama farklılıkları olmasına rağmen, genel olarak ihracat sigortaları; ticari ve siyasi risklere karşı

⁶⁶Aytaç EKER; Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Türk – Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara, 1995, s.68.

yapılmaktadır. Almanya’da, ihracat öncesi, üretim aşamasında dahi sigorta imkanı bulunmaktadır. Burada amaç, maliyet unsuru dalgalanmalarından çok, doğal afetlere karşı veya siparişi veren yabancı işletmenin zorunlu iptallerine karşısında kullanılan bir garanti biçimidir.

Almanya’da sigorta işlemi, özel bir şirket olan Hermes yapmaktadır. Hermes, özel işletmelere verilen kredileri garanti altına alabildiği gibi, devletlere yapılan dış satımların reel değerini de garanti altına alırken, ihracatçının da bir risk payına ortak olması söz konusudur. Kur garantileri de verebilen Hermes, yabancı ülkelerde uzun süreli taahhüt edilen iş sözleşmeleri, müteahhit hizmetleri ve teminat mektuplarını da sigorta kapsamına almaktadır.

İhracat Finansman Teşvikleri ise ülkelere göre ayrılık göstermektedir. Almanya’da ihracat finansmanında kullanılan kredilerle sanayi teşvik kredilerini veren kurumlar bir kamu kurumu olan KFW ve özel bir kurum olan AKA’dır.

KWF, genel olarak alıcı kredilerini, AKA üretici kredilerini finanse etmektedir. AKA’nın niteliği itibariyle verdiği kredilerde devletin katılımı ve sübvansiyonu yoktur. AKA’nın ihracat kredilerinin bir özelliği ise, yatırım malları veya hizmetleri kapsama zorunluluğudur.

- İhracat Sübvansiyonları: İhracat sübvansiyonları ortak tarım politikasının önemli bir aracı olup, dünya piyasa fiyatlarının çok üzerinde olan birliğin tarım ürünlerini üçüncü ülkelere ihraç etmek için yoğun bir şekilde verilmektedir.

Tarım ürünleri ihracatında verilen sübvansiyonların % 70’lik bölümünü tahıllar, süt ürünleri ve az da olsa sığır etinin ihracatına verilmektedir. Ürün kategorileri için sübvansiyonlar tüm Birlikte aynıdır, ama ithalatçı ülke ve teslim zamanına göre değişiklik gösterebilmektedir. Sübvansiyon miktarı, komisyon tarafından ilgili kesimlerin özellikleri dikkate alınarak periyodik olarak belirlenir

Diğer Teşvik Araçları:

- **Vergi istisnaları:** Almanya, Fransa, Yunanistan, İspanya gibi ülkelerde ihracatta KDV istisnası uygulanmaktadır. Ayrıca, ihracat konusu malın üretiminde kullanılan ithal hammadde ve ara malların da gümrük muafiyeti veya ithal edildikten sonra ihraç edilen ürünün bünyesinde kullanıldığının bildirilmesi neticesinde vergi iadesi uygulanmaktadır. Ülke dışında satış, araştırma veya enformasyon ofisi yada şirketi kuran firmaların bu şirketlerin karları vergi dışı bırakılmaktadır.
- **Pazarlama ve Dış Tanıtım Desteği:** İhracatta dış pazarlar hakkında bilgi temin eden, toplu iş gezileri düzenleyen, yurtdışında tanıtım ve fuarlara katılımı mali destek sağlayan kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar devlet destekli olup, genelde ekonomi veya dış ticaretle ilgili Bakanlıklara bağlı olarak hizmet vermektedirler.
- **Avrupa Birliği Fonları ve Kredileri:** AB yapısal araçları olarak “fonlar” ve “krediler”, Birlik içinde gerçekleştirmek koşuluyla geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınması ve yapısal değişimine katkıda bulunmak, istihdamın teşviki ortak tarım politikasının teşviki, çevrenin korunması, yeni enerji kaynakları ve altyapının geliştirilmesi, gerileyen sanayi bölgelerinin değişimi ve yeniden yapılandırılması gibi ortak amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır.

Yürütülen faaliyetin niteliğine göre çeşitli biçimlerde yapısal fonlardan, EIB'den ve diğer mevcut mali araçlardan mali yardımlar sağlanır. Yapısal fonlardan mali yardım aşağıdaki biçimlerde gerçekleştirilmektedir:

- Faaliyet programlarının (operational programmes) kısmen finansmanı,
- Geri ödemeleri (repayment) de kapsayan ulusal yardım programlarının kısmen finansmanı,

- Genel kural olarak üye ülke komisyonuyla uyum içinde oluşturulan ve bir aracı tarafından yönetilen global bağışların ve bireysel bağış şeklinde nihai yararlanıcılara aracı tarafından yapılan tahsislerin ödenmesi,
- Geri ödemeleri de kapsayan, büyük projelerin kısmen finansmanı,
- Teknik yardım ve faaliyetlerin hazırlık aşaması çalışmalarına destektir.

2.1.5. Bazı Avrupa Devletlerinde Uygulanan Teşvik Tedbirleri

Konuyu sadece teşvikler açısından incelediğimiz zaman, şüphesiz bütün Avrupa Devletleri'nde teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Ancak; turizmdeki yakın rakiplerimiz Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya, Yunanistan olduğundan dolayı biz bu bölümde sadece bu ülkelerde uygulanan teşvik tedbirleri üzerinde duracağız.

2.1.5.1. Almanya'da Teşvik Tedbirleri

Almanya'da yatırım teşvik programı ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerinin kalkındırılmasına ve kapasite kullanımının artırılmasına yönelik olarak dizayn edilmiştir. Bölgesel yardımların çoğu nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Bölgesel yardımların toplam içindeki payı Birlik ortalamasının hayli üstünde olup yüzde 68 düzeyindedir. Bu yardımların çoğu Berlin bölgesine yapılmaktadır. Yatay amaçlı yardımların payı yüzde 29, sektörel amaçlı yardımların payı ise yüzde 11'dir.

Almanya'da bölgesel teşviklerden yararlanacak bölgeler kendi içlerinde iki gruba ayrılmışlardır. Sınır bölgeleri ve diğer kalkınma bölgeleri olarak. Bu bölgeler toplam nüfusun yaklaşık yüzde 29'unu barındırmakta ve eski Federal Almanya'nın yüz ölçümü olarak yarısını oluşturmaktadır.⁶⁷

Almanya'da büyük bir imalat sanayii kapasitesi bulunduğundan ülkenin en önemli meselelerinden biri bu kapasiteyi tam olarak kullanabilmektir. Dolayısıyla kapasitenin kullanımının tam kullanımı ihracattaki artışa bağlıdır. Sanayi mallarının ihracatını teşvik etmek suretiyle kapasite kullanımını arttırarak mal üretimini dolaylı olarak teşvik

⁶⁷ Barbaros İGNECİ; *Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar*, İstanbul, Sanayi Odası Yayını, 1993, s.194.

edilmektedir.⁶⁸ Genel olarak aşağıdaki teşvik tedbirleri uygulanmaktadır;

- Almanya’da KDV oranı genel olarak yüzde 14’dür. İhracat KDV’den muaftır. Bu da yatırımları dolaylı, ihracatı ise doğrudan teşvik etmektedir,

- Enerji üretim ve dağıtım teşviklerinde tüm sabit tesislere yüzde 7.5 oranında parasal iade teşviği bulunmaktadır,

- Kalkınması öngörülen yörelere yatırımların yeni olmasına, yeni teknolojiler getirmesine, onarım ve modernizasyon yatırımları bulunmalarına veya verimliliği ve organizasyon etkinliğini artırma özelliğine göre yüzde 10-25 arasında parasal teşvikler sağlanmaktadır,

- Sanayi ve ticarete gerekli yapısal önlemlerin yerine getirilmesi, fabrikaların modernizasyonu ve KOBİ’lerin kurulması amacıyla yüzde 8 oranında yatırım indirimi sağlanmaktadır,

- Özellikle küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarına kuruluş esnasında, verimliliği yükselten onarım ve modernizasyon yatırımlarında yüzde 5 faizli 10 yıl vadeli 300.000 DM kadar kredi verilmektedir.

Almanya’da da uygulanan teşvikleri genel olarak incelediğimizde, ülkenin teşvikleri özellikle kapasite artırımı sağlayacak, bölgeler arası dengesizliği ortadan kaldıracak yatırımlara, AR-GE ve modernizasyon yatırımlarına verdiği ortaya çıkmaktadır. Kapasite artışını ise ihracatı attırarak ve KOBİ’leri destekleyerek sağlamaktadır.

İhracatı KDV’den muaf tutmak , ihracatçılar için önemli bir avantajdır. Ayrıca genel KDV oranına bakıldığında ülkemize göre düşük olduğu görülmektedir. Ülkede KOBİ’lere büyük önem verilmekte ve %25’ kadar parasal teşvikler verilmektedir. Durumu Türkiye açısından değerlendirsek, ülkemizde parasal teşviklerden KOBİ’lerden çok belli büyüklüğün üzerindeki büyük şirketler yararlanmaktadır.

2.1.5.2. Fransa'da Teşvik Tedbirleri

Fransa’da ülkenin kalkındırılmasına ilişkin politika ile bölgeler arası dengenin sağlanması, şehirleşme ve sanayileşmenin getirdiği olumsuz etkilere karşı konulması

⁶⁸ Mustafa MAZLUM, İlhan YÜCEL ve Diğerleri; *Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği*, TOBB Yayını, Ankara, 1990, s.30

amaçlanmıştır. Bu politika çerçevesinde ülkenin öncelikli bölgelerinde yatırımların yapılması nedeniyle teşvik sistemi getirilmiştir. Teşvik sistemi sübvansiyonlardan ve birtakım vergi avantajlarından oluşmaktadır.

Özel sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi Fransa'da "İktisadi ve Sosyal Kalkınma Fonu" vasıtasıyla yürütülmektedir. Fon özel sektör yatırımlar için kullanılmakta ve aşağıdaki alanları kapsamaktadır;⁶⁹

- Sanayi yatırımlarının geri kalmış bölgelere kaydırılması,
- Prodüktivitenin artırılması,
- Araştırma-geliştirme çalışmalarına yardım.

Fransa'da teşvik edilen sanayi kollarına ve bölgelerine yatırım yapan özel teşebbüse parasal ve vergisel alanlarda yardımlar yapılmaktadır. Fransa'da teşvik tedbirlerinin uygulanmasından kamu yardımlarında resmi daireler, Kamu Kuruluşları (Enerji Ekonomisi Ajansı, ANVAN gibi) ve Özel Statülü Kuruluşlar (Kredi National, BFCE gibi) sorumludur.⁷⁰

Mali yardımlar; sanayi geliştirme primi, sanayi intibak primi, modern finansman tekniği, ödünçler, düşük faizli ikrazlar, el-emeğinin uygun hale getirilmesi için yapılan yardımlar tazminat olarak görülmektedir.

- Gelişmesi öngörülen bölgelerde yatırım yapan işletmelere geliştirme primi ve sanayi primi verilmektedir, yüzde 6 faizli 10-15 yıl yatırım kredisi,
- Geri kalmış yöredeki firmalarda çalışan personelin devlet tarafından eğitilmesi,
- Paris dışına çıkacak firmalara dağıtım primi,
- Vergi muafiyeti ve istisnaları yolu ile yatırımlar teşvik edilmektedir.

⁶⁹ Ekrem PAKDEMİRLİ, "Kalkınma Politikamız İçinde Teşvik Yönlendirme Politikaları", II. İktisat Kongresi, Cilt.1, s.440

⁷⁰ Mehmet KARADUMAN, Fransa'da Teşvik Tedbirleri, Maliye Bakanlığı, Tetkik Kurulu Yayını, No.1978207, s.12

Dağıtılmayan karlarını yatırımlara kanalize eden firmaların kurumlar vergisi oranı yüzde 42'den yüzde 39'a indirilmiştir. Yeni kurulan işletmeler ilk 2 yılda gelir ve kurumlar vergisinden muaftır. Ayrıca, bu şirketlerin 3'üncü yıl için karlarının yüzde 75'i, 4'üncü yılda yüzde 50'si ve 5'inci yılda da yüzde 25'i vergiden muaftır.

- Fransa'da bölgeler; normal, 2'inci derecede geri kalmış yöreler ve 1.derece geri kalmış yöreler şeklinde üç bölgeye ayrılmıştır. Sadece geri kalmış yöre yatırımları için teşvik primi ödenmektedir.

Fransa'da sanayiye verilen yardımların yüzde 66'sı yatay amaçlıdır. Bölgesel amaçlı yardımların oranı yüzde 9 ve sektörel amaçlıların payı da yüzde 25'dir. Bölgesel yardımlar daha çok nakdi yardımlar şeklindedir.

Ülkede vergi oranını Türkiye'ye göre daha düşüktür. Ayrıca yeni yatırımlara 5 yıl boyunca sağlanan vergi avantajları yeni şirketlerin kurulmasını ve daha hızlı bir şekilde büyümesini sağlayan en önemli faktörlerin başında gelir.

2.1.5.3. İtalya'da Teşvik Tedbirleri

İtalya'da yatırım teşvikleri daha çok geri kalmış güney bölgelerinin kalkınmasına yöneliktir. Sanayileşmiş kuzey bölgelerinde ise bazı KOBİ ve Ar-Ge yardımları ayrıcalıklı olarak teşvik edilmektedir. Ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının yanı sıra bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacına dönük olarak devlet destekleri yapılmaktadır. Yardımlar genellikle vergi muafiyeti, bağış ve düşük faizli kredi şeklinde olmaktadır.

Yatay yardımlar genellikle KOBİ'lere verilmekte olup toplam içindeki payı yüzde 30'dur. Bölgesel yardımların payı yüzde 55, sektörel yardımların payı yüzde 15'dir. Teşviklerin cins ve yoğunlukları ise, söz konusu bölgelerdeki yörelere göre ithalat yapılan sektöre göre ve yatırım yapılan faaliyet cinsine göre değişmektedir. Güney

İtalya Bölgesi gelişmişlik düzeyine göre üç alt yöreye ayrılmaktadır. Sektör bazında ise bazı sektörler öncelikli sektör sayılmakta ve ayrıcalıklı teşviklerden yararlanmaktadır.⁷¹

- İtalya’da uygulanan teşvik sisteminde hibeler önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan yatırım tutarına göre değişen oranlarda yüzde 15 ile 40 arasında değişen hibe teşviki verilmektedir,

- Düşük faizli kredi uygulaması da yapılan yatırımın konusu ve boyutuna göre değişmektedir. Yüzde 64 ile 30 oranında kredi faizi sübvansiyonu uygulanmaktadır,

- Güney İtalya’da yeni yatırımlar 10 yıl süre ile Kurumlar ve Gelir Vergisinden muaf tutulmuştur,

- Ayrıca gelişmemiş Mezzogiorno Bölgesinin ekonomik gelişmesini teknik ve idari olarak yönlendirmek için hizmet verecek finansman kurumları vardır. Bunlar turizm, tarım, hayvancılık, ormancılık ve küçük orta ölçekli kuruluşları desteklemektedir,

- Ayrıca, Vergi İmtiyazları, Sosyal Sigorta Katkılarından Muafiyet, AR-GE teşvikleri gibi teşvikler uygulanmaktadır.

İtalya’da %40’a kadar varan hibe teşvikleri, %64’e varan kredi faizi sübvansiyonları ve yeni yatırımların 10 yıl gibi uzun bir süre vergiden muaflığı yeni yatırımların yapılmasını büyük ölçüde hızlandırmaktadır.

2.1.5.4. İngiltere’de Yatırım Teşvik Tedbirleri

İngiltere’de devlet yardımları belirlenmiş alanlara ve belli sektörlerdeki yatırımlara nakdi ve diğer şekillerde yapılmaktadır. Yatırımların teşvik edilmesinde İngiltere’de şu amaçlar göz önünde tutulmaktadır;⁷²

- Ulusal, bölgesel ve kentsel alanlara yatırımların çekilmesi,
- Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,
- İhracatın desteklenmesi,

⁷¹ Koray KURAL- Feridun KARAKEÇİLİ- Aylin SAKIZLIOĞLU, Devlet Yardımları, Ankara, DPT Yayını, 1995, s.38

⁷² Mustafa DURAN; Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 19, 1998, Ankara, s.52

- Danışman kullanımının desteklenmesi.

Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki teşvikler uygulanmaktadır;

- Sanayi bölgelerinde yapılan binalar için yüzde 100 amortisman ayırımı yapılabilmektedir,

- AR-GE harcamaları için ayırım yapılmadan %100 vergi bağışıklığı,
- Yeni kurulan şirketlere ortak olan şahıslara gelir vergisinden indirim sağlanmaktadır,

- Madencilik ve petrol kuyuları desteklenmektedir,
- Kuzey İrlanda'da yapılacak yatırımlar için kurumlar vergisi indirimi yapılmaktadır.

- Kalkınma yörelerinde üretim kapasitesine ve üretim yöntemlerine yönelik yatırımlar için, yatırım tutarının yüzde 15'i kadar veya her yeni iş için 3.000 sterlin yardım yapılmaktadır,

- İmalat hizmet alanlarında proje bazında ayırım yaparak mali yardım yapılmaktadır. Bu özendirme önlemlerinin uygulanabilmesi için projenin bu yardım olmaksızın gerçekleşme ihtimalinin zayıf olması gerekmektedir.

- Küçük ve orta ölçekli işletmeler için Avrupa Yatırım Bankasından ve Kömür ve Çelik Birliği'nden alınan borçların kar riskinin garantilenmesi sağlanmakta,

- Kalkınma bölgelerinde imalat ve hizmet projeleri için işçi yetiştirme masraflarının yüzde 40 dolayında mali yardımda bulunulmakta,

- Elektroniğin ve kalitenin hakim olduğu alanlarda yeni ve gelişmiş makine kullanma yardımı yapılmakta,

- Tüm sektörlerde ayırım yapılmaksızın yeni projeler için yüzde 25'i bulan yardım söz konusudur. Burada ölçü, yardım yapılmaksızın projenin gerçekleşme ihtimalinin zayıf olmasıdır,

- Kalkınmada öncelikli yörelerde arsa, bina temini ve küçük işletmelere danışmanlık hizmetleri sağlanmaktadır.

Özetle bazı mali yardımlar otomatik olarak ve ayırım yapılmaksızın tüm işletmelere uygulanmaktadır.

2.1.5.5. Yunanistan'da Teşvik Tedbirleri

Yunanistan'da teşvikler verimli yatırımlara, belli yatırım konularına ve geri kalmış bölgelere verilmektedir. Yunanistan'da bölgeler gelişmişlik derecesine göre dört gruba ayrılmış ve her kategoriye özel teşvikler verilmiştir.⁷³ Bu bölgeler;

- Attica Bölgesi,
- Corfu Bölgesi,
- Boetotia Bölgesi,
- Thesprotia Bölgesi olmaktadır.

Verimli yatırımlara verilen teşviklerin esasları şöyledir;⁷⁴

- 2 milyar Drahmiye kadar yapılan yatırım masraflarının (yüzde 50'sinin altında) belli bir kısmı yatırımcıya geri ödenmektedir,
- 2-2.5 milyar Drahmilik yatırımlarda 2 milyarı aşan kısmın yüzde 50'si yatırımcıya geri ödenmektedir,
- 2.5 milyar Drahmiyi aşan yatırımlarda; eğer yatırımcı isterse, devlet yatırımın yüzde 50'sine iştirak etmektedir,
- Teşviklerden yararlanmak için öz kaynak oranı bölgenin gelişmişlik düzeyine göre yüzde 15-35 arasında olmalıdır,
- Verimli görülen yatırımlara 3-6 yıl arasında orta vadeli düşük faizli selektif krediler kullandırılmaktadır.

Yunanistan ekonomisi özellikle AB'ye katılımından sonra hızlı bir büyüme göstermiştir. Yeni yatırımların desteklenmesi ve yatırım masraflarının yatırımcıya yüksek oranlarda geri ödenmesi yatırımların artmasını büyük ölçüde etkilemiştir.

2.1.5.6. İspanya'da Teşvik Uygulamaları

İspanya'da devlet yardımları sanayi yatırımlarına, bölgesel kalkınmaya, KOBİ'leri geliştirmeye ve AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak uygulanmaktadır.

⁷³ Koray KURAL, a.g.e, s. 69

⁷⁴ Mustafa MAZLUM ve Diğerleri, a.g.e,s.35

İspanya’da sektörel yardımların payı, Birlik ortalamasının hayli üzerinde yüzde 67 oranındadır. Ayrıca bu payın yarısı demir çelik sektörüne verilmektedir. Bölgesel yardımların payı yüzde 5, yatay amaçlı yardımların payı da yüzde 28’dir.

İspanya’da teşviklerin temel kriterleri şunlardır;⁷⁵

- Yeni projelerde (yeni yatırımlarda) teşvik alabilmek için belli bir kapasiteye sahip olma mecburiyeti yoktur. Yani çok küçük bir yeni yatırım dahi olsa teşvik verilebilmektedir,

- Yatırımcı (yeni yatırım olsun, modernizasyon yatırımı olsun, tevzi yatırımı olsun) sabit yatırımın en az yüzde 33’ünü öz kaynağı ile karşılamak mecburiyetindedir.

- Yatırımlar yeni istihdam imkanları meydana getirerek, ihracata yönelik olmalıdır. Üretim teknolojisi üstün tutularak, yerli hammadde kullanma imkanı bulunmalıdır. Çevreyi kirletmemeli veya çevre koruma tedbirleri oluşturmalıdır. Ayrıca ithal ikame imkanları düşünülmeli, lojman ve rekreasyon merkezleri de yapılarak sosyal etkinlik oluşturmaya katkısı bulunmalıdır.

Yatırım teşvikleri, bölgesel olarak 4 kategoride verilmektedir;

- Birinci bölgeye toplam yatırım yüzde 50’si,
- İkinci bölgeye toplam yatırımın yüzde 40’ı,
- Üçüncü bölgeye toplam yatırımın yüzde 30’u,
- Dördüncü bölgeye toplam yatırımın yüzde 20’si,

kadar yatırım iadesi (bizdeki KKDP gibi) yapılmaktadır. Bu tamamıyla parasal ve karşılıksız bir teşvik desteğidir.

İspanya’da bölgesel teşviklerde kaynak kullanma destekleme priminin dışında;

- Ucuz faizli uzun vadeli yatırım kredisi,
- Vergi resim harç istisnaları,
- İşçi için ödenen sosyal sigorta primindeki işveren prim kesintisinin %50’sinin devlet tarafından sübvansede edilmesi,

⁷⁵ Mustafa MAZLUM ve Diğerleri, a.g.e,s.30

- Yeni yatırımda istihdam edilen kişiler için 2 yıla kadar sosyal sigorta prim ödemesi muafiyeti.

Yeni yatırımlarda sigorta primlerinin 2 yıla kadar muafiyeti, özellikle Türkiye gibi işsizlik sorunu yaşayan ülkelerde, emek yoğun yatırımların yapılmasını kolaylaştıran bir iyi bir teşvik aracıdır.

2.2. AVRUPA BİRLİĞİNİN ÜYE ÜLKELERE SAĞLADIĞI TURİZM TEŞVİKLERİ

Turizm sektörü Avrupa Birliği için büyük önem taşıyan sektörlerden biridir. Yapısı itibariyle dinamik bir sektör olan turizm, aynı zamanda ekonominin diğer sektörleri için de motor güç olarak işlev görmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) verilerine göre, tüm dünyadaki ekonomik duraklamaya karşın, turizm sektörü büyümesini devam ettirmiştir.

Turizm sektörü Avrupa Birliği'nin başlıca gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. 2002 yılında ortalama olarak AB'nin Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH)'nin % 4.1'i turizmden direkt olarak sağlanan gelirle elde edilmektedir (385.6 milyar \$). Turizm sektörünün direkt ve dolaylı olarak elde ettiği gelirin AB'nin GSMH'na oranı ise %11.5 dolaylarındadır (1,074.5 milyar \$). Turizm sektörünün GSMH içindeki payı İspanya ve Fransa'da bu miktarın yaklaşık iki katı olarak gerçekleşirken, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'de de Birlik ortalamasının üstünde bulunmaktadır. Birliğin turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı ise %11,8 gibi küçümsenmeyecek bir orandır.

Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde turizm sektöründen direkt olarak elde edilen gelirin GSMH içindeki paylarına gelince, 2002 yılı sonunda; İtalya'da % 4, Yunanistan'da %4.5, İngiltere'de % 4,0, Almanya'da % 2,9, İspanya'da % 7.1, Fransa'da ise % 4.7 oranındadır. Eğer turizmin sektöründen dolaylı olarak elde edilen gelirde bu oranlamaya dahil edilirse sonuçlar daha da çarpıcı hale gelmektedir. Yine 2002 yılı verilerine baktığımızda turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı; İtalya'da % 11.4, Yunanistan'da

% 14.6, İngiltere’de % 10.7,Almanya’da % 9.9, İspanya’da % 19.9, Fransa’da ise % 13.9’dur.⁷⁶

Tüm Birlik çapında turizm sektöründe direkt olarak çalışanların sayısı 2002 yılında 7,388,500 kişidir.Bu, Birliğin toplam istihdamının % 4.4’ne tekabül etmektedir. Turizm sektörünün dolaylı olarak sağladığı istihdam olanaklarını da göz önüne alırsak bu sayı 20,678,000 kişiyi geçmektedir ve tüm çalışanlara oranı ise %12.4’ü bulmaktadır.⁷⁷ Bu işgücünün önemli bir bölümünü kadınlar teşkil etmektedir. Kadınların turizm sektöründe istihdam payı ülkeden ülkeye farklılık göstererek % 45 ile % 65 arasında değişmektedir.⁷⁸

Birliğin turizm sektörü için harcadığı yatırım miktarı 2002 yılında 194.4 milyar dolardır. Bu rakamın Birlikteki tüm yatırımlara oranı % 10.4’dür. Birlikte turizm sektörü için yapılan kamu harcamalarının miktarı 60.7 milyar dolardır. Bu rakam Birlikte yapılan tüm kamu harcamalarının %3.2’sini teşkil eder. Görüldüğü gibi gerek kamu harcamaları gerekse yatırımlar açısından Avrupa Birliği, Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.⁷⁹

Turizm sektörünün giderek büyüyen bir sanayi olduğunu fark eden Avrupa Birliği, turizm sektörüne 80’li yıllarda giderek daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. “Contogeorgis Memorandumu” olarak adlandırılan girişim ile o tarihteki adıyla Avrupa Birliği, turizme yönelik politikaların üretilmesi konusunu ilk kez 1982 yılında gündeme getirmiştir. Somut olarak Avrupa Parlamentosu’nun 1983 yılında (16.1.1983) ve AB Konseyi’nin 1984 yılında (30.4.1984) aldıkları kararlar oluşturulacak yeni turizm politikasının temelini oluşturmuştur. Bu ilk adımları, AB komisyonunun 3 Nisan 1986 tarihinde Konsey ’e turizm alanında somut teşvik programları önermesi izlemiştir. AB Konseyinin 21 Aralık 1988 tarihinde aldığı kararla 1990 yılını “Avrupa Turizm Yılı”

⁷⁶ <http://www.wttc.org/measure/economic.htm>; / Country Reports

⁷⁷ <http://www.wttc.org/measure/economic.htm>; Regional Programmes/ The 2003 Travel and Tourism Economic Research, “European Union Travel and Tourism A World of Opportunity”,s.4

⁷⁸ Mert ERSİN; Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl Dizisi-1, Turpress Yayınları, s.11

⁷⁹ <http://www.wttc.org/measure/economic.htm>; Regional Programmes/ The 2003 Travel and Tourism Economic Research, “European Union Travel and Tourism A World of Opportunity”, s.4

ilan etmesiyle turizm sektörü ilk kez bütün ekonomik ve sosyal boyutu ile Avrupa'nın başlıca gündem maddelerinden birini oluşturduğu gözlenmektedir.

Bu gelişmeyi 1992 yılında, aşağıda detaylı bir şekilde değinilen, 1993 – 95 yıllarını kapsayan ilk Turizm Teşvik Programının kararlaştırılması izlemiştir.

Turizm sektörü ilk defa Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin Aksiyon Programı içine katılmıştır. Bu anlaşmanın 3. maddesinin “t” başlıklı paragrafında turizm sektörü, 2. maddede belirtilen hedeflere ulaşması öngörülen sektörler arasında sıralanmaktadır. Bu güne kadar turizm alanında belirli bir politikası bulunmayan Birlik, böylelikle ilk kez sektörel bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Birliğin turizm ile ilgili olarak politikalar geliştirmesinin üç önemli nedeni bulunmaktadır. Turizm sektörünün Birlik içindeki büyüme ve istihdama olan önemli etkisinin saptanması, turizm alanında Birlik düzeyindeki politikalarda “subsidiarity” prensibine (kararların etkin olabilecek en küçük birimler düzeyinde alınması) uyumun sağlanması ve son olarak turizm – tüketici ilişkileri ile doğal ve kültürel miras alanlarında birbirleriyle uyumlu ve bağlantılı politikaların gerekliliği fikrinin ağırlık kazanması.

Ancak turizm alanındaki faaliyetlerin karmaşık yapısı, ulusal düzeydeki yaklaşımların farklılığı ve çeşitliliği ile bu sektörün diğer Birlik politikaları ile çakışması nedeniyle Birlik, bu alandaki politikalarında ve hedeflerinde örneğin kültürel alanda olduğu gibi, çok detaya inmemektedir.

Birliğin turizm sektörüne yönelik girişimlerinin hangi düzeyde kalacağı konusunda tartışmanın başlatılması ve meselenin üye ülkelerce ve AB kurumları tarafından ele alınmasını sağlamak amacıyla AB komisyonu 1995 Nisan'ında bir rapor yayınlamıştır. Bağlayıcı nitelikte olmayan ve sadece bir konu hakkında çeşitli görüşleri toplayan raporlara Birlik çevrelerinde “Yeşil Kitap” adı verilmektedir.

Komisyon 'un Yeşil Kitabı'nda, Birliğe üye ülkelerde ve Avrupa çapında turizm sektörünün içinde bulunduğu durum tarif edildikten sonra Turizm Sektörünü AB'nin ekonomik ve sosyal bütünleşmesinde, bir Avrupa kimliğinin geliştirilmesinde ve bu sektördeki KOBİ'lere istihdam yaratılmasındaki kapasitelerine dikkat çekilmektedir.

Komisyon bu raporunda Turizm sektörüne gelecekte AB çapında daha fazla dikkat ayrılması gerektiğini belirtmekte ve AB'nin gelecekte bu konuda oynayabileceği rolün belirlenmesini talep etmektedir. Komisyon raporunda bu son noktaya ilişkin dört seçenek ortaya konmuştur:⁸⁰

1. Turizm alanındaki AB faaliyetlerinin seviyesinin asgariye indirilerek sektöre, sektörel bir yaklaşım geliştirilmeksizin, çeşitli alanlarda sağlanan mevcut teşviklerin (örneğin KOBİ'lere yönelik programlar, Yapısal Fonlar, Bölgesel Fonlar vasıtasıyla) sürdürülmesi.

2. Birliğin 1993 – 96 dönemini kapsayan Turizm Teşvik Programı tarafından öngörülen düzeyde mevcut turizm politikasını sürdürmesi

3. Mevcut AB anlaşmalarında değişikliğe gidilmeden Turizm Politikasına daha ağırlık verilmesi.

4. Gerekli olduğu takdirde anlaşmalarda hükümetler arası konferans sürecinde değişiklikler yapılarak turizm alanındaki Birlik faaliyetlerinin temelini hukuki açıdan güçlendirilmesi.

Komisyon raporunda bu seçenekler arasında hangisi tercih edilirse edilsin, izlenecek politikanın turizm sanayinin çıkarlarını hedef alırken tüketicilerin, kültürel varlıkların ve tabiatın korunmasını temel ilke edinmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

⁸⁰ Cengiz YÜCEL; "Green Paper", Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl dizisi, 1997, s20

AB'nin turizm politikası, genel turizmi doğrudan hedef alan ve dolaylı şekilde etkileyen politikalar olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Turizmi doğrudan hedef alan politikalara, sektöre yönelik toplam harcamaların sadece %1'i ayrılmaktadır. Buna karşın, dolaylı şekilde turizmi teşvik eden enstrümanlar toplam turizm harcamalarının %99'unu kapsamaktadır. Turizm sektörünü doğrudan hedef alan teşvik politikaları AB Komisyonu'nun Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.

2.2.1. Avrupa Birliği'nde Turizmi Doğrudan Hedef Alan Teşvik Programları

Birliğin turizm sektörünü doğrudan hedef alan ilk faaliyeti, 1990 yılının "Avrupa Turizm Yılı" (ATY) ilan edilmesi olmuştur. Avrupa Birliği bütçesinden ATY çerçevesinde toplam 7,74 milyon ECU harcanmıştır. Avrupa Birliği Sayıştay'ı tarafından 1992 yılında yayınlanan bir raporda, komisyonun turizm politikasından sorumlu 23. Genel Müdürlüğünde ATY çerçevesinde önemli boyutlarda yolsuzluk vakalarının meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu yolsuzluk, AB komisyonunun turizm alanında etkin atılımlar yapmasını engellemiştir.

ATY için 1990 yılında harcanan 7,74 Milyon ECU'den bağımsız olarak Birlik bütçesinden 1989 yılında 3 milyon ECU, 1990 yılında 2,704 milyon ECU 1991 yılında 4,194 milyon ECU ve 1992 yılında 4,841 milyon ECU tutarında turizmi doğrudan hedef alan harcamalar yapılmıştır. Bu harcamalar Birlik bütçesinin B2-710 numaralı "Turizm alanında aksiyonlar" başlıklı kaleminden gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi turizm alanında belirli bir Birlik politikası olmayan Avrupa Birliği çeşitli çevrelerden gelen baskı ve istekler sonucu 1992 yılında turizm sektörünü teşvik edici üç yıllık bir aksiyon planı geliştirilmiştir. 1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla başlatılan plana göre, sektöre yoğun bir biçimde karışmak yerine sanayiinin değişik parçaları arasında bilgi ve insan akışını destekleyerek turizmin geliştirilmesi, Komisyon tarafından geliştirilen turizm faaliyetleri ile ulusal düzeydeki faaliyetlerin koordine edilmesi ve kırsal, kültürel, sosyal, turizm, mesleki eğitim ve çevre alanlarında yenilikçi projelerin geliştirilmesi yoluyla turizm sektörünün teşvik edilmesi kabul edilmiştir.

Plan, iki tür inisiyatif şekli öngörmektedir. Birincisi, Birliğin bilgi, değişim ve koordinasyon sağlama görevini yerine getirmesine izin veren yatay inisiyatiflerden oluşurken, ikincisi Birliğin bazı turizm aktivitelerine katalizör olarak çalışmasına izin veren belirli bazı inisiyatiflerden oluşmaktadır. Bu çevrede onbir alanda faaliyetler gerçekleştirilmiş ve pilot projeler başlatılmıştır. Bu alanlar içinde, Birlik uygulamaları arasında uyumu ve turizmde bilgi akışının gelişmesini sağlamak, kırsal turizm, kültürel turizm, sosyal turizm, çevre ve turizm ilişkisi, mesleki eğitim, gençlik turizmi ve üçüncü ülkelerde AB'nin promosyonu sayılabilir.

Öngörülen hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla üç yıllık plan bütçesi için Birlik kaynaklarından 18 milyon ECU 'lük bir pay ayrılmıştır. 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı üyeleri Avusturya, Finlandiya, İsveç, Norveç ve İzlanda tarafından 566 bin ECU bu miktara eklenmiştir. Böylelikle bu ülkeler de bu aksiyon planının geliştirilmesinde söz sahibi olabilmışlerdir. Giderlerin önemli bir kısmı, kültürel turizm ağlarının geliştirilmesine, karar mekanizmalarının oluşturulması için yapılacak çalışmalara, broşür hazırlanması, konferans düzenlemesi ve teknik workshop gibi faaliyetlere ayrılmıştır.⁸¹

Son dönemde, Birliğin gelişmiş ülkeleri yatırım indirimi gibi genel nitelikli teşviklerden vazgeçmektedirler. Teşviklerde daha spesifik daha selektif tercihler yapılmakta, ihracatta girdi maliyetlerine yönelik doğrudan teşvikler tercih edilmektedir. Bununla birlikte, bölgesel kalkınma teşvikleri, araştırma geliştirme teşvikleri ve yüksek teknolojiye yönelik teşvikler ön plandadır. Teşvikler, daha selektif daha anlamlı ve daha dar kapsamlı hale getirilmektedir. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda özellikle, pek çok OECD ve Birlik ülkelerinde teşviklerin önemli bir kısmının tümüyle vergi sisteminden çıkarıldığı, yürürlükten kaldırıldığı ve bu ülkelerde vergi tabanının genişlemekte olduğu ve vergi oranlarının düşmeye eğilimi gösterdiği tespit edilmektedir.⁸²

⁸¹ Mert ERSİN; Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl dizisi, 1997, s 27

⁸² Nevzat SAYGILIOĞLU; OECD Ülkelerinde Vergileme, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 1993, s.98-99

AB 'de yardımlar kısıtlamaya tabi olmayan ve belirli kısıtlamalara tabi olan yardım ve teşvikler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kısıtlamaya tabi olmayan yardımlar; sosyal özellikli yardımlar, doğal afetler ve beklenmeyen olaylarla ilgili olarak verilen teşviklerdir.

AB tarafından rekabeti engellemeyen ve olumlu bulunan teşvikler ve yardımlar; ciddi oranlarda işsizliğin bulunduğu ve hayat standartlarının düşük olduğu bölgelerin kalkınması için verilen yardımlar, ekonomik kriz nedeniyle güç duruma düşmüş şirketlere verilen yardımlar, Avrupa için çıkar sağlayan otoyol baraj ve demiryolu yatırımlarına verilen yardımlar, kültürün korunması için verilen yardımlar şeklindedir⁸³.

1 Ocak 1993 – 1 Ocak 1996 dönemini kapsayan Turizm Teşvik Planı, Topluluğa üye ülkelerde turizm sektörünü desteklemek amacıyla ilk kez sektörel bir yaklaşım ortaya koymuş ve özellikle kültürel ve sosyal turizmin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir.

Teşvik planının temel hedefleri arasında sektörde kalitenin yükseltilmesi, rekabetin canlandırılması ve sektörün genişletilmesi bulunmaktadır. Diğer hedefler arasında ise turizm sektörüne yeni gerçekleştirilen Avrupa İç Pazarının yarattığı yeni duruma uyum sağlamasında destek sağlanması, Birliğin diğer alanlarda aldığı kararların Turizm Teşvik Planı ile uyumlu olması ve yasama alanında yeni tedbirlerinde alınması gibi hedefler yer almaktaydı. Komisyon bünyesinde üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir komite, bu çalışmalara destek vermiştir.

Komisyonun Turizm Teşvik Planı ve sektörü ilgilendirecek diğer faaliyetlerinde dikkate alması gereken kriterler özetle şöyledir:

- Alınacak tedbirlerin maliyeti kısıtlı ve turizm sektörü üzerindeki etkileri kayda değer boyutlarda olmalı.
- Turizm sanayiinin gelişmesinde KOBİ'lere özel ilgi gösterilmeli.
- Tedbirler turizm hizmetlerinin kalite seviyesini yükseltmeyi hedeflemeli.

⁸³ Hasan LÖK, Avrupa Birliğine Entegrasyonda Türk Turizm Sektörünün Rekabet Şansını Artırıcı Yeni Teşvik Politikaları, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası Yayını, İstanbul 1995, s.69.

- Alınacak önlemler, Birlik içerisinde rekabeti artırmalı Avrupa Birliği'nin Dünya Turizm Pazarı içerisindeki rekabet pozisyonunu güçlendirmeli.
- Önlemler, tabiatın, tarihi ve kültürel mirasın korunmasını dikkate almalı ve turistik bölgelerde yaşayan halka saygılı olmalı.
- Turizm alanında enformasyon akımının güçlendirilmesi ve turistlerin korunması hedef alınmalı.

Bugüne kadar Avrupa Birliği düzeyinde turizm sektörüne verilen mali destek ise başlıca üç başlık altında toplanabilir:

- Çeşitli Birlik fonlarından finanse edilen yapısal (strüktürel) politikalar;
- Birlik programları;
- Birlik insiyatifleri.

1992 yılında turizme ayrılan AB bütçesi 5.642.000 ECU idi. Bu bütçenin 4.892.000 ECU 'sü turizm alanındaki faaliyetlere ayrılırken, 750.000 ECU AB dışı pazarlarda Avrupa'nın destinasyon olarak promosyon çalışmaları için kullanılmıştır. Bütçede en önemli kalemi (2.732.817 ECU) turizmi olumlu yönde etkileyen çevre alanındaki insiyatiflere ayrılırken, bütçenin %70'inden fazlası sübvansiyonlar şeklinde kullanılmıştır. 1992 yılında Birlik, turizm alanında üç hedef geliştirdi.⁸⁴ Bunlar :

- Turizm alanında bilgi akışını sağlamak, iyileştirmek ve eğilimleri saptamak.
- Turistik faaliyetlerin çeşitliliğini ve çevre ile uyumlu bir biçimde gelişmelerini sağlamak amacıyla turizm alanında faaliyet gösteren kuruluşlar (işyerleri, ulusal ve yerel kamu kuruluşları, dernekler, v.b.) arasında sınır ötesi işbirliğini geliştirmek.
- Avrupa'nın bir turizm merkezi olarak çok sayıda turist gönderen uzak ülkelerde promosyonun yapılması.

1992 yılı itibariyle Birliğin turizm alanındaki faaliyetleri incelendiğinde, birinci hedef kapsamında Birlik İstatistik Ofisi (Eurostat) ile işbirliği içinde gerçekleştirilen istatistik çalışmaları için 250.000 ECU ve turizm alanında yapılan dört araştırma için 646.487 ECU ayrıldığını görmekteyiz. 1995 ve 1997 yılları için ise Birlik düzeyinde

⁸⁴ Mert ERSİN; Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl dizisi, 1997, s 27

turizm alanında istatistiklerin toplanması ve uyumlulaştırılması için 4,5 milyon ECU kaynak ayrılmış bulunmaktadır.⁸⁵

İkinci hedefle bağlantılı olarak, yukarıda da belirtildiği üzere turizmi olumlu yönde etkileyen çevre korunması alanında faaliyet gösteren 232 projeye 2.732.817 ECU ayrılırken, turistik aktivitelerin çeşitlendirilmesi amacıyla finanse edilen projelere 1.206.991 ECU kaynak aktarılmıştır. Son olarak, üçüncü hedef çerçevesinde Avrupa'nın Amerika ve Japonya pazarlarındaki payının artırılması ve bu ülkelerden Avrupa 'ya turist çekilmesi yönünde yapılan promosyon çalışmalarına 750.000 ECU ayrılmıştır.

1992 yılında kabul edilen aksiyon planıyla turizm sektörüne ayrılan bütçe üç yıl için 18 milyon ECU 'ye çıkarılmıştır. Bu planla, Avrupa'da turizmin orta ve uzun vadede karşılaşacağı sorunların ortak bir yaklaşımla çözülmesi ve Birlik içinde sunulan turistik faaliyetlerin kalitesinin artırılması öngörülmektedir. Bu amaçla, turizmin Birlik politikalarında daha çok gözetilmesi, sanayi temsilcileri ve çeşitli meslek kuruluşları ile işbirliğine gidilmesi ve belirli faaliyetlerin desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

Üç yıl için kararlaştırılan bütçeden 1993 yılı için ayrılan pay 7 milyon ECU olmuştur. Bu miktarın 1 milyonluk bölümü yeni başlatılan pilot projelere ayrılmıştır. Aynı zamanda turizm alanındaki inisiyatiflerden yararlanan Avrupa Ekonomik Alanı ülkelerine ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine toplam olarak 2.000.000 ECU ayrılmış bulunmaktadır. Kültürel turizm alanına ayrılan bütçe payı ise yine aynı yılda, 1.260.000 ECU olmuştur. Bunlardan başka turizm alanındaki yayınlara 201.000 ECU, ilk defa olarak bir "turizm ve çevre ödülü" nün yaratılması için 380.000 ECU turizm alanında istatistikli çalışmalara 250.000 ECU ve Avrupalıların tercih ettikleri tatil ve gezi şekillerini ve üye ülkelerin turizm alanında uyguladıkları vergi ve bütçe düzenlemelerini araştıran iki araştırmaya da 800.000 ECU harcanmıştır. Ayrıca, AB dışı pazarlarda Avrupa'nın bir turizm merkezi olarak tanıtılması için gerçekleştirilen pilot promosyon projeleri için 1.000.000 ECU ayrılmıştır.

⁸⁵ Mert ERSİN; Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl dizisi, 1997, s 27

Toplam olarak 1992 – 94 yıllarını kapsayan dönemde AB'nin dış pazarlarda turistik destinasyon olarak tanıtımı için Birlik bütçesinden 1,75 milyar ECU harcanmıştır. 1995 ve 1996 yıllarında tanıtım amaçlı herhangi bir harcama yapılmamıştır.⁸⁶

2.2.2. AB'nin Turizmi Teşvik İçin Uyguladığı Dolaylı Teşvikler (Hizmetler)

Birliğin turizmi teşvik için doğrudan kullandığı teşviklerin yanında, dolaylı olarak kullandığı teşvikler de vardır. Gerçekte kullanılan dolaylı teşviklerin oranı, dolaysız teşviklere nazaran çok daha fazladır. Bunlar genel olarak düzenleme ve vergi politikaları şeklinde olup, düzenleme sonucu turizm sektörünü de etkilemektedir. Aşağıda, Birliğin turizmi teşvik için kullandığı 8 ana teşvik üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de uygulanan teşvik politikalarıyla kıyaslama yapabilme açısından Avrupa Birliği'nde uygulanan bu teşvikleri incelemek yerinde olacaktır.

2.2.2.1. Turizm Sezonunun Uzatılması

Avrupa Birliği'nin dikkate aldığı sorunlardan biri, AB ülkelerinde tatil sezonunun kısıtlı bir süre üzerinde yoğunlaşmasıdır. Turizm faaliyetlerinin bir sezon üzerinde yoğunlaşması, hizmetlerin kalitesinde düşüşe yol açarken, ulaştırma ve çevre koruma alanlarında sıkıntılara yol açmaktadır. Aynı zamanda yılın geri kalan bölümlerinde kapasite yeterli derecede değerlendirilememektedir.

AB, 1994 aralık ayında Düsseldorf'da düzenlediği bir konferans sonucu da ulusal çerçevede tatil sezonunun yaygınlaştırılması için okul tatillerinin Birliğin bazı üyelerinde Federal Almanya'da olduğu gibi bölgesel bazda çeşitlendirilmesi ve faaliyet politikalarında değişiklikler yapılması gibi önlemler ele alınmıştır.

2.2.2.2. Vergi Politikaları

Birliğin Vergi Politikası da turizm sektörünü yakından etkilemektedir. Bu konuda; sektör açısından özellikle Birliğin çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin almış olduğu yasal önlemler, KOBİ'lerin ve vergilendirilmesine ilişkin öneri niteliğindeki

⁸⁶ Mert ERSİN, a.g.e.s.44

yasası (94/340/EC) ve Katma Değer Vergisinin eş seviyeye getirilmesi doğrultusundaki çalışmaları önem taşımaktadır.

Ayrıca Tek Pazarın gerçekleştirilmesinin doğal sonucu olarak AB içerisindeki seyahatlerde “Duty Free” satışlarının durdurulmasına ilişkin kararı da turizm sektörünü yakından etkilemiştir. Bu tarihten sonra AB ülkelerinde havaalanları, limanlar, gemiler ve uçaklardaki bütün duty free satışlarının sona ermesinin başta Türkiye ve diğer AB üyesi olmayan Akdeniz ve Avrupa ülkeleri açısından avantaj sağlamaktadır.

2.2.2.3. Ulaştırma Politikaları

Ulaştırma, turist endüstrisinin yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ulaştırma alanında politikasını oluştururken, altyapı ağlarının geliştirilmesi, ulaştırmada azami güvenliğin sağlanması, bölgelerarası ulaşımda zamanın en alt sınıra indirilmesi, çevrenin gözetilmesi ile değişik ulaşım şekilleri arasında tamamlayıcı unsurların artırılması konularına öncelik vermektedir.

Bu çerçevede, 1982 ve 1992 yılları arasında Avrupa Birliği, ulaştırma alanında bir altyapı politikasının uygulanmasına 707,2 milyon ECU ayırmıştır. Avrupa Birliği'nin bu katkısı toplam 11 milyar ECU'lük bir yatırım hacmi içinde gerçekleşmiştir. 1989 ve 1992 yılları arasında AB fonlarından ulaştırma politikasına ayrılan 391.5 milyon ECU'den 186.2 milyon ECU'sü Avrupa yüksek hız tren ağlarına ayrılmıştır. Altyapı politikası kapsamında ayrıca havaalanları için bir master planı hazırlanmakta ve hava trafiğinin düzenlenmesi çalışmalarına ağırlık verilmektedir.

Ulaştırma alanında AB'nin turizm sektörünü etkileyen en geniş kapsamlı çalışması, şüphesiz Havayolları Pazarında tamamen liberalizasyon hedefinin gerçekleştirilmesidir.

Üç aşamada gerçekleştirilen hava taşımacılığı liberalizasyon planının son aşamasında ortaya çıkan tablo değerlendirildiğinde, ulusal havayollarının tekellerinin yıkılması sonucu 20 yeni havayolları şirketinin ortaya çıktığı, yeni uçuş hatlarının hizmete açıldığı ve genelde tarifelerin önemli ölçüde aşağı çekildiği görülmektedir.

Tarifeli uçuş seferlerindeki fiyat indirimleri ve charter seferlerinin pazarın yaklaşık yarısını oluşturmamasından dolayı, yolcuların %90 oranındaki bölümünün daha ucuza seyahat edebildikleri gözlenmektedir.⁸⁷

1987 yılında AB Komisyonu tarafından hazırlanan hava taşımacılığı liberalizasyonu planı, ABD’de uygulanan “Big Bang” metodu (geçiş dönemi öngörmeyen ani liberalizasyon) yerine, üç aşamada serbest rekabet kurallarının yürürlüğe konmasını öngörmektedir. Bu yaklaşımın temel nedeni, ABD’de olduğu gibi pazarın “şok” yaşaması ve bazı büyük şirketlerin kısa zamanda yeni şartlara uyum sağlayamayarak iflas etmelerinin önlenmesidir.

Liberalizasyon çalışmalarının 1993 yılında başlatıldığında pazarda ani fiyat düşüşü ya da şirket iflası gibi olumsuz ya da olumlu etkilerin derhal görülmediğine Komisyon raporunda dikkat çekilmekte. Bu durumun ABD’deki ani deregülasyon uygulamasının tam tersi olduğu belirtilmektedir.

Konu ile ilgili olarak hazırlanan raporun verilerine göre 1993 – 96 yılları arasında kademeli olarak alınan deregülasyon önlemleri sonucu şunlardır:⁸⁸

- Uçuş hatlarının sayısı 490’dan 520’ye yükselmiştir.
- Ulusal havayollarının pazar payları direk rakipleri lehinde küçülmüştür (örneğin İrlanda’da Ryan Air’in pazar payı devlet havayolları Air Lingus’un yarısı seviyesindedir)
- AB içi hatların %30’u iki havayolu şirketi, ve %6’sı ise en az üç havayolu şirketi tarafından hizmete sunulmaktadır. (1993 yılında bu oran sadece %1 dolayında kalmaktaydı)
- 80 yeni hava taşımacılığı şirketi kurulmuş, 60 şirket yok olmuştur.
- En az üç şirketin hizmet verdiği hatlarda önemli ölçüde fiyat düşüşü gözlenmektedir.

⁸⁷ Türsab Dergi; Aralık 98, Sayı:179, s.58

⁸⁸ Mert ERSİN; a.g.e.s.49

Bu duruma özellikle Brüksel ile Madrid, Barcelona, Milano, Roma, Viyana, ve Kopenhagen arasında ve Londra ile Paris, Amsterdam, Brüksel ve Frankfurt arasında tanık olunmaktadır. Aynı duruma Fransa, İspanya ve Almanya'daki bazı iç hatlarda da rastlanmaktadır. Promosyon tarifelerin uygulanması önemli ölçüde yaygınlaşmıştır. İndirimli fiyatla tarifeli uçuşları kullanan yolcuların oranı 1985 yılında % 60.5 iken, bu oran 1995 yılında %70,9'a yükselmiştir.

Toplam Pazar içerisinde charter uçuşların payı %50 civarında olduğu hesaplandığında, toplam yolcu sayısının yaklaşık %90-95'inin 1996 yılında, liberalizasyon önlemlerinin başlatıldığı 1993 öncesine göre daha düşük fiyatlarla seyahat edebildiği anlaşılmaktadır.

Bazı AB ülkelerinde charter uçuşların Pazar paylarının %80 oranında olduğu gözlenmektedir. Genel olarak charterlerin pay oranlarının arttığı görülmektedir.

Rekabetin artmasıyla havayolları arasında partnerliklerin ve işbirliğinin arttığı gözlenmektedir. Başvurulan yöntemler arasında codesharing ve franchising uygulamaları başta gelmektedir. Devlet yardımlarının uzun vadede rekabet gücünü kuvvetlendirmede anlaşılmakta ve hemen hemen bütün devlet havayollarının özelleştirme yolunu seçtikleri görülmektedir. Bu birleşmeler ve gelişmeler çerçevesinde AB komisyonunun rolü giderek önem kazanmaktadır. AB içi hava ulaştırma pazarı büyürken, Avrupa'nın bu alandaki potansiyeli, dış pazarlar da liberalize edilmedikçe tam olarak değerlendirilememektedir.⁸⁹

2.2.2.4. Mesleki Eğitim ve Gençlik Programları⁹⁰

Bu programlardan en önemlileri, üye ülkeler arasında üniversite öğrencilerinin değişimin öngören ERASMUS, üniversiteler ve işletmeler arasında işbirliğini destekleyen COMETT, gençlerin mesleki eğitimini destekleyen ve onları iş yaşamına hazırlamayı amaçlayan PETRA, sürekli mesleki eğitimin geliştirilmesini destekleyen

⁸⁹ Türsab Dergi; Haziran 2000, sayı.196, s.7

⁹⁰ Mert ERSİM;a.g.e.s.53

FORCE ve teknolojik gelişmenin mesleki eğitime de yansıtılmasını amaçlayan EUROTECNET'tir.

AB komisyonu; Japonya pazarına yönelmek isteyen KOBİ'leri teşvik amacıyla geliştirilen bir meslek eğitim programı çerçevesinde, her yıl yaklaşık 30 genç işadamına burs vererek işletmecileri 18 aylık bir süre için Japonya'da dil kursları ve kendi alanlarındaki bir işletmede staj görmeleri için Japonya'ya göndermekte. Bu burstan turizm işletmeleri de faydalanmaktadır.

Programlar tek tek ele alındığında, 1986 ve 1994 yılları arasında yürürlükte bulunan COMETT programı çerçevesinde toplam bütçenin %1'inin (590.500 ECU) turizmle ilgili projelere ayrıldığı görülmektedir. 1987 ve 1994 yılları arasında işletilen ERASMUS kapsamında 1990 ve 1991 yıllarında 691 turizm öğrencisi programın sunduğu değişim olanaklarından faydalanmış ve turizm eğitimi veren 69 kurum programa katılmıştır. Birliğin bu alandaki katkısı 160.000 ECU olarak gerçekleşmiştir. 1993 ve 1994 yıllarında ise 1600 öğrenci, 124 öğretim görevlisi ve 124 eğitim kurumu değişim programlarına katılırken, Birlik katkısı 320.000 ECU'ye yükselmiştir. Söz konusu değişimler üniversiteler arası 27 proje çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1992 – 1993 akademik yılından itibaren EFTA ülkelerinin de programa katılmasıyla birlikte, bu ülkelerden 70 öğrenci turizmle ilgili değişim programlarına katılmıştır.⁹¹

Bir mesleki eğitim programı olan PERTA çerçevesinde 1988 ve 1993 yılları arasında turizmle ilgili 442 projeye destek sağlandığı ve bu projelere 6,820 milyar ECU ayrıldığı gözlenmektedir. 1991 yılında başlatılan FORCE kapsamında ise, ilk iki yılda turizmle ilgili 30 proje finanse edilmiş ve toplam finansman 1.554.400 ECU olarak gerçekleşmiştir. 1990 ve 1994 yılları arasında yürürlükte bulunan EUROTECNET programı kapsamında bu yıllar arasında 3 turizm projesine destek verilmiş bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen bazı programların süresi sona ermiş bulunmakla birlikte, benzer programlarla birleştirilerek başka adlar altında devam etmektedirler.

⁹¹ Mert ERSİN, a.g.e.s.54

2.2.2.5. Çevre Programları

Bu çerçevede çevrenin korunması ile bağlantılı olarak turizm için üç tip aksiyon öngörülmektedir. Birinci olarak, özellikle kıyılarda ve dağlık bölgelerde kitle turizminin geliştirilmesi ve düzenlenmesi öngörülmektedir. İkincisi, diğer bölgelerde turistik gelişmelerin devamlılığının sağlanmasını amaçlayan aksiyon tipidir. Üçüncü olarak, turistlerin çevreye karşı duyarlılıklarının geliştirilmesini öngörülmektedir. Bu amaçla 1993 ve 1994 yıllarında çeşitli araştırmalar ve turizm sektöründe çevre bilincini artıracak kampanya ve projeler yürütülmüştür.

Ayrıca, Avrupa Birliği'nin çevre korumasına yönelik iki programına turizm sektörü de dahil edilmiştir. Bunlar, özellikle kıyı bölgelerinde çevre korunması ile birlikte ekonomik gelişmeyi destekleyen ve yapısal fonlardan finanse edilen ENVIREG programı ile 1991 – 1995 yılları arasında finansmanı için 400 milyon ECU ayrılan ve turizmin gelişmesi dahil olmak üzere ekonomik gelişmenin çevreye uyumlu bir biçimde gerçekleşmesini destekleyen LIFE programıdır. LIFE programı çerçevesinde her yıl açılan ve çevre bilinci enformasyonunu geliştirmeyi amaçlayan projelere turizm sektörü de dahil edilmektedir. 1993 yılında içlerinde turizmi de kapsayan projelerin bulunduğu, toplam 670.000 ECU finansman çerçevesinde 7 proje teşvik edilmiştir. 1994 yılı içinde ise kıyı bölgeleri ve turizme LIFE programı kapsamında ayrılan kaynak 650.000 ECU olmuştur. Yine aynı yıl içinde çevre ve kültürel mirasın korunmasına yönelik ortak araştırma projelerine 4,419 milyon ECU kaynak ayrılmıştır.⁹²

2.2.2.6. Kültür Politikaları

Avrupa kültürel mirasını korumaya yönelik RAPHAEL programı çerçevesinde turizm sektörünü de olumlu yönde etkileyen faaliyetler gerçekleştirilmektedir. 1994 yılı içinde Birlik kaynaklarından 7,915 milyon ECU kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak harcanmıştır.

⁹² World Tourism and Travel Council, "Tourism in 1994 – Highlights", Ocak 1995, Madrid, s.10

Buna ek olarak KALEİDOSKOP adındaki teşvik programı ile Avrupa boyutu olan kültür etkinlikleri projelerine finansman sağlanmaktadır. Bu etkinliklerin çoğu zaman turizmi teşvik niteliğinde olduğu gözlenmektedir.

Bu programların yanı sıra AB konseyi her yıl bir AB kentini “Avrupa Kültür Başkenti” ilan etmektedir. Türkiye’nin üyesi olduğu ve merkezi Strasbourg’da bulunan Avrupa Konseyi Organizasyonu’nun aynı isimdeki uygulamasıyla karıştırılmaması gereken bu uygulama sadece AB ülkelerini kapsamaktadır. Bu sıfatı taşıyan kentte yıl boyunca finansmanı büyük ölçüde AB kaynaklarından sağlanan kültürel etkinliklerle bölgenin turistik destinasyon olarak çekiciliği güçlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra AB konseyi her yıl bir Avrupa kentinde Avrupa kültür ayı etkinlikleri düzenlemektedir. Bütçesi genelde 100 bin ECU ile kısıtlı olan bu etkinliğe AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerindeki kentler de dahil edilmektedir.

AB Komisyonu’nun EURATHLON adındaki programı ise Avrupa boyutu olan spor etkinliklerine finansman sağlamaktadır. Bu tür etkinliklerin de turizmi destekleyecek nitelikte olduğu görülmektedir.

2.2.2.7. Araştırma ve Geliştirme Politikası

Avrupa Birliği Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerini beşer yıllık “çerçeve” programlar şeklinde organize etmektedir. AB kaynaklarından finanse edilen AR-GE teşvik programının 1998 – 2002 dönemini kapsamı öngörülmüştür.

AB Komisyonu’nun AR-GE Programı çerçevesinde finanse ettiği projeleri kısmen turizm sektörünü de etkilemektedir. Geçtiğimiz yıllarda bu fonlardan ulaşım teknolojisinin geliştirilmesi, çevre, tabii ve kültürel varlıkların korunması gibi alanlarda projeler finanse edilmiştir.

Bu inisiyatifler kapsamında bulunan ve elektronik teknolojilerin geliştirilmesini destekleyen IMPACT programı çerçevesinde, elektronik turizm enformasyon hizmetleri

ve Avrupa'nın kültürel mirasını korumaya ve onarmaya yönelik teknolojiler geliştirilmesini amaçlayan pilot projeler finanse edilmektedir. Özellikle enformasyon teknolojilerinin geliştirilmesi alanında komisyon, önemli finansman kaynakları sağlamaktadır.⁹³

Bunlar arasında 14 milyon ECU'lük bir bütçeye sahip ORA (Opportunities for Telecommunications for Rural Areas) programı ile gelişmiş enformasyon teknolojileri alanında araştırmayı destekleyen RACE (Research and Development in Advanced Communications Technologies in Europe) programı kapsamında turizm alanındaki projeler finanse edilmektedir. RACE kapsamında bulunan üç yıllık Tourism – Information – Marketing projesi ile 6 AB ülkesinin (Almanya, Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere, Yunanistan) otel ve turizm şirketleri arasında bir iletişim ağı kurulması ve turistik faaliyetlerin pazarlanmasının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Toplam bütçesi 10.9 milyon ECU olan projenin, AB katkı payı 5.2 Milyon ECU'dur. 1997 yılının sonunda sona eren bu ve diğer programların 1998 – 2002 döneminde de benzer şekilde sürdürülmesi öngörülmektedir.

ORA programı kapsamında turizmle ilgili olarak 1993 – 1997 döneminde finanse edilen iki proje bulunmaktadır. Kırsal alanda turizm ve boş zaman faaliyetleri çerçevesinde kullanılmak üzere telematik hizmetlerin geliştirilmesini amaçlayan iki yıllık ROTOTEL (telematic applications for tourism and leisure in rural areas) projesinin 770.000 ECU'lük bütçesinin yarısı Komisyon tarafından finanse edilmiştir. Projeye katılan ülkeler arasında Yunanistan, İspanya, İtalya ve İrlanda bulunmaktadır. İkinci proje, kırsal turizm alanında bir bilgi, rezervasyon ve işletmecilik sistemi geliştirmeyi amaçlamaktadır. İrlandalı, İtalyan ve Fransız ortakların geliştirdiği iki yıllık bütçenin yarısı yine komisyon tarafından karşılanmış bulunmaktadır.⁹⁴

Yeni enformasyon teknolojilerinin, başta küçük ve orta boylu işletmeler olmak üzere, turizm sanayii tarafından da değerlendirilmesi konusunda AB ülkelerinde gerçekleştirilen projeler bu fonlardan gelecekte yararlanabilecekler.

⁹³ Mert ERSİN; a.g.e.s.54

⁹⁴ Türsab Dergi, Ocak 1999, Sayı 180, s.54

2.2.2.8. Schengen Anlaşması ve Serbest Dolaşım

Schengen anlaşması AB ülkeleri arasındaki fiziki sınırların kaldırılması ve kimlik kontrolleri olmaksızın AB bölgesi içerisinde seyahat edilmesini mümkün kılan bir anlaşmadır.

Schengen Anlaşması ile bu anlaşmayı imzalayan Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, İspanya, Portekiz, ve Almanya arasında sadece fiziki sınırların ve dolayısıyla sınır içerisindeki kimlik kontrollerinin kaldırılmasıyla yetinilmemiştir. Bu sisteme bağlı olarak anlaşmaya taraf ülkeler diğer ülkelere yönelik vize politikalarını da birleştirmiş, bu amaçla hangi ülkelerin vatandaşlarına hangi vize rejimi uygulayacaklarını birlikte tespit etmişlerdir. Böylece Türkiye gibi AB ülkesi olmayan bir ülkenin vatandaşlarının bir Schengen ülkesinin konsoloslüğundan alacakları giriş vizesiyle bütün Schengen Bölgesinde seyahat edebilmesi sağlanmıştır.

Uygulama sonucunda özellikle Schengen anlaşmasına dahil olan ülkeler arasında, belirgin bir turist artışı olduğu gözlenmiştir.

2.2.3. Avrupa Birliği'nin Turizmi Teşvik İçin Kullandığı Yapısal Ve Bölgesel Fonlar

Avrupa Birliği'nin turizm teşvik politikasının en önemli bölümü dolaylı yollardan Avrupa Yatırım Bankası (AYB)'dan ve Bölgesel Yapısal Fonlar çerçevesinde sağlanan kaynaklara dayanmaktadır.

AYB, turizmi çeşitli şekillerde destekleyen uzun vadeli yatırımları finanse etmektedir. AYB finansmanının beşte dördü yapısal fonlar başlığı altında sağlanmaktadır. 1989 ve 1992 yılları arasında AYB tarafından turizm sektörüne sağlanan finansmanın ülkelere göre dağılımı ise Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde 1989-1992 yılları arasında AYB'sının turizme yönelik finansmanından 326,0 milyon ECU ile İtalya'nın yararlandığı, bunu 275,9 milyon ECU

ile Fransa'nın, 126,7 milyon ECU ile İspanya'nın izlediği görülmektedir.

Tablo 11: 1989–1992 Yılları Arasında Turizm Sektörüne Yönelik AYB Finansmanı (Milyon ECU)

Ülkeler	Toplam Finansman	Otellere verilen kredi
Belçika	13,1	8,1
Danimarka	0,4	0,4
İspanya	126,7	120,1
Fransa	275,9	71,2
Yunanistan	25,6	23,7
İrlanda	11,4	9,3
İtalya	326,0	220,2
Hollanda	8,5	3,3
Portekiz	50,8	38,7
Almanya	64,3	63,6
İngiltere	49,9	3,0
Toplam	952,6	561,8

Kaynak: Mert ERSİN; a.g.e, s.63

Kalkınmada öncelikli bölgelerde AYB tarafından verilen kredi çoğunlukla küçük ve orta ölçekli otel projelerini içermektedir. Yaklaşık 150 proje 561,8 milyon ECU kullanılarak finanse edilmiştir. Bu projelerin çoğunluğu, turizm açısından çok elverişli olmayan bölgelerde iş turizminin yaratılmasına ve desteklenmesine yöneliktir ve önemli bir kısmı Doğu Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Aynı dönem içinde 220,2 Milyon ECU İtalya'daki ve 120,1 milyon ECU İspanya'daki otel ve motellere bireysel kredi olarak verilmiştir.

AYB tarafından sağlanan yatırım finansmanının geri kalan bölümü kalkınmada öncelikli bölgelerin turistleri için daha çekici hale getirilmesi amacıyla kamping alanları, kış sporları için hizmetler, eğlence parkları ve özellikle İtalya'da kültürel ve arkeolojik değeri olan yerlerin oluşturulmasına ayrılmıştır. Kalkınmada öncelikli

bölgeler dışında AYB, Birliğin turistler için çekiciliğini artırmak amacıyla iddialı bir projeye girerek Paris dışında bulunan Eurodisney parkının finansmanına katkıda bulunmuştur.⁹⁵

Doğrudan finansman dışında Avrupa Yatırım Bankası'nın turizm sektörü üzerinde dolaylı etkisi bulunan başka finansman şekilleri de bulunmaktadır. Bunlar, konferans ve sergi merkezlerinin ve ticaret fuarlarının yaratılması gibi inisiyatifler yanında tarihi ya da kültürel değeri bulunan binaların ve anıtların yenilenmesi gibi şehir planlaması etkinliklerini de içermektedir. Bunlardan başka AYB'nin önemli miktarda finansman olanakları sağladığı çevrenin korunması, taşımacılık ve telekomünikasyon alanlarının da turizme önemli yan etkileri olmaktadır.

Özellikle başlıca otoyol bağlantıları, demiryolu networkleri (özellikle yüksek hız trenleri) ve İngiltere ile Fransa arasında bulunan Kanal Tüneli ile Danimarka'daki Great Belt köprüsü gibi ulaşım ve telekomünikasyon projeleri, havaalanlarının alt yapısının geliştirilmesi ve uçak filolarının modernizasyonu gibi projelerin turist akınları üzerinde büyük etkileri olmaktadır.

Aynı şekilde turizm ve çevre arasında yakın bağlantılar bulunmaktadır. İçme su kaynaklarının iyileştirilmesi, kullanılmış suların arıtılması ve tekrar kullanımı, şehirlerde çöplerin toplanması ve yok edilmesi, kıyıların, nehir ve göllerin korunması, ormancılık ve ağaçlandırma gibi önlemlerin turizm sektörü üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

Yine AYB tarafından finanse edilen Trans-Avrupa ağları, özellikle ulaşım, liman ve havaalanları altyapı projeleri ile telekomünikasyon networkleri, dolaylı olarak turizm sektörüne katkıda bulunmaktadır.

Strüktürel (yapısal) fonlar arasında yer alan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Found), yapısal fonlardan turizme ayrılan payın

⁹⁵ Mert ERSİN; a.g.e, s.64

%86'sını sağlarken Avrupa Sosyal Fonu (European Social Found) %5'ini ve Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Found) %9'unu karşılamaktadır.⁹⁶

Yapısal fonlar çerçevesinde turizm sektörüne sağlanan bu kaynaklar Avrupa Birliği bölgesel politikasının üç hedefiyle yakından ilgilidir. Bu hedefler:

Hedef 1 : Geri kalmış bölgelerin ekonomik açıdan desteklenmesi ve canlandırılması; Bu amaçla turizm yatırımları ve altyapı yatırımları ile kültürel ve tarihi kaynakların profilinin yükseltilmesi faaliyetleri de finanse edilebilmektedir.

Hedef 2: Sanayinin gerilediği bölgelerde ekonomik gelişmeye yardımcı olmak; Turistik hizmetlerin fazlaştırılması ve turizm endüstrisinin geliştirilmesi de, Hedef 2 kapsamında yer alabilmektedir.

Hedef 5 (b): Kırsal bölgelerde ekonomik gelişmesinin sağlanması; Bu amaçla yerel turizmin gelişmesi çerçevesinde çevrenin korunması, kırsal bölgelerde turistik altyapının geliştirilmesi ve yerel turizmin promosyonu faaliyetleri de finanse edilebilmektedir.

Tablo 12'de, 1989 ve 1993 yılları arasında strüktürel fonlardan sağlanan kaynakların ülkelere ve hedeflere göre dağılımını görülmektedir. Tablo incelendiğinde, 1989-1993 yılları arasında Hedef 1'e yönelik yardım fonundan en çok 786,00 milyon ECU ile İtalya'nın, 243 ECU ile Portekiz'in yararlandığı görülmektedir. Hedef 2'ye ait fondan en fazla yararlanan ülkeler ise 173,90 milyon ECU ile İngiltere ve 69,09 ECU ile Fransa, Hedef 5b'ye ait fondan en fazla yararlanan ülkeler ise 243,60 milyon ECU ile Yunanistan ve 105,60 ECU ile Fransa'dır.

⁹⁶ Mert ERSİN; a.g.e, s.66

Tablo 12 : 1989 – 1993 Yılları Arasında Ülkelere ve Hedeflere Göre Turizme Ayrılan AB Yapısal Fonları; (Milyon ECU)(Özet Tablo)

Ülke	Hedef 1	Hedef 2	Hedef 5b
Yunanistan	243,60	-	243,60
İspanya	182,00	-	17,68
Fransa	34,30	69,09	105,60
İtalya	786,00	24,67	51,20
Portekiz	203,00	-	-
İngiltere	46,2	173,90	105,77
Almanya	3,12	5,70	-

Kaynak: Mert ERSİN; a.g.e, s.67,68,69'dan derlenmiştir.

1994 – 1999 dönemi incelendiğinde ise ülke bazında ayrılan miktarlarda önemli ölçüde değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Tablo 13 görüldüğü gibi Almanya 1989 – 93 döneminde turizm sektörü için yapısal fonlardan toplam olarak sadece 8,82 milyon ECU ile en az faydalanan ülkelerden biri olurken, bu miktar 1994 – 99 dönemi için 901,69 milyon ECU'ye yükselmektedir.

Tablo 13: 1989-1999 Yılları Arası Turizme Ayrılan AB Yapısal Fonları (Milyon ECU)

Ülkeler	1989-93	1994-99	Toplam (1989-99)
İtalya	861,87	1963,82	2825,69
İspanya	199,68	1144,36	1344,04
Yunanistan	243,6	732,6	976,2
İngiltere	325,87	616,89	942,76
Almanya	8,82	901,69	910,51
Portekiz	203	656,9	859,9
Fransa	208,99	514,23	723,22

Kaynak: Mert ERSİN; a.g.e, s.70

Bu dönemde, ülkelere yapılan yardımlarda büyük artışlar gözlenmektedir. En fazla yardımı ise 1963,82 ECU ile yine İtalya almıştır. İspanya ise 1144,36 milyon ECU ile 1994-1999 arasında en çok yardım alan ikinci ülkedir. Yunanistan ve Portekiz'in ise aldığı yardım miktarları küçümsenmeyecek miktarlarda olup sırasıyla 732,6 milyon ECU ve 656,9 milyon ECU'dur.

Yukarıda belirtilen fonlar dışında, AB Konseyi'nin 31 Mart 1993 tarihinde aldığı bir kararla oluşturulan ve Birlik içinde uyumun sağlanmasına yönelik bir finansal araç olan Cohesion (uyum) Fonu kapsamında turizm sektörünün geleneksel olarak büyük önem taşıdığı Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz'e turizm sektörünün geliştirilmesi ve çevre ve ulaştırma yatırımlarının desteklenmesi amacıyla finansman sağlanmıştır.

Yapısal fonların 1994 – 99 yılları arasındaki bütçesi incelendiğinde ise, hedef 1 bölgesine 3.313 milyon ECU, 1994 – 1996 yılları için hedef 2 bölgelerine 491 milyon ECU, yine 1994 – 1999 dönemi için hedef 5b bölgeleri için 326 milyon ECU Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan olmak üzere 788 milyon ECU kaynak ayrılmıştır.

2.2.4. Turizmde Söz Sahibi Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Turizmi Teşvik Uygulamaları

Avrupa Birliği'nin rekabet politikası turizm sektörünü de yakından etkilemektedir. Birliğin bu alanda, işletmelerin pazar içerisinde güçlü konumların serbest rekabet ilkelerine ters düşecek bir şekilde kullanılmasını engelleyen ilkeleri, (AB anlaşmasının 85. ve 86. maddeleri) devlet teşviklerinin kısıtlayan yasaları (AB anlaşmasının 92. ve 93. maddeleri), işletmelerin birleşerek tekel oluşturmasını engelleyen yasal temelleri (4064/89/EEC), hava taşımacılığına ilişkin yasaları (2411/92/EEC) ve rekabet politikasının turizm sektörüne ilişkin geçerliliğini düzenleyen 23 Temmuz 1992 tarihli yasasıyla (2410/92/EEC) sektöre ilişkin düzenlemeler yaptığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin rekabet politikası çerçevesinde Avrupa Komisyonu, üye ülkelerce turizm alanında küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'ler) verilen devlet

teşviklerini incelemekte ve bu teşviklerin rekabet politikasına uyumunu kontrol etmektedir. Üye ülkeler uyguladıkları devlet teşviklerini komisyona bildirmekle yükümlüdürler. Turizm alanında verilen teşvikler, inşaat alanında yatırım teşvikinden, modernizasyon ve turistik faaliyetlerin iyileştirilmesine kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Üye devletlerin, genel olarak Birliğin turizm faaliyetlerini ve bu alanda geliştirilen ortak çıkarları bozmayacak kadar küçük çaplı projelere teşvik verdikleri görülmektedir. Bu nedenle komisyonun turizm sektöründe devlet teşviklerine yaklaşımı genelde olumludur. 1995 yılına kadar üye devletlerce sağlanan tüm turizm teşviklerine komisyon yeşil ışık yakmıştır.

Birliğin üye devletlere uyguladığı teşvik programlarının yanı sıra, devletlerin kendi içlerinde de turizm için uygulanan teşvik programları mevcuttur. Konunun daha iyi anlaşılması açısından, bizi rekabet yönünden yakından ilgilendiren ülkelere, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Almanya ve Yunanistan'ın kendi içlerinde uyguladığı teşvik programlarının incelenmesi uygun olacaktır.

2.2.4.1. İspanya

İspanya Birliğin turizm bakımından en gözde ülkelerinden biridir. Ülkenin 2002 senesinde turizm sektöründen direkt ve dolaylı olarak elde ettiği gelir 132.6 milyar dolardır. Bu rakam İspanya'nın GSMH'sinin %18.3'dir ve dış ödemeler dengesinin %23.5'ini teşkil eder.

İspanya'da turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak istihdam edilenlerin sayısı 3,261,240 kişiyle ülkenin toplam istihdamının %18.3'ünü bulmaktadır.

Ülkede turizme yöneltilen kamu harcamaları ve yatırım harcamalarına gelince, 2002 senesinde turizm sektörüne yöneltilen kamu harcamaları 8.4 milyar dolardır. Bu, ülkedeki toplam kamu harcamalarının % 6.8'ini oluşturur. Ülkede turizme yöneltilen

yatırımların tutarı ise 27.7 milyar Dolarla toplam yatırımların % 14.9'unu oluşturmaktadır.⁹⁷

İspanya'da da en önemli üç vergi; gelir, kurumlar⁹⁸ ve katma değer vergisidir. Gelir vergisi uygulamasında artan oranlı bir gelir vergisi tarifesi söz konusu olup oran %0 - %56 arasında değişmektedir.

Gelir vergisi uygulamasında bütün vergi mükellefleri için ilk gelir dilimine %0 oranında vergi uygulanmakta olup kaynakta kesinti yoluyla ödenen bazı vergilerin vergi borcundan düşülmesi uygulaması; mesleki gelir, medeni hal ve çocuk sayısı ile bağlantılı vergi indirimleri de yer almaktadır. Kurumlar vergisi ise % 4.14 ile % 35.04 arasında değişmektedir.

İspanya kurumlar vergisi uygulamasında çeşitli muafiyet ve indirimlerle yabancı kökenli şirketler için özel düzenlemeler söz konusudur.

Yatırımların bazı aktiflere yapılması halinde bu yatırımların %5 vergi erteleme olarak verilir. Yatırımlar AR-GE faaliyetlerine yönelik aktiflere yapılıyorsa vergi erteleme görünmez kıymetler için %15 ve sabit varlıklar için ise %30 olmaktadır.

İspanya'da sermayeden kazancın vergilendirilmesinde standart oran uygulanmakta, özel oran uygulanmamaktadır. Sermaye kazançları yeniden şirket içi yatırıma dönüştürülürse vergi muafiyeti söz konusudur.

İspanya; istihdam yaratma, araştırma geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile bölgesel kalkınmaya yardımcı olacak yatırımlar ile özellikli sanayii kollarına önemli büyüklüklerde destekler yapmaktadır.⁹⁹

⁹⁷ <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, "Spain", Travel & Tourism A World of Opportunity, s.4

⁹⁸ Inventory of taxes, Levied in Member States of the European Communities, 15th edition, Luxembourg, 1993, s.422.

⁹⁹ Arif ERSİN, Aylin ALAGÖZ, Şirin ÇALIŞ, Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi – İlkeleri ve Uygulamaları, İKV Yayını 127, İstanbul, 1994, s.118.

1980 sonrasındaki desantralizasyona bağılı olarak siyasi otoritenin 10 bölgeye ayrılmasına karşın turizm sektöründe ulusal politikanın ağırlığı sürmektedir.

İspanya turizm alanında faaliyet gösteren KOBİ'lere yönelik devlet teşviklerinin sıkça kullanıldığı bir ülkedir. 1989 ve 1993 yılları arasında İspanya'da 37 devlet teşvikinin verildiği gözlenmektedir. Bu teşvikler özellikle Bask bölgesinde, Balearic Adalarında, Katalan Bölgesinde, Kanarya Adalarında, Endülüs Bölgesinde Rioja, Sierra de Courel, Madrid, Malaga, Aragon ve Kastilya'da turizmin teşvik edilmesine, kırsal turizmin geliştirilmesine ve turizm alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesine ayrılmıştır.¹⁰⁰

Bu ağırlığa bağılı olarak bağımsız bölgelerde uygulanan temel turizm teşvik politikasının ağırlık noktası da doğrudan hükümet sübvansiyonları olmaktadır. Yatırımların ortalama %35'i düzeyine ulaşan hükümet sübvansiyonlarının yanı sıra sektöre yönelik kredilerde faiz oranlarında indirim ve kredi geri ödeme sürelerinin 12 yıla kadar uzatılması imkanları yaratılmıştır. Öte yandan Turizm Genel Sekreterliği yurt dışında satış geliştirme faaliyetlerinden, paradosların (kamu mülkiyetindeki oteller ve "mola" yerleri) yönetiminden, turizm sanayilerine borç verilmesinden, turizm işlerinin ulusal düzeyde izlenmesinden ve faaliyetlerinden, uluslar arası ilişkilerden sorumlu bulunmaktadır.¹⁰¹ İspanya'da bölgesel yardımlar, nakit yardım vergi indirimi ve uygun koşullu kredi şeklinde verilmektedir.

İspanya'da 2002 yılında uygulanan KDV oranları ise, gıda, basın, otel, lokanta, ev kirası, ilaç, tarım ve hayvancılıkta kullanılan ürünlerde % 7, rent a carlarda %16'dır.¹⁰² KDV'nin turizmi yakından ilgilendiren sektörlerde düşük olması ülkeyi rakipleri karşısında oldukça ucuz bir ülke haline getirmektedir. Ayrıca İspanya'nın rakip ülkelerle rekabetin sıkı olduğu senelerde turizm sektöründe KDV'yi "1"e kadar indirdiği de görülmüştür. İspanya bu uygulama ile örneğin Türkiye karşısında bir günde %14-17 ucuz duruma gelmektedir.

¹⁰⁰ Mert ERSİN; a.g.e.s.46.

¹⁰¹ Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları, TYD İstanbul, 1992, s.100-101.

¹⁰² <http://wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, "Tax Policy", s.9-10

Ülkede turizm işletmelerin KOBİ olarak kabul edilmesi de turizm sektörünün gelişmesini önemli ölçüde etkiler, çünkü turizm işletmeleri genelde küçük çaplı işletmelerdir. Bu işletmelere verilen 12 yıl geri ödemeli krediler, yatırım yapmayı oldukça cazip hale getirmektedir. Halbuki Türkiye turizm sektörünü hala KOBİ kapsamına alamamıştır.

İspanya’da turizme ayrılan kamu yatırımlarının ve sermaye yatırımlarının oranı da ülkemize kıyaslarsak çok yüksektir. Görüldüğü gibi turizm, ülkenin ortak politikası haline gelmiştir ve hükümetler, turizm sektörünü geliştirmeye yönelik her olumlu yatırımı desteklemektedirler. Bu durum, gelirin büyük bir kısmını turizmden sağlayan bir ülke olan İspanya’nın turizmde nasıl ileriye gittiğini açıklamaya yetmektedir.

2.2.4.2. Yunanistan

Yunanistan hem Birliğin turizm bakımından en gözde ülkelerinden biri hem de bizim en yakın rakibimiz olması dolayısıyla önemli bir ülkedir. Ülkenin 2002 senesinde turizm sektöründen direkt ve dolaylı olarak elde ettiği toplam gelir 21.5 milyar dolardır. Bu rakam Yunanistan’ın GSMH’sının %14.6’dır ve dış ödemeler dengesinin %28.0’ini teşkil eder.

Yunanistan’da turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak istihdam edilenlerin sayısı 687,026 kişiyle ülkenin toplam istihdamının %16.8’ünü bulmaktadır.

Ülkede turizme yöneltilen kamu harcamaları ve yatırım harcamalarına gelince, 2002 senesinde turizm sektörüne yöneltilen kamu harcamaları 0.9 milyar dolardır. Bu, ülkedeki toplam kamu harcamalarının % 4.4’ini oluşturur. Ülkede turizme yöneltilen yatırımların tutarı ise 9.1 milyar dolarla toplam yatırımların % 22.5’ini oluşturmaktadır.¹⁰³

¹⁰³ <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, “Greece”, Travel & Tourism A World of Opportunity, s.4

Yunanistan'da gelir vergisi oranları, % 18 ile % 40 arasında, kurumlar vergisi oranları ise % 10 ile % 46 arasında değişmektedir. Gelir vergisi uygulamasında tüm vergi mükelleflerine tanınan vergi indiriminde gelir düzeyi hesaba katılmaz. Yunanistan gelir vergisi uygulamasında bütün mükellefler kaynaktan kesilen bazı vergileri vergi borcundan düşebilmektedir. Mesleki gelir sahipleri mesleki harcamalarını fatura ibrazı ile indirebilmektedirler. Ayrıca medeni hal ile bağlantılı vergi indirimleri gelirle bağlantı kurulmadan uygulanmakta ve gelirle bağlantılı olmayan sabit çocuk indirimi uygulaması yapılmaktadır.¹⁰⁴

Ülkede kurumlar vergisi uygulamasında çeşitli muafiyet ve istisnalar söz konusudur. Vergiye tabi işletmelerin zararları 3 yıl boyunca mahsup edilebilmektedir. Bu süre imalat, turizm ve madencilik alanlarında 5 yıldır.¹⁰⁵

Yunanistan kurumlar vergisi uygulamasında standart olan uygulanmasına rağmen, şirketin devri halinde %20, ismin devri halinde %30 özel oran uygulanmaktadır. Sermaye kazançlarının tekrar şirket içi yatırıma yöneltilmesi halinde vergi muafiyeti yoktur.

Yunanistan'da 2002 senesinde uygulanan KDV oranları sektörel olarak %18 ile %4 arasında değişmektedir. Ülkede otel , restoran sektörü için %8 KDV uygulanırken, rent a car sektörü için %18 KDV uygulamaktadır. Yunanistan da İspanya gibi gerek gördüğü senelerde turizm sektöründe KDV oranlarını %1'lere kadar indirildiği görülmektedir.¹⁰⁶

Yunanistan'da 1953 tarihli yabancı sermayenin desteklenmesine ilişkin kanun ülkeye başta sadece Club Med, Tui ve Accor gibi birkaç yabancı yatırımcı çekmiştir. 2000 yılında yapılan politika değişiklikleri ile birlikte; yabancı yatırımcıların son birkaç yıl içerisinde Yunanistan'da geliştirdikleri projelerin yatırım bedeli 1 milyar doların üzerine çıkmıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Nedim TÜRKMEN; *Turizm Sektörünün Vergilendirilmesi*, , Ankara 2000, s.66.

¹⁰⁵ Deloitte HASKINS; *Taxation in Europe*, Sons Ltd.V.k. London.,1992, s.92.

¹⁰⁶ <http://wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, "Tax Policy", s.9-10

¹⁰⁷ *Türsab Dergi*, Mart 2000 sayı .193, s.6.

260/198, sayılı Yunanistan İktisadi Gelişim Kanunu turizm sektörünün teşvik edilmesi ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bu teşvikler halen;

- Belirli oranlarda hükümet sübvansiyonları
- Belirli tutara kadar olan yatırımlara devletin karşılıksız sermaye katılımı
- Yatırımın yapıldığı bölgeye ve yatırımın türüne göre % 40'lara varan harcamaların karşılanması yada % 40 ile % 100'e varan oranda vergi indirimleri
- Kredi faiz oranlarının düşürülmesi. (% 40'lara varan sübvansiyonlar uygulanmaktadır) Bu teşvikleri alabilmek için yatırımcının Yunan Ekonomi Bakanlığı'na başvurması gerekmektedir
- Faiz oranlarının düşürülmesi
- Farklı oranlarda yatırım indirimi
- Net karın belirli kısmının vergiden muaf tutulması
- Hızlandırılmış amortisman izni
- Arazi kullanımlarının daha verimli kılınabilmesi için daha iyi koşullar sağlanması ve kısıtlamaların azaltılması
- Golf sahaları, konferans merkezleri, kaplıcalar gibi tesisler de dahil olmak üzere, tamamlayıcı spor, konferans ve eğlence tesislerine ek teşvikler, yer almaktadır

Yunanistan'da turizm sektörü, Genel Teşvik Politikası açısından “önemli sektör” olmaya devam etmektedir. Yunan Kalkınma Bakanı Akis Tsohatzopoulos, “Önceliğimiz turizmi ekonomik ve sosyal gelişme için bir araç olarak kullanmak” diyerek konuya verilen önemi anlatmaktadır. Kanunlar¹⁰⁸, turizm sektörünü tümüyle “verimli yatırım” kapsamında tutmaktadır. Bu yüzden, teşvikler en çok üç ay içinde, hızlı bir şekilde onaylanmaktadır. Nakit olarak verilen teşviklerin % 60'ı iki taksitle inşaat esnasında, % 20'si inşaatın bitiminde ve %20'si de işletme boşaldığında ödenmektedir.

¹⁰⁸ TÜRİSAB Dergi, Ağustos 2002, sayı 222, s.15

Ülkede bölgeler itibariyle farklılık görülmekle birlikte %35'in altına inmeyen öz kaynak limitleri üzerindeki turizm yatırımlarında, yatırım büyüklüğüne bağlı olarak değişen “hibe” türü teşvik öngörülmektedir. Bu teşvik türü ile birlikte, yukarıda belirtilen yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, hızlandırılmış amortisman ve arazi tahsisi türünden teşvikler de uygulanmaktadır. Yunanistan'da 1990 yılındaki düzenleme ağırlıklı olarak “hibe” türünü ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁹

Yunanistan'da turizme uygulanan teşvikler türleri, uygulama alanları ve oranları kısaca aşağıdaki gibidir:

- En az B sınıfı olmak üzere yeni kurulan oteller ve genişletme yatırımları : Nakit hibe %25'e varan oranda, kredi faizi sübvansiyonu %25'e varan oranda, leasing sübvansiyonu %25'e varan oranda ya da vergi indirimi % 60'a varan oranda, kredi faizi sübvansiyonu %25'e varan oranda.
- Otellerin tamamının modernize edilmesi: Nakit hibe % 25, kredi faizi sübvansiyonu %25, leasing sübvansiyonu % 25 ya da vergi indirimi % 60, kredi faizi sübvansiyonu %25,
- Golf sahaları, konferans merkezleri, tarihi binaların otele çevrilmesi: Nakit hibe % 40, kredi faizi sübvansiyonu % 40, leasing sübvansiyonu % 40 ya da vergi indirimi % 100, kredi faizi sübvansiyonu % 40,
- Otel bünyelerinde yapılan konferans merkezleri, ski resortları, spa'lar, marinalar, sağlık tedavi, spor ve eğitim merkezleri: Nakit hibe % 35, kredi faizi sübvansiyonu % 35, leasing sübvansiyonnu % 35 yada vergi indirimi % 70, kredi faiz sübvansiyonu % 35'dir.¹¹⁰

Görüldüğü gibi Yunanistan da aynı İspanya gibi turizmi ulusal politika olarak kabul etmiş ve turizmin gelişmesini sağlamaya yönelik her türlü girişimi desteklemiştir. Özellikle verilen yüksek oranlı hibe türü teşvikler ve KDV oranlarının %1'e kadar düşürülmesi Yunanlı turizmcilere büyük avantajlar sağlamıştır. Hem turizme yöneltlen kamu yatırımları hem de sermaye yatırımları açısından ülkemizden çok ileridedir.

¹⁰⁹ TYD, a.g.e., s.101-102.

¹¹⁰ Türsab Dergi, Mart 2000, sayı:193, s.7.

Yunanistan turizme yönelik yapmış olduğu teşvik ve çabalarının sonucunu görmektedir. Bizden çok daha küçük bir ülke olmasına rağmen, turistlerin bizden daha çok bildiği, gittiği ve turizm geliri bizden fazla olan bir ülkedir.

2.2.4.3. Fransa

Dünya’da en çok turistin ziyaret ettiği ülke olan Fransa’nın 2002 senesinde turizm sektöründen direkt ve dolaylı olarak elde ettiği toplam gelir 191.9 milyar dolardır. Bu rakam Fransa’nın GSMH’sının % 12.3’dir ve dış ödemeler dengesinin % 16.1’ini teşkil eder.

Fransa’da turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak istihdam edenlerin sayısı 3,398,6030 kişiyle ülkenin toplam istihdamının % 13.9’ünü bulmaktadır.

Ülkede turizme yöneltlen kamu harcamaları ve yatırım harcamalarına gelince, 2002 senesinde turizm sektörüne yöneltlen kamu harcamaları 11.3 milyar dolardır. Bu, ülkedeki toplam kamu harcamalarının % 3.2’sini oluşturur. Ülkede turizme yöneltlen yatırımların tutarı ise 26.7 milyar dolarla toplam yatırımların % 8.2’sini oluşturmaktadır.¹¹¹

Ağırlıklı olarak uygulanan vergiler, gelir, kurumlar ve katma değer vergisidir. Fransız gelir vergisi 59-1472 No.lu Kanun¹¹² ile uygulanmaya başlamıştır.

Gelir vergisi oranları artan oranlı olup, vergi oranı % 0 ile % 52 arasında değişmektedir. 2000 yılından sonra uygulamaya konulan ve halen kullanılan üst oran % 47’dir.

Fransız gelir vergisi uygulamasında, tüm vergi mükelleflerine ilk gelir diliminde %0 oranı uygulanır. Mesleki gelirlerin vergilendirilmesinde mesleki gelire bağlı indirimler mevcuttur. Ayrıca bu sistemde medeni hal ile bağlantılı olarak vergiye tabi gelirin belli

¹¹¹ <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, “France”, Travel & Tourism A World of Opportunity, s.4

¹¹² 28.12.1959 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

bir orana bölünerek indirimi ve vergiye tabi gelirin çocuk sayısına bir orana bölünmesi uygulaması da mevcuttur.

Fransa'da kurumlar vergisinin oranı % 33.33'tür. Bu vergi üzerinden %10 oranında geçici vergi ayrıca alınmaktadır. Şirketler cirolarına göre asgari bir vergi ödemekle yükümlüdürler.

Bölge yönetimleri belediyeler, yardımcı kamu girişimleri, ziraat sendikaları ve kooperatifleri (sübvans edilen kuruluşlar) yatırım şirketleri, tüketici kooperatifleri bazı şartlarla kurumlar vergisinden muaf tutulurlar.

Fransız kurumlar vergisi uygulamasında; sermayeden kazancın vergilendirilmesinde sermayenin şirket içinde tekrar yatırıma dönüşmesi durumunda vergiden muafiyet yoktur.

2002 senesinde ülkede uygulanan KDV oranlar %5.5 ile %19.6 arasındadır. Otelcilik sektöründe fiyatlarının cazip kılınması amacıyla KDV %5.5 oranında uygulanmaktadır. Restoran ve rent a car sektörlerinde ise KDV %19.6'dır.¹¹³

Fransa'da kullanılan yardım teknikleri¹¹⁴ nakit yardım, vergi indirimi, uygun koşullu kredi ve vergi erteleme ve garantilerdir. Bu yardım teknikleri arasında en yüksek paya sahip olan garantilerdir. Nakit yardımda ilk sırayı AR-GE faaliyetleri, vergi indiriminde küçük ve orta boy işletmeler, uygun koşullu kredide vergi erteleme ve garantilerde ise ihracat almaktadır.

Seçilmiş sektörler için kullanılan yardım teknikleri; nakit yardım, vergi indirimi, öz kaynak katılımı, uygun koşullu kredi, vergi erteleme. Bu yardım teknikleri arasında ilk sırada nakit yardım gelmektedir. Nakit yardımda en yüksek paya ulaştırma sektörü, uygun koşullu kredide ise gemi inşa sektörü sahiptir. Vergi indirimi, öz kaynak katılımı ve vergi erteleme diğer sektörlerle yöneliktir.

¹¹³ <http://wtcc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, "Tax Policy", s.9-10

¹¹⁴ Mert ESİN; a.g.e., S.30.

Bölgesel yardımlar için kullanılan yardım teknikleri nakit yardım ve vergi indirimi olmaktadır. Bu yardım teknikleri arasında ilk sırayı nakit yardım almakta olup her ikisi de Roma antlaşmasının 92/3-c kapsamındaki bölgelere yöneliktir.

Fransa'da Avrupa Kalkınma Bölgesi alanına yapılacak yatırımlar, sabit yatırım tutarının %37.5'lik kısmı oranında hibe fonundan desteklenmektedir.

Görüldüğü gibi, en çok turistin ziyaret ettiği, turizmde bir dünya markası olan Fransa, ne tanıtıma nede yatırıma ihtiyacı olmamasına rağmen, gelişen ve yarışan dünya turizminde geri kalmamak ve liderliği korumak için, devamlı olarak turizmi teşvik etmektedir. Turizme yönelen kamu harcamaları 10,90 milyar \$, sermaye yatırımları 25,10 milyar \$ olan Fransa, hem kamu harcamaları hem de sermaye yatırımları açısından Avrupa'da en çok para harcayan ülkedir. Halbuki bir çok insanın devaler ile dolaşılan bir ülke zannettiği, tanıtım ve yatırım eksikliklerinin ileri derecede çok olduğu Türkiye'de kamu sektörünün turizm için harcadığı miktar sadece 0,10 milyar \$, sermaye yatırımlarının miktarı ise sadece 2,20 milyar \$'dır.

2.2.4.4. Portekiz

Portekiz de Yunanistan gibi, Birliğin turizm bakımından en gözde ülkelerinden biridir. Ülkenin 2002 senesinde turizm sektöründen direkt ve dolaylı olarak elde ettiği toplam gelir 25.0 milyar dolardır. Bu rakam Portekiz'in GSMH'sının %15.5'dir ve dış ödemeler dengesinin %21.7'ini teşkil eder.

Portekiz'de turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak istihdam edilenlerin sayısı 831.197 kişiyle ülkenin toplam istihdamının %16.9'ünü bulmaktadır.

Ülkede turizme yöneltilen kamu harcamaları ve yatırım harcamalarına gelince, 2002 senesinde turizm sektörüne yöneltilen kamu harcamaları 1,3 milyar dolardır. Bu, ülkedeki toplam kamu harcamalarının % 6.4'ünü oluşturur. Ülkede turizme yöneltilen yatırımların tutarı ise 5.1 milyar dolarla toplam yatırımların %16.1'ni oluşturmaktadır.

Portekiz’de gelir vergisi oranları % 16 ile % 40 arasında değişmektedir. Bazı gelirler için kaynakta tevkif usulü caridir.

Gelir vergisi uygulamasında bütün vergi mükelleflerine sağlanan vergi indirimleri için gelir düzeyi hesaba katılamaz. Mesleki gelir üzerinden vergilemede, mesleki gelire bağlı indirimler söz konusu olup, ayrıca medeni hal ile bağlantılı vergi indirimlerinde gelir bölünerek vergiye tabi tutulmaktadır. Kaynakta tevkif edilen bazı vergilerin vergi borcundan düşülmesi bütün mükellefler için geçerli olduğu gibi, çocuk sayısı ile bağlantılı vergi indirimlerinde de dikkate alınır.¹¹⁵

Portekiz kurumlar vergisi uygulamasında¹¹⁶ kısmi bütünleştirme sistemi geçerlidir. Vergi oranı %36’dır. Ancak buna %3.6’ya varan bir yerel vergi eklenebilir. Kurumlar vergisi uygulamasında çeşitli muafiyet ve indirimler söz konusudur.

Sermaye kazançlarının vergilendirilmesinde standart oran uygulanmakta olup, kazancın yeniden şirket içi yatırıma dönüşmesi halinde vergiden muafiyet söz konusudur.

Katma değer vergisi uygulamasında oranlar % 0 ile %30 arasındadır. Ancak gıda maddeleri, otel, taşıma ve bazı hizmetlerde KDV oranının % 0 olması Portekiz’i turizm yönünden ucuz ve tercih edilebilir bir ülke haline getirmektedir.

Portekiz’deki teşvik sistemi içinde turizm sektörüne uygulanan hibeler, bölgeler itibariyle farklılık göstermekle birlikte, toplam yatırımın % 65’ine kadar yükselmektedir.

Portekiz’de turizm yatırımlarının tümünün finansmanında kullanılan kredilerde faiz kolaylıkları sağlanmaktadır. Avrupa Birliği’nin sağladığı Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu çerçevesinde sektörün tümüne kalkınma yardımı olarak kullandırılan maddi katkılar, sektörün turizmde özellikle küçük

¹¹⁵ <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, “Portugal”, Travel & Tourism A World of Opportunity, s.4

¹¹⁶ Portekiz vergi uygulaması için bkz. *Inventory of Taxes*, A.g.e., s.645.

işletmeleri koruyan, yatırım aşamasında her türlü teknik imkan ve projelere dayalı yatırımlara yönelik teşvikler, Turizm Yatırımları Teşvik Sistemi de bu çerçevede yer alan olanaklar olmaktadır.

Turizm yatırımlarının teşviki, esas itibariyle, bu sistem ile yürütülmektedir. Sistemin iki bileşeni ayırt edilmiştir: Bölgesel gelişme ve istihdam yaratma hedefi yatırımcının önüne konmaktadır.

Yatırımlara, bölge ve/veya istihdam esasına göre tanınan “hibe” türü teşvikler, yatırımın bir oranına ulaşmakta ve yatırım projesinin, yer inşaat, proje, makine teçhizat, ulaştırma ve yükleme faaliyetlerine yönelik olarak kademeli şekilde dağıtılmaktadır.

Portekiz’de sanayi sektörüne yönelik teşvikler ile turizme yönelik teşvikler tümüyle birbirinden ayrılmıştır. Turizm sektöründe belirlenen rakamın üzerine çıkan yatırımlarda “hibe” türü nakdi teşvikler toplam yatırımın yüzde 65’i düzeyine çıkabilmektedir. Turizm yatırımlarında aranan asgari öz kaynak oranı, yeni şirketlerde düşük, eski şirketlerde ise biraz yüksek olarak belirlenmiştir.

Öte yandan, Avrupa Birliği’nin Akdenizli turizm ülkeleri, “hibe” şeklindeki teşvik araçlarını ulusal ekonomide kullanırken, Birlik kaynaklarından da kredi ve teşvik imkanı sağlamaktadırlar.¹¹⁷

Portekiz de aynı İspanya ve Yunanistan gibi ulusal gelirinin önemli bir kısmını turizm gelirinden elde eden bir ülkedir. Bu üç ülkenin bir diğer ortak özelliği de, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler arasında olmalarıdır. Ancak bizden farkları; bu ülkelerin ekonomilerindeki bazı problemlerin aşılmasında turizmin ne kadar önemli olduğunu anlamış ve turizmi bir çıkış yolu olarak kabul etmiş olmalarıdır. Bu ülkelerin teşvik sistemini incelersek, üç ülkenin de turizmi her şekilde desteklediğini, üç ülkenin de turizm sektörüne yüksek miktarda hibe teşvikler verdiğini, üç ülkede de turizm sektöründe KDV oranlarının çok düşük olduğunu ve turizm işletmelerinin KOBİ kapsamına alınıp uzun vadeli düşük faizli kredilerle desteklendiği gerçeğini görürüz.

¹¹⁷ TYD, a.g.e., s.102-103.

Ayrıca bu ülkelerin, turizm sektörü için yapılan kamu harcamaları ve sermaye yatırımları miktarları, ülkemizden çok yüksektir. Ülkemizde ise; turizm sektörüne uygulanan KDV oranının düşürülmesi için yapılan başvuruların “KDV gelirine ihtiyacımız var” sözü ile geri çevrilmesi, hükümetlerimizin, turizm sektörünün ülkemizin geleceği için ne kadar önemli olduğu olgusuna ulaşamadığının kanıtıdır.

2.2.4.5. İngiltere

İngiltere’nin Birleşik Krallık olarak 2002 senesinde turizm sektöründen direkt ve dolaylı olarak elde ettiği toplam gelir 178.5 milyar dolardır. Bu rakam Birleşik Krallık’ın GSMH’sının % 10.7’dir ve dış ödemeler dengesinin % 12.0’ini teşkil eder.

Birleşik Krallık’ta turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak istihdam edenlerin sayısı 2,953,330 kişiyle Birleşik Krallığın toplam istihdamının %10.0’ünü bulmaktadır.

Ülkede turizme yöneltilen kamu harcamaları ve yatırım harcamalarına gelince, 2002 senesinde turizm sektörüne yöneltilen kamu harcamaları 9.7 milyar dolardır. Bu, ülkedeki toplam kamu harcamalarının % 2.9’ini oluşturur. Ülkede turizme yöneltilen yatırımların tutarı ise 27.2 milyar dolarla toplam yatırımların % 10.7’sini oluşturmaktadır.¹¹⁸

İngiliz Gelir Vergisi uygulamasında, elde edilen gelirin belirli bir tutarı, en az geçim indirimi olarak vergiye tabi tutulmamaktadır. En az geçim indiriminin tespitinde 0-64 yaş arası, 75 yaş üstü ile kör olanlar için ayrıca belirlenen rakamlar söz konusudur. Bu yaş gruplarına mensup olanlar için evli olanlarda eşler için ve dul olanlar için ayrıca belirlenmiş rakamlar söz konusudur.¹¹⁹

¹¹⁸ <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, “U.K”, Travel & Tourism A World of Opportunity, s.4

¹¹⁹ Avrupa Birliği Ülkelerinde Seçilmiş Vergi Uygulamaları ve Uyum Çalışmaları, İKV Yayını, Yayın no:129, İstanbul 1994.

İngiltere’de gelir vergisi oranları düşük oran % 20, temel oran %23 (1996- 1997’de %24), yüksek oran % 40 şeklinde uygulanmaktadır.¹²⁰ Gelir vergisi uygulamasında, tüm vergi mükelleflerine sağlanan vergi indirimlerinde ve medeni hal ile bağlantılı indirimlerde gelir düzeyi dikkate alınmaz. Mesleki harcamalar fatura ibrazıyla gelirden indirilebilmektedir. İngiltere gelir vergisi mükelleflerine vergi indirimi yapılmayarak, çocuk yardımı sağlanmaktadır.

İngiltere’de küçük ölçekli işletmeler (yılda 300.000 Sterlinden az kazananlar) için Kurumlar Vergisi oranı %23 olup, standart oran %33’tür. Ülkede kurumlar vergisi uygulamasında çeşitli muafiyet ve istisnalar söz konusudur.

Genel KDV oranı % 17.5 olan İngiltere’de otelcilik ve restoran sektörü için herhangi bir KDV indirimine gidilmemektedir ancak eğitim, gıda, ilaç ve çocuk giyiminde % 0 olarak uygulanmaktadır.

İngiltere’de kullanılan yardım teknikleri¹²¹ nakit yardım, vergi indirimi, uygun koşullu kredi ve vergi ertelemeleri olmuştur. Nakit yardımda en yüksek payı ihracat teşkil etmiş, vergi indirimi ve vergi ertelemeleri genel yatırıma, uygun koşullu kredi diğer amaçlara yönelik olmuştur.

Seçilmiş sektörler için kullanılan yardım teknikleri nakit yardım, öz kaynak katılımı, uygun koşullu kredi ve garantiler olmuştur. Nakit yardımda en yüksek payı kömürde mevcut üretime yönelik yardımlar teşkil etmiş, öz kaynak katılımı diğer sektörlerle, uygun koşullu kredi ve garantiler gemi inşasına olmuştur.

İngiltere’de Roma Anlaşması’nın 92/3-a,c maddelerinde belirlenen bölgelere, nakit yardım, vergi indirimi, öz kaynak katılımı, uygun koşullu kredi ve garanti uygulamaları yapılmaktadır.

¹²⁰ 1996/1997 oranları için, Alan MELVILLE, *Taxation, Finance act. 1997*. Pitman Publishing, London 1997, s.9. 1997-1998 oranları için Kenneth TINGLEY , *Income Tax Guide (1997-1998)*, London 1998, s.23.

¹²¹ ESİN; a.g.e. s.33.

İngiltere’de vergisel teşvikler açısından turizm sektörü için ayrıca bir teşvik yoktur. Turizm sektörü de diğer sektörlerle aynı şekilde değerlendirilir. Ancak ülkede kamunun turizm için yaptığı harcamalar, AB içinde Fransa’dan sonra ikinci en yüksek harcamalardır. Turizme yapılan sermaye yatırımları açısından ise Fransa’nın da önünde yer alır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE’DE İZLENEN TEŞVİK UYGULAMALARI

Türkiye’de uygulanan teşvikleri, karakteristik özellikleri bakımından, planlı dönem öncesi teşvik uygulamaları, planlı dönem teşvik uygulamaları ve 1995 sonrası teşvik uygulamaları olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür.

3.1. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ TEŞVİK UYGULAMALARI

3.1.1. 1920-1950 Dönemi

Cumhuriyet döneminde ilk ciddi teşvik kararları 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihinde İzmir’de toplanan Birinci İktisat Kongresinde ortaya çıkmıştır. Sanayinin teşviki hakkında alınan kararların en önemlisi “Teşvik-i Sanayi Kanununun” günün şartlarına uygun hale getirilmesi ve süresinin uzatılmasıdır.

1.İktisat Kongresinden sonra özel sektöre ağırlık veren bir “kalkınma stratejisi” uygulanmaya başlanmıştır. 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu’na göre, milli sanayinin teşvik ve himayesi yurt içi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra ihracat yapan büyük sanayi işletmelerinin kurulması, halkın birleşerek veya ferdin mümkün olan sınai teşebbüslere girişmesi amaç edinilmiştir. Bu amaçlara ulaşabilmek için aşağıdaki önlemler getirilmiştir;

- Arazi istimlaki ile arazinin bedelsiz olarak tahsisi,
- Bina ve arazinin kredi ile tahsisi,
- Vergilerden muafiyet,
- Hisse senedi ve tahvil ihracında damga resmi muafiyet,
- Gümrük muafiyeti,
- Taşıma ücretlerinde indirim ,
- Mamul bazında prim verilmesi,

- Bazı girdilerde fiyat indirimi,
- Tercihli alım,

Bu teşvik tedbirlerinin zamanına göre ileri önlemler olduğu söylenebilir. Ancak, Büyük Dünya Bunalımı'nın başlaması, sanayileşme için gerekli müteşebbis ve sermaye eksikliği, sosyal altyapının yeterli olmaması ve 1925 yılında yapılan vergi reformu ile aşarın kaldırılması sonucunda vergi yükünün tarımdan sanayi kesimine kaydırılmış olmasının da sanayileşmeyi kısmen olumsuz etkilediğini söylemek de mümkündür. Bütün bunlara rağmen yasanın zamanın şartlarına elverdiği ölçüde başarılı olduğunu ve çağdaş önlemlerin Türkiye'de uygulanmasına öncülük ettiğini belirtmek yerinde olur.¹²²

1923-1929 yıllarında uygulanan özel sektöre ağırlık veren ekonomi politikası başarıya ulaşmadığından, sanayileşmede öncülüğü kısmen kamu iktisadi kuruluşları aracılığı ile devletin üstlendiği görülmektedir. Bunun üzerine 1933-38 arası "Birinci Sanayi Planı" hazırlanmış ve bununla üretime yönelen temel yatırımların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomik faaliyetlerin kamu ve özel kesimin beraber yer aldığı "karma ekonomik" düzen anlayışı içinde yürütülmesi benimsenmiştir.

Devletçi iktisat politikası görüşünün iktisadi bunalım yıllarında etkisi artmış ve bu eğilim İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir. Türk sanayiinin önemli kuruluşları olan, Sümerbank, Etibank, MKE, Maden Teknik Arama Kurumu devletçi politikalarının hakim olduğu dönemin ürünleri olmuştur.

Teşvik-i Sanayi Kanununu 1942 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Yerine hemen bir başka sanayi kanunu getirilmemiş ve uygulayıcı kuruluşlar dağınıklığa terk edilmiştir.

3.1.2. 1950-1960 Dönemi

1950'den itibaren özel kesime ağırlık veren bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu dönemde özel kesimin yatırım yapmasına uygun ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. Kredi imkanlarının artırılması, dış yardımların hazine imkanlarıyla birleştirilerek

¹²² Oktay GÜVEMLİ; "Türkiye'de Sanayi Özendirme ve Yönlendirme Önlemleri", İzmir II. İktisat Kongresi, 1981, Cilt1, s.451.

ekonomiye aktarılması, dış ticarete girişimciyi yatırım yapmaya özendirici bir politika izlenmesi, alt yapı yapımına büyük hız verilmesi, tarımsal üretimi özendirici destekleme fiyat politikasının uygulanması bu ortamın oluşmasında etkili olmuştur.

Bu dönemin özendirme önlemleri ile ilgili mevzuat fazla gelişmemiş olmasına rağmen, sözü edilen elverişli ortam, özel kesimin sanayi yatırımları için özendirme önlemleri niteliğinde olmuş ve özel kesimin sınai yatırımlara yönelmesi sağlanmıştır.¹²³

Bu arada bazı yasal düzenlemelerin yapıldığını da belirtmek gerekir. 1951 yılında “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yürürlüğe girmiş ancak, bu kanun daha sonra değiştirilerek 1954 yılında 6224 sayılı Kanun olarak tekrar yürürlüğe girmiştir. Bu arada yine 1954’de 6726 sayılı “Petrol Kanunu” kabul edilmiş, ancak bu yasa da bekleneni veremediği için 1973 yılında değişikliğe uğramış ve pek çok hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde teşvik konusunda sanayi kesimine orta ve uzun vadeli yatırım kredisi sağlamak amacıyla “Türkiye Sınai Kalkınma Bankası”nın kurulması önemli bir gelişmedir.¹²⁴ Bu banka bugünkü büyük özel sektör sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun kurulu sermayelerine önemli katkı sağlamıştır.

3.2. PLANLI DÖNEMDE TEŞVİK UYGULAMALARI

3.2.1. 1963-1967 Arası Birinci Plan Dönem

Birinci Plan Stratejisinde temel amaç; “demokratik düzen içinde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, devam ettirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek bir kalkınma planı yapılması” olarak belirtilmektedir.¹²⁵

Birinci plan stratejisinde ekonomik büyümenin sektörel görünümü için hedef verilmemekte, kıt kaynakların en çok gelir sağlayacakları alanlara yönltilmesi öngörülmektedir. Stratejide “yatırımların uzun bir perspektif içinde yapılması ve teknolojiden geniş ölçüde yararlanacak yatırımların teşvik edilmesi gereği” üzerinde

¹²³ Yatırımları Teşvik Politikaları, ÖİK Raporu, DPT Yayınları, No: 2186, s.8

¹²⁴ İlhan ULUDAĞ, “Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları”, Marmara Üniversitesi, ODİÜAM Yayınları, 1986,s.270.

¹²⁵ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri ve Stratejileri, Ankara: DPT Yayınları,1982,s.3

durulmuştur.¹²⁶ Ayrıca, devletin uzun süreli gelişme için gerekli “stratejik yatırımları” ve özel teşebbüsün gerçekleştiremediği yatırımları yapması benimsenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Planda aşağıda belirtilen teşvik tedbirlerinin gerçekleştirilmesi üzerinde durulmuştur;¹²⁷

- Sanayileşmenin, bölgeler arası dengeli kalkınmayı sağlayacak biçimde yaygınlaşmasını sağlayacak özendirme ve yönlendirme önlemlerinin getirilmesi,
- Üretimi özendirecek sanayi kollarına kredi kolaylıkları sağlanması,
- Montaj sanayiinin imalat haline dönüşmesini sağlayacak istihsal vergisi uygulamasına geçilmesi,
- Sanayileşmeyi hızlandırıcı bir etken olarak hızlı amortisman uygulamasına geçilmesi, sanayi ürünlerinin ihracatında bu ürünlerin yapımı için dışarıdan alınan hammaddelerin gümrük vergilerinin geri verilmesi,
- Sanayi ürünlerinin ihracatında uluslararası fiyatlar ile rekabeti kolaylaştırmak üzere hammadde fiyatlarının uluslararası fiyatlara uygunluğunun sağlanması.

Özetlemek gerekirse, 1961 Anayasasıyla getirilen planlı kalkınma ve buna bağlı olarak hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, özel sektörün kalkınmada etkin olabilmesi için teşvik tedbirlerine önem verilmesini öngörmüştür. Bu tedbirlerin en önemlileri, 19.02.1963 tarih ve 202 sayılı Kanun ile yatırımlarda vergi indirim sistemi getirilmiştir. Buna göre, yatırımın öz kaynaklardan karşılanacak kısmına uygulanacak yatırım indirim oranı genel olarak % 30, zirai yatırımlarda % 40, az gelişmiş bölgelerde yapılacak yatırımlar da ise % 50 olarak belirlenmiştir.

Bunu ihracatta vergi iadesine imkan veren 27.06.1963 tarih ve 261 sayılı Kanun ve Bakanlar Kurulu kararı ile ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesine imkan veren 14.05.1964 tarih ve 474 sayılı Kanun izlemiştir.

Özel sektör yatırımlarını özendirmek için 1963’den itibaren uygulanan teşvik önlemlerinin, girişimciler tarafından iyi bilinmemesi, formalitelerin fazlalığı, yetkili ve

¹²⁶ BBYKP Hedefleri ve Stratejileri, a.g.e., s.6

¹²⁷ Oktay GÜVEMLİ; “Türkiye’de Yatırımların Özendirilmesindeki Gelişmeler”, 3.İzmir İktisat Kongresi, Cilt 2, İzmir, 1992, s.453

sorumlu kuruluşların dağınlıklığı zaman kaybına neden olmuş ve bu teşviklerden genellikle belirli büyüklükteki kuruluşlar yararlanabilmiştir.¹²⁸

3.2.2. 1968-1972 İkinci Planlı Dönem

İkinci Planda sanayinin küçük ve dağınlık kuruluşlar halinde oluşmaya başladığından yakınılmış ve büyük kuruluşlara yönelmesi gereğı üzerinde durulmuştur. Bunun için sermaye piyasasının geliştirilmesi gereğinin ilk kez ileri sürüldüğü görülmektedir. Ayrıca, teşvik tedbirlerinin çeşitli kamu organları tarafından ortak bir politika etrafında birleştirilmesi gereğı belirtilmiştir. Daha sonraki plan dönemlerinde de teşvik uygulamalarının tek organ tarafından yönetilmesi fikri benimsenmiştir.

İBYKP döneminde, sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olması esas alınmıştır. Bu dönemde sanayi sektörüne verilecek sürükleyicilik vasfı, yatırımların önemli bir kısmının bu sektöre yönelmesini ve araçların bir arada ve tutarlı olarak uygulanmasını gerektirmiştir. Sanayi yatırımlarının verimliliğini artırmak üzere aşağıdaki önlemler alınması hedeflenmiştir.¹²⁹

- Sanayinin gerektirdiğı altyapı yatırımlarının yapılması için sanayie ucuz girdiler sağlanması,
- Sanayi için gerekli kredi ve faiz konusunun yeniden ele alınması,
- Yeni sanayi merkezlerinin yurda dengeli olarak yayılması,
- Vergi politikasının selektif kullanılması,
- Küçük sanayinin büyük sanayi ile işbirliği içinde ve büyük sanayi destekleyici bir şekilde çalışmasının teşvik edilmesi,
- Özel yabancı sermayeden faydalanılması,
- İhracatın artırılması ve ithalat ikamesine önem verilmesi,
- Enerji, ulaştırma ve diğer altyapı ile ilgili faaliyetlerin gelişmeye destek olacak şekilde düzenlenmesi benimsenmiştir.

¹²⁸ BBYKP Hedefleri ve Stratejileri, DPT, a.g.e., s.116-117

¹²⁹ İBYKP Hedef ve Stratejileri, DPT, s. 22-28.

Ayrıca, İkinci Plan stratejisinde devletin sermaye birikimine katkısı konusu plana bırakılmış görünmekte, üstün teknolojileri ve büyük sermayeyi gerektiren üretim alanlarında kamu sektörüne büyük görevlerin düştüğü ifade edilmektedir.¹³⁰ İkinci Plana göre devlet; altyapı ve hizmet sektörleri ile özel sektörün kullanılacak teşvik araçlarına rağmen giremediği güç gelişen veya ekonomide darboğazlar yaratan sanayi dallarında yatırım yapacaktır. Ayrıca sanayi kesiminde “karma teşebbüslerin” tercih edilmesi istenmektedir. Planın diğer bir açık tercihi de imalat sanayiindeki gelişimi uzun dönemde özel kesime bırakmasıdır.

İkinci plan döneminde yatırımların teşvik edilmesine ilişkin olarak atılan en önemli adım 28.7.1967 tarih ve 933 sayılı “Kalkınma Uygulanması Esasına Dair Kanunla” atılmıştır. Bu Kanun teşvik sisteminin oluşmasında, kurumsallaşmasında ve ileri yıllardaki uygulamalara esas teşkil etmesi açısından son derece öneme sahiptir. Bu nedenle Kanunu detaylı olarak incelemek sonraki uygulamaların daha net anlaşılması açısından yararlıdır.

933 sayılı Kanun 10 maddeden oluşmaktadır. İlk maddesi “Kalkınma Planı hedeflerine uygun olarak geliştirilmesi öngörülen iktisadi faaliyet sektörlerine planın bölgeler arası dengeli kalkınma ilkesi de göz önünde tutularak, genel ve katma bütçelerden ödünç verme şeklinde transferler yapmak amacı ile fonlar tesis edilebilir.” hükmü yer almıştır. İkinci paragrafta, fonların ve dış kaynaklardan aynı amaçlı yapılacak tahsislerin kullanılış esaslarının yıllık programlarda gösterileceği ve üçüncü paragrafında Maliye Bakanlığı bütçesinde her yıl “Gelişme ve Teşvik Fonları” adı altında bir bölüm açılarak söz konusu fonların bu bölümde gösterileceği belirtilmiştir.

Kanunun teşvik ve tanzimle ilgili hükümler 2, 3, 4 ve 5. Maddelerde belirtilmiştir. Bu maddelerde özetle teşvik sistemi ve teşvik tedbirleri ile ilgili aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır;

- Yatırım indirimi oranı sektörel ve bölgesel öncelikler dikkate alınarak azami oran % 80’dir,

¹³⁰ İBYKP Hedef ve Stratejileri, DPT, s.294.

- Yatırım mallarında ve hammaddelerde gümrük vergisi ve resimleri ile ithalden alınan diğer vergi ve resimlerde iktisadi faaliyetlere göre tam muaflık ihdası veya bu vergi ve resimlerin kısmen veya tamamen iadesi,

- Sanayi ve turistik bölgeler tesis ve tanzimi ve bu maksatla, gerektiğinde arazi istimlakinin yapılması, tesis yapacaklara uygun koşullu kredi tahsisi,

- Her türlü yatırımlara “Umumi Hıfzıhha Kanunu”, “ Kanunları”, Mahalli İdareler Kanunları ve diğer mevzuatta ruhsat ve diğer işlemlerin kolaylaştırılması, basitleştirilmesi ve çabuklaştırılması,

- İhracatı teşvik edilecek malların tanıtımı, pazar araştırması ve ilk yerleşme faaliyetlerine yardımcı olmak maksadıyla; ilgili kurumlar eliyle yukarıda belirtilen fonlardan kaynak tahsis edilmesi, (Aynı destek yurt dışında faaliyet gösterecek Türk müteşebbisleri içinde uygulanır),

- Hızlı sanayileşme ortamı olan ve bunun yükünü taşıyan mahalli idarelerin altyapı yatırımları için kaynak tahsis edilmesi ve gelişme sahaları için arsa istimlak etmek,

- Teşvik tedbirlerini uygulamak üzere “Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu”nun kurulması.

933 sayılı Kanunun getirdiği en önemli yenilik, teşvik tedbirlerinin tek bir elde toplanması suretiyle teşvik mekanizmasının açık, süratli, ve kontrollü bir şekilde işleminin temin edilmesi olmuştur. Ancak, 933 sayılı Kanunun 1., 5. ve 9. Maddesi tamamen, 2., 3. ve 7 Maddeleri kısmen Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırılık gerekçesiyle 25.10.1969’de iptal edilmiştir. Bununla en önemli teşvik araçları yürürlükten kaldırılmıştır. İptalle geliştirme ve teşvik fonları, kamunun iştiraki, gümrük muafiyeti veya iadesi, kredi tahsisi teşvikleri iptal edilmiş yatırım indirimi uygulamasına 202 sayılı Kanun muvacehesinde devam edilmiştir.

933 sayılı Kanunun iptal edilmesinden sonra ortaya çıkan boşlukları gidermek amacıyla yeni teşvik önlemleri 1.11.1969 tarih ve 6/12585 sayılı Kararname ile yeniden düzenlenmiştir.

6/1 2585 sayılı Kararda aşağıdaki önlemler getirilmiştir;

- Gümrük giriş tarife cetvelinde gösterilen vergi nispet ve hadleri aşağıdaki şartlara haiz ithalata uygulanmak üzere sıfıra (0) indirilmiştir;
- Türk sanayi mamullerine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırmak,
- Yeni imalat teknolojisinin yurda aktarılmasına imkan hazırlamak,
- Yeni teşebbüslerin dünyada mevcut ve kurulmakta olan tesislere uygun ekonomik kapasitelerde kuruluşların veya mevcutların bu şartlarda tevsiini temin etmek için,
- Yapılacak yatırımlarda veya imalatla birinci maddedeki şartların mevcut olup olmadığı, Başbakanlık Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik bürosu tarafından tespit edilir ve belgeye bağlanır.
- Bu kararla birlikte teşvik işlemleri “Teşvik Belgesi” ile düzenlenmeye bağlanmıştır.

3.2.3. 1973-1977 Arası Üçüncü Plan Dönem

Üçüncü planda yatırımların teşviki önceki dönemlerdeki yaklaşımlara benzerlik göstermiş ve önemli bir yenilik getirilmemiştir.

Üçüncü Planda sanayileşme ile ilgili genel hedefler şu şekilde belirlenmiştir;¹³¹

- İthal ikamesi yatırımlarına ağırlık verilmesi,
- Yatırımların ekonomik kapasitede kurulmalarının sağlanması,
- Yatırım malları sanayi alt sektöründeki tüm yatırımlara öncelik verilmesi,
- İleri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malları sanayinin dış alıma karşı korunmasına devam edilmesi,
- Dış rekabetin bulunduğu sanayi kollarına ileri teknolojinin getirilmesi,
- Sanayinin temel mal ve hizmetlerinin uluslararası fiyatlara uygun seviyede sağlanmasına çaba gösterilmesi,
- Özel sektör yatırımlarının az gelişmiş bölgelere gitmesini özendirecek yeni teşvik tedbirlerinin getirilmesi amaçlanmıştır.

¹³¹ ÜBYKP Hedef ve Stratejiler, s.879.

Yasal düzenleme açısından, bu plan döneminde yatırımların teşvik edilmesiyle ilgili önceliklerden değişik nitelikte ve geniş kapsamlı yasal düzenleme yürürlüğe konulamamıştır. Buna ilk iki plan döneminde yatırımların özendirilmesi konusundaki ana ilkelerin belirlenmiş olması ve uygulamaların bu ilkeler doğrultusunda oldukça yerleşmiş bir düzene kavuşmuş bulunması neden olmuştur. Bunun yanında plan döneminde sürekli değişen siyasal kadroların istikrarsız tutumlarının da yeni ve geniş kapsamlı çalışmalara yönelmesini engellediğini belirtmek gerekir. Bu durumun 12 Eylül 1980 tarihine kadar devam ettiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

3.2.4. 1979-1983 Arası Dördüncü Plan Dönem

Dördüncü Plan dönemi politik kargaşaların bol olduğu ve ekonominin gerilediği kritik bir dönem olmuştur. Bu dönemde sanayi ve tarım sektörlerinin dengeli kalkınması, ihracatın teşviki vs. gibi stabilizasyon politikalarına rağmen iç pazarda petrol, şeker, yemeklik yağ, sigara gibi temel malların önemli boyutlarda darlığı baş göstermiştir.

Dördüncü Planın bir diğer özelliği de kamu girişimciliğine büyük önem verilmesidir. Bu yaklaşımın sonucu olarak, plan döneminde özel kesimden kamuya fon aktarılması bile öngörülmüştür. Planda “tasarrufların yatırımlara yönelmesini temin için örgütlü ve düzenli halk girişimlerine ve kooperatiflere öncelik verileceği” belirtilmiştir.

Türkiye ekonomisi 3.Plan döneminin son yıllarında giderek artan ekonomik darboğazlar baş göstermiştir.

Sanayinin geliştirilmesi için öngörülen hedef ve önlemler;¹³²

- Yatırım malları sanayinin geliştirilmesi esas olacaktır,
- Ara malları sanayinde doğal kaynakların değerlendirilmesine yönelik, optimal ölçekli ileri teknoloji kullanan projelere öncelik verilecektir,
- Tüketim malları sanayinde ise özellikle ihracata dönük ve darboğaz giderici yatırımlara öncelik verilecektir,

¹³² ÜBYKP Hedef ve Stratejiler, s. 879.

- Geri kalmış bölgelerde alt yapı hizmetleri geliştirilecek ve organize sanayi bölgeleri kurulacaktır,
- Teşvik önlemleri, yatırımın konusuna, kapasitesine, teknolojisine, ödemeler dengesine katkısına göre selektif olarak ve ayrıca bölgelere göre farklılaştırılarak uygulanacaktır,
- Halkın ve yurt dışındaki işçi tasarruflarının sınai yatırımlara kanalize olması teşvik olunurken, örgütlü, düzenli ve yaygın halk girişimleri ile kooperatiflere de teşvik uygulanacaktır.

Bu Plan dönemini bir bütün olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü dönem içinde dönemin bütünlüğü önleyici gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin birincisi, 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar önlemlerinin alınmasıdır. İkincisi ise siyasi iktidar değişikliğini getiren 12 Eylül 1980 tarihli askeri müdahaledir.

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar kararlarıyla birlikte sanayileşme stratejisinde önemli değişiklikler olmuştur. “İthal ikamesine” dayalı sanayileşme stratejisi terk edilerek, “dışa dönük sanayileşme” stratejisi benimsenmiştir. Bu strateji değişikliğine paralel olarak bu Plan döneminde ihracatın teşviki önem kazanmış ve ihracata dönük sanayileşme teşvik edilmiştir.

Yatırım teşviklerinde getirilen önlemler;¹³³

- Teşvik belgesine dayalı uygulama kolaylaştırılmış ve orta vadeli kredi sistemi Teşvik Belgesine bağlanarak yaygınlaştırılmıştır,
- Teşvik edilecek yatırım konuları sürekli günün şartlarına göre ayarlanmıştır,
- Döviz kredilerine kur garantisi getirilmiştir,
- Turizm Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir,
- Tüm Teşvikler Yabancı Sermaye için de geçerli olmuştur,
- Mali Denge Vergisi kaldırılmıştır,
- Kurumlar Vergisi Oranı yüzde 40’a indirilmiştir,
- Gelir Vergi oranları düşürülmüştür,
- Gider vergilerinde sanayi lehine düzenlemeler yapılmıştır.

¹³³ ÜBYKP Hedef ve Stratejileri,DPT, s. 68

Uzun dönemli stratejide yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi değil, bunun planın öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının da sağlanması önem taşımaktadır. Yatırım politikaları iktisadi ve sosyal özellikleri dengeli olarak dikkate almak zorundadır. Bu amaçla “Türk Sanayii Ana Planı”nın yapılması ve istenen sanayi payının artırılmasında şimdiye kadar daha çok yatırımların seviyesini artırmak amacıyla kullanılan teşvik politikaları, bu dönemde daha selektif olarak, yatırımcının karlılığını artırmaya değil, potansiyel yatırımcıları yatırım yapmaya ve bunu plan öncelikleriyle uyumlu kılmaya teşvik edecek şekilde düzenlenmesi benimsenmiştir. Bu amaçla teşvik çalışmalarına yatırım kararlarının belirlenmesi ve projelendirilmesi aşamasında bağlanması amaçlanmıştır.

3.2.5. 1984 Geçiş Dönemi

Dördüncü Beş Yıllık Planın son yılı olan 1983 yılı demokratik düzene geçişteki son yıl olmuştur. Bu nedenle, Beşinci planın başlangıç yılı 1985 yılına ertelenmiş ve 1984 yılı için ayrı bir geçiş programı düzenlenmiştir.

Yıllık programda yatırım teşviklerine ilişkin hedefler;¹³⁴

- Teşvik araçları, üretim konumuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine olan katkısına ve kurulu yerine göre hissedilir ölçüde farklılaştırılmış olarak uygulanması
- Yerli hammaddeye dönük dış satım imkanları olan ve ödemeler dengesine müspet katkıda bulunarak yatırımlara öncelik verilmesi,
- Yatırımların teşvikine mevcut teşvik araçlarının selektif uygulaması gerçekleştirilerek kıt kaynakların daha rasyonel kullanımı sağlanması ve yurt dışında çalışan işçilerin girişimlerine ve halka açık anonim şirketlerin yapacakları yatırımlara uygulanan ilave teşviklere devam edilmesi,
- Bölge ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sanayi, tarım, hayvancılık yatırımlarına öncelik verilmesi,
- Organize sanayi bölgelerine yapılan yatırımlara ihracata yönelik yatırımlara ait teşvik uygulamasına devam edilmesi,

¹³⁴ Yatırımları Teşvik Politikaları, a.g.e, s.28.

- Kullanılmış ve/veya yenileştirilmiş tesisleri proje bazında ithalinin uygulamasına devam edilmesi.

1984 yılı geçiş programında yeni teşvik tedbirleri yerine daha önce uygulamada bulunan önlemlerin devamı sağlanmıştır. Genel teşvik mevzuatında herhangi önemli bir değişiklik yapılmayarak, bir önceki yıla ait düzenlemeler geçerliliğini 1984 yılında da sürdürmüştür.

1984 geçiş döneminde yeni uygulamalar özellikle gelişmemiş bölgelerde uygulanmakta olan teşviklerin daha yüksek oranda sübvansede edilmesi şeklinde olmuştur. Bu bağlamda yatırım indirim oranı %100'e çıkarılmış ve öz kaynak oranı düşürülmüştür. Arsa tedariki sırasında ödenen vergi, resim harçlarda istisna getirilmiş ve ithalatta serbestliğe gidilmiştir.

3.2.6. 1985-1989 Arası Beşinci Plan Dönem

Beşinci Plan ile birlikte Türkiye'de yapı değişikliği tekrar gündeme girmiştir. Temel amaçlar arasında da belirtildiği gibi, üretimin yapısı mevcut kaynak birikimine ve bölgeler arası dengelelere göre, dış rekabet imkanları dikkate alınarak ve mal kıtlıklarına yol açmayacak şekilde tespit edileceği belirtilmiştir.

Yatırım politikaları öngörülen üretim yapısının gerçekleştirilmesini sağlayacak, kısa sürede üretime geçebilecek ihracata dönük projeler ile ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyici alt yapı tesislerinin yapılmasına öncelik verecek şekilde tespit edileceği belirtilmiştir.

Beşinci Plan Döneminde Teşvikler,¹³⁵

- Teşvik ve yönlendirme araçları, yatırımın konusuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine katkısı ile yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılmış olarak ve selektif biçimde kullanılacaktır,

¹³⁵ BBYKP Hedef ve Stratejileri, Ankara, DPT Yayınları, s.20.

- Özel teşebbüsün sanayi yatırımlarına ve hedef alınan ihracat yapısına yönelmesi teşvik edilecek, ihracat ve ihracat teşvik mevzuatı iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayacak şekilde sürekli olarak yenilenecektir,

- Yurt içi ve yurt dışı tasarrufların yatırımlara yönelmesi için yurt dışında, çalışan işçilerimizin yapacakları yatırımlara sağlanan ilave teşviklere devam edilecek, organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara özel teşvikler sağlanacaktır.

- Bölge ülkelerinin ihtiyacına yönelik olan ortak veya münferit özellikle taşıma maliyetleri ve hammadde kaynaklarına yakınlık yönünden avantaja sahip sanayi, tarım ve hayvancılık yatırımlarının teşvikine öncelik tanınacaktır,

- Yurtdışı müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri ve taşımacılık yoluyla sağlanan döviz gelirlerini arttırmak için mevcut teşvik araçlarının uygulanmasına devam edilecektir,

- Serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla yurt içindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmesine transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin arttırılmasına çalışılacaktır,

- Ülkemizin sahip olduğu coğrafi avantajlardan daha yüksek düzeyde yararlanabilmek amacıyla, transit ticaret ve buna bağlı taşımacılık sektöründe, özellikle deniz taşımacılığında uygulanan ilave teşvik tedbirleri sürdürülecek, enerji ve toplu konut yatırımları ile tarıma dayalı entegre yatırımlarda ilave teşvik tedbirleri uygulanacaktır,

- İstihdam probleminin çözülmesinde emek-yoğun yatırım projelerinin teşviğine ağırlık verilecektir.

Toplam yatırımlar içinde son yıllarda gerilemiş olan özel yatırımların payının arttırılması, yatırım kaynaklarının sınırlılığı dikkate alınarak, kamu yatırım hacminin özel yatırımlarda böyle bir gelişmeye imkan verecek şekilde belirlenmesi ve kamu yatırımlarında ekonomik ve sosyal altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelik tanınması esas olacaktır. Planda “devlet prensip olarak sanayi ve ticari altyapı yatırımlarını yapar, istisnai olarak kalkınmada öncelikli yörelerde sanayi yatırımları yapabilir,” denilmektedir.¹³⁶

¹³⁶ BBYKP Hedef ve Stratejileri, a.g.e, s.18.

3.2.7. 1990 – 1994 Arası Altıncı Plan Dönemi

1990 yılından itibaren 1991 ve 1992 yıllarında da yıllık olarak yayınlanan ihracatın ve döviz kazandırıcı faaliyetler ile yatırımların teşvikine ait esaslar, son olarak 1993 yılına ait olmak üzere 29 Ocak 1993 tarih ve 21480 Sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanmıştır. Bu karar çerçevesinde uygulanmakta olan teşvik tedbirlerini iki ana grup altında toplayabiliriz.

Yatırım teşviki ile ilgili olanlar; gümrük muafiyeti ve/veya ithalat rejimi kararına istinaden ithalat, yatırım indirimi, teşvik kredileri, vergi – resim – harç istisnası, yatırım finansman fonundan faydalanma, bina inşaat harcı istisnası, KDV ertelemesi, teşvik primi, SSK primi – konut edindirme yardımı – tasarrufu teşvik kesintisi iadesi, enerji teşviki, ilave istihdam teşvikidir. İhracatın teşviki ile ilgili olanlar ise; vergi – resim – harç istisnası, gümrük muafiyetli ithalat, 1615 sayılı gümrük kanununun 118. maddesi gereğince geçici kabul yolu ile yapılacak ithalat ve vergi – resim – harç istisnası, konut fonu muafiyeti – enerji indirimi ve/veya muafiyetidir. Bu dönemde şirketleşme teşvikine önem verilmiş, teşviklerden gelir vergisi mükelleflerinin yararlanması önlenmiştir.

Bu Plan döneminde, kamu kesimi yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olmasının sağlanacağı, özel sektör yatırımlarının ise imalat sanayinde özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşmasının teşvik edileceği belirtilmiştir.

İmalat sanayiinde ise dışa dönük ve rekabet gücü olan yapının geliştirilmesi ihracatın sürekliliğinin ve çeşitliliğinin sağlanmasının esas alınacağı, mevcut tesislerde gerekli yapısal değişimin gerçekleştirilebileceği verimliliğin artırılması ve optimum ölçeklerde yeni yatırımların yapılmasının özendirileceğinin de temel politikalar içinde yer aldığı gözlenmektedir.¹³⁷

¹³⁷ Aytaç EKER; Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Türk – Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara, 1995, s. 167

Bu Plan döneminde, Türkiye'nin 1987 yılında AB'ne tam üyelik müracaatı dikkate alınarak, sanayileşmede döviz kazandırıcı ve rekabetçi bir yapı esas alınarak dünyada ve özellikle AB'deki gelişmelere uyum sağlanmasına önem verileceği, sanayide ürün kalitesini yükseltmek için kalite kontrol tekniklerinin ve özellikle AB'ne uygun standartların kullanımının yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Planda belirlenen bu temel ilke ve prensipler doğrultusunda yatırımlara yönelik devlet yardımlarının esasları şu şekilde sıralanmıştır;¹³⁸

- Yatırım ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri teşvik sisteminin tek bir yasada toplanarak birbirini tamamlayan değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte daha etkin araçlara sahip olacak şekilde geliştirilmesi,

- AB'ye tam üyelik konusu da dikkate alınarak, teşvik edilecek yatırım projelerinin uzun dönemde rekabet şansına sahip teknolojik yapıda kurulması, mevcut tesislerin ise modernize ve tevsî edilmesi,

- Devlet yardımlarına ilişkin politikalar çerçevesinde araştırma-geliştirme, yüksek teknoloji ve çevre kirliliğini önleme konularının üzerinde önemle durulması,

- Kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin olarak yatırım ve işletmelerin modernize ve tevsî edilmesi hususları göz önünde bulundurulması,

- Teşvik politikası çerçevesinde araştırma-geliştirme, yüksek teknoloji, çevre kirliliğini önleme, enerji tasarrufu, doğal kaynakları harekete geçirme gibi konular üzerinde önemle durulması,

- Kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin olarak, yatırım ve işletme dönemlerine ait daha etkili tedbirler uygulanması,

- Yatırım indirimi uygulamasının indirimden istifade edecek aktif değerlerin yeniden değerlendirilmesi yoluyla ortaya çıkacak yeni değerler üzerinden yapılabilmesine imkan sağlayacak gerekli tedbirler alınması ve yatırımların finansmanında öz kaynak kullanımı teşvik edilmesi sağlanacaktır.

¹³⁸ ABYKP Hedef ve Stratejileri, a.g.e,s.27-31.

3.3. 1995 YILI SONRASI TEŞVİK UYGULAMALARI

AB ile yapılması amaçlanan uyum içerisinde yer alan, yatırımları ve döviz kazandırıcı hizmetleri teşvik kararları, “devlet yardımları” şeklinde isim değiştirmek suretiyle Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Buna göre 26.12.1994 tarih ve 94/6411 Sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” 13 Ocak 1995 tarih ve 22170 Sayılı Resmi Gazetede; 27.12.1994 tarih ve 94/6401 Sayılı “İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı” 11 Ocak 1995 tarih ve 22168 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

3.3.1. Yatırımlara Yapılacak Devlet Yardımları¹³⁹

Yatırımlara Devlet Yardımları Hakkındaki Karar 13 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 94/6411 Sayılı Kararda değişiklik yapan 8.3.1995 tarih ve 95/6569 Sayılı Karar çerçevesinde, özel önem taşıyan yatırım konuları ve sanayi kuşağı sayılacak yöreler yeniden tespit edilmiştir.

Yatırım teşvik belgesi düzenlenebilmesi için gereken asgari sabit yatırım tutarları, gümrük muafiyeti ve fon muafiyeti düzenlenmesi ile teşvik belgesi kapsamında muafiyetle ithali uygun görülen mallar için, CIF bedel üzerinden tahsil edilecek fon oranları yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Teşvik Belgeli yatırımların yararlanacağı yardımlar arasında AR-GE, çevre koruma, yöresel el sanatları, Kobi’ler, makine ve teçhizat alımları, finansal kiralama, taşınma desteği, kalite standardı sağlama konuları eklenmiştir.

Fon kaynaklarından kullandırılan kredilerin faizi, kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda % 40 olarak belirlenmiştir. Kredilerin vadesi ise 4 yıla çekilmiştir. Kredinin geri ödemesi ise bu 4 yıl içinde 8 eşit taksitte yapılacaktır. Diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda ise kredi faiz oranı % 50 olarak tespit edilmiştir.

¹³⁹ Aytaç EKER; a.g.e, s.168

Teşvik önlemleri arasında dış kredi teminat mektubu masraflarına katkı, makine ve teçhizat alımlarında KDV desteği, ithal teminatından istisna destekleri de yer almaktadır.

Teşvik Belgeli yatırımlarda kullanılması gereken asgari öz kaynak oranları kalkınmada öncelikli yörelerde %40, normal yörelerde %50, gelişmiş yörelerde %60 olarak belirlenmiştir.

Sistemimizde yer alan teşvik tedbirleri ve yasal dayanakları aşağıdaki gibidir.

3.3.1.1. Yatırım İndirimi

19.2.1963 tarih ve 202 Sayılı kanunun 16. maddesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunumuzun 2. kısmına eklenen 8. bölüm “Yatırım İndirimi” başlığı adı altında altı ek maddeden oluşmaktadır.

“Ticari veya zirai kazançları üzerinden vergiye tabi mükelleflerin (adi, kollektif ve adi komandit şirketler dahil) yaptıkları yatırımlar, bu bölümde yazılı kayıt ve şartlar dahilinde, ilgili kazançlarından indirilir” diye tanımlanmıştır.

Yatırım indirimi gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır. Uygulanan oranlar zamanla değişmesine rağmen, teşvik sistemimiz içinde en yaygın ve temel teşvik aracı haline gelmiştir. Teşvik Belgesi almış bulunan yatırım projeleri için, Belgede öngörülen bir oranın gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, vergiye tabi kazançlarından düşülmesine imkan veren, vergi istisnası niteliğinde bir teşvik tedbiridir. Vergiden istisna edilen ve hazineye ödenmeyen kısım, işletmenin finansman gücünü artıran bir teşviktir.

Yatırım indiriminin konusu, oranları, şartları her yıl yayınlanan Teşvik Mevzuatı çerçevesinde yeniden belirlenmektedir. Özel önem taşıyan sektörlerle, öncelikli bölgelere ve organize sanayi bölgelerine daha fazla indirim öngören bir teşvik aracıdır. Ancak son uygulamada genel olarak % 100 olarak uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu bu oranları değiştirmeye yetkilidir.

01.01.1999 tarihi başlangıç tarihide yapılan düzenleme ile 4369 sayılı kanunla yatırım indirimi uygulamasında önemli değişiklikler getirilmiştir. Buna göre önceki uygulamalarda indirim, harcamanın yapıldığı yıl kazançlarına uygulanmakta iken, yapılan değişiklikle bir sonraki dönemde yapılacak yatırım harcamalarının cari yıl içerisinde indirim tabi tutulması esasına bağlanmaktadır. Bu uygulama ile yatırım indiriminin enflasyondan dolayı erimesinin önüne geçilmiş olmaktadır. Bir diğer değişiklik ise, ilgili yıl kazancından indirilemeyen yatırım indirimi tutarının izleyen dönem kazançlarından indirilmesinde endeksleme imkanının üç aylık süre ile sınırlı tutulmasına yönelik hükmünün kaldırılmasıdır. Bu şekilde üç yıl içerisinde indirim yapamayan yatırımcıların yatırım indiriminden daha etkin yararlanabilmesi imkanı sağlanmıştır. Ayrıca 250 Milyon \$'n üzerinde yapılacak yatırımlar için uygulanacak oranın % 200'e kadar çıkarılabilecektir.¹⁴⁰

Nakit teşviklerin büyük oranda uygulamadan kaldırılmasından sonra yatırım indiriminin teşvik sistemi içindeki önemi artmıştır. Ancak, yatırım indiriminin yatırım kararları üzerindeki etkisi tüm sektörlerde ve bölgelerde aynı değildir.

Mevcut teşvik sisteminin en önemli teşvik araçlarından biri olan yatırım indirimi, firmaların büyüklüğüne, karlılığına ve de yatırımın yapısına göre farklı oranlarda katkı sağlamakta olması, aracın özellikle büyük firmalara önemli miktarda katkı sağlarken buna karşılık finansman sıkıntısı çeken firmalarla KOBİ'lere çok fazla katkı sağlayan bir teşvik aracı olmadığı söylenebilir. Tüm bunlara rağmen yatırım indirimi mevcut teşvik sistemi içinde en önemli teşvik aracı olma niteliğini korumaktadır.¹⁴¹

Yatırım indirimi, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na 19.2.1963 tarih ve 202 sayılı Kanunla eklenen "Sekizinci Bölüm" ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun Hazine Müsteşarlığınca düzenlenecek olan teşvik belgeli yatırımlara kanunda belirtilen

¹⁴⁰ Turan SERDENCEÇTİ; Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ankara, 2000, s.8

¹⁴¹ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.79

asgari oran, özel önlem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde yatırımlara ise azami oran uygulanmaktadır.¹⁴²

3.3.1.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti ve Fon Muafiyeti

Gümrük muafiyeti uygulamasının amacı, sanayi mamullerine dış pazarda rekabet gücü kazandırmak, yeni imalat teknolojisinin yurda aktarılmasına imkan hazırlamak, yeni teşebbüslerin dünyada mevcut ve kurulmakta olan tesislerine uygun ekonomik kapasitelerde kurulmasını temin etmektir. Firmalara yatırım döneminde gümrük vergisi kadar tasarruf sağlayan bu teşvik tedbirleri uluslararası ticaret anlaşmaları çerçevesinde yapılan vergi indirimleri ile önemi azalmıştır. Özellikle AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması ile birçok malın gümrük vergisi sıfırlanmış diğer bir kısmı ise belli dönem içinde sıfırlanacak olması nedeni ile gümrük muafiyetinin gelecek dönemlerde teşvik tedbirleri içindeki ağırlığı ve önemi daha da azalacaktır.¹⁴³

14.05.1964 tarih ve 474 Sayılı Kanunun eki olarak yayınlanıp 10.11.1988 tarih ve 3502 Sayılı Kanun ile yeniden düzenlenen Gümrük Giriş Tarif Cetvelinde yer alan mallardan Teşvik Belgesi kapsamında ithal edilecek yatırım malı, hammadde, ara malı ve işletme malzemeleri, ithalat rejiminde belirtilen Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan, anılan 474 Sayılı Kanunun değişik 2. maddesine göre muaftır. Ancak; Teşvik Belgesi kapsamında muafiyetle ithali uygun görülen mallar için CIF bedel üzerinden tahsil edilecek Fon oranları aşağıda belirtilmiştir.

% 20 orana tabi olan mallar;

Binek araçları, otobüs (çift katlılar hariç), çekici (Euro I ve/veya Euro II normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), treyler (frigofrik olanlar hariç), televizyon ve video, mini buzdolabı, mobilya, yat ithali (motorbot dahil), kamyon (off road truck tipi ile karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), mikser, transmikser.

¹⁴² Aytaç EKER a.g.e. s.172

¹⁴³ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.78

% 13 orana tabi olan mallar;

Dünyada ilk üretime geçiş tarihinden itibaren 10 yıl boyunca yeni model olarak kabul edilen otomobil üretecek firmaların, asgari 10.000 adet/yıl kapasiteli tevsi veya yeni yatırımlarında; tesis üretime geçtikten sonra mamulün bünyesine giren CKD aksam ve parçaların ilk iki yıl için limitsiz, daha sonraki yıllar için en fazla %30'u dikkate alınmak üzere.

% 10 orana tabi olan mallar;

Komple yeni yatırımların işletme ihtiyacı için, makine teçhizat bedelinin %20'si oranında ve üç aylık kapasiteyi geçmemek üzere ithal edilecek hammadde, ara malı ve işletme malzemeleri, elektrik süpürgesi, kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası (kamyonu monteli olması durumunda; kamyon %20 orana tabidir), çift katlı otobüs.

% 5 orana tabi olan mallar;

Yukarıda adı geçmeyen yatırım malları dışında kalan yatırım malları ile inşaat malzemeleridir. Eğitim öğretim ve araştırma ihtiyaç ve faaliyetleri için, üniversite, akademi ile yüksek okullarla, genel mesleki teknik eğitim ve öğretim kurumları, kamu araştırma kurumlarınca faydalanılmak üzere; Yıllık Yatırım Programında yer alan veya uluslararası bir antlaşma gereğince uygulanan bir proje için gerekli yatırım ve işletme mallarının ithalinde, Teşvik Belgesi aranmaksızın Gümrük Vergisi Muafiyeti ve fon Muafiyeti uygulanacaktır. Ayrıca, bu ithalat; 2.2.1984 tarih ve 2976 Sayılı Kanun gereğince her türlü fon ödemelerinden ve ithal teminatından muaf olarak yapılacaktır.

3.3.1.3. AR-GE Yatırımlarına Yapılacak Devlet Yardımları

AR-GE yatırımları, sınai tesislerin yeni ürün veya üretim yöntemi geliştirmeye, teknoloji yenilemeye, kalite ve verimlilik artışına yönelik projelerdir.

Söz konusu araştırma projelerinin alet, teçhizat yazılım giderlerinin % 50'si Fon Kaynaklarından kredilendirilmektedir. Kredinin verilebilmesi için yatırımcı firmanın

projeyi yürütecek yeterliliğe ve altyapıya sahip olması esastır. Ayrıca, projeyle ilgili işletme malı ve sarf malzemelerinin ithalatına Fon Muafiyeti tanınmaktadır.

3.3.1.4. Çevre Korumaya Yönelik Yatırımlara Yapılacak Devlet Yardımları

Gelişmiş yörelerdeki mevcut yatırımlar ile diğer yörelerdeki mevcut veya yapılacak yatırımların belediyeler, il özel idareleri, organize sanayi bölgelerinde girişimci heyetler aracılığı ile veya ilgili firma tarafından yapılacak, ÇED raporu bulunan çevre korumaya yönelik kısmına, bu esaslarda belirtilen hükümler çerçevesinde Fon kaynaklarından toplam sabit yatırım tutarının %50'si oranında kredi verebilmektedir.

3.3.1.5. Yöresel El Sanatlarının Desteklenmesine Yönelik Devlet Yardımları

Yöresel el sanatlarının korunması, geliştirilmesi ve bu alanlarda istihdam artırıcı ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılacak yatırımların sabit yatırım tutarının %25'i Fon kaynaklarından kredilendirilebilir..

3.3.1.6. KOBİ'lere Yapılacak Devlet Yardımları

KOBİ'lere yapılacak devlet yardımlarını faaliyet türlerine göre ayırarak şu şekilde inceleyebiliriz:

- **KOBİ'lere Yönelik Hizmet Yatırımlarının Desteklenmesi**

KOBİ'lerin teknik danışmanlık, kalite – kontrol, kalibrasyon ve ürün geliştirmeye yönelik taleplerini karşılayacak ve KOSGEB tarafından da onaylanan yatırımlara fon kaynaklarından kredi verilebilmektedir. Bu yatırımların kredilendirilebilmesi için KOSGEB ile yatırımcı arasında yatırımın bitimini müteakip en az 5 yıllık süreyi de kapsayan, Müsteşarlıkça uygun görülmüş bir hizmet sözleşmesi aranır. Toplam sabit yatırım tutarının 10 milyar TL.'nin (Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de 6 milyar TL.'nin) üzerinde olması halinde Teşvik Belgesi düzenlenmektedir. Bu uygulama Teşvik Belgesi kapsamında yapılmaktadır.

- **Makine ve Teçhizat Alımlarının Desteklenmesi**

Koşulları Tebliğlerce belirlenecek esaslar dahilinde KOBİ'lere ait yatırımlar Fon Kaynaklarından kredilendirilebilecektir.

- **Finansal Kiralama**

Yukarıdaki şıklarında belirtilen yatırımların finansal kiralama ile gerçekleştirilmesi halinde Fon kaynaklarından kredi verilebilecektir. Yukarıda belirtilen asgari toplam sabit yatırım tutarlarına ek olarak, asgari öz kaynak oranının da %50 olması gerekmektedir.

3.3.1.7. Taşınma Destekleri

Gelişmiş yörelerdeki mevcut yatırımların, Sanayi Kuşaklarına veya Kalkınmada Öncelikli Yörelere fiziki bütünlük bozulmadan komple taşınmaları ve taşınan yerde faaliyetlerini sürdürmeleri halinde, sadece taşınma giderlerinin (söküm, nakliye, montaj v.b.) %50'si Fon Kaynaklarından kredilendirilebilmektedir. Taşınma sırasında tevsi modernizasyon, kalite düzeltme, yenileme v.b. yapılması halinde; bu esaslar çerçevesinde yatırımların, kredi dışında diğer teşvik tedbirlerinden yararlanılabilmektedir.

3.3.1.8. Kalite – Standart Sağlamaya Yönelik Devlet Yardımları

Yatırımcı firmalara, TSE ve ISO normlarına uygun olarak kalite ve standart belgesi verilmek üzere, Türk Standartları Enstitüsü tarafından yapılan hizmet karşılığının bu kuruluşça belirlenen bedelinin tamamı fon kaynaklarından karşılanabilmektedir.

3.3.1.9. Yatırımlara Kredi Şeklinde Sağlanacak Devlet Yardımları

Kredi yardımlarının Ro- Ro taşımacılığı, havayolu kargo taşımacılığı, karayolu – demiryolu kombine taşımacılığı ve havalimanlarında soğuk hava depoları yatırımları için fon kaynaklarından % 50 faizli özel krediler şeklinde verilmesi kararlaştırılmıştır. Orta ve uzun vadeli iç ve dış kredilerin destek unsurlarından faydalanabilmesi için, Müsteşarlık tarafından Teşvik Belgesine, İzin ve Teşvik Belgesine veya Yatırım İzin Belgesine bağlanması ve belgede belirtilen miktar ve oranlara uyulması gerekmektedir.

3.3.1.10. Makine ve Teçhizat Alımlarında Katma Değer Vergisi Desteği

Teşvik Primi, yatırımlarda yerli Makine ve teçhizat kullanımını özendirmek amacıyla ilk olarak 12.10.1984 Kararnamesi ile yasal düzenlemelere girmiş bir teşvik aracıdır. Teşvik priminden yararlanabilmek için Teşvik Belgesi üzerinde teşvik priminden yararlanılabileceğinin yazılı olması ve yerli global veya ek global listede hangi makine teçhizat için ne oranda teşvik priminden yararlanılacağı yazılı olması gerekmektedir.

İlk olarak 1985 yılında uygulamaya konulan teşvik primi zaman içinde farklı oranlarda uygulanmıştır. 1985 yılında % 6 olarak uygulanırken, bu oran zamanla yükselerek, 1988 yılında % 25'e kadar çıkmıştır. 1990-1991 yıllarında uygulanmazken, 1992 yılında KDV oranı kadar, 1995 yılından itibaren de KDV+10 puan olarak uygulanmış, 1997 de KÖY'lerde KDV+10 puan diğer yörelerde KDV oranı kadar, son olarak da KDV iadesi istisnaya dönüşmüştür. Dolayısıyla tüm yörelerde Yatırım Teşvik Belgesi kapsamındaki yerli makine-teçhizatın KDV'si alınmamaktadır. KDV desteğinden yararlanmanın şartı belge alma kaydına bağlanmıştır. Hazine Müsteşarlığınca yatırım kapsamında değerlendirilen makine teçhizatın yerli temin edilenleri bu teşvik tedbirinden yararlanır.

Yatırım kapsamında yerli temin edilen Makine teçhizatın (ithal girdi oranı %50'nin altında olması şartı ile) faturası, yerli global liste ve Teşvik Belgesi ile birlikte yatırımın bulunduğu İl Valiliğine müracaat edilir. Valiliğin düzenlediği rapor doğrultusunda

Hazine Müsteşarlığı Yatırımları Teşvik Fonu'ndaki kaynaklara göre Merkez Bankası aracılığı ile iade işlemini yürütür.

Teşvik tedbiri ile yerli Makine Teçhizat tutarının yaklaşık % 15-25'i kadar bir tasarruf öngörülmekte ise de, eski uygulamalarda iade süresinin uzunluğu teşvik aracının firmalara katkısını azaltmıştır. Ancak son değişikliklerle istisnaya dönüşmesi teşvik tedbirinin önemini arttırmıştır. Söz konusu teşvik daha çok yerli makine teçhizat ağırlıklı yatırım yapan küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından önemlidir.¹⁴⁴

Bu destek, uluslararası ihale neticesi yapılan Teşvik Belgeli yatırımlarda, ihalenin yerli firmada kalması halinde yatırımcı firma yerine, ihaleyi kazanan yerli firmalara ödenebilmektedir. Bu hüküm uluslararası ikili antlaşmalar çerçevesinde Türkiye'de iş yapan yabancı kuruluşlara KDV desteğine tabi mal teslimi yapan yerli firmalar için de uygulanabilmektedir.¹⁴⁵

3.3.1.11 Orta ve Uzun Vadeli Yatırım Kredilerinde Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Teşvik tedbiri 3.12.1988 tarih ve 3505 sayılı Kanunun geçici maddesine göre uygulanmaktadır. Bu maddeye göre; "ihracat ve döviz kazandırma taahhüdünde bulunan ve Yatırım Teşvik Belgesi'ne bağlanmış olan yatırımlar için alınan yatırım kredileri ile belge kapsamındaki şirket kuruluşu, sermaye artırım, gayrimenküllerin ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde bunların tapuya tescil işlemleri ve bu işlemlerle ilgili olarak değerlendirilen kayıtlar 488 sayılı Kanuna göre damga vergisinden ve 492 sayılı Kanuna göre harçlardan istisna edilmiştir. Uygulamaya ilişkin esaslar 3.7.1993 tarih ve 21626 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.¹⁴⁶

Vergi, resim, harç istisnasından yararlanabilmek için Kararnamede belirtilen miktarda ihracat taahhüdünde bulunmak gerekir. Bu miktar yıllardan beri azaltılarak 23.03.1998 tarih ve 98/10755 sayılı Karara göre sembolik bir rakama (10.000 \$)

¹⁴⁴ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.83

¹⁴⁵ Aytaç EKER; a.g.e, s.178

¹⁴⁶ 3.7.1993 tarih 21626 sayılı Resmi Gazete

indirilmiştir. VRH teşviki ile firmalara kullandıkları kredilerin yaklaşık 16/1 oranında katkı sağlamaktadır.

3.3.1.12. KDV Ertelemesi

Teşvik Belgesinde gösterilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken KDV'nin bu vergilerin fiilen indirilmesinin mümkün olduğu tarihe kadar ertelenmesine imkan veren bir teşvik tedbiridir. 3065 sayılı KDV Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin 3099 sayılı Kanun ile Yatırımları Teşvik Amacıyla Katma Değer Vergisinin Ertelenmesi usulü getirilmiştir. Son değişiklikle (4369 Sayılı Kanun) KDV erteleme istisnaya dönüşmüştür. Dolayısıyla firmalar makine-teçhizat ithal ederken KDV ödemedi veya teminat yatırmadan ithal edebileceklerdir.

Erteleme veya istisna uygulamasından yararlanabilmek için Teşvik Belgesi alınması ve yatırım malı ithal edenin gerçek usulde KDV mükellefi olması ve ithal edilen bu malın indirim hakkı tanınan işlemlerde kullanılması gerekmektedir. Belge sahibi firma, ithal global listede yer alan makine ve teçhizatı ithal ettiğinde bu makine ve teçhizat için tahakkuk eden KDV'si Maliye Bakanlığı'na teminat karşılığında ertelenir. Erteleme firmanın KDV alacaklısı duruma geçtiğinde sıfırlanır ve teminat iade edilir.

Firma uygulama ile teminat mektubu karşılığında ertelenen KDV kadar tasarruf sağlamaktadır. KDV ertelemesinin tek başına yatırım kararlarında etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, genel teşvik sistemi içinde özellikle ithal malı makine ve teçhizat ağırlıklı yatırım yapan firmalar için az da olsa katkı sağlayan bir teşvik aracıdır.¹⁴⁷

3.3.1.13. Yatırım Malı İmalatının Teşvik Kredisi

Ülkemizde yatırım malı üretimini teşvik uygulamasına 16.10.1985 tarih ve 85/9967 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan "Yatırım Malları İmalatını Teşvik Fonu" ile başlanmıştır. Kararnameye göre, yatırım malı imalatını firmalar veya bunların teşkil

¹⁴⁷ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.83

ettiği konsorsiyumlar ile kredi ile ihracat yapacak yatırım imalatı dış satıcıların müşterilerine, yatırım malları imalatı teşvik fonundan ve/veya T.C. Merkez Bankası Reeskont kaynağından orta ve/veya uzun vadeli iş imalatçılara veya konsorsiyuma proje bazında yatırım malları üreten maliyetinin yüzde 25'i oranına kadar ithal ihtiyaçları, gümrük vergi ve resimler ile fon bedellerinden muaf olarak döviz tahsisi yapılabilecektir.

Fonun kaynakları sağlanacak bu krediler ile muhtelif Kanun ve Kararnameler ile kurulmuş bulunan diğer fonlardan yapılacak aktarmalar oluşturmaktadır. Fonun idaresi Merkez Bankasına denetimi ise Başbakanlığa verilmiştir. Çok fazla yaygın olarak kullanılan bir araç değildir.¹⁴⁸

3.3.1.14. Ayni ve Nakdi Dış Kredi ve Merkez Bankası Reeskont Kredileri¹⁴⁹

Reeskont Kredilerinden Faydalanma; Teşvik Belgesi sahibi yatırımcıları yatırımlarının finansmanında kullanılmak üzere belgelerinde belirtilen oranlarda Merkez Bankası Kaynaklı orta ve uzun vadeli yatırım kredisi temin edebilirler. Ayrıca belge kapsamında kur garantili döviz kredisi ve dış kredi de kullanabilirler.

Yatırımları teşvik amacıyla Ayni ve Nakdi Dış Krediler ile ilgili ilk düzenleme 1984 yılında, Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili 85/1 sayılı Tebliği ile yapılmıştır.

3.3.1.15. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Çalışanların Ücretlerinin Vergilendirilmesinde Özel İndirim¹⁵⁰

Kalkınmada Öncelikli Yörelere Teşvik Belgeli yatırımlarda çalışanların ücretlerine uygulanacak özel indirim tutarları genel oranının 2.5 ve 4 katı oranında değişen

¹⁴⁸ Mustafa DURAN; a.g.e. s.83

¹⁴⁹ Mustafa DURAN; a.g.e. s.83

¹⁵⁰ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.85

tutarlarda daha fazla belirlenmiş olup, bu uygulama Teşvik Belgesine dayalı olarak yapılmaktadır.

3.3.1.16. SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu¹⁵¹

Teşvik kesintisi ve enerji teşviki büyük proje yatırımlarında ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlarda belgenin orijinal bitiş süresinden başlamak üzere ilk üç işletme yılındaki elektrik tüketiminin yüzde 30'u, SSK Primleri işveren hissesinin yüzde 50'si, Konut edindirme Yardımı ve Tasarrufu Teşvik Kesintilerinin işveren hissesinin tamamı Yatırımları Teşvik Fonu kaynaklarından karşılanır.

3.3.1.17. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP)

Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP), 13.12.1984 tarih ve 84/8860 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Uygulamaya konmuş bir teşvik aracıdır. KKDP "hibe" şeklinde parasal bir teşvik aracıdır. Geri ödemesi olmayan ve bazı dönemlerde sabit yatırım tutarı bazı dönemlerde de öz kaynak üzerinden yapılan harcamanın, bölgesine ve yatırım konusuna göre, yüzde 10 ile yüzde 60 oranında yatırımcıya sağlanan devlet katkısıdır. Cumhuriyet döneminde yatırımların teşviki için uygulanan "en cazip" teşvik aracıdır.

23.02.1991 tarih ve 20795 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 91/1468 sayılı kararname ile uygulamadan kaldırılmış ve yerine "Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi" ihdas edilmiştir. KKDFKK uygulaması bir yıl devam etmiş, 23.02.1992 tarih ve 92/2805 sayılı Kararname ile "Fon Kaynaklı Kredi" uygulamasına dönüştürülmüştür.

Sektör, yatırım yeri veya yöresine bağlı olarak değişen oranlarda 1985-1991 yılları arasında Teşvik Belgesine bağlanmış yatırımlara uygulanan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, üzerinde en çok tartışılan ve en fazla spekülasyon yapılan teşvik araçlarından biri olmuştur. Bununla birlikte, kalkınmada öncelikli yöre yatırımları,

¹⁵¹ Mustafa DURAN; a.g.e. s.84

turizm yatırımları, organize sanayi bölgelerinde yapılan yatırımlarda ve özel önem taşıyan sektörlerde yatırımların hızlanmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.¹⁵²

3.3.1.18. Fon Kaynaklı Kredi (FKK)¹⁵³

Yukarıda belirtildiği gibi 92/2805 sayılı Kararname ile yürürlüğe giren Fon Kaynaklı Kredi uygulaması, 93/4000 sayılı Karar döneminde de yaygın olarak uygulanmıştır. FKK uygulamaya 15.7.1994'te durdurulmuş, 25.3.1995'te de dondurulmuştur. 94/6411 sayılı Kararın 13 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Kararnamede bulunmasına rağmen uygulamada kullanılmamıştır. Bazı dönemlerde Ar-Ge ve basın sektörlerine kullanılmış, ancak 1995'den sonra yaygın olarak kullanılan bir teşvik aracı değildir.

Toplam Sabit Yatırım tutarı üzerinden uygulanan Fon Kaynaklı Kredi oranları, yatırımın konusu, cinsi ve yerine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ayrıca, uygulanan kredi faiz oranları da yatırımın yapılacağı yöre ve organize sanayi bölgesinde olup olmamasına bağlı olarak yüzde 15-35 arasında değişiklik arz etmiştir. Sektörel ve bölgesel bazda en etkin teşvik araçlarından biri olmasına rağmen, kredi hak edişlerindeki gecikmeler ve bu hususta kaynak yetersizliği uygulamada büyük sıkıntılar yaratmıştır.

3.3.1.19. Arsa Desteği¹⁵⁴

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ve Sanayi kuşaklarında yapılacak Teşvik Belgeli yatırımlarda, yatırımcıların kamudan arsa talep etmeleri halinde; bu talepler öncelikle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün stok arazileri veya sağlayacağı arazilerden karşılanır.

¹⁵² Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.86

¹⁵³ Mustafa DURAN,a.g.e, s.87

¹⁵⁴ Aytaç EKER,a.ge., s.179

3.3.1.20. Bina İnşaat Harcı İstisnası¹⁵⁵

26.5.1981 tarihli 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 2. maddesine göre, Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde yapılan her türlü bina inşaat veya tadilat ruhsatının alınmasından tarifelerde gösterilen nispet ve hadlerde bina ve inşaat harcı alınması gerekmektedir.

Ancak Kanunun 2. maddesine göre, her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalathaneler ve tersaneler ile organize sanayi bölgelerinde yapılan her türlü bina inşaatı ile Turizm Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığınca teşviki karara bağlanmış otel, motel ve benzeri tesisleri bina inşaatı harcından istisna edilmiştir.

18.05.1987 tarih ve 3365 sayılı Kanun ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde veya dışında inşa edilecek ahır, samanlık, kümes ve hayvan barınakları ile yemlik gibi yapı ve tesisleri bina inşaat harcından istisna tutulmuştur. Otomatik işleyen bir teşvik aracıdır.

3.3.1.21. Enerji Desteği¹⁵⁶

Kalkınmada öncelikli Yörelerde bu Karar döneminde düzenlenecek Teşvik Belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek belli kesimlerdeki komple yeni yatırımların; ilk 5 işletme yılındaki elektrik enerjisi tüketiminin %25'ine kadar olan kısmı, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenecek esaslar çerçevesinde Fon kaynaklarından karşılanabilir.

¹⁵⁵ Mustafa DURAN; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Ankara, 1998, s.80

¹⁵⁶ Aytaç EKER, a.g.e, s.179

3.3.1.22. Yatırım Finansman Fonundan Yararlanma¹⁵⁷

Finansman fonunun bir teşvik tedbiri olarak uygulanmasına Kurumlar Vergisi Kanunu'na 24.12.1980 tarih ve 2362 sayılı kanunla eklenen mükerrer 8. madde ile bağlanılmıştır. Finansman Fonu, bir muafiyet ya da istisna uygulaması olmayıp, kurumların yatırım harcamalarını karşılamak amacıyla ayırdıkları meblağlar üzerinde vergi ertelemesine yönelik bir teşvik tedbiridir.

Yatırım Finansman Fonu, yatırım indiriminden faydalanması kabul edilmiş yatırımların finansmanında kullanılmak üzere safi kurum kazancından ayırabilecekleri bir fondur. Bu niteliği ile yatırım Finansman Fonu Teşviki'nden faaliyet dönemini karlı olarak kapamış olan şirketlerin tevsii, modernizasyon, kalite düzeltme ve yenileme yatırımları yararlanabilmektedir. Ayrılacak Finansman Fonu, Kurumlar Vergisi matrahının %25'ini ve yapılacak yatırım tutarını geçmemektedir. Yatırım kararlarını etkileyebilecek boyutta bir teşvik aracı olmamakla birlikte diğer teşvik araçlarıyla birlikte uygulandığında yatırımcılara ek finansman sağlaması açısından önemli bir teşvik aracı sayılabilir. Ancak uygulamada yapılan bazı yanlışlıklar aracın kullanımını zorlaştırmaktadır. Son yıllarda Merkez Bankası'nın yatırılan fonlara düşük faiz vermesi yatırımcıları böyle bir işlemi yapmaktan caydırmakta ve teşvik aracının kullanımını sınırlamaktadır.

Son değişiklikle finansman fonu uygulaması kaldırılmış ve yerine yukarıda belirtilen bir sonraki yıl yapılacak yatırımın cari yılda vergiden indirilebilmesi uygulaması getirilmiştir. Bu uygulama finansman fonu uygulamasından daha cazip bir teşvik tedbiri niteliğindedir.

¹⁵⁷ Mustafa DURAN; a.g.e. s.79

3.3.2. İhracata Yönelik Devlet Yardımları

11 Ocak 1995 tarihli ve 22168 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı” Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar’daki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülöklere aykırılık oluşturmıyacak yöntemlerle desteklenmesini hedeflemektedir.

İhracata yönelik devlet yardımları aşağıdaki kalemleri içermektedir:

3.3.2.1. AR-GE Yardımı

Sanayi kuruluşlarının araştırmaya ve yeni ürün ile üretim yöntemi ve teknolojisini geliştirmeye yönelik faaliyetlerinin uluslararası kurallara uygun teşvik araçları ile desteklenmesine yönelik sistemle, kuruluşların AR-GE faaliyetlerine yönelik giderlerinin belli bir oranı karşılanmaktadır.¹⁵⁸

Ülkemizde, bir faaliyetin AR-GE faaliyeti olup olmadığı, TÜBİTAK tarafından onay verilir. Faaliyetlerin destek oranı %50, ilave destek oranı ise %10’dur ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından finanse edilmektedir. Bir önceki AR-GE giderleri, bir önceki yıl ihracat değeri, AR-GE faaliyetinde kullanılan personel sayısı, bir önceki yıl ihracat/satış hasılatı teşvike yönelik kriterler arasında yer alacaktır. Destekleme Fiyat İstikrar Fonu’ndan risk sermayesi desteğı şeklinde finanse edilen AR-GE faaliyetlerinin desteklenecek projelerinin süresi en çok 3 yıl olmaktadır.

Bir AR-GE faaliyetinde desteklenecek giderler;¹⁵⁹

- Personel giderleri,
- Alet, teçhizat, yazılım giderleri,
- Hizmet alım giderleri,

¹⁵⁸ Aytaç EKER;a.g.e. s.180

¹⁵⁹ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.2

- Yerli kuruluşlara yapılan AR-GE giderleri,
- Patent, faydalı model, endüstriyel tasarım giderleri,
- Malzeme giderleridir.

3.3.2.2. Çevre Koruma Yardımları

Çevrenin korunmasına yönelik mevzuatların neden olduğu maliyet artışlarının azaltılması amacıyla, sabit yatırım dışı çevre amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi de sağlanabilmektedir.

Buna göre;

- Firmanın ürününün ve AB ambalajının uluslararası kabul görmüş çevre standartlarına uygunluğunun kontrolü için yaptırılması gerekli, firma başına yıllık 1000 doları geçmemek kaydıyla sonuçları olumlu laboratuvar testlerine ilişkin faturalandırılmış harcamaların % 50'si,

- Firmanın ürününe ve ambalajına uluslararası kabul görmüş bir çevre standardına uygunluk belgesi ve logosu alması halinde, firma başına yıllık 1000 \$ geçmemek kaydıyla faturalandırılmış harcamaların % 50'si,

- Çevre korumasına yönelik tesisleri bulunan organize sanayi bölgelerinde bu tesislerden yararlanan firmaların, tesislerin işletmeye yönelik harcamalarına ilişkin katılımlarının firma başına yıllık 1000 \$ geçmemek kaydıyla faturalandırılmış harcamalarının %20'si desteklenmektedir.¹⁶⁰ Bu destekten yararlanacak firmaların,¹⁶¹

- ISO 9000 kalite güvence sistemi belgeleri,
- ISO 14000 serisi çevre yönetim sistemi belgeleri,
- CE işareti,
- Uluslararası nitelikte kalite ve çevre belgeleri alabilmek amacıyla yapılan harcamaların belirli bir bölümü, harcamalarını belgelemek şartı ile alabilirler.

¹⁶⁰ Aytaç EKER;a.g.e.s.181

¹⁶¹ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.2

3.3.2.3. Yurtiçi ve Yurtdışı Uluslararası Nitelikteki İhtisas Fuarlarına İlişkin Yardımlar.¹⁶²

• Yurtdışında Düzenlenen Fuar ve Sergilere Bireysel yada Milli Düzeyde Katılımın Desteklenmesi

Bu kapsamda ulusal katılımlarda düzenleyiciler, bireysel katılımlarla firmalar desteklenmektedir ancak bir firmaya, aynı fuara 3 defadan fazla destek verilmemektedir. Hangi firmalara destek verileceğine İhracatçılar Birliği karar vermektedir.

Bu destekten yararlanacak firmalar, KOBİ'ler, sektörel dış ticaret şirketleri ve büyük ölçekli firmalardır. Bu firmaların katılacakları fuarların konusu enformatik, ileri malzeme teknolojisi, gen mühendisliği, uzay ve havacılık teknolojisi olmalıdır.

Sağlanan destekler ise:

- Milli katılımlarda iştirakçi firmalara sağlanan destekler :

Katılım payı desteği (Azami 420 \$ /m2): Büyük ölçekli firmalar için %50 (en fazla 7000 \$), KOBİ/SDŞ'ler (her bir üyesi) için %60 (en fazla 8500 \$), kalkınmaya öncelikli yörelerdeki KOBİ/SDŞ'ler (her bir üyesi) için %70 (en fazla 10000 \$), Gemi, tır, tren vb. araçlarda düzenlenecek fuar ve sergiler için %70 (en fazla 12000 \$).

Navlun desteği (azami 75 kilo veya ¼ m3): Amerika, Avusturalya, Afrika Kıtaları ve Uzak Doğu Ülkeleri'ndeki fuarlar için %70 (5000\$).

- Milli katılımlarda organizatör firmalara sağlanan destekler:

Konferans, seminer, panel, defile vb. tanıtım masrafları % 50 (en fazla 25000 \$), toplam stand alanı 250 m2'yi aşan fuar ve sergilerde 25-50 m2 arasında inşa edilecek toplantı salonu, görüşme odası, info-stand masrafları % 50 (en fazla 75000 \$), uzay ve havacılık fuarları için % 70 (en fazla 60000 \$).

- Bireysel katılımlarda iştirakçi firmalara sağlanan destekler:

Yer kirası, stand inşaatı ve dekorasyonu %50 (nakliye gideri dahil) 50000 \$, nakliye gideri, azami 75 kg veya 1/3 m3 olmak üzere %50'si yardımlardan yararlanırlar.

¹⁶² <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.4-5

• Uluslararası Nitelikteki Yurtiçi İhtisas Fuarlarına Verilen Destekler

Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca izin verilmiş uluslararası nitelikteki iç ihtisas fuarlarından tekstil, konfeksiyon, halı, deri, taşıt araçları ve yan sanayii, gıda ve gıda teknolojisi, elektrik – elektronik sanayii, madeni eşya sanayii, taş ve toprak sanayii ürünlerine yönelik olması, en az 100 yerli firmanın katılmış olması gerekmektedir. Aynı firmaya 3 defadan fazla destek verilmemektedir.

Bu kapsamda firmaların, yurtdışı tanıtım faaliyetlerinde 25.000 \$, yabancı davetlilerin ulaşım giderlerinde 15.000 \$, fuarın konusu ile ilgili seminer, konferans, panel ve ödüllü yarışma giderleri de 5000 \$ desteklenmektedir.

3.3.2.4. Pazar Araştırmasına Yönelik Yardımlar

Bir önceki takvim yılında hedef ülkeye yönelik ihracatın toplam ihracatının %10'unu aşmamış firmalar, hedef ülke listesi içinde yer alan ülkede tanıtım faaliyetlerini içerir bir şekildeki yapılabilirlik raporu ile Dış Ticaret Müsteşarlığı'na başvurabilirler.¹⁶³

Bu destekten yararlanacak firmalar; KOBİ'ler, sektörel dış ticaret şirketleri, üretici dernekleridir. Bu firmaların kendi bünyelerinde yürütecekleri ve danışmanlık şirketlerine yaptıracakları araştırma projeleri ile Europartenariat, Medpartenariat vb. projelerin her biri için 7.500 \$ (bir yıl içinde toplam 15.000 \$), SDŞ ve ÜD için 10.000 \$ (bir yıl içinde toplam 50.000 \$) ödenecek , personel ve yol giderleri karşılanacaktır.¹⁶⁴ Uygulamayı yapan kuruluş İktisadi Kalkınma Vakfıdır.

¹⁶³ Aytaç EKER; a.g.e. s.183

¹⁶⁴ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.4-5

3.3.2.5. Yurtdışı Ofis – Mağaza İşletme ve Tanıtım Faaliyetlerine İlişkin Yardımlar

Bu destek ihracatçı firmalar tarafından Türkiye dışında açılacak ofis ve mağazaların birinci yıldaki müteakip ihracatçının belgelendirilmiş işletme ve tanıtım giderlerinin belirli bir oranının ihracatçı birlikleri ortak fonu hesabından karşılanmasını kapsamaktadır.

Mali destek sağlanacak faaliyetler kurulacak veya halihazırda mevcut yurtdışı ofis veya mağazaların kurulma aşamasında sabit varlıkların alımından doğan masrafların, kira giderlerinin ve doğrudan veya bir firma tarafından ihraç ürünlerine yönelik tanıtım faaliyet giderlerinin belirli bir oranının karşılanmasını içermektedir.

Desteklenecek firmanın son 5 yıldaki toplam ihracatının yıllık ortalamasının 20 milyon Doları veya son üç yıldaki toplam ihracatının geçmesi gerekmektedir. Bu destekten en fazla 5 yurtdışı ofis ve mağazalarına ait giderler yararlanabilmektedir.¹⁶⁵

İhracatçılar Birliği ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından verilen bu yardımlar; yurtdışında ofis, depo, mağaza açma desteği olarak (demirbaş alımı için bir defaya mahsus olmak üzere 20.000 \$, kira bedeli için 50.000 \$, reklam için 30.000 \$), yurtdışı şube desteği olarak (kira bedeli 30.000 \$; 1.yıl %50, 2.yıl %30'u), yurt dışında temsilcilik, distribütörlük hakkı verilmesinde resmi giderler için 1.yıl %30, 2.yıl %20'si (azami 30.000 \$)'dır.¹⁶⁶

3.3.2.6. Eğitim Yardımları

Bu destek kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik seminer ve kurslar ve özellikle dış ticaret ve pazarlama alanında kalifiye eleman eksikliğini gidermeyi amaçlayan firma içi ve dışı eğitim programları ile ilgili faturalandırılmış harcamaları desteklenmektedir.

¹⁶⁵ Aytaç EKER; a.g.e. s.184

¹⁶⁶ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.4-5

KOBİ'ler, sektörel dış ticaret şirketleri ve bu şirketlerin ortağı bulunan şirketler bu yardımlardan yararlanabilmektedir.

Eğitim konuları; dış ticaret, gümrük ve kambiyo mevzuatı, ihracat için pazar ve müşteri bulma, pazar analizi, pazar araştırması, alıcı ile müzakere, yazışma teknikleri ve fiyat verme, ihracata ulusal ve uluslararası finansman sağlama teknikleri, rekabet hukuku ve koşulları ile Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü Mevzuatı, uluslararası pazarlama teknikleri, moda marka tasarımı ve benzeri alanlardır.

Firmalara verilecek yardım miktarları ise; eğitim programı başına azami 7.500 \$'ı aşmamak ve süresi üç ayı geçmemek üzere SDŞ ve KOBİ'lerin yurtdışı eğitim harcamalarının SDŞ'ler için %75 ve KOBİ'ler için %50'si , Yurtiçi eğitim programı başına, KOBİ'ler için %50 azami 5.000 \$, SDŞ'ler için %75 azami 15.000 \$'ı ve üç ayı aşmamak şartı ile verilmektedir.

Bu firmalardan; yurt içi eğitim için gönderilecek elemanın şirkete eğitim konusu ile ilgili bir alanda istihdam ediliyor olması ve iştirak edilecek programı anlayacak derecede yabancı dil bilmesi, harcamaların ölçülebilir ve belgelendirilmesi şartları istenmektedir.¹⁶⁷

3.3.2.7. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları

Amacı bazı tarım ürünlerinin desteklenmesi olan bu yardımlardan, buket yapmaya elverişli veya süs amacına uygun cinsten çiçekleri ve tomurcukları, sebzeleri, kurutulmuş sebzeleri, meyveleri ve sert çekirdekli meyveleri, dondurulmuş meyve ve sebze ile meyve ve sebze işleme sanayine dayalı gıda maddelerini, reçel, jöle, marmelat, meyve veya sert kabuklu meyve püreleri veya pastaları, meyve sularını, zeytinyağı, hazırlanmış ve konserve edilmiş balıkları, kümes hayvanlarının etlerini, yumurta, çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarlarını, bisküvileri, gofretleri, makarnaları ihraç eden şirketler yararlanırlar.

¹⁶⁷ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.3

İhraç edilen ürünlerin, ihracat miktar ve değerleri göz önüne alınarak hesaplanan tutarlar, ihracatçıların kamu kuruluşlarına yatırmış oldukları S.S.K. prımı, vergi, haberleşme, enerji ve benzeri ödemelerden mahsup edilmektedir. Uygulama İhracatçı Birlikleri tarafından yapılmaktadır.¹⁶⁸

3.3.2.8. Patent, Faydalı Model Belgesi ve Endüstriyel Tasarım Tescil Belgesi

Bu yardımın amacı; verimliliğin artırılarak, dış ticarete rekabet edilebilir nitelikte mal üretilmesinin kolaylaştırılması, dünya pazarlarına açılmak, nitelikli iş gücü yaratmak ve eğitim ihtiyacının giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Uygulamacısı Türk Patent Enstitüsü olan bu yardımlarda, enstitüye kayıtlı Türkiye’de yerleşen gerçek kişiler yararlanmaktadır. Bu kişilerin, buluş veya tasarımlarının tescili amacı ile yapılacak giderlerin bir bölümü karşılanmaktadır.¹⁶⁹

3.3.2.9. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfının Destekleri¹⁷⁰

Ticari değeri olan yeni ürün oluşturma veya mevcut ürünlerin rekabet gücünün yükseltilmesi amacı ile verilen bu destek Türk Teknoloji Geliştirme Vakfı tarafından, azami iki yıl süre ile ve 1 milyon \$’ı aşmayacak bir şekilde verilmektedir.

3.3.2.10. Stratejik Odak Konuları Projeleri¹⁷¹

Mevcut sanayi yapımız, teknoloji ve insan gücü birikimi ve uluslararası karşılaştırmalı üstünlükler esas alınarak, alınması gerekli önlemleri tespit eden projeler için destek tutarı 100.000 \$ olup, azami yıl bir yıldır.

¹⁶⁸ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.4-5

¹⁶⁹ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.4

¹⁷⁰ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.2

¹⁷¹ <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.2

3.3.2.11. İstihdam Yardımı

Bu yardımda; dış ticarete ilişkin işlemleri yürütmek üzere, konusunda tecrübeli ve yüksek öğrenimli yönetici ve eleman istihdamının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde sektörel dış ticaret şirketlerine, ilk defa istihdam edecekleri, konusunda tecrübeli ve yüksek öğrenimli yöneticinin azami 18.000 \$ karşılığı Türk Lirasını aşmamak üzere yıllık brüt maaşlarının %75'i, elemanların toplam azami 9.000 \$ karşılığı Türk Lirası'nı aşmamak üzere yıllık brüt maaşlarının %75'i bir yıl süre ile karşılanır. Bu yardım ile ilgili yetkili kurum, Dış Ticaret Müsteşarlığı'dır.

3.3.2.12. Türk Ürünlerini Yurt Dışında Markalaştırılması, Tanıtımı ve Türk Malı İmajının Yerleşmesine Yönelik Faaliyetlerin Desteklenmesi¹⁷²

Amacı; Türkiye'de kendi ünvan ve/veya markası ile faaliyette bulunan şirketler ile sektörel dış ticaret şirketlerinin uluslararası pazarlarda Türk malı ve/veya markası imajı oluşturmak amacı ile yapacakları tanıtım ve marka tesciline yönelik giderlerin karşılanması olan bu yardımdan ticari veya sınayi faaliyette bulunan şirketler ve sektörel dış ticaret şirketleri yararlanmaktadır.

Bu yardımdan yararlanabilmek için; fizibilite etüdünün ilgili meslek komitesi görüşü de alınarak, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na da uygun görülmesi, harcamaların fatura ile belgelenmesi gerekmektedir.

Firmaların; marka tescili ve korunması giderleri için en fazla 50.000 \$, yurt dışı ofis kira giderinin en fazla (yıllık) 200.000.\$'ı, tanıtım giderlerinin en fazla 300.000 \$'ı, uluslararası kalite kontrol kuruluşlarından alınacak sertifika giderinin 50.000 \$'lık bölümü, uluslararası ünü olan bir markayı fason olarak üreterek, etikete "TM" ibaresinin konmasını sağlayan kuruluşun yıllık 100.000 \$'ı aşmamak üzere ödediği vergi, rüsum, prim vb. mali yükleri, franchising yolu ile markalaşmış Türk ürününün

¹⁷² <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>; s.5

dışa açılması halinde, yıllık 100.000 \$'ı aşmamak üzere mali yükümlülükleri bu yardımla karşılanırlar.

3.4. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK KAMUSAL TEŞVİK UYGULAMALARI

Bacasız sanayi olarak adlandırılan turizm, sürekli gelişen bir sektördür. Oldukça karmaşık ve kompleks bir yapıya sahip olan turizm sektörünün belli yerlerde planlı ve eşgüdümlü bir çaba ile geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin turizm yatırımları için kullanılacak arazinin doğal ve kültürel anlamda bir nitelik taşıması zorunluluğunun oluşu ve bu nitelikteki arazilerin özel mülkiyetten yeterli büyüklükte ve uygun fiyatla alınmasının çok zor olması, kamu mülkiyetindeki arazilerin ise bürokratik engeller aşılamadığı için sağlanamaması, yatırım olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca kurulacak üst yapı, iyi bir alt yapı da gerektirmektedir. Bütün bunları girişimcinin tek başına gerçekleştirmesinin nerdeyse imkansız olmasından başka, bir turizm yatırımı için girişimcinin otuzdan fazla kamu kuruluşundan onay alması gibi bürokratik engeller de bulunmaktaydı. Bütün bu zorluklar, turizminin bir Turizm Teşvik Yasası ile teşvik edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

3.4.1. Türkiye'de Turizm Teşvik Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde turizmi teşvik konusundaki ilk kanun, 1950 yılında çıkartılan 4547 sayılı “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu’dur. Bu kanun ile Türkiye Emlak Kredi Bankası nezdinde turizm işleri için bir milyon liralık “Turizm Kredi Fonu” oluşturulmuştur.¹⁷³ Söz konusu kanun, turizm konusunda o günün şartlarına göre bazı sınırlı teşvikler getirmiştir.

Daha sonra, 1953 yılında 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu adıyla çıkarılmış, ancak zaman içinde eksik ve yetersiz kaldığı gibi bazı konularda engelleyici

¹⁷³ İsmet S. BARUTÇUGİL; Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, İstanbul, 1986, s.70

dahi olabilmektedir. Bu kanunun getirmiş olduğu teşvikleri 9 maddede özetlemek mümkündür.¹⁷⁴

- Kanunun 2.maddesinde yazılı vasıfları taşıyan oteller, pansiyonlar, gazino ve lokantalar, plajlar, eğlence yerleri, spor ve avcılık tesisleri, kaplıcaların “Turizm Müesseseleri” sayılması
- Turizm endüstrisini teşvik ve turizm kredisi işlerini yürütmek üzere “Merkez Turizm Komitesi”’in kurulması
- Turizm Müessesesi Belgesi almış olan işletmelere fiyat ve ücretlerini tespit edebilme serbestisinin verilmesi,
- “Turizm Müessesesi Belgesi” almış olanların tesis, inşaa ve tesislerine lüzumlu arazi ile arsa ve binalardan Devlet, Özel İdare, Belediye ve Köylerin Hüküm ve tasarrufları altında veya bunların özel mülkiyetinde bulunanların, taktir olunacak bedellerinin azami 20 yılda ödenmek üzere bu müesseseleri kurmak isteyen hakiki veya hükmü şahıslara satabilmesi,
- “Turizm Müessesesi Belgesi” almış alanların 5648, 5649 ve 5650 sayılı kanunlardaki muaflık hükümlerinden (Emlak Vergisi ile ilgili) faydalanması,
- Turizm müesseselerinin işletilmesi için satın alınacak gayri menkullerin tescil ve muamelelerinin tapu harcından muaf tutulması,
- Turizm müessesesi Belgeli tesislerin müessesenin işletmeye fiilen açılmasından 3 ay önce başlanmak üzere, 3 yıl müddetle yabancı devlet tebalı mütehassıs şahıslar çalıştırılabilmesi,
- Turizm müessesesi belgeli tesislerin turizm kredisi imkanlarından yararlanabilmesi,
- Belge alan tesislere belirli bir süre sonra tesislerini hizmete açma zorunluluğunun getirilmesi,

“6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”, “2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu”nun 12.3.1982 tarihinde kabulü ile yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁷⁴ Adem ŞAHİN; İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, TOBB, Ankara,1990, s.127

Türkiye’de turizm konusundaki yabancı sermaye yatırımları 23 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ve kanuna bağlı olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde yapılmaktadır.

Kamunun yabancı sermayeye sağladığı teşvik imkanları, bir başka ifade ile turizm konusunda yabancı yatırımcılara tanınan haklar son derece önemlidir ve teşvik kapsamında ele alınmaktadır.

Yabancı Sermaye’yi Teşvik Kanun, münhasıran yabancı sermaye için bir takım özendirici tedbirleri beraberinde getirirken, bunlar dışında Türkiye’de yerli sermayeye tanınan haklardan yabancı sermayenin de faydalanmasını öngörmektedir.¹⁷⁵

Turizmi teşvik konusundaki temel kanunlarından biride 2 Temmuz 1963 tarihinde çıkarılan 265 sayılı “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” dur.¹⁷⁶

Kanunu 2.maddesi ile Bakanlığın görevleri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:
“Turizmi milli ekonominin verimli sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkanlarını değerlendirir. Turizm ile ilgili işleri yapar, yaptırır, düzenler, teşvik ve koordine eder, denetler.Yurdu ve ulusu tanıtmaya yarayacak hizmetleri görür. Haber ve yayın hizmetlerinin görülmesini kolaylaştırıcı tedbirleri alır.

Bütün bu hizmetlerin ifası için idarenin çeşitli kuruluşları, mahalli idareler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kamu iktisadi teşebbüsleri, sermayesinin yarısından çoğu bu kuruluş ve teşekküllere ait müessese ve şirketler Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile işbirliği yaparlar”.

265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu, 14.12.1983 tarihli “ Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki” 1987 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ T.C. Resmi Gazete; “6224 sayılı Yabancı Sermaye’yi Teşvik Kanunu”, 23 ocak 1954 tarih ve 8615 sayı.

¹⁷⁶ T.C. Resmi Gazete; “265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” 12 Temmuz 1963 tarih ve 11452 sayı

¹⁷⁷ T.C. Resmi Gazete; “1987 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında, Kanun Hükmünde Kararname”, 14.12.1983 tarih ve 18251 sayı

Turizmi teşvik tedbirlerinin en önemlilerinden biri de İcra Vekilleri Heyeti'nin 23.6.1955 tarih ve 4/5413 sayılı kararı ile “Türkiye Turizm Bankası”nın kurulmasıdır.” Memlekette iç ve dış turizmi geliştirmek maksadı ile gereken propagandayı yapmak, seyahat acenta büroları tesis etmek, seyahatler tertip etmek, turizmin her safhası üzerinde çalışan teşekküllerle münasebetten tesis etmek, turistik tesisler vücuda getirmek ve işletmek hususunda çalışan ve çalışacak olan müesseseleri teşvik ve Bankalar Kanunu hükümleri dairesinde finanse etmek”

T.C. Turizm Bankası geçirdiği çeşitli değişikliklerden sonra, bu gün 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabidir. T.C. Turizm Bankası A.Ş.'nin ana statüsü 9.3.1985 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.¹⁷⁸

Turizmi teşvik konusundaki temel kanunlardan biri de 14.9.1972 tarih ve 1618 sayılı “Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu”dur. Seyahat Acentaları Birliği Kanun ile acentalar yeni bir düzenlemeye ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek teşekkülüne kavuşmuşlardır.

1618 sayılı kanun halen yürürlükte olup 22. ve 23. maddelerinde seyahat acentalarına verilecek kredi ve tanınacak kolaylıkları belirtmektedir.

1963 yılında başlayan planlı kalkınma dönemleri boyunca hazırlanan tüm planlarda turizmin teşvik edilmesi için çeşitli kurallar getirmiştir. Bu anlamda turizm faaliyetlerini düzenleyen ve turizm mevzuatının belki de en kapsamlı temelini oluşturan yasal düzenleme 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’dur. Yasa , “turizm hizmeti ile bu hizmetin gereği turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin tespiti ve geliştirilmelerine ve denetlenmesine ilişkin hükümler kapsamaktadır.”¹⁷⁹

¹⁷⁸ Orhan M. GEZGİN; “Türk Turizminin Gelişme İhtiyacı Açısından Turizmi Teşvik Tedbirlerinin Değerlendirilmesi”, Turizm Mevzuatı, Ankara 1976, s.47.

¹⁷⁹ Turizmi Teşvik Kanunu, Resmi Gazete, 16.03.1982 Tarih ve 17635 sayı

Günümüzde Türk Turizmi için uygulanmakta olan teşvikleri 4 ana grup altında incelememiz, konunun belli bir disiplin altında incelenmesi bakımından yararlı olacaktır.

3.4.2. Turizm Sektörünün Kalkınma Planının Uygulanması Esasına Dair Kanun Uyarınca Teşviki

933 Sayılı “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun¹⁸⁰”la, Kalkınma Planı ve Yıllık programlara uygun olarak yatırımların teşvik ve tanzimi maksadıyla; sanayi bölgeleri ve turistik bölgeler tesis ve döviz gelirlerinin arttırılması, amacıyla Bakanlar Kurulu Kararname çıkarmaya yetkili kılınmıştır.¹⁸¹ Bakanlar Kurulu bu yetkisini çeşitli defalarca kullanmıştır.

3.4.2.1. Turizm Sektörünün Yatırımlarda Devlet Yardımları Ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar Uyarınca Teşviki

“Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar¹⁸² ve bu kararın uygulanmasına ilişkin esas ve usulleri belirten tebliğ¹⁸³ ile , Kalkınma Planları ve Yıllık programlar’da öngörülen hedeflere uygun olarak, bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojileri kullanmak ve uluslar arası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların uluslar arası yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek şekilde teşviki, yönlendirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Destek unsurlarının ise ne şekilde uygulanacağı, Hazine Müsteşarlığınca belirlenmektedir.

Destek unsurlardan yararlanmak için, esas ve usulleri Hazine Müsteşarlığınca belirlenecek yatırım teşvik belgesinin temin edilmesi zorunludur.¹⁸⁴ Turizm

¹⁸⁰ 11.08.1967 tarih ve 12671 Sayılı Resmi Gazete

¹⁸¹ 933 Sayılı Kanun Md.2/c,3/c.

¹⁸² 99/12475 Sayılı Karar 05.03.1999 tarih ve 23630 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

¹⁸³ 06.05.1998 tarih ve 23334 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

¹⁸⁴ Bkz.98/1 Sayılı Tebliğ,Md.3,4

yatırımlarında teşvik belgesi almak için ise Turizm Bakanlığından alınan turizm yatırım belgesinin olması gerekmektedir.¹⁸⁵

Turizm ile ilgili olarak, destelenen yatırımlar:

- Altyapı yatırımları,
- Yap-işlet veya yap-işlet-devlet modeli yatırımlar,
- Çevre korumaya yönelik yatırımlar,
- Gemi ve yat inşa yatırımları
- Tersane yatırımları sayılabilir.

Teşvik belgesi alabilmek için asgari sabit yatırım tutarının kalkınmada öncelikli yörelerde gerçekleştirilecek yatırımlarda 50 milyar TL.,diğer yörelerdeki yatırımlar için 100 Milyar TL. olması gerekmektedir. Finansal kiralama şirketleri aracılığı ile yapılacak yatırımlarda aranacak asgari sabit yatırım tutarı bu miktarların % 25'i kadar olması gerekmektedir.

Teşvik Belgesi alabilmek için gerçek kişiler, adi ortaklıklar, sermaye ortaklıkları, kooperatifler, iş ortaklıkları, kamu kuruluşları ve kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler ve vakıflar ile yurtdışındaki yabancı şirketlerin Türkiye'deki şubeleri başvurabilirler¹⁸⁶

3.4.2.2. Yatırımlara Devletçe Sağlanabilecek Destek Unsurları

98/10755 Sayılı Kararın 2.maddesi, 98/1 Sayılı Tebliğin 6.maddesi uyarınca yatırımlara devletçe sağlanabilecek destek unsurları şunlardır:

3.4.2.2.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut İstisnası

Yatırım Teşvik Belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat (hammadde, ara malı ve işletme malzemeleri hariç) ithalatı yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince

¹⁸⁵ TÜRKMEN Nedim ; Türk Vergi Sisteminde Turizm Sektörünün Vergilendirilmesi, Ankara 2000, s.190

¹⁸⁶ Halil CAN, Semih GÜNER; Turizm Hukuku, Siyasal Kitap Evi, 2.baskı , Ankara 2001, s.152

ödenmesi gereken Gümrük Vergisi¹⁸⁷ ve Toplu Konut Fonu¹⁸⁸ndan istisnadır. CKD aksam ve parçaları ile ana makine ve teçhizat bedelinin %5'ini geçmemek üzere yedek parça ithalatı teşvik belgesi kapsamında uygun görülebilir. Kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası, inşaat malzemeleri ile porselenden ve seramikten mamul sofras ve mutfak eşyasının yatırım teşvik belgesi kapsamında ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı'nda öngörülen oranlarda Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu tahsil edilir.¹⁸⁹

3.4.2.2.2. Yerli Makine Ve Teçhizat KDV Desteği¹⁹⁰

Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden satın alınan ve yerli katkı oranı %50'nin (gemi ve yat inşa yatırımlarında %30) üzerinde bulunan makine ve teçhizata ilişkin olarak Gelişmiş ve Normal Yörelerdeki yatırımlarda Katma Değer Vergisi oranındaki değer, Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki yatırımlarda ise KDV oranına 10 puan eklenmek suretiyle bulunacak değer üzerinden yatırımcılara fondan ödeme yapılır. Bu ödeme, gemi ve yat inşa yatırımlarında sabit yatırım tutarı üzerinden yatırımcılara ödenir.

KDV desteği, uluslararası ihale neticesi yapılan teşvik belgeli yatırımlarda, ihalenin Türkiye'de yerleşik firmada kalması halinde yatırımcı firma yerine, ihaleyi kazanan firmaya ödenir. Bu hüküm uluslararası ikili anlaşmalar çerçevesinde teşvik belgeli kurum ve kuruluşlara iş yapan yabancı kuruluşlara Katma Değer Vergisi desteğine tabi mal teslimi yapan Türkiye'de yerleşik firmalar için de uygulanabilir.

KDV desteği ile ilgili olarak tayin edeceği yeminli mali müşavire doğrudan başvurarak işlemler yürütülecektir. Teşvik belgesi ekinde yer alan ve yurt içinden temin edilen makine ve teçhizata ilişkin olan KDV desteği oluşup oluşmadığı, yatırımın

¹⁸⁷ 1615 Sayılı Gümrük Kanunu 01.08.1972 tarih ve 14263 Sayılı Resmi gazete'de yayınlanmıştır.

¹⁸⁸ 17.03.1984 tarih ve 18344 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2985 Sayılı Toplu Konut Fonu Kanunu'na dayanılarak çıkarılan 96/7887 Sayılı BKK 31.03.1996 tarih ve 22597 mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış harçtan muafır.

¹⁸⁹ 99/12475 Sayılı 05.03.1999 tarih ve 23630 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar'ın 2. maddesi ile değiştirilmiş hali.

¹⁹⁰ Bu destek unsuru, 01.08.1998 tarihinden geçerli olmak üzere, 23.06.1999 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 99/1 no.lu Tebliğ ile yürürlükten kaldırılmıştır.

bulunduğu il valiliği veya yatırımcının tayin edeceği yeminli mali müşavirce belirlenir. Uygulamalara ilişkin işlemler Müsteşarlıkça belirlenerek valiliklere ve ilgili meslek kuruluşu olan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Müşavirler Odalar Birliği'ne (TÜRMOB) bildirilir.¹⁹¹

3.4.2.2.3.Orman Fonuna Katkılarının Taksitlendirilmesi

Ormanlarda yer alacak turizm yatırımı belgeli tesislerin, 6831 sayılı Orman Kanunu'nun Ek 3. maddesinin (c) fıkrası uyarınca ödemek zorunda oldukları bedel, tahsis tarihini takip eden üç yıldan itibaren, beş yıl vade ve beş eşit taksitte alınır.

3.4.2.2.4. Emlak Vergi Kanunu ile Sağlanan Teşvikler

Turizm işletmeleri 1318 sayılı Emlak Vergisi Kanunu kapsamında; 5 yıl süre ile Emlak Vergisi ödemezler.

3.4.2.2.5. Enerji Desteği

İlgili mevzuatla belirlenen esas ve usuller çerçevesinde teşvik belgeli yatırımlara enerji desteği sağlanır.¹⁹² Turizm Bölgeleri ve turizm merkezlerindeki belgeli yatırım ve işletmeler elektrik, havagazı ve su ücretlerini o bölgedeki sanayi ve meskenlere uygulanan tarifelerden en düşüğü üzerinden öderler.¹⁹³

3.4.2.2.6. Haberleşme Kolaylıkları

Belgeli yatırım ve işletmelerin telefon ve teleks taleplerine ilişkin her türlü işlem ve tahsis öncelikle yapılır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Ömür TURGAY , “Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Satın Alınan Yerli Makina ve Teçhizata Ödenecek KDV Desteği”, Vergi Sorunları, Sayı:116, s.7-11

¹⁹² 98/1 Sayılı Tebliğ Md.11

¹⁹³ <http://www.ceritgroup.com/otel/kreditesvik/2634tesvik.ttm>; s.4

¹⁹⁴ <http://www.ceritgroup.com/otel/kreditesvik/2634tesvik.ttm>; s.4

3.4.2.2.7. Arsa Tahsisi

4325 Sayılı Kanun¹⁹⁵,a istinaden yayımlanan yönetmelik¹⁹⁶ çerçevesinde teşvik belgeli yatırımlara Maliye Bakanlığınca arsa tahsisi yapılabilir.

3.4.2.2.8. Yabancı Personel Çalıştırılması

Belgeli işletmelerde nitelikli yabancı uzman personel ve sanatkarlar, bakanlığın uygun görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın izni ile 2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşları'na Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun hükümlerinden istifade edilerek çalıştırılabilir. Ancak bu şekilde çalıştırılan yabancı personelin miktarı toplam personelin % 10'nu geçemez. Bu oran Bakanlıkça % 20'ye kadar arttırılabilir. Bu personel işletmenin faaliyete geçişinden 3 ay öncesinden itibaren çalışmaya başlayabilir.¹⁹⁷

2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 12. maddesi kapsamına giren belgeli işletmelerde, 21 yaşından küçük kişilerin çalıştırılabilmeleri o yerin en büyük mülki amirinin izni ile mümkündür.

3.4.2.2.9. Alkollü İçki Satışı ve Talih Oyunları

Belgeli işletmeler; Bakanlığın iznine bağlı olarak, 159-2 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununun 187. maddesi ile 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 61.maddesindeki alkollü içki satışı ve ruhsatlarına ilişkin hükümleri dışındadır.

2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 12. maddesi kapsamında yanlarında veli veya vasileri olmak şartı ile 18 yaşından küçükler de girebilirler.¹⁹⁸

¹⁹⁵ "Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında 4325 Sayılı Kanun" 23.01.1998 tarih ve 23239 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

¹⁹⁶ "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Yapılacak İstihdam ve Teşvik Belgeli Yatırımlar için gerçek ve tüzel kişilere Hazineye Ait Arazi ve Arsaların bedelsiz Devrine İlişkin Yönetmelik" 27.03.1998 tarih ve 23299 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

¹⁹⁷ <http://www.turizm.gov.tr>

¹⁹⁸ <http://www.ceritgroup.com/otel/kreditesvik/2634tesvik.ttm>; s.3

Turizm işletmelerine bağlı ya da müstakil olarak talih oyunları oynatabilecek mahallerin açılmasına izin veren kanunlar kaldırılmıştır. Ancak son senelerde bu kanunun bazı değişikliklerle tekrar yürürlüğe girmesi konuşulmaktadır.

3.4.2.2.10. Resmi Tatil, Hafta Sonu ve Öğle Tatilleri

Belgeli işletmeler ile belge kapsamındaki yardımcı hizmet satış yerleri Bakanlıkça verilen belgede belirlenen çalışma süresi içinde resmi tatil, hafta sonu ve öğlen tatillerinde de faaliyetlerine devam ederler

3.4.2.2.11. Fondan Kredi Tahsisi

Fondan, yatırımlarda Devlet yardımları ile ilgili mevzuat çerçevesinde araştırma-geliştirme, teknopark, çevre korumaya yönelik yatırımlar, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'na belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar, KOBİ yatırımları ile bölgesel gelişmeye yönelik yatırımların desteklenmesi ve yönlendirilmesi amacıyla belirlenen ve tebliğde ayrıntıları yazılı olan kriterler çerçevesinde kredi tahsisi yapılabilir.¹⁹⁹

94/6411 Sayılı Karar'dan önceki Kararlara istinaden düzenlenmiş bulunan teşvik belgesi konusu turizm yatırımlarına (konaklama tesisleri) fon kaynaklarından kredi tahsis edilebilmesi için,

- Eş kale edilmiş değerler dikkate alınmak suretiyle 25/3/1999 tarihine kadar yatırımın fiziki gerçekleşmesinin (arsa dahil) en az %70 seviyesine ulaştığının aracı banka Türkiye Emlak Bankası'na belirlenerek raporlara bağlanması,
- Daha Önceki Yarım Kalmış Turizm Yatırımlarına İlişkin Mevzuat hükümleri çerçevesinde Fon kaynaklı krediden yararlanmamış olması,
- Yatırımın komple yeni yatırım niteliğinde bulunması,
- 25.03.1998 tarihinden sonraki kapasite artışlarının dikkate alınmaması, gerekir.

¹⁹⁹ Halil CAN, Semih GÜNER, Turizm Hukuku, Siyasal Kitapevi 2.baskı , Ankara 2001,s.156

25.03.1999 tarihine kadar Müsteşarlığa müracatta bulunulması halinde,yatırımın kalan kısmının finansmanını teminen kalan kısmının en fazla %70'ine kadar, %50 faizli, 2 yıl ödemesiz ve 5 yıl vadeli olarak Fonun imkanlarından kredi tahsis edilir.²⁰⁰ Bu şekilde finansmanı sağlanan yatırımların, kredilerinin tahsis tarihinden itibaren en geç bir yıl içinde tamamlanması ve buna ilişkin olarak da yatırım tamamlama vizesi için Müsteşarlığa başvurulması gerekmektedir. Aksi taktirde sağlanan teşvik muayenedeli olarak geri alınır.²⁰¹

3.4.2.3. İhracatta, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerde Ve Yatırımlarda Damga Vergisi Ve Harç İstisnası Uygulanması

3505 Sayılı Kanun²⁰² ile “ihracat,döviz kazandırıcı faaliyetler ve yatırımlarla ilgili damga vergisi ve harç istisnası” getirilmiştir. Bu istisna hükmünün uygulanmasına ilişkin usul ve esasların tespiti ile döviz kazandırıcı faaliyetlerin kapsamını belirleme yetkisi, ilgili Müsteşarlığın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı'na vermiştir.²⁰³

Turizm sektörü ile ilgili olarak inceleme konusu yaptığımız işletmeler damga vergisi ve harç istisnasının belirlenen kapsamı içinde, daha çok döviz kazandırıcı faaliyet kapsamı içinde değerlendirilmelidir.²⁰⁴ Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin döviz kazandırıcı faaliyetleri ile ilgili olarak kullandıkları krediler, şirket kuruluşları, sermaye artırımları “yap-işlet” modeline göre yapılan yatırımlar istisna kapsamı içinde de değerlendirilmelidir.

Turizm sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların Damga Vergisi ve Harç İstisnası'ndan yararlanabilecekleri işlemler:

²⁰⁰ Nedim TÜRKMEN; Türk Vergi Sisteminde Turizm Sektörünün Vergilendirilmesi, Ankara 2000, s.194

²⁰¹ 98/1 Sayılı Tebliğ Gecici Md.3

²⁰² 3505 Sayılı Kanun 10.12.1988 tarih ve 20015 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. 4369 Sayılı Kanu'nun 81/K maddesi ile bu istisnanın süresi 31.12.2003 tarihine kadar uzatılmıştır.

²⁰³ 3505 Sayılı Kanun'un Geçici 2. maddesinin 6. fıkrasında bu yetki tanınmıştır.

²⁰⁴ Adil ÖNER; “İhracat ve Yatırımlarda Damga Vergisi ve Harç İstisnası Hakkında 4 No.lu Tebliğ ile Yapılan Değişiklikler“, Yaklaşım, Mart 1999, Sayı:75, s.128-132

-Kredi Kullanımları:

Turizm işletmeleri döviz kazandırıcı faaliyetleri ve yatırımları ile ilgili olarak, yurt içi ve yurt dışı kredi kuruluşlarından aldıkları orta ve uzun vadeli nakdi krediler ve en az bir yıl süreli garanti, karşı garanti, teminat ve kefaletleri kapsar.

-Döviz Kazandırıcı Faaliyetler:

Turizm işletmelerinin döviz kazandırıcı faaliyetler kapsamında aşağıda sayılan işlemlerinde damga vergisi ve harç istisnası uygulanacaktır.

İmalatçıların yabancı uyruklulara, turistlere veya yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarına yapacakları ve yıllık 100.000 ABD Dolarını aşan, ihracatçıların ise tek kalem malda 500.000 ABD Dolarını aşan satış ve teslimleri (Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazalarında yapılan satış ve teslimler ile gıda maddeleri hariç),

Yap-işlet modeli çerçevesinde Müsteşarlık tarafından uygun görülecek sektörlerde yapılacak, yatırım projelerini üstlenen yerli firmaların yapacakları hizmet ve faaliyetler,

Kazanılan navlun bedellerinin yurda getirilmesi kaydıyla kara, deniz veya hava ulaştırma hizmet ve faaliyetleri ile kamu kurum ve kuruluşlar tarafından uluslar arası ihaleye çıkarılmış yurt içi taşımaları yüklenen yerli firmaların bu faaliyetleri,

Turizm müesseseleri ile seyahat acentelerinin yurt içinde ve yurt dışındaki turizm faaliyetleri sırasında yaptıkları döviz karşılığı hizmet satışları,

Yabancı uyruklulara, turistlere yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarına yapılan ve yıllık 100.000. ABD Dolarını aşan satış ve teslimler (Duty –free shop mağazalarında yapılan satışlar dahil. Bu işlemlerin istisna kapsamına girebilmesi için,Vergi Resim Harç İstisnası Belgesi veya Dahili İşleme İzin Belgesi'nin ibrazı gerekmektedir.

- İstisna, belgenin geçerlilik süresi içindeki değer ve esaslara göre yapılacaktır.

- Belgede yer alan döviz taahhüdü tutarına kadar kullanılan nakdi ve gayri nakdi krediler ile münhasıran bu kredilere verilen teminata istisna uygulaması yapılacaktır.²⁰⁵

-Turizm İşletmelerinin Yatırımlarla İlgili Olarak Yararlanabilecekleri İstisna Kapsamı

İhracat veya döviz taahhüdünde bulunan Yatırım Teşvik Belgesi'ne veya İzin Teşvik Belgesi'ne bağlanan yatırımlarda belge kapsamında;

- Şirket kuruluşu ve sermaye artırımı
- Orta ve uzun vadeli yatırım kredisi kullanımı
- Gayrimenkul ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulmasında şirket adına tapu tescili.
- İşlemlerde; "Yatırım Teşvik Belgesi"nin veya "İzin ve Teşvik Belgesi"nin ibrazı, belgede "ihracat" veya "döviz kazandırma taahhüdü"nün bulunması halinde damga vergisi ve harç istisnası uygulanacaktır.

3.4.2.4. İthalde KDV Ertelemesi Ve Teşvik Belgeli Yatırımlarla İlgili İstisna

3.4.2.4.1. İthalde KDV Ertelemesi

Katma Değer Vergisi Kanunu'na göre, yatırım teşvik belgeli yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken KDV, bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar ertelenmektedir. Bu ertelemede 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun'un süre ve tecil faizi ile ilgili hükümleri uygulanmayacaktır.

Teşvik belgeli yatırımlar için yapılan alımlarda vergilerin indirim konusu yapılması mümkün ise de, yatırımların tamamlanıp üretim aşamasına geçilmesi ve dolayısıyla katma değer yaratılması uzun bir süreci kapsadığından, bu arada yüklenilen vergilerin fiilen indirimi mümkün olmamakta, bu ise firmalar açısından finansman sıkıntısı yaratmaktadır.

²⁰⁵ Nedim TÜRKMEN; Türk Vergi Sisteminde Turizm Sektörünün Vergilendirilmesi, Ankara 2000, s.198

Bu değişiklik ile, “ Teşvik Belgesi” sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimleri KDV’den istisna edilmiştir. Ancak bu istisna sadece makine ve teçhizat alımlarını kapsamaktadır.

4369 Sayılı Kanun’un yayınlandığı tarihe kadar alınan yatırım teşvik belgelerinde yer alan yatırım mallarında, makine ve teçhizat niteliği taşımayanlar için yatırımlarda kullanılan malların ithalinde KDV ertelemesi uygulaması devam etmektedir.²⁰⁶

3.4.2.4.2. Teşvik Belgeli Yatırımlarda KDV İstisnası²⁰⁷

4369 Sayılı Kanun ile Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 13. maddesinin başlığına Teşvik Belgeli Yatırımlarda istisna ilavesi yapılmıştır.

Bu düzenleme ile yatırım belgesi sahibi mükelleflerin belge kapsamında yapacakları makine ve teçhizat alımları KDV’den istisna edilmiş ve yatırımların teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Yapılan düzenleme ile, yatırım teşvik belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimleri, KDV’den muaf edilmiştir. Yurt içi teslimleri vergiden istisna olan mal ve hizmetlerin ithali de KDV’den istisna olduğundan, yatırım teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizatın ithali de KDV’den istisna tutulacaktır.²⁰⁸

Üretimde kullanılsa dahi, otomobil, panel taşıtı, otobüs,minibüs, kamyonet, kamyon, treyler ve çekici gibi taşıt araçları istisnadan faydalanamayacaktır.

Hava, deniz ve demiryolu taşıma araçları da makine ve teçhizat kapsamına girmemektedir. Ancak Katma Değer Kanunundaki şartların mevcudiyeti halinde bu

²⁰⁶ KDVK’ya 4369 Sayılı Kanunla 01.08.1998 tarihinden geçerli olmak üzere eklenen geçici 14.madde

²⁰⁷ Enver ÇAKAN, “ Yatırım Teşvik Uygulamalarında KDV İstisnası”, Yaklaşım, Sayı:72, s.102-104

²⁰⁸ KDVK md.16/1-a

araçların teslim ve ithalinde, “araçlara ilişkin istisna” hükümleri çerçevesinde istisna uygulanabilmektedir.²⁰⁹

Yatırım teşvik belgelerinde yer alan makina ve teçhizatın teslim ve ithalatı ile ilgili istisna, “tam istisna” mahiyetindedir. İstisna kapsamına giren makine ve teçhizatı teslim edenler, bu malların iktisabı dolayısıyla yüklendikleri katma değer vergilerini genel esaslara bağlı kalmak şartıyla indirim konusu yapacaklardır, indirimin mümkün olmaması halinde nakden veya mahsuben iade olarak talep edilebileceklerdir.²¹⁰

3.4.2.4.3. Katma Değer Vergisi İstisnası

4369 Sayılı Kanun gereğince, yatırım teşvik belgesine haiz yatırımlara 01.08.1998 tarihinden itibaren belge kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve teslimleri katma değer vergisinden istisnadır.

3.4.2.5. Yatırım İndirimi

Turizm sektöründeki faaliyet gösteren işletmeler için “Turizm hasılatı İstisnası”nın kaldırılmasından sonra yararlanılabilecek en önemli vergi teşvik müessesesi olarak yatırım indirimi uygulaması kalmıştır.

Vergi mevzuatımıza ilk defa 202 Sayılı Kanunla giren “yatırım indirimi”, asıl olarak vergisel bir teşvik müessesesidir. Amacı kalkınma planları ve yıllık programlarda belirtilenlerden Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından müşterek tespit edilen konularda, özel sektör açısından yapılacak yatırımları özendirmek ve bu yolla kalkınmanın hızlanmasına katkıda bulunmaktır. Bu teşvik müessesesinin işleyiş esası, ilgili dönemde gerçekleştirilen yatırım harcamalarının, belirli bir yüzdesine tekabül eden kazancı o dönemin gelir veya kurumlar vergisinden istisna etmektir. Bu yolla yatırımcılardan alınacak vergiden vazgeçilmek suretiyle yatırımcıya finansman imkanı sağlanmış olmakta ve yatırım maliyetleri düşürülmektedir ki, bu verilen sübvansiyonla

²⁰⁹ KDV Md.13/a

²¹⁰ 24.02.1999 tarih ve 23621 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 72 Seri No.lu Genel Tebliği.

aynı niteliktedir. Bu durumda yatırım indiriminin, hem vergi istisna fonksiyonu hem de yatırım teşvik fonksiyonu söz konusudur.²¹¹

Yapılan düzenleme ile, teşvik belgeli yatırım indirimi uygulamasında fiili harcama esasından vazgeçilmiştir. Bu tür yatırımlarda izleyen vergilendirme döneminde yapılması öngörülen yatırım harcamaları da indiriminden yararlanabilecektir.

Bilindiği üzere bu tür bir uygulama Kurumlar Vergisi Kanunu'nda "Finansman Fonu" müessesesi ile yapılmıştı. Yapılacak yatırımların finansmanını desteklemek üzere kurumlar vergisi mükelleflerinin yararlanabileceği bu müessese, çok dar bir mükellef grubu tarafından kullanılması ve uygulamada işlerliliğinin olmaması nedeniyle 4369 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yatırım indirimine esas tutarın tespitinde bir sonraki yıl harcamalarının da dikkate alınması yöntemiyle yatırımcılara bir finansman olanağı getirilmiştir. Bu yeni düzenleme ile finansman fonu uygulamasının aksine, sadece belirli bir grup mükellefin değil, teşvik belgeli yatırımları yapan tüm mükelleflerin finansman olanağından yararlanması sağlanmıştır.²¹²

Yatırım indiriminden yararlanabilmek için , işletmeleri aşağıdaki şartlara sahip olmalıdır:²¹³

- İndirimin uygulanacağı ticari ve zirai kazanç bilanço esasına göre tespit edilmiş olmalıdır.
- Yatırımlar, kalkınma planları ve yıllık programlarda belirtilenlerden Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından müştereken seçilen sektörler veya konularda yapılmalıdır.
- Yapılan yatırım, ticari ve sınai yatırımlar için en az 50.000.000.000.lira, zirai yatırımlar için en az 10.000.000.000.Tl olmalıdır.
- Yatırıma başlamadan önce Hazine Müsteşarlığı'na başvurarak gerekli bilgi ve belgelerin tevdi edilmiş ve yukarıda belirtilen şartların mevcudiyeti tasdik

²¹¹ Zeki DOĞAN, A. Bitter ÖZULUCAN; "Vergisel Bir Teşvik Aracı Olarak Yatırım İndirimi Müessesesi, Endeksleme Uygulaması, Muhasebeleştirilmesi ve 4369 Sayılı Kanun'da Yapılan Değişiklikler" Mükellefin Dergisi, Şubat 1999, sayı:74, s.90

²¹² Necati PERÇİN "4369 Sayılı Yasa ile Yatırım İndirimi Konusunda Yapılan Değişiklikler", Yaklaşım, Sayı:71, s.55

²¹³ GVK Ek Md.2

edilerek yatırım teşvik belgesi verilmiş olmalıdır. Yatırım teşvik belgesi aranmaksızın yatırım indirimi uygulanacak yatırım türü veya miktarını aşmamak ve bu miktarların yarısından aşağı olmamak üzere yöreler veya sektörler itibariyle ayrı ayrı belirlemeye ve bu hükmün uygulanmasına ilişkin usul ve esasları tespiti Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı müştereken yetkilidir.²¹⁴

Araştırma, plan ve proje masrafları ile arazi temini için yapılan giderler hariç olmak üzere, yatırımla ilgili her türlü harcamalar yatırıma başlandığını gösterir.

Yatırım indirimine, kaynağı ne olursa olsun Kanun'da yazılı şartları haiz bulunan yatırımlarla ilgili harcamalardan; bina, makine, tesisat, araç (sadece işletmenin esas faaliyet konusuyla ilgili olanlar) ve benzeri amortismanına tabi aktif değerlerinin yeni olanlarının maliyet bedelleri esas alınır.

- Yatırım indiriminin oranı, yatırım tutarının %40'ıdır.
- Bakanlar Kurulu %40 olan bu oranı kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıyan sektörlerde yapılan yatırımlar için %100'e kadar arttırmaya veya yasal orandan az olmamak üzere yeniden tespit etmeye yetkilidir.
- Ayrıca yine Bakanlar Kurulu 250 milyon ABD Doları karşılığı TL'sini aşan sınai yatırımlarında genel oran olan %40 oranını %200'e kadar arttırmaya veya yasal orandan az olmamak üzere yeniden tespit etmeye yetkilidir.
- %40 olarak belirlenmiş bulunan bu genel yatırım indirimi organize
- sanayi kalkınmaya öncelikli yörelerde²¹⁵ %100 olarak uygulanacaktır.

Yatırım indirimi uygulamasına, yatırım teşvik belgesinin alındığı tarihte beyanname verme süresi geçmemiş ilk hesap döneminden itibaren başlanacak ve indirimden yararlanılacak miktara ulaşıncaya kadar devam olunacaktır. Bu durumda teşvik

²¹⁴ Halil BAĞDANLI, "Teşvik Belgesiz Yatırım İndirimi ve Yapılması Gereken Yatırım Tutarları", Vergi Sorunları, sayı 121, s.45-55

²¹⁵ Olaganüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde yapılacak teşvik belgeli yatırımlar, Veraset ve İntikal Vergisi, Damga Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Emlak Vergisi ve Harçlar ile 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununa göre alınan vergi, resim ve harçtan 23.01.1998- 31.12.2002 tarihleri arasında istisnadır (4325 Sayılı Kanun Md.5.).

belgesinin beyanname verme süresi geçtikten sonra alınması halinde, yatırım indirimi uygulamasına belgenin alındığı hesap döneminde başlanacaktır.²¹⁶

GVK'da yapılan değişiklik ile 4369 Sayılı Kanun öncesinde 3 yıllık süre ile sınırlandırılmış bulunan endeksleme uygulaması sürekli hale getirilmiştir. Dolayısıyla yatırım harcamalarının indirilemeyen kısmı izleyen yıllarda Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre bu yıllar için belirlenen yeniden değerlendirme oranında arttırılarak dikkate alınacaktır. Ancak teşvik belgesiz yatırımlar bu olanaktan yararlanamayacaktır.

Yatırım harcamalarının yapıldığı yılda yeterli vergi matrağının bulunmaması nedeni ile indirilemeyen ve bu nedenle bir sonraki yıla devreden yatırım indirimi tutarının, indirimin yapılacağı yıla kadar “yeniden değerlendirme oranında arttırılarak” göz önüne alınması suretiyle enflasyondan korunması “endeksleme” olarak tanımlanabilir.²¹⁷ Her yatırım için yararlanılabilecek indirim tutarı, o yatırım içerisinde yer alan indirimden yararlanılabilecek aktif kıymetlerin değerleri toplamına, yatırım teşvik belgesinde yer alan indirim oranı uygulanması suretiyle hesaplanacaktır.²¹⁸

Birden fazla yatırım teşvik belgesi olan ve safi kazancın yetersizliği nedeniyle önceki dönemlerden gelen yatırım indirimi bulunan mükellefler, indirim tutarını aşağıdaki sıra ile indireceklerdir. Buna göre²¹⁹;

- İlk olarak önceki yıllarda tamamen uygulanmamış olan eski yatırımlarla ilgili devreden indirimler,
- Sonra yeni yatırımlara ilişkin indirimler,
- Daha sonra ise bir yıl sonra yapılacak yatırım harcamaları ile ilgili indirimler, vergiye tabi matrağın konusu yapılacaktır.
- Teşvik belgeli yatırımlarda, yapılması ön görülen ve önceki hesap dönemi kazancına ilişkin olarak yatırım indirimine konu olan yatırım harcamalarının ön görülen tutarının %10'unu geçen bir oranda düşük olması halinde, eksik yapılan

²¹⁶ GVK Ek Md.4

²¹⁷ Şükrü KIZILOK; “Yatırım İndiriminde Sınırsız Endeksleme Gelecek Yıl Yapılacak Harcamalarda İndirim ve Stopaj'ın Kaldırılması”, Yaklaşım, Sayı:73, s.39

²¹⁸ GVK Ek Md.4/3

²¹⁹ GVK Ek Md.4/4

yatırım harcaması dolayısıyla zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulu Hakkında Kanun'un 48.maddesine göre belirlenen tecil faizi ile birlikte cezasız tahsil edilecektir.

4369 Sayılı Kanun'la değişik GVK 94/6-b maddesinin (ii) alt bendi uyarınca, kurum kazancından istisna olan kısım "dağıtılsın dağıtılmasın kurumlar vergisine tabi kurumların, KVK'nın 8/1 maddesi dışında kalan kurumlar vergisinden müstesna kazanç ve iratlardan" Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek oranda stopaj yapılacaktır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 120. maddesi hükmü uyarınca, geçici vergi matrahının hesabında yıllık beyannamede kazancın yetersiz olması nedeniyle indirilemeyen tutar hariç, harcama yapılmadıkça yatırım indirimi uygulanmayacaktır.²²⁰

Bir önceki yıl kazancını yetersiz olması nedeniyle, indirilemeyen yatırım indirimi tutarının, anılan yılda veya daha önceki yıllarda fiilen yapılan yatırım harcamalarından kaynaklanan kısmı için endeksleme yapılmak suretiyle yararlanılabilecektir. Bu işlemde kullanılacak yeniden değerlendirme oranı, üç aylık dönemler itibarı ile Maliye Bakanlığı'nca açıklanacaktır.

Yatırım indirimine konu olan aktif değerler, yatırımın herhangi bir aşamasında satılabilir veya devredilebilir. Her iki halde de satış veya devir işleminin yapıldığı zamanı ve şekline göre, satan veya devreden yada satın veya devir alan yönünden bazı işlemlerin yapılması gerekmektedir. Komple tesislerde yatırım tamamlandıktan diğerlerinde ise kullanılmaya ve üretime başlandıktan sonra yatırıma konu olan aktif değerler topluca satılır veya devredilirse, satıcı veya devreden yönünden herhangi bir işlem yapılmayacaktır.

Yatırıma konu aktif değerler, komple tesislerde yatırım tamamlanmadan, diğerlerinde kullanıma veya üretime başlanılmadan topluca satılır veya devredilirse, yatırım indiriminden beklenen amaç gerçekleşmediğinden, satış ya da devir tarihine

²²⁰ 217 Seri nolu GVK Genel Tebliği 27.12.1998 tarih ve 23566 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

kadar yatırım indirimi uygulanması dolayısıyla alınmayan vergiler, satan yada devredilenden aranılacaktır.²²¹

Kurumlar Vergisi Kanunu²²²,nda belirtilen birleşme, devir veya nev'i değişiklerinde, münfesi kurumun vergilendirme ile ilgili bütün yükümlülükleri hukuken yeni şirkete geçmektedir. Bu nedenle, münfesi kurumdaki diğer bir ifade ile yatırım indirimine konu aktif değerleri devir eden konumundaki kurumdaki, evvelce uygulanan yatırım indirimi dolayısıyla zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergiler geri alınmayacaktır.

Yeni şirket ise yatırım indiriminden yararlanma şartlarını taşımaları koşuluyla kalan yatırım indiriminden yararlanmaya devam edecektir.²²³

3.4.3. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Çerçevesinde Turizm Yatırımlarının Teşviki

Ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının durumu ve işleyişi ile ilgili olarak mevcut yasal düzenlemeler; aşağıda sayılmıştır.

- 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun,
- 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Yönetmeliği,
- 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı (Kanun hükmünde kararname),
- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliği sıra no 2,3.
- 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Yönetmeliği,
- Diğer Özel Kanun ve Uluslararası antlaşmalar.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, yabancı sermayeyi: “Memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması, Türk özel teşebbüslerini açık bulunan bir faaliyet sahasında

²²¹ GKV Ek Md.5/a

²²² KVK Md.36,37,38.

²²³ Ahmet CAN, Ahmet KAVAK; Kaynakçalı Vergi Kanunları, 14.Baskı, İstanbul 1999, s.26.

çalışma, şartı ile bu Kanun'un mevzuuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsii veya yeniden faaliyete geçirilmesi için, harcın ithal edilen yabancı para, makine , teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, lisans, patent hakları gibi fikri haklar ve hizmetler ve transfer edilebilir karlar, yabancı sermaye olarak kabul edilir. Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz.” şeklinde tanımlanmıştır.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na dayanılarak çıkarılan 95/6990²²⁴ Sayılı (KHK) Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve bu Karar ile ilgili Tebliğ ile de yapılan düzenlemeler dikkate alındığından, yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki teşvik tedbirlerinden yararlanabilir.

- Kar transferi
- Sermaye transferi
- Hisselerin transferi,
- Karların sermayeye eklenmesi,
- Borçların garanti edilmesi,
- Yabancı ve yerli sermayenin eşit işlem görmesi,
- Yabancı uyruklu personel çalıştırılması,
- Dış kredi kullanımında izin zorunluluğunun olması.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun bir sınırlamalar yasası olmasına rağmen, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu özünde teşvik unsurları içermeyen ancak; yabancı sermayenin Türkiye'deki statüsünü belirleyen, yerli sermaye ile eşitliğini sağlayan bir düzenleme yasasıdır.

6224 Sayılı Yasa uyarınca sermaye aynı sermaye olarak getirilebilmesine rağmen, 32 STPKK Hakkına Kararname uyarınca sermayenin genellikle döviz olarak getirilmesine imkan tanınmıştır.

²²⁴ 23.07.1995 tarih ve 22352 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Ayrıca 95/6990 S.Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı yabancı sermayeye ilişkin daha önceki %5'lik promosyon ve tanıtım giderlerinin finansmanı için kullanılan oranı % 1'e inmiştir.²²⁵

3.4.4. Gümrük Kanunu'nda Yer Alan Turizmi Teşvik Tedbirleri

Gümrük Kanunu ve Gümrük Yönetmeliği²²⁶ ile bir takım turistik kolaylıklar öngörülmüştür.²²⁷

Asıl ikametgahı yabancı memleketlerde olan Türk ve yabancı turistlerin birlikte veya kendilerinden 2 ay önce veya sonraki süreler içerisinde getirdikleri 132. maddenin (1-e) fıkrasında yazılı seyahat vasıtaları, av, spor ve diğer eşyaları için vergi teminatı olarak kara seyahatlerinde uluslar arası Turizm ve Otomobil Birliğine mensup Türkiye Turing ve Otomobil kurumunun veya bunun kefalet ettiği yabancı kurumların verecekleri triptik, gümrük geçiş karnesi veya Bakanlıkça tespit edilecek diğer benzeri belgelerin (bir yıl içinde ihraç şartı ile) kabul olunur.

Turizmi teşvik maksadıyla kurulmuş teşekküller ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu için getirilecek ve parasız olarak dağıtılacak olan turizm ile ilgili tesislere ait propaganda, rozetler mükafat kuponları vergi aranmaz.

Yabancı turizm teşekkülleri tarafından parasız dağıtılmak üzere turizm teşekkülleri ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumuna gönderilen yabancı turizm propaganda afişleri, broşürleri, rehber ve takvimleri vergiye tabi değildir.

²²⁵ A. Ergin ŞAHİN; "Yabancı Sermayenin Türkiye'deki Durumu", Vergi Sorunları, Sayı 89, s.63

²²⁶ 03.02.1973 Tarih ve 14437 mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Gümrük Kanunu Md.12, Gümrük Yönetmeliği Md.16

²²⁷ 1615 Sayılı Gümrük Kanunu 12, Yönetmelik Md.1

3.4.5. Deniz Ticaret Filosunun Geliştirilmesi Ve Gemi Tesislerinin Teşviki Hakkında Kanun'un Turizmi Teşvik Yönü

Turizm sektöründe kullanılan yatlar ve turizm amaçlı olarak kullanılan ticari tekneleri de ilgilendiren Kanun²²⁸ hükmü; “Yurt dışında inşa suretiyle veya hazır olarak satın alınan gemilerle, yurt içinde inşa, tadil veya onarılan gemilerde ve bu gemilerin donatım ve seyirlerinde kullanılan makine, teçhizat ve demirbaş ile gemi üretim tesislerinin inşa, tadil, tevsi veya onarımlarında kullanılan makine, teçhizat ve demirbaşlar ilgili mercilerin müsadese şartı ile gümrük vergisi ile ithalde alınan diğer vergi ve resimlerden (damga resmi dahil) muaftır.” şeklindedir.

2581 Sayılı Kanun'un uygulaması ile çıkartılan Yönetmelikte kapsam aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

“Bu yönetmelik, yurt dışından kullanılmış veya yeni olarak satın alınan 12.000. DWT'un (özel maksatlı, özel yapılı gemilerde ise 499 Groston'un) üzerindeki gemilerle, yurt içinde inşa veya tadil edilen veya onarılan gemiler için (yüzer havuzlar dahil) ve bu gemilerin donatım ve şehirlerinde kullanılan yeni ve kullanılmamış makine teçhizat ve demirbaş ile gemi üretim tesislerini inşa, tadil, tevsi veya onarımlarında kullanılan yeni ve kullanılmamış makine, teçhizat ve demirbaşların ithalinde uygulanır.

Ancak turizm amaçlı gemiler ve yatlar yeni ve kullanılmamış olmaları ve Turizm Bakanlığı'ndan işleme belgesi alınması kaydıyla bu yönetmelik kapsamında ithal edilebilir.”

Kapsamda yer alan malları, gümrük vergisi ile ithalde alınan diğer vergi ve resimlerden (damga resmi dahil) muaf olarak ithal etmek isteyenler Yönetmelikte²²⁹ belirlenen esas ve usullere uymak zorundadırlar.

²²⁸ 2581 Sayılı Kanunun Md.1

²²⁹ 20.06.1989 Resmi Gazete tarihli 89/14239 Sayılı Karar

Bu kanun kapsamında ithal edilen gemiler herhangi bir merciden izin alınmaksızın ihraç edilebilir. İthal edilen gemiler ve makine, teçhizat, mevcut kararname, tüzük, yönetmelik ve tebliğlerde yer alan her türlü fon ödemelerinden ve ayrıca ithalatta alınan teminattan muaftır.²³⁰

3.5. TÜRKİYE'DE TURİZM TEŞVİKLERİNİN ANALİZİ

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yenilikçi özel sektörün yokluğu nedeniyle devletin diğer alanlara olduğu kadar turizme de yoğun müdahalesi gerekmektedir. Bazı ülkelerde ise devlet girişimci rolü de üstlenerek, özel sektöre öncülük etmek durumunda kalmaktadır. Çünkü özel sektörün turizm sektörüne ilgisi ancak karlı yatırım olanaklarının varlığı halinde söz konusu olabilir. Bu konudaki öncelikler, finansal ve ekonomik düşünceler ve bekleyişlerle yakından ilgilidir.

Turizm sektörünün gelişmesi aşamasında ortaya çıkabilecek bir çok sorun, özellikle özel sektörün çıkarları ile toplumun çıkarları birbirine ters düştüğünde ancak devlet tarafından çözülebilir. Bu sektörde kontrolsüz gelişmelerin ortaya çıkarabileceği problemlerin varlığı devletleri daha bilinçli olarak, daha dikkatli düzenleyici ve seçici politikalar belirlemeye itmektedir.

Turizm sektöründe özel sektör lokomotif işlevi görürken, devlet trenin ilerleyeceği demir yolu gibidir. Eğer demiryolu yani raylar iyi dizilmişse ve hedef iyi belirlenmiş ise tren güvenli ve hızlı bir şekilde ilerleyecektir.²³¹

Devletin turizm sektörü ile ilgili politikaları, pasif ve aktif politikalar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Aktif politikalar, devletin özellikle turizm sektörünü hedef alarak yaptığı düzenlemeler ile ilgili iken pasif politikalarda devletin faaliyeti turizm sektörünü de etkileyebilir, ancak bu faaliyetler özellikle turizm sektörü düşünülerek yapılmamıştır. Örneğin devlet yatırım teşvikleri ile ilgili yasal bir düzenleme yapmış olabilir. Bu düzenlemeden turizm yatırımları da yararlanır. Ancak devletin özellikle turizm

²³⁰ Yönetmelik Md.12

²³¹ C. OWEN, "Building a Relationship Between Government and Tourism", Tourism Management, 1992, s.359

yatırımlarını teşvik etmek gibi bir amacı yoktur. Düzenleme bütün yatırımları ve bu arada turizm yatırımlarını da içine almaktadır. Oysa aktif politikalarda teşvikler özellikle turizm yatırımlarını hedeflemektedir, özellikle turizm yatırımlarını arttırmak için teşvikler verilmektedir.

Bazı ülkelerde aktif politikalar, devletin turizm sektöründe işlevsel katılımını da içerecek şekilde geniş kapsamlı olabilir. Böyle bir katılım özel sektörün ilgisizliği veya yetersizliği nedeniyle söz konusu olabileceği gibi ideolojik nedenlerle de olabilir. Dolayısıyla bu tür politikaların tabiatı ve kapsamı, ülkenin gelişme düzeyi yanında devletin politik felsefesini de ortaya koyar.²³²

Son yıllarda Türk Turizm sektöründeki üst yapılar özel sektörcü, alt yapılar kamu kesimince yapılmaktadır. Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren turizmin ülke ekonomisine katkısı ve önemi çeşitli çevrelerce vurgulanmıştır. Ancak turizm yatırımlarına ayrılan pay 1980’li yıllara kadar, toplam sabit sermaye yatırımlarının %0.7’si düzeyini geçememiştir.

1980’li yılların başında, turizm alanında yeni hedefleri belirleyen 20.06.1980 gün ve 8/1133 sayılı “Turizm Teşvik Çerçeve Kararı” ile turizm sektörü için yeni bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. Bu genel çerçeve içinde, sektör yatırımlarının yoğunlaştırılacağı alanların oluşturulması, bu alana yönelik yabancı sermayenin özendirilmesi esasları ile genel olarak turizm yatırımlarının teşvikine ilişkin esasların ele alınıp düzenlenmesi ve hızla sonuçlandırılması konusunda turizm koordinasyon kurulu görevlendirilmiştir.

Turizm Teşvik Çerçeve Kararı ile Turizm Koordinasyon Kurulu’nca yasal düzenlemelerinin yapılmasının istendiği alanlardaki düzenlemeler kademeli olarak 1980-82 ve 1984-86 yılları arasında yapılmıştır. 1980’li yıllardaki bu düzenlemeler sonucu turizm, Türkiye’de önemli bir sektör olarak ekonomik yaşamdaki yerini almıştır.

²³² JENKINS C.L, HENRY B.M, “Government Involvement in Tourism in Developing Countries” Annals of Tourism Research. vol.9, 1982, s.502

1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, bugün ulaşılan turizm sektörünün gelişmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu yasanın sağladığı olanaklar ile turizm alan ve merkezlerinin belirlenmesi ve bu alan – merkezlerde bulunan kamu arazilerinin yatırımcıya tahsisi 1982 yılı sonrasındaki hızlı yatırım genişlemesinin önemli etkenlerinden birincisidir. Yatırımların hızlanmasındaki diğer önemli etkenler; 1985-89 dönemi teşvik kararlarında sektör yatırımlarının hibe türü teşviklerden en yüksek oranda yararlanma imkanının sağlanması; dış ticaret ve kur politikaların libere edilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvikidir.

Sektöre yönelik politika tercihleri 1980’li yılların başında saptandıktan sonra, günümüze kadar üç dönemin yaşandığı görülmektedir. Birinci dönem, 1980 yılında çıkartılan “Çerçeve Kararı” ile başlayan 1982 yılında yürürlüğe giren “Turizm Teşvik Yasası” ile 1985 yılına kadar süren dönemdir. İkinci dönem, 1985 yılında, turizm sektörünün “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör” kapsamına alınması ile başlayan ve 1992 yılına dek süren dönemdir. Üçüncü dönem ise 1992 yılından günümüze kadar uzanan dönemi içermektedir.

1980’li yılların başında hazırlanan “Genel Çerçeveye” ilişkin düzenleme, 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu ile yaşama geçirilmiş, 2634 sayılı Yasa ile bir yandan turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin saptanması ve geliştirilmesi ile alt yapıya ağırlık verilirken, bir yandan da turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine ilişkin hükümler getirilmiştir. 2634 sayılı Yasanın getirdiği teşvikler kamu arazilerinin 49 yıllığına tahsisi ve turizm geliştirme fonundan düşük faizli kredi verilmesinden ibaret kalmıştır. Bu teşvikler 1983-85 döneminde, sektördeki yatırım eğilimi üzerinde fazla etkili olamamıştır. Bu dönemde turizm belgeli yatak sayısı 1980 yılında 56.000’den 1984 yılı sonunda sadece 68.300’e çıkabilmiştir.

Turizm sektörünün 1985 yılı program dönemi ile birlikte “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör” kapsamına alınması ile başlayan 2. dönemde 1986 yılının 2. yarısından itibaren, özellikle hibe türü teşviklerle desteklenmesi sonucu turizm yatırımlarının hızla arttığı gözlenmiştir. 1984 yılının 68.300 işletme belgeli yatağı, 1992 yılında 219.900’a yükselmiştir.

3. dönemde 1992 yılından itibaren Kaynak Kullanım Destekleme Primi kaldırılmış, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu kaynaklı kredi uygulamasına geçilmiştir. İki yılı ödemesiz 5 yılı vadeli olan bu kredi her şeyden önce kısa vadeli bir kaynaktır ve ödemesiz dönemde %10 faiz, takip eden üç yılda %30 faiz uygulanacağı belirtilmesine rağmen, bürokrasi formaliteleri ve kaynak yetersizliği nedeniyle sistem işletilememektedir. Bu nedenle söz konusu dönemde turizm yatırımlarında düşme görülmektedir. 1992 yılında 219.900 olan işletme belgeli yatak sayısı 1997 yılında ancak 310.910 olmuştur.

Bu üç dönemde uygulanan teşvik programlarına bakıldığında ise karmaşık, bir o kadar da dağınık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Turizme yönelik teşvikler, temel olarak iki grupta toplanmıştır. İlk grupta 2634 Sayılı Yasa ile birlikte, Turistik Gelişme Politikası Esasları Hakkında 1969 tarih, 6/12209 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 20.6.1980 gün, 8/1133 sayılı Turizm Teşvik Çerçeve Kararı ve 1972 tarihli, 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası; ikinci grupta ise, Yatırımların Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesine ait esasları belirleyen Genel Teşvik Tablosu yer almaktadır. Bu iki ana grubun dışında, turizme yönelik teşviklerin düzenlendiği diğer alanlar; (a) Yabancı Sermayeyi Teşvik Mevzuatı ve 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kararı çerçevesinde yabancı yatırımcılarda aranan koşullar ve tanınan teşvikler, (b) Kurumlar Vergisine tabi turizm işletmelerine tanınan Turizm Hasılatı İstisnası, (c) Katma Değer Vergisi Kanunu'nda yer alan, Yabancı Turistlere ve Seyahat Acentalarına İlişkin düzenlemelerdir.

Yukarıda belirtilen iki temel alan tümüyle yatırım teşviklerine yöneliktir. Daha sonra ayırt edilebilen üç alan ise işletme türü teşviklere yöneliktir. İlk gruptaki teşvikler günümüz koşullarında önemini yitirmiştir. İkinci grup yatırım teşvikleri olan Genel Teşvik Tablosu'ndaki teşvik tedbirleri ise; Gümrük Muafiyeti, Yatırım İndirimi, Teşvik Kredileri, Vergi, Resim ve Harç İstisnası, Finansman Fonu, Bina İnşaat Harcı İstisnası, Makine ve Teçhizat Alımlarında KDV Desteği, KDV Ertelenmesi, Finansal Kiralama şeklinde sıralanabilir. Bu teşvik tedbirlerinden artık kullanılmayan ama turizm sektörünün bu günkü durumuna gelmesinde önemli katkıları olan Kaynak Kullanım

Destekleme Primi ile Gümrük Muafiyeti ve Yatırım İndirimi yatırımcı için en önemli teşvik araçlarından ikisidir.

3.5.1. Teşvik Araçlarının Etkinliği

Teşvik programının başlangıcında yapılması gereken teknik hesaplardan biri de sistemin toplam etkinliği ile sistemde yer alan her bir aracın ayrı ayrı etkinliklerinin ölçülmesidir. Bu tür hesapları yapmadan başlatılacak bir teşvik programıyla bazı alanlara gereğinden fazla teşvik sağlanırken, diğer teşvike gerek duyan bazı alanlara ayrılan kaynak yetersiz kalabilir. Bu da kaynak kullanımını verimsizleştirmektedir. Bu yüzden, hem başlangıçta etkinlik hesaplarının yapılması hem de uygulama aşamasında belli aralılarla sistemin ve araçların etkinliklerinin gözden geçirilerek eskiyen, etkinliğini yitiren veya yanlış yönelmelere meydan veren aşırı teşviklerin koşullara uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekir.

3.5.1.1.Nakit Teşvikler

Teşvik araçları içinde en cazip olan doğrudan finansman destekleridir. Yatırımlar bu tür nakdi teşviklere daha duyarlıdır. Nakdi teşviklerin çok cazip olması durumunda bazı potansiyel sakıncalar da barındırırlar. Bunlardan en önemlisi, teşvik etkisiyle realize edilen yeni yatırımlardan bazılarının ciddi bir fizibilitesi yapılmadan sadece teşvik amacıyla verimsiz yatırımlara girişilmesi ve kaynak israf edilmesidir. Bu sakıncalarının ortadan kaldırılması için teşvikin aşırı cazip olmaması, geri ödemelerin ciddi takibinin yapılması, teşvik kurumunun yatırım projelerinin fizibilitesini incelemesiyle (bu tür cazip teşvikten yararlanacak yatırım projeleri için) baştan önlenabilir.

Geçmiş uygulamalar dikkate alındığında yukarıda işaret edilen sakıncaların bazı dönemlerde yaşandığı görülmektedir. Cazip teşvikler barındıran bir teşvik programında kontrol ve denetim mekanizmalarının düzgün hazırlanması gerekir. Acele hazırlanan

programlardaki boşluklar kısa sürede istismarcılar tarafından keşfedilerek teşvik sistemi kaynak paylaşımına dönüşebilmektedir.

Nakdi teşviklerin kullanımı her ne kadar sembolik düzeylere düştüyse de sistem içinde halen yer almaktadır. Gelecek dönemlerde de bir şekilde yer almak durumundadır. Geçmiş tecrübelerden de ders çıkartılarak, Dünya Bankası'nın da önerdiği şekilde, bu tür teşvikli kredilerinin reel faizli olması teşvik sisteminin esas kriterlerinden biri olmalıdır. Bu şekilde, verimsiz yatırım projeleriyle kredi taleplerinin önüne geçilebilir. Aksi durumda bu tür kredilerin "hatır kredileri"ne dönüşmesinin önüne geçilmesi mümkün olmaz.²³³

Genel bir yatırım hamlesi başlatmak amacıyla bazı dönemlerde çok cazip nakdi teşvikler sağlanmıştır. Üstelik teşvik edilecek projelere ilişkin kriterler açık ve net olmadığından genel amaç kısmen gerçekleşmekle birlikte yapılan yatırımların doğru yatırımlar olduğu kuşkuludur. Bu durumda, yatırım hacminin artması genel hedef olmakla birlikte, yapılan yatırımların doğru yatırımlar olmasına özen gösterilmesi, ekonomiye katkısının maksimizasyonu açısından önemlidir.

3.5.1.2. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi (KKDP)

Yatırımlara net katkısı bakımından en hesaplanabilir teşvik aracı, hibe türü doğrudan nakit teşviklerdir. Çünkü, kullanılan kaynağın değeri nettir.

KKDP'in uygulandığı dönemlerde (1985-1990) sabit yatırımın belli bir oranında (%10-65) yatırımın gerçekleşme oranına paralel olarak kullanılmaktaydı. %50'lik orandan yararlanabilen bir projenin toplam sabit yatırımının yarısı doğrudan nakit finansman olarak maliyetlerin %50'sinin sübvansede edilmesi anlamını taşıyordu.

KKDP uygulandığı dönemde hedeflenen alanlarda yatırımları tetikleyerek güçlü teşvik etkisi yapmıştır. Belli düzeyde yatırımın realize edilmesinden sonra da krediye

²³³ Mustafa DURAN; Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32, s.14

dönüştürülmüştür. Diğer yörelere göre daha avantajlı oranlarda uygulanması nedeniyle KÖY’lerde ve öncelikli sektörlerde daha etkili olmuştur.

KKDP, turizm sektörü için de kullanılan en etkin nakdi teşvik aracıdır ve yatırımcılar tarafından “hibe” niteliği nedeniyle öncelikle tercih edilmiştir. Türkiye’de 1985 yılında turizm sektörünün “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör” kapsamına alınması, çeşitli nakdi teşviklerin yanı sıra, özellikle hibe türü teşviklerle desteklenmesi sonucu 1986-1992 döneminde turizm yatırımlarının hızla arttığı gözlenmektedir. Bu dönemde KKDP adıyla verilen hibe türü teşvik, toplam yatırım tutarının %13 dolayında olmasına rağmen, turizm yatırımlarına kazandırdığı ivme büyük olmuştur. 1986-1990 yılları arasındaki, %13’lük yatak hızı artışı bu teşvikler sayesinde olmuştur. Yatırım bölgesine ve ölçeğine göre global olarak yatırım tutarının %33’üne kadar “hibe” şeklinde kaynak kullanma imkanı veren Genel Teşvik Tablosu’na karşın, Türkiye Kalkınma Bankası Kaynak Kullanım Destek Fonu turizm yatırımlarının finansmanında, KKDP ile ortalama yatırım tutarlarının en çok %14 düzeyinde fon kaynağı sağlamıştır²³⁴.

Hibe teşvikinin cazip olması nedeniyle istismar da edilmiş ve uzun yıllar kamuoyunda çeşitli spekülasyonlara konu olmuştur.²³⁵

3.5.1.3. Teşvik Primi (TP)

1987 yılı Program Kararnamesi’nden itibaren, düzenlenen teşvik belgeleri ile ilgili olarak, yatırımcıların global listeden yerli olarak temin ettikleri, yurt içinde imal edilen ve doğrudan üretime dönük makine ve teçhizat tutarının %20’si oranındaki tutarın yatırımcıya Teşvik Primi olarak iade edilmesine karar verilmiştir. Turizm yatırımlarında kullanılan yerli makine ve teçhizatın fatura bedeli üzerinden %20 oranında iadeyi öngören Teşvik Primi, uygulamada özellikle “teçhizat” tanımının sektörde yarattığı farklılık nedeniyle zaman zaman eksik işlemiştir. Yurt içinden karşılanan makine

²³⁴ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dpt:2589-ÖİK:601, Ankara, Nisan 2001, s.19.

²³⁵ Mustafa DURAN; a.g.e, s.13

teçhizattan kaynaklanan TP'nin toplam yatırım büyüklüğü içinde tuttuğu payın, toplam yatırımın % 2-3'ü dolayında olduğu genellikle kabul edilmektedir.²³⁶

3.5.1.4. Fon Kaynaklı Krediler

Uygun koşullu kredilerin piyasadan temin edilen benzerlerine oranla (faiz,vade, teminat gibi) daha cazip olanaklar sunmaktadır. Uygun koşullu krediler hibeler kadar cazip olmasa da faiz ve vadesine bağlı olarak cazip teşvik enstrümanları olarak değerlendirilmekte ve cazibesi oranında rağbet görmektedir. Bu tür teşvik enstrümanlarına aşırı rağbetin altında yatan neden piyasada yatırım finansman olanaklarının kıt ve pahalı olmasıdır. Bu tür kamu kredilerinin reel faiz oranlarının negatif (enflasyon nedeniyle) olması sonucu krediyi kısmi hibeye dönüştürmektedir. Bu tür krediler için faiz oranlarının “reel” olması ve geri ödemelerinin ciddi takibinin yapılması uzun dönemli sürdürülebilir bir yatırım düzeyinin korunması için önemli bir konudur. Aksi takdirde yatırımları teşvik amacıyla ayrılan kaynaklar kısa sürede tüketileceğinden yeni yatırımlara kaynak ayrılmasında sorunlar yaşanacaktır.

Uygun koşullu kamu kredilerin yatırımlara sağlayacağı net katkının hesaplanması hibelere göre daha zordur. Çünkü bu tür kredilerin geri ödemesi söz konusudur. Net yararın hesaplanabilmesi için benzer koşullardaki piyasa kredilerinin maliyetiyle kamu kredilerinin maliyeti arasındaki farkı (subvanse oranını) hesaplamak gerekir. Türkiye’de faiz oranlarının oynaklığı dikkate alındığında ancak firma bazında bir hesaplama yapmak mümkün olurken, bunun geneli yansıtmaya olasılığı zayıftır.

3.5.2. Vergisel Teşvikler

Yatırımları teşvik edici vergi politikalarının etkinlik derecesini saptamak, bu konu ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmesi veya mevcut politikalarda ayarlamalar yapılması

²³⁶ Zeliha Göker ULUTÜRK; “Türkiye’de Turizm Teşviklerinin Analizi”, 21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, 16 Nisan 1998, Ankara, s.167

açısından belirleyici olmaktadır. Ancak, vergi politikaları dışında yatırımları etkileyen birçok faktör de vardır. Ülkedeki doğal kaynakların durumu, sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi, pazarın genişliği, işgücünün niteliği, ekonominin yapısı ve nihayet siyasal ve toplumsal koşullar yatırımlar üzerinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla vergileme tedbirleri ile yatırımların teşviki hususunda fazla iyimser olunmamalıdır.²³⁷

Tabi ki, teşvik edici vergi politikaları özel yatırımları etkilemektedir, ancak bunda fazla başarı sağlandığı söylenemez. Teşvik edici vergi politikalarının etkinliği ile ilgili yirmisekiz gelişmekte olan ülkede yapılan bir ampirik araştırma sonucunda elde edilen bulgular, vergi teşvik önlemlerinin etkinliğinin yok denebilecek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.²³⁸ Milli Produktivite Merkezi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde özel yatırımların yatırım teşviklerine karşı esnekliği %0.4'dür. Dolayısıyla teşvik oranlarını yükseltmek yatırımları artırmak için etkin bir yol değildir.²³⁹

1994 yılında Turizm Kazançlarının İstisnası'nın 10 yıldan eski turizm işletmeleri ve seyahat acentalarından kaldırılması son derece yanlış bir karardır. Bu karar otel işletmelerinde tevsii yatırımlarının engellenmesine yol açmaktadır. Ayrıca stopaj vergi oranlarının, sahibi kurum olan şirketlerin halka açık olmayanlarından %10'dan %20'ye çıkarılması da işletmelerin vergi yükünü arttırmaktadır. Çünkü halka açık olacak kadar kurumsallaşmış acenta olmadığından %10 oranının sektörde uygulanması imkansızdır. Bu değişiklikler sonucunda, 10 yılını doldurmamış işletmelerin ise istisna avantajının %4.40'a kadar inmiş olması son derece düşündürücüdür. Bu oranın bir işletmeye avantaj sağlaması mümkün değildir. Halbuki daha önceki yılın uygulamada istisnadan yararlanan işletmenin, vergi ve fonlar dikkate alındığında nihai vergi yükünün %49.22'den %10.7'ye düştüğü görülmektedir.²⁴⁰

²³⁷ Özhan ULUATAM; "Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Yayını No: 311, 1971 Ankara, s.79

²³⁸ İzzettin ÖNDER; "Kaynak Dağılımı, Vergiler ve Teşvikler", Vergi Reformu, İFMC Yayını, İstanbul, 1993, s.139.

²³⁹ Ali KORKMAZ, C. Korhan GERÇEK, Orhan PAZARCIK; "Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sistemi, Ekonomi Üzerine Etkileri ve Verimlilik Temeline Dayandırma İmkânları," Milli Produktivite Merkezi Yayınları No: 381, Ankara, 1989, s.29

²⁴⁰ Türsab Dergi; "Turizm İstisnalarının Anlamsızlığı Ödenen Vergilerden Açığa Çıktı", sayı 138, Nisan 1995, s.138-139

Tablo-14’de, turizm istisnasından yararlanan ve yararlanmayan iki işletmenin ödeyeceği vergi oranını gösteren örnek bir hesaplama görülmektedir. Her iki işletmenin ödemekle yükümlü oldukları vergiler hesaplanıp karşılaştırıldığında, istisnadan yararlanan işletme ile istisnadan yararlanmayan işletmenin vergi yükü farkının sadece %4.40 olduğu görülmektedir. İşletmeler için herhangi bir cazibesi olmayan bu oran farkı, işletmelerin teşvik almak için harcadığı emek, zaman ve masrafları da göz önüne alırsak iyiden iyiye anlamsızlaşmaktadır.

Tablo 14 : İstisna Kullanan ve Kullanmayan Acentaların Vergi Yükü Farkı

	İstisna Kullanmayan Sahibi Kurum Acentanın Vergi Yükü	İstisna Kapsamındaki Sahibi Kurum Acentanın Vergi Yükü
Kurum Kazancı	100	100
Turizm İstisnası	-	100
K.V.Matrahı	100	-
K.V.- Fonlar (%25+2.5)	27.50	-
AKV Matrahı (2+3)	100	100
AKV+Fon Payı %22	22	22
Ödenecek KV+Fon	27.50	22
Stopaj Matrahı	75	80
Stopaj+Fon(%20+Fon)	16.50	17.60
Toplam Vergi Yükü	44.00	39.60

Kaynak:Türsab Dergi; Sayı 138, 1995, s.139

Ama her şeye rağmen vergisel avantajlar sağlamak yatırım maliyetlerinin düşürülmesi açısından bir avantajdır.

Yürürlükteki teşvik sisteminde vergisel teşviklerden sağladığı katkı açısından en güçlü etkisi olan teşvik araçları; yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve KDV desteğidir.

3.5.2.1. KDV Desteği

Tüketim bazlı vergilerden sermaye malları üzerinden alınan KDV, bir diğer önemli vergisel teşvik enstrümanıdır. Bazı dönemlerde KDV oranına %10 puan daha ilave edilerek uygulanmıştır. Son dönemlerde yatırım Teşvik Belgesi kapsamına giren ithal ve yerli makine-teçhizat için KDV istisnası şeklinde uygulanmaktadır.

KDV'nin yatırım malı makine-teçhizat için istisna tutulması yatırım aşamasında firmaların finansman giderlerinin azalması bakımından önem arz eder. KDV istisnasının yatırım teşvik amaçlı olarak daha cazip bir teşvik aracı konumuna getirilebilmesi için istisna kapsamının genişletilmesi düşünülebilir. Özellikle, önemli bir yatırım harcama kalemi olan bina-inşaat harcamalarının da istisna kapsamına alınması yatırımcılar açısından yatırım döneminde önemli bir finansman kolaylığı sağlayacaktır.

KDV desteğinin yatırım maliyetlerine net katkısı bulunmamaktadır. İstisnaya tabi tutulmasa da ödenen KDV sonuçta mahsuba tabi tutulacaktır. Sadece istisnaya tabi tutulan dönemle mahsup döneminin uzun olması durumunda, bu arada para değerindeki yıpranma kadar bir katkı söz konusu olacaktır. Tüm bunlara rağmen KDV istisnasının önemli teşvik etkiye sahip olması, yatırım döneminde firmalara sağladığı finansman giderlerinin azaltılmasıyla ilgilidir.²⁴¹

3.5.2.2. Yatırım İndirimi

Yürürlükteki vergisel teşvikler içinde en etkin olanı kuşkusuz yatırım indirimidir. Mevcut uygulamada yatırım indiriminin dört ayrı oranı bulunmaktadır. İndirim oranı, uzun süre yöre ve sektör farkı gözetilmeksizin %100 oranında uygulanmasına rağmen, son dönemlerde oran farklılaştırılmasına gidilmiştir.

²⁴¹ ²⁴¹ Mustafa DURAN; Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32, s.18

Teorik olarak yatırım indiriminin yatırım maliyetine katkısı hesaplandığında, bu oranın %5.4 minimum ile %26.4 maksimum oranları arasında değişmektedir. Bunun anlamı, yapılan 100 birimlik bir yatırımın %5.4'ü ile %24.4'ü arasında bir oranda sübvansede edildiğidir.²⁴²

Yatırım indiriminden yararlanan firmalardan %19.8 oranında stopaj kesilmesi yatırım indiriminin etkinliğini zayıflatmaktadır. Teşvik Belgeli yatırımların teşvik sonrası “vergi yükü” stopaj nedeniyle asgari %19,8 olmaktadır. Yatırım indiriminde %40'lık oranlarda yararlanılması durumlarda sağlanan net tasarruf %5.4, %60 oranında yararlanılması durumunda %8, %100 oranında yararlanılması durumunda sağlanan vergi tasarrufu oranı %13.2 ve %200 oranında yararlanılması durumunda ise %26.4 olmaktadır.

%200 oranında yatırım indiriminden yararlanabilmek için asgari 250 milyon Doların üzerinde yatırım yapmak gereği bulunmaktadır. Bu orandan yararlanan firma sayısı 5 yerli, 5 de yabancı yatırım olmak üzere 10 civarındadır. Bu yüzden %200'lük orandan çok az sayıda firmanın yararlanmış olması nedeniyle “istisnai” bir oran olarak değerlendirilebilir.

Yatırım dönemine ilişkin “teşvik sonrası vergi yükü” ülkelerin sağladıkları yatırım ortamının kıyaslanmasında kullanılan temel kriterlerden biridir. Bu kıyaslamaya göre, Türkiye'nin asgari teşvik sonrası vergi yükü %19.8 olmaktadır.²⁴³

Birinci dereceden rakibi konumundaki ülkelerle Türkiye'nin sağladığı teşvikli oranı kıyaslandığında, diğer ülkelerin teşviksiz normal düzeylerinin Türkiye'nin teşvikle sağladığı düzeye denk geldiği görülmektedir. Yatırım maliyetleri açısından diğer etkenler de hesaba katıldığında Türkiye aleyhine bir çok dezavantaj bulunmaktadır.

²⁴² Mustafa DURAN; Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32, s.14

²⁴³ Uluslararası kıyaslamalarda teşvik sonrası efektif vergi oranlarına ilişkin bazı araştırmalara rastlamak mümkün olmakla birlikte bunların sayısı ve güvenilirliği oldukça azdır. Geniş bilgi için Bkz. Edwards, Chris and Rugy, “International Tax Competition” Veronique, Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report, Cato Institute; Investing In Asia, FIAS, 1996.

Tablo-15, 1980-2002 döneminde düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin hangi oranlardan yatırım indiriminden yararlandıklarını göstermektedir. Buna göre, %60,26'sı %100 oranından, %6,45'si %60 oranında, %14,45'ü %40 oranından ve %0,1'i de %200 oranından yararlandıkları görülmektedir. Sağlanan bu avantajların maksimum düzeyde yararlanılması durumunda mümkün olabileceği dikkate alındığında, yatırım indiriminden yararlanma oranı gerçekte daha düşük olması muhtemeldir. Bu oranların son derece düşük olduğu ve ciddi bir teşvik etkisinin olamayacağı söylenebilir. Üstelik, teşvikten dolayı firmaların katlanmak zorunda kaldıkları bürokrasi de hesaba katıldığında, firmaların başlangıçta yapacakları fayda-maliyet analizinde (teşvikler için) teşviksiz yatırım yapmalarında çok fazla bir dezavantajlı konumda kalmayacakları görülmür.

Tablo 15 : Türkiye'de Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım İndiriminden Yararlanma Oranı (1980-2002*)

İndirim oranı %	Belge Adedi	%	Sabit Yatırım (MLN.TL)	Sabit Yatırım (Bin USD)
100	35.475	60,26	40.065.174.441	304.641.011
30	9.475	16,09	319.076.790	61.260.059
40	8.509	14,45	1.787.426.521	37.439.962
60	3.799	6,45	1.931.565.173	20.624.148
70	1.087	1,85	397.0003.478	10.719.126
20	516	0,88	90.561.506	2.973.427
200	5	0,01	2.493.262.812	2.266.460
50	3	0,01	11.448	3.030
10	1	0,00	3.184.360	5.252
TOPLAM	58.870	100,00	47.087.266.529	439.932.475

*2002 Ağustos itibarıyla

%: Yatırım indiriminden yararlanma oranı

Kaynak: Mustafa DURAN; Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, s.16

Her halükarda yatırım yapmaları gereken firmaların az da olsa maliyetlerini azaltmak için Teşvik Belgesi almaları mantıklı karşılanabilir. Ancak bu oranda bir

teşvikle yatırım kararlarının etkilenmesi ve daha fazla yatırımı hedeflenen alanlara yönlendirmesini beklemek aşırı iyimserlik olur.

Teşvik oranlarının bu denli cılız olmasına rağmen yatırımcılar teşvik belgesi taleplerinde istekli olmalarının bir kaç önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; teşviklerin gelecek dönemlerde daha fazla avantaj sağlayacak şekilde değişeceğine ilişkin beklentilerin sürekli canlı tutulması, ikincisi; “teşvik pazarlayıcılarının” (iş takipçisi), yatırımcıları yanlış yönlendirerek teşvikleri olduğundan fazla göstermeleridir. Teşvik işiyle uğraşan bir takım kişi veya kuruluşlar firmaları yanlış bilgilendirerek, %100 oranındaki yatırım indiriminden “hiç vergi ödenmeyeceği”, Teşvik Belgesinde yazılı olan yabancı kaynak oranını “uygun koşullu kamu kredisi” gibi yansıtıldığı olaylarla sıkça karşılaşmaktadır.

Mevcut teşvik araçları içinde en etkin olan yatırım indiriminin bile bu kadar cılız etkiye sahip olması, teşvik araçlarının etkinliğinin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla stopaj oranının %5 düzeyine çekilmesi elverişli bir yatırım ortamı oluşturma açısından zorunlu görünmektedir.

3.5.2.3. Gümrük Muafiyeti

Vergisel teşvik araçları içinde diğer önemli bir teşvik aracı Gümrük Muafiyetidir. Özellikle gümrük duvarlarının yüksek olduğu dönemlerde, Gümrük Vergileri teşvik sistemi içindeki önemli bir teşvik etkisine sahipti. Ödenmeyen Gümrük Vergileri tutarı yatırımcıya tanınan teşvik ve imkan olmaktaydı, böylece hem yatırım maliyeti düşmekte hem de yatırımcının temin etmesi gereken finansman miktarı düşürülmüş olmaktaydı. Ancak globalleşmenin ve bölgesel entegrasyonların gündeme gelmesiyle birlikte Gümrük Vergi ve Fonlarının düşürülmesiyle (muaf, istisna veya indirimler) bir teşvik aracı olarak önemi azalmıştır.

3.5.2.4. Diğer Vergi Resim ve Harçlar

Türkiye’de sadece belli başlı vergiler değil bu vergilerin yanı sıra yatırım esnasında karşılaşılan bir çok fon, resim ve harçlar (işlem vergileri) bulunmaktadır. Bu tür mükellefiyetlerin her biri ayrı ayrı ele alındığında birer küsurat gibi görünse de toplandığında önemli bir maddi yük ve ayrıca bürokratik işleme yol açmaktadır. Bu tür mükellefiyetlerin tutarı ile ilgili sağlıklı herhangi bir bilgi bulunmadığından teşvik oranına ne ölçüde katkı sağladığı hesaplanamamaktadır.

3.6. TEŞVİK EDİLEN TURİZM YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

Turizmde başarılı ülkelerde, turizm yatırımları hükümetler tarafından özendirilmekte, bilhassa yatırımlara hibe kredi, faiz ve vergi sübvansiyonları gibi nakdi teşvik araçları vazgeçilmez şekilde uygulanmaktadır. Akdeniz’de turizmde iddialı ülkelerde bunun örneklerini geniş çapta izlememiz mümkündür.

Türkiye’de 1985 yılında turizm sektörünün “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektörler” kapsamına alınması, çeşitli nakdi teşviklerin yanı sıra, özellikle hibe türü teşviklerle desteklenmesi sonucu 1986-1992 döneminde turizm yatırımlarının hızla arttığı gözlenmiştir. Bu dönemde “Kaynak Kullanımı Destekleme Primi” (KKDP) adıyla verilen hibe türü teşvik, toplam yatırım tutarının %3 dolayında olmasına rağmen, turizm yatırımlarına kazandırdığı ivme büyük olmuştur. 1986-1990 yılları arasındaki, %3’lük yatak hızı artışı bu teşvikler sayesinde gerçekleşmiştir.²⁴⁴

1990’lı yıllara gelindiğinde, teşvik belgesi talebinde hızlı bir gerileme ve yatırım artış hızında duraklamalar görülmeye başlanmıştır. Bunun nedeni Genel Teşvik Tablosu’nda turizm sektörünün “Özel Önem Taşıyan Sektör” olma özelliğini korumasına rağmen Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1990 yılı programı ile teşviklerin

²⁴⁴ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dpt:2589-ÖİK:601, Ankara, 2001, s.19

verilmesi ve kullanılması konusunda taktir yetkisinin arttırılmasıdır. Bu karardan sonra Kaynak Kullanım Destekleme Primi Oranları %33'den %20'ye indirilirken, Teşvik Primi tümüyle kaldırılmıştır. Öte yandan 1989 yılı içinde Turizm Bankasının tümüyle Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) içinde eritilmesi ve TKB'nin sektöre yönelik turizm kredilerini yeniden tanımlayarak vadeleri kısaltması da bir başka neden olmuştur. İki yıl ödemesiz, beş yıl vadeli bu kredi her şeyden önce kısa vadesi nedeniyle turizm yatırımlarının yapısına uygun gelmemiş; esasen kaynak yetersizliği nedeniyle sistem sağlıklı işlememiş, sonunda fon kaynaklı kredi kaldırılmıştır. 1992 yılında ise Kaynak Kullanım Destekleme Primi sisteminin tamamen kaldırılarak, fon kaynaklı kredi uygulamasına geçilmesi, teşvik belgesi talebinde ve yatırımlardaki düşmenin gerekçelerini oluşturmaktadır.

Tablo-16'den turizm sektöründe gerçekleşen sabit sermaye yatırımları ve bu yatırımların ekonomideki sabit sermaye yatırımları içindeki payına bakılacak olursa; turizm yatırımlarının 1982-90 döneminde sürekli reel bir artış eylemi göstererek toplam sabit sermaye yatırımları içinde turizm sektörünün sabit sermaye yatırım payının %3.9'a kadar yükseldiği, 1989 yılında sektöre yönelik teşviklerin azalmaya başlaması ile, sektördeki yatırımlarda, izleyen yıllarda görece bir yavaşlamanın olduğu ve son yıllarda turizm sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarının %2'si civarında bir istikrar kazandığı görülmektedir.

Tablo-17'de ise turizm yatırım teşvik belgelerinin toplam teşvikler içindeki payı ve bu teşviklerin tesis ve yatak sayısı artışlarına etkileri yıllar itibarı ile görülmektedir. 1986-89 döneminde turizm sektörünün payındaki hızlı artış en yüksek değerine 1989'da % 18.5 ile ulaşırken, ilk turizm yatırımlarından başlayarak 1986 senesine kadar sadece 92.129 olan yatak sayısı ve 731 olan tesis sayısı aynı periyot içinde 371 tesis artışı ve 53.957 yatak artışı ile 1102 tesis ve 146086 yatak kapasitesine ulaşmıştır, yani yatırım teşvik belgesi sayısının artışı tesis ve yatak sayılarında % 15'lere varan bir artış meydana getirmiştir. Teşvik belgelerinin oranının düşmeye başladığı 1990 yılından itibaren tesis ve yatak sayılarındaki artış hızı da düşmeye başlamış ve nihayet 1999 yılındaki tesis artışı % -2.4 olmuştur. Bu dönemde; teşviklerin azalması, ekonomik

sıkıntılarının artması, terörist Abdullah Öcalan sorunun yarattığı siyasi olumsuzluklar ve deprem felaketinin de etkisi ile 47 tesis kapanmıştır

Tablo 16: Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

Yıllar	A=Turizm Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları	B=Toplam Sabit Sermaye Yatırımları	A/B (%)
1982	11.5	2034.0	0.58
1983	17.5	2799.1	0.62
1984	42.9	4284.0	1.0
1985	99.2	7115.5	1.3
1986	255.2	11671.5	2.1
1987	462.0	18490.9	2.4
1988	1058.0	33737.7	3.1
1989	2027.4	51836.6	3.9
1990	3425.01	89892.1	3.8
1991	5542.3	150156.1	3.7
1992	7540.0	258406.3	2.9
1993	11490.0	525506.1	2.2
1994	21117.4	952322.1	2.2
1995	44726.7	1882225.2	2.3
1996	80163.5	3743233.2	2.1
1997	151951.1	7359769.0	2.0
1998	298511.5	10318204.4	2.8
1999	509996.5	12972741.7	3.9
2000	1005170.0	25367033.1	4

Kaynak:1982-1997 yılları arası bilgiler; Z.Göker ULUTÜRK, "Türkiye'de Turizm Teşviklerinin Analizi, s.168; 1998-2000 yılları arası bilgiler: <http://www.tursab.org.tr/21.htm>

Tablo 17: Turizm Yatırım Teşviklerinin Tesis ve Yatak Sayısı Artışına Etkisi

Yıllar	Turizm Teşvikleri/ Toplam teşvikler	Tesis sayısı	Bir Önceki Seneye Göre Tesis Artışı (%)	Yatak Sayısı
1985	-	689	-	85995
1986	6.0	731	6.1	92129
1987	12.2	834	14.1	106214
1988	16.8	957	14.7	122308
1989	18.5	1102	15.2	146086
1990	7.4	1260	14.3	173227
1991	4.0	1404	11,4	200678
1992	3.4	1498	6.7	219940
1993	2.9	1581	5.5	235238
1994	3.1	1729	9.4	265136
1995	0.9	1793	3.7	286463
1996	2.0	1866	4.1	301524
1997	4.7	1933	3.59	313298
1998	5.0	1954	1.1	314215
1999	6.4	1907	-2.4	319313

Kaynaklar: 1986-1997 yılları arası turizm teşvik payları :Z.Göker ULUTÜRK, "Türkiye’de Turizm Teşviklerinin Analizi, s.168, 1997-1999 arası turizm teşvik payları: <http://www.tursab.org.tr/23.htm>; tesis ve yatak sayıları: <http://www.tursab.org.tr/25.htm>

Öte yandan yatırım ve işletme aşamasında harcanan dövizin diğer yatırım alanlarına oranla daha kısa vadede ve katlanarak dönüşümünü sağlayan turizm yatırımlarının ödemeler dengesine katkısı pozitif olmuştur.

Belirlenen dönemlerde teşvik yapısı ile yatırımlar, sektör üretimi, gelir ve istihdam büyüklüklerinin gelişimi arasında tam bir paralellik vardır. Özellikle hibe türü teşviklerin yoğunlaştığı 1985 yılı sonrasında yatırım, üretim ve yaratılan gelir arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. 1989 sonrasında, kamunun teşvik sisteminde yeni bir

düzenlemeye gidilerek hibe teşvikleri sınırlaması ise turizm yatırım talebi ve turizm gelirlerindeki görece azalmaya neden olan başlıca etkidir.

Döviz gelirleri içinde 1983 ve öncesinde % 4 payı olan turizm sektörü, 1983-1990 döneminde sürekli ve hızlı bir biçimde toplam döviz gelirleri içindeki payını arttırmıştır. 1990 yılı sonunda sektörün toplam döviz gelirleri içindeki payı % 13'e yükselmiştir. 1991 yılında bu oran hızla düşerek % 10 olurken daha sonraki yıllarda durağan bir seyir izleyerek % 13'ler civarında gerçekleşmiştir(Bkz.Tablo 18).

Türkiye'de turizm yatırımlarının yoğun bir biçimde teşvik edildiği dönemde, benzer biçimde ihracatın da teşvik edildiği bilinmektedir. Turizmin kendisine verilen teşviklerle ekonomiye sağladığı katkıları daha iyi görebilmek için, aynı dönem içinde hiçbir teşvikin esirgenmediği ihracat sektörü ile karşılaştırılması ilginç olabilir.

1986-90 yılları arasında ihracata 3167 milyon dolar, turizme ise toplam 422 milyon dolar maddi teşvik verilmiştir. Bu teşviklerle turizmde 10566 milyon dolar, ihracatta 53896 milyon dolar döviz geliri sağlanmıştır. Yani turizme verilen her bir dolar teşvik 25 dolar döviz geliri getirirken, ihracata verilen her bir dolar sadece 17 dolar döviz getirmiştir.

Turizm gelirinin ortalama yıllık artış hızı turizmde % 38.9, ihracatta % 12.6'dır. 1986-90 yılları arasında beş yıllık dönemdeki toplam artış ise turizmde % 239.5, ihracatta % 71.8 olmuştur. Yani beş yılda turizme verilen teşvik ihracatın 1/7.5 iken, sağladığı gelir ihracatın 1/5'i, teşvik edilen 1 dolar başına döviz getirisi ihracatın 1.5 katı, döviz gelirlerinin artış oranı ihracatın 3.3 katıdır. Üstelik bu getirinin artış oranı ihracatın 3.3 katıdır. Üstelik bu getirilerini devam ettirebilmesi için her yıl belli bir düzeyde teşvik edilmesi gerekirken, turizme yönelik teşviklerin getirisinin, turizm yatırımının ekonomik ömrü boyunca sürdürdüğünün de unutulmaması gerekmektedir.²⁴⁵

²⁴⁵ Zeliha Göker ULUTÜRK; "Türkiye'de Turizm Teşviklerinin Analizi", Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ankara, 16 Nisan 1998, s.169

Tablo 18 : Döviz Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Döviz Gelirleri	11656	13199	12639	16605	19801	22025	25332	25866	28457	30434	32790	41494	47921
İhracat Gelirleri	7389	8255	7583	10322	11929	11771	13026	13672	14891	15611	18390	21636	23123
Turizm Gelirleri	548	1094	950	1476	2355	2557	3225	2654	3639	3959	4321	4957	5650
İşçi Gelirleri	1867	1714	1634	2021	1776	3040	3246	2819	3008	2919	2627	3327	3542
Diğer	1852	2136	2472	2786	3741	4657	5835	6721	6919	7945	7452	11574	15606
Turizm/ Döviz Gelirleri	470	8.29	7.51	8.88	11.89	11.61	12.73	10.2	12.7	13.0	13.1	11.9	11.7

Kaynak: Z.Göker ULUTÜRK, "Türkiye'de Turizm Teşviklerinin Analizi, s.169

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Günümüz dünyasında, alışkanlık ve merakların değişmesi, ulaşım ve telekomünikasyonun hızlanması sonucunda insanlar seyahat etmek, dinlenmek, eğlenmek, spor yapmak ve kültürlerini genişletmek gibi aktivitelere daha fazla zaman ayırır olmuş ve bunun sonucunda gerek kültürel, gerekse ekonomik açıdan turizm hareketleri dünyanın vazgeçilmez bir olayı haline gelmiştir.

Sermaye malları üretimi ve telekomünikasyon sektörünün ardından, dünyanın en büyük üçüncü sektörü olan turizm sektörü Türkiye’de de ana sanayi dalları içinde en hızlı büyümeyi yakalayan sektör konumundadır. Bu gün dünyada, yılda 700 milyona yakın kişi turist olarak seyahat etmektedir ve dünya ekonomisi bu seyahatlerden yılda 500 milyar Dolar gelir sağlamaktadır. Ortalama olarak, turist başına 665 Dolar olan harcamanın olduğu sektörde AB’nin GSMH’nın %5,5’i turizm sektöründen karşılanmaktadır.

Turizm, dış ticaret açığı problemi yaşayan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerde vazgeçilmez bir gelir kaynağıdır. Türkiye turizm geliri bakımından 2000 yılında 7.6 milyar dolar ile 14. sıradadır ve turizm gelirlerinin , ihracat gelirleri içindeki payı %27,8’e kadar yükselmiştir.

Ülkelerin toplam ihracat girdilerini göz önüne aldığımız zaman turizm sektörü, yarattığı taleple bir çok sektörün girdi ve çıktılarına önemli artışlar meydana getirmektedir. İspanya örneği bu gerçeği gözler önüne sermektedir. İspanya’daki turizm talebindeki bir birim artış, konaklama tesislerindeki ulaşım, taşımacılık ve seyahat acenteliği sektöründe 1.5 dolayında talep arttırmıştır. Diğer taraftan turizm talebinden kaynaklanan üretim artışlarında ülkenin bir çok sektörü turizmden olumlu yönde gelişme kaydetmiştir

Turizm, emek yoğun bir sektördür. Bu özelliğinden dolayı istihdam olanaklarını arttırması açısından az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak turizme elverişli olan az gelişmiş veya gelişmekte olan

Ülkelerin bir çoğunda, turizm istihdamının kendi ekonomilerindeki toplam istihdama oranları çok yüksektir. 2002 verilerine göre, Curaçao %76.3 ile birinci sırayı almaktadır. Virgin Adaları %74.8, Maldiv Adaları'ndaki oran ise %49.6'dır. Türkiye'de turizm sektöründe direkt ve dolaylı olarak çalışanların sayısı toplam istihdamın %16.9'u olan 1.313.000. kişidir.

Turizm, ilk etapta yatırım gerektiren bir sektördür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yenilikçi özel sektörün yokluğu nedeniyle devletin diğer alanlara olduğu kadar turizme de yoğun müdahalesi gerekmektedir. Bazı ülkelerde ise devlet girişimci rolü de üstlenerek, özel sektöre öncülük etmek durumunda kalmaktadır. Çünkü zel sektörün turizm sektörüne ilgisi ancak karlı yatırım olanaklarının varlığı halinde söz konusu olabilir.

Devletler genelde turizmin alt yapısını yaparken, özel sektör üst yapısını oluşurmaktadır. Bu durum ekonomileri ve turizm gelirleri ileri noktada olan bir çok ülkede de sık görülmektedir. Turizmde rakiplerimiz konumundaki ülkelerde kamu harcamalarının %3 ile %8 arasındaki oranı turizme ayrılırken, Türkiye'nin turizme ayırdığı kamu harcamaları bakımından çok geridir. Örneğin; turizmde en yakın rakibimiz olan Yunanistan'ın turizme ayırdığı kamu harcamaları, dünya ortalamasına çok yakın bir düzeyde pay olan %3.9'dır. Türkiye'ye kıyasla, küçük bir ada olan Güney Kıbrıs'taki kamu harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı ise %8.2'dir. Türkiye'de 2002 senesinde turizm için yapılan kamu harcamalarının payı ise sadece %0,10'dır.

Dünyada en çok turistin ziyaret ettiği ülke olan, Fransa 11 milyar dolara yakın bir rakamla kamu harcamalarında birinci ve İtalya 8 milyar dolar ile ikincidir. Diğer rakiplerimizden İspanya'da turizm için yapılan kamu harcamaları 7 milyar dolar, Yunanistan ise 700 milyon dolar dolaylarındadır. Türkiye'de ise devletin turizme yaptığı, tanıtım ve yatırımları da içeren doğrudan ve dolaylı kamu harcamaları ise, ancak 100 milyon dolarla sınırlı kalmaktadır. Bu rakam ise, turizmde hiçbir iddiası olmayan Bulgaristan'ın turizm için yaptığı kamu harcamalarının tutarından ancak biraz fazladır. Küçük bir ülke olan Bulgaristan'da kamu tarafından yapılan turizm

harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranına bakarsak %3.3 gibi bir oranla Türkiye'nin kat ve kat üzerinde olduğu görülmektedir

Ülkemizde özel ve kamu sektörü tarafından turizm için yapılan sermaye yatırımlarına gelindiğinde, ekonomik krizden dolayı finans sektöründe yaşanan daralma ve devletin nakdi teşvikleri durdurması sonucunda, 2001 yılına göre yıllık %60 oranında gerileme göstererek 2002 yılında 2 milyar 20 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Turizm için yapılan sermaye yatırımlarında rakiplerimizin durumuna bakıldığında, bu konuda da ülkemizin geri kaldığı görülmektedir. 2002 yılında turizm sermaye yatırımlarında yaklaşık 25 milyar Dolarlık bir harcama gerçekleştirerek yine birinci sıraya oturan Fransa'yı 22 milyar Dolarla İspanya, 18 milyar 600 milyon Dolarla da İtalya izlemektedir. Yakın rakibimiz olan Yunanistan'daki turizm yatırımları ise 8 milyar dolardır. Bu rakam Yunanistan'ın toplam yatırımları içinde %25.9'lık bir yer kaplamaktadır. Türkiye, toplam yatırım harcamalarında aldığı %7.4'lük pay ile rakip ülkeler arasında sonuncu sıradadır.

Türkiye turizme yapılan kamu harcamaları ve sermaye yatırımları hususunda dünya ortalamalarının altında bir yer aldığı halde, seyahat ve turizm endüstrisinden elde edilen gelirlerde alınan vergi konusunda en fazla verginin Türkiye'de ödendiği görülmektedir. WTTC raporlarından elde edilen verilerle ulaşabileceğimiz ve turizmde beş rakip ülke arasında yaptığımız kıyaslamada, Türkiye'de turizmin doğrudan sağladığı her 1 Dolarlık GSYH'ya karşılık, turizm endüstrisinin ödediği vergi 52 centtir. Oysa turizmin sağladığı 1 Dolarlık GSYH karşılığında İspanya'da 28 cent, İtalya'da 34 cent, Fransa 38 cent ve Yunanistan'da 46 cent vergi ödenmektedir.

Turizm sektörü tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde kamu teşvikleri ile desteklenmektedir. Ülkemizde turizm sektörüne yönelik teşvikler incelendiğinde, teşvik yapısı ile yatırımlar, tesis ve yatak sayısı, gelir ve istihdam büyüklüklerinin gelişimi arasında tam bir paralellik olduğu görülmektedir. Özellikle tesis sayısı ve turizm sabit sermaye yatırımlarının turizm teşviklerine olan duyarlılığı yüksektir. Bunun

yanında turist sayısı ve turizm geliri de teşviklerden olumlu olarak etkilenmekle beraber, yabancı tur operatörlerinin tutumu, siyasi ve politik kargaşalar ve doğal afetlerden de büyük ölçüde etkilenmektedir.

Turizm teşviklerinin, toplam teşvikler içindeki payının en yüksek olduğu dönemler olan 1987, 1988, 1989 yıllarına bakıldığında turizmde sabit sermaye yatırımlarının toplam yatırımlara oranının en yüksek olduğu dönemlerdir. 1985 yılında turizm sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı sadece 1.3 iken, 1986 senesinde turizm sektörüne verilen teşviklerin toplam teşvikler içindeki payının %6.0 yükselmesi ile 2.1'e yükselmiştir. Turizm teşviklerin, toplam teşvikler içindeki payının en yüksek olduğu dönemlerden biri olan 1987'de (%12.2), turizm sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı %2.4'e, turizm teşviklerin payının %16.8'e çıktığı 1988'de turizm sabit sermaye yatırımlarının oranı %3.1'e, turizm teşviklerinin oranının %18.5'e yükseldiği 1989 senesinde ise turizm sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı %3.9'a yükselmiştir.

Yine aynı yıllar; tesis artış oranındaki artış yüzdesinin, turist sayısındaki değişim yüzdesinin, turizm gelirlerinin artış yüzdesinin en fazla olduğu yıllardır. 1986 yılında 731 olan tesis sayısı 1987'de %14.1'lük bir artış ile 834 tesise; 1988'de %14.7'lik artışla 957 tesise, 1989'da %15.2'lik artışla 1102 tesise yükselmiştir.

Teşviklerin arttığı yıllarda genel olarak, turist sayısı ve turizm gelirlerinde artışlar olmasına rağmen, yabancı tur operatörlerin protestoları, siyasi istikrarsızlıklar, PKK terörü ve doğal afetler gibi nedenlerden dolayı, teşvikler artsa dahi turist geliri ve sayısında azalmalar da görülmektedir. 1986 senesinde, yabancı tur operatörlerinin fiyat kırmak amacıyla yaptığı protesto nedeniyle, ülkeye gelen turist sayısında bir önceki seneye göre %(-8.5), turizm gelirlerinde % (-18.0)'lik bir değişim gözlenmektedir. Benzer durum 1989'da da yaşanmış ve turist sayısındaki artış hızı 6.9'da, turizm gelirlerinin artış oranı %8.5'te kalmıştır.

Diğer olumsuz etkenlerin olmadığı yıllar olan 1984 yılında turist sayısı %30.3, turizm geliri %104.4 artış göstermiştir. Ayrıca 1985 yılında, turist sayısı artış oranı %23.5, turizm gelirlerinin artış oranı %76.4; 1987 yılında turist sayısındaki artış oranı %19.4, turizm gelirlerindeki artış oranı %41.6; 1988 yılında ise turist sayısındaki artış oranı %46.1, turizm gelirlerindeki artış oranı % 36.8 olarak gerçekleşmiştir..

1990 senesiyle verilen teşvik belgelerinin azalmaya başlaması, turizm sabit sermaye yatırımlarında düşüşe neden olmuş, tesis sayılarının artış hızı azalmış, turist sayısındaki ve turizm gelirlerindeki artış yüzdeleri düşmüştür.

1990 senesinde verilen turizm teşviklerinin toplam teşviklere içindeki oranının %7.4'e düşmesi ile; tesis sayısındaki artış %14.3'e, turizm sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı %3.8'e düşmüştür. Yine aynı sene turist sayısındaki %20.9 ve turizm gelirindeki artışındaki %5.8'lik artış görülmektedir. Bu artışların yüksek görünmelerinin nedeni, yabancı tur operatörlerinin bir önceki senede yapmış olduğu protesto sonucundaki beklenmedik düşüştür.

Verilen teşviklerin azalması ile birlikte, yukarıda sözü edilen değerlerde de düşüşler devam etmiştir. 1991 senesinde turizm teşviklerinin toplam teşviklere oranı %4.0'a düşerken, tesis sayısındaki artış oranı %11.4'e, turizm sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı %3.7'ye, turist artış oranı 2.4'e, turizm gelirlerindeki artış oranı % (-1.9)'e gerilemiştir.

1995 yılı, %0.9 ile turizm teşviklerinin toplam teşviklere oranını en düşük olduğu senedir. Bu yılda tesis artış yüzdesi 3.7'ye , turizm sabit sermaye yatırımlarının, toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı %2.3'e gerilemiştir. Turist sayısında %15.8 ve turizm gelirinde %14.7'lik bir artış gözlenmektedir. 1998 yılında ise turizm teşviklerinin toplam teşviklere oranı %5.0 olarak bir artış göstermiş ve bunun sonucunda, turizm sabit sermaye yatırımlarının toplam sermaye yatırımlarına oranı %2.8 olarak ufak bir artış meydana gelmiştir. Ancak terörist Abdullah Öcalan'ın yakalanma sürecinin yarattığı diplomatik problemlerden dolayı turist sayısındaki artış %0.6'a gerilemiş ve ekonomideki durgunluğun da etkisi ile tesis sayısındaki artış oranını %1.1'e turizm

geliri artış oranını ise %2.4 kadar düşürmüştür. Nihayet 1999 senesinde terörist Öcalan'ın yakalanması, ekonomideki durgunluğun artması ve son olarak deprem felaketi, tesis artış oranını %(-2.4)'e, turist sayısındaki artış oranını %(-23.4)'e, turizm gelirlerindeki artış oranını %(-27.0)'a kadar gerilemiştir. Yani bu dönemde 47 işletme kapanmıştır.

Teşvik türlerini incelediğimizde en etkin hibe türlerinin nakdi teşvikler olduğu görülmektedir. Çeşitli nakdi teşviklerin yanı sıra hibe niteliğinde olmasından dolayı en fazla rağbet gören teşvik türü KKDP'dır. 1986-1990 döneminde KKDP adıyla verilen hibe türü teşvik, toplam yatırım tutarının %13 dolayında olmasına rağmen, turizm yatırımlarına kazandırdığı ivme büyük olmuştur.

Teşvik edici vergi politikalarının özel yatırımları etkileme oranı ise düşüktür. Tabi ki, teşvik edici vergi politikaları yatırımları bir parça etkiler ancak bunda fazla başarı sağlandığı söylenemez. Teşvik edici vergi politikalarının etkinliği ile ilgili yirmi sekiz gelişmekte olan ülkede yapılan bir ampirik araştırma sonucunda elde edilen bulgular, vergi teşvik önlemlerinin etkinliğinin yok denebilecek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Milli Produktuvite Merkezi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde özel yatırımların yatırım teşviklerine karşı esnekliği %0.4'dür. Dolayısıyla teşvik oranlarını yükseltmek yatırımları artırmak için etkin bir yol değildir.

Bir diğer saptama ise, ülkemizde turizmin ihracat kadar teşvik edilmediğidir. Halbuki turizm sektörünün az bir teşvikle ihracattan daha fazla gelir geriye dönüşü sağladığı gerçektir. Türkiye'de turizm yatırımlarının yoğun bir biçimde teşvik edildiği dönemde, benzer biçimde ihracatın da teşvik edildiği bilinmektedir. Turizmin kendisine verilen teşviklerle ekonomiye sağladığı katkıları ile, aynı dönem içinde hiçbir teşvikin esirgenmediği ihracat sektörü karşılaştırıldığında, turizme verilen her bir dolar teşvik 25 dolar döviz geliri getirirken, ihracata verilen her bir dolar sadece 17 dolar döviz geliri getirdiği görülmektedir.

Turizm gelirinin ortalama yıllık artış hızı turizmde %38.9, ihracatta %12.6'dır. 1986-90 yılları arasında beş yıllık dönemdeki toplam artış ise turizmde %239.5,

ihracatta %71.8 olmuştur. Yani beş yılda turizme verilen teşvik ihracatın 1/7.5 iken, sağladığı gelir ihracatın 1/5'i, teşvik edilen 1 Dolar başına döviz getirisi ihracatın 1.5 katı, döviz gelirlerinin artış oranı ihracatın 3.3 katıdır. Bu getirinin artış oranı ihracatın 3.3 katıdır. Üstelik bu getirilerini devam ettirebilmesi için her yıl belli bir düzeyde teşvik edilmesi gerekirken, turizme yönelik teşviklerin getirisinin, turizm yatırımının ekonomik ömrü boyunca sürdürdüğünün de unutulmaması gerekmektedir.

Ülkemizde teşvik müracaatları maalesef sadece sayı ve şekil itibarı ile değerlendirilmektedir. Projenin rantble, gerekli, gereksiz olduğuna bakılmamaktadır. Ayrıca adam kayırmacılık ve siyasi yakınlık da bir çok teşvik belgesinin yanlış kişilere verilmesi sonucunu getirmiştir. Bu gün dünya çapındaki tesislerimizin bir çoğu, sektör ile ilgisi olmayan kişilerin elindedir.

Teşvik sistemi oldukça dağınık, karışık ve içinden çıkılması zor bir sistemdir. Memurlar, bürokrasinin içinde boğulmakta ve bu yüzden teşvik belgesi almak yıllar sürmektedir.

Her türlü imkansızlık ve kaynaksızlığa rağmen turizm Türkiye için en önemli gelir kaynaklarından biridir. WTTC'ın yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye 2012 yılında en fazla talep artışı yakalayacak ülkeler arasında %10.2 ile birincidir, yani turizm Türkiye'nin geleceğinde de bir numaralı gelir kaynaklarından biri olacaktır. Ancak ülkemizde sermaye ve kaynak sorunu vardır. Bu nedenle, lokomotif işlevi görmesi beklenen özel sektör, ancak devletin arkadan iteklemesiyle ilerleyebilmektedir. Bu nedenle teşvik sistemi yeniden değerlendirilerek, seçici bir teşvik sistemi uygulanmalı, sistem mevzuatı ve uygulaması ile toparlanmalı, basitleştirilmeli ve sık değişikliklerden kaçınılmalıdır.

Teşviklerin etkinliğini arttırmak ve sektörü daha ileri bir seviyeye getirmek için tespit ettiğimiz çözüm önerileri ise aşağıda belirtilmiştir;

- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda ulaşılacak turist talebinin, halen 350 bin olan Bakanlık belgeli konaklama kapasitesini 640 bin dolayına yükseltmesi hesaplanmaktadır. Önümüzdeki 5 yıl içinde 300 bine yakın yatağın sisteme girmesi

mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar 1200 tesis ve 230 bin yatak için yatırım belgesi alınmış ise de, bu tesislerden çok azının 8. Plan dönemi içinde tamamlanacağı tahmin edilmektedir.

Şu anda dünyada turizm yatırımları için uygulanan teşvikler, ağırlıklı olarak faiz sübvansiyonlu uzun dönemli krediler ve nakdi teşviklerden oluşmaktadır. Bu yaklaşım ülkemizde de benimsenmelidir.

Deneyimler, nakdi teşviklerin en az yatırım tutarının %20'si civarında olması gerektiğini göstermektedir. Bu konuda iki finans modeli önerilebilir:

Birinci model hibe krediyi içermektedir;

- % 40 öz kaynak,
- % 40 uygun faizli 10 yıl vadeli kredi,
- % 20 hibe türü nakdi teşviktir.

Alınacak %40 kredinin yurt dışı kredi şartlarına uygun, libor faizle kullanılması, ilk 3 yılı ödemesiz, 10 yıl vadeli olması şarttır. Devletin destek ve garantisine sahip olduğu takdirde yatırımcı, ihtiyacı olan bu krediyi, dünya para piyasalarından kendisi de bulabilir.

İkinci model, direkt hibe krediyi içermemekte, ihtiyaç duyulan nakdi teşvik, faiz sübvansiyonu şeklinde sağlanmaktadır.

- %50 öz kaynak
- %50 faiz sübvansiyonu sağlamış kredidir.

Bu krediye sağlanacak faiz sübvansiyonu yatırım döneminde %100, işletme döneminde %50 civarında olmalıdır.

• Turizm yatırımlarını, yapıları itibarıyla ayrı bir konumda değerlendirmek gerekmektedir. Tesislerin, görsel zevke hitap etmeleri sebebiyle kısa dönemde modernizasyon ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, turizm tesisleri maksimum yedi yılda bir modernize edilmelidir. Günümüz dünyasında hızla

gelişen teknoloji ve sürekli değişen moda akımları sebebiyle modernize edilmeyen tesislerin önemli oranda müşteri kaybedeceği tabiidir. Bu nedenle tesisler için tevsi yatırımları da karşı konulmaz bir ihtiyaçtır. Halbuki; 1994 yılında 10 yıldan eski turizm işletmelerinden turizm istisnasının kaldırılması ile tevsi yatırımları büyük ölçüde engellenmiştir. İşletmeler büyük bir yekün teşkil eden bu yatırımları yapmakta zorlanmaktadırlar.

Tesislerin, bu modernizasyon, yenileme ve tevsi yatırımları içinde teşvik tedbirleri getirilmeli, belli büyüklüğü aşan bu tür projelerde, en az 5 yıl vadeli kredi alabilme imkanı sağlanmalıdır. Çünkü kısa vadeli kredilerle veya firmanın tamamen öz kaynağı ile büyük modernizasyonları gerçekleştirmek güçtür, tesislerin işletme sermayelerini kaybetmelerine sebep olmaktadır.

Modernizasyon ve yenileme projelerine verilecek kredilerde, tesisin faaliyette bulunduğu yıl dikkate alınarak 5 ve daha fazla yıldan beri faaliyette bulunan işletmelere öncelik tanınmalıdır. Ayrıca verilen kredinin miktarı, tesisin son 5 yıl içerisinde getirdiği döviz miktarıyla da orantılı olmalıdır.

- Türkiye'nin turizm pazarında vitrini, henüz kirlenmemiş denizi ile Akdeniz ve Ege sahilleridir. Bunun doğal sonucu olarak da, yatak kapasitesinin %65'i bu sahillerde ve sahil turizmine dönük olarak toplanmıştır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde hedef alınan 300.000 yatak artışının büyük bir kısmı, gene çoğunlukla sahil turizmine dönük olacak ve kıyı bantlarında yapılacaktır. Ancak bir ülkenin turizmini yalnız bir turizm çeşidine bağımlı bırakmak sakıncalıdır. Turizmin çeşitlendirilmesine ve sağlık turizmi, kültür turizmi, kongre turizmi, dağ ve yayla turizmi, kış turizmi, üçüncü yaş ve gençlik turizmi, yat ve deniz turizmi yatırımlarına gereksinim duyulmaktadır ve 12 aya yayılmasına imkan veren yatırımlar da teşvik edilmelidir.

- Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi ve turizm yatırımlarına ilgi duyması teşvik edilmelidir. Özellikle, dünyadaki ünlü turizm zincirlerinin Türkiye'de yatırım yapması, ülke turizminin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Bu konuda en büyük engel uzun yıllar yaşanmış olan yüksek enflasyondur. 2000 yılından beri uygulanan enflasyonla mücadele programı belli ölçüde başarı olmuştur. Ancak, eski dönemlerdeki kadar olmasa da halen bir enflasyondan söz edebiliriz. Bu nedenle; enflasyon muhasebesi sistemi getirilmeli, yabancıların Türkiye'de mülk edinmeleri kolaylaştırılmalıdır.

- Türk turizminde Bakanlık belgeli konaklama işletmelerinin yıllık ortalama doluluk oranları ve fiyatları olması gerekenin altındadır. İşletmeler, en önemli sorunlarını etkin pazarlama ve tanıtma eksikliği olarak görmekte, tanıtma ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerin teşvik edilmesini talep etmektedirler. Bu bağlamda, turizm gelirinin en az % 2'sinin tanıtıma harcanması zorunlu gözükmektedir.

- Tam üyelik sürecine girdiğimiz bu dönemde, Avrupa Birliği'ne uyumda gerekli düzenlemelere ve yapılanma için eğitim ve koordinasyona ihtiyaç vardır. Türkiye'nin AB üyeliğine adaylık kararı ile hizmetlerin serbest dolaşımının hukuksal düzenlemelere bağlanabilmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda Türk turizm sektörü AB ülkeleri ile eşit hak ve yükümlülüklerle etkinliğini sürdürecektir. Avrupa Birliği'nin özellikle Akdeniz ülkelerine yönelik işbirliği projeleri izlenmeli ve bunlar için AB Komisyonu tarafından aday ülkelere de sağlanan finansal destekten yararlanma olanakları değerlendirilmelidir. Bu kapsamda KOBİ'ler önemli yer tutmaktadır. Avrupa Birliği, KOBİ tanımını içine turizm işletmelerini de almaktadır.

Ülkemizde KOBİ tanımı, imalatçı işletmelerle sınırlandırılmıştır. Anadolu'nun en ticra köşelerinde, tüm imalat teşviklerine rağmen seyahat acentaları KOBİ kapsamına alınmamaktadır. Oysa, turizm sektöründe yer alan seyahat acentaları, konaklama, yeme içme alanında faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ tanımına uymaktadır.

Bakanlar Kurulu'nun 27/ 2/ 1994 tarihi ve 94/640 sayılı kararının 4'ncü maddesinin verdiği yetkiye dayanarak Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca hazırlanan, AB ve GATT normlarına uygun ihracata yönelik devlet yardımlarına ilişkin, araştırma-geliştirme (AR-GE), çevre ve kalite belgelendirme, yurtdışı fuarlarına katılım, pazar araştırması, yurtdışında ofis mağaza açma ve tanıtım, istihdam, eğitim, patent harcamaları konularında tebliğler, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu'ndan çıkarılmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bahse konu ihracata yönelik devlet yardımlarına ilişkin tebliğlerden;

- Çevre ve Kalite Belgelendirme,
- Pazar Araştırması,
- İstihdam,
- Eğitim; yardımları kapsamındaki desteklerden sadece KOBİ tanımına giren işletmeler, diğer tebliğler kapsamındaki desteklerden de üretici ve/veya mal ticareti ile uğraşan işletmeler yararlanmakta olup, halihazırda hizmet sektöründeki işletmelerin yararlanmaları imkanı bulunmamaktadır. Dış Ticaret Müsteşarlığı da bu uygulamanın eksikliğini kabullenmektedir. Nitekim Avrupa Toplulukları Komisyonu KOBİ'leri;
- Azami 250 çalışanı olan,
- Yıllık cirosu 40 milyon Euro ya da toplam bilanço değeri 27 milyon Euro'yu aşmayan,
- Ortaklık paylarının %25'den fazlası kamu yatırım şirketleri, risk sermayesi şirketleri ya da kurumsal yatırımcılar dışındaki KOBİ tanımına girmeyen firmalara ait olmayan, şirketler olarak tanımlanmış olup, tanımda herhangi bir şekilde üretici olma şartına yer verilmediği görülmektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ tanımına girebilen turizm konaklama tesisleri, sektörün dış dinamiklere bağlı olması sebebiyle istikrarlı bir seyir çizememektedir. Özellikle yeni işletmeye açılan tesislerde ciddi ölçüde finansman açığı bulunmaktadır. Yurt dışındaki turizm operatörleri tarafından da bilinen bu zaaf, sezon başında fiyat indirimi için zorlama nedeni olmaktadır. Yabancı tur operatörleri tarafından her yıl tekrarlanan bu olumsuz durum sonucunda ülke ciddi oranda döviz kaybına uğramaktadır. Bu nedenle KOBİ'lere sağlanan pazarlama yardımlarından, seyahat

acentelerinin de yararlanması sağlanmalı ve bu suretle yurt dışında turizm pazarlaması yapmak için büro açacak seyahat acentalarının; demirbaş alım masrafları, kira bedelleri, yazılı ve görsel tanıtım araçları kullanarak yaptıkları reklam harcamalarıyla ilgili olarak yardım yapılmalıdır. Yukarıda sayılan yardımlar; KOBİ'lere 98/14 sayılı Teşvik Tebliği ile verilen yardımlardır. Ayrıca, seyahat acentalarının aralarında kuracakları sektörel pazarlama şirketlerine de, sektörel dış ticaret şirketlerine sağlanan teşvikler sağlanmalıdır.

Gerek bu tarz döviz kayıpların önlenmesi, gerekse KOBİ kapsamındaki turizm konaklama tesislerinin hizmet kalitesini yükseltip gerektiği durumlarda kapasite artırımına imkan verilmesi için turizm konaklama sektörünün de KOBİ kapsamındaki destek unsurlarından faydalanması yerinde olacaktır.

İşletmelerin sektörel dış ticaret tipi örgütlenmeye gitmeleri ve uluslararası franchising sistemine katılmaları pazarlama imkanlarının geliştirilmesi açısından önemlidir. Küçük ve orta boyutlu turizm işletmelerinin KOBİ kapsamına alınması, sanayi kolundaki KOBİ'lere tanınan teşviklerin turizm sektörüne de yansımaya imkan verecektir. Diğer yandan, seyahat acentalarına sağlanan Eximbank kredilerinin turizm işletmelerine de verilmesi ve bu tür kredilerin işletmenin modernizasyonu için kullanılması önemli bir darboğazın aşılmasında rol oynayacaktır.

Nitekim 1999 yılı programı icra planında; "Turizm Sektörünün de KOBİ statüsünde değerlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır." denilmektedir. Ayrıca 2 Kasım 1999 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 2000 Yılı Programında da "Turizm Sektörünün KOBİ Statüsünde değerlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır" ifadesi yer almaktadır. Ancak verilen sözlere rağmen, turizm sektörü hala KOBİ kapsamı dışındadır.

- Arazi tahsisleri de, önemli bir yatırım teşvikidir, ancak Türkiye'de bugüne kadar çok verimli olarak kullanıldığından söz etmek güçtür.

Aslında şu anda Türkiye’de yatak problemi yoktur, ancak esas problem dünyanın en güzel tesislerine sahip olmamıza rağmen doluluk oranının %49 oranında gerçekleşmesidir. Ülkemizde bu konudaki eksiklik arazi tahsisı yapılan kişileri seçmekteki yanlışlıklardır. Özellikle son dönemlerde siyasal tercihlerin etkili olması, bu uygulamanın sektöre değil, küçük bir gruba yarar sağlar haline getirmiştir. Arazi tahsisinde sağlıklı ölçütlerin alınmaması, arazilerin işinin ehli olmayan kişilere tahsis edilmesi, ne yazık ki otelcilik sektörünü sağlıklı çalışmayan hatta “kara para aklanan” bir sektör haline getirmiştir. Dış görünüş olarak harika görünen dev tesisler, gerçekte son derece kötü yönetilen yada yönetilmek istenmeyen tesisler haline gelmişlerdir.

Güçlükle elde edilen tahsis alanlarının, firmalar tarafından, turizme kazandırılmasında geç kalındığı da gözlenmektedir. Örneğın; 1995 yılında yatırım belgeli yatak sayısı 202.483’tür. Bir yatırımın tamamlanıp işletmeye açılması için   yıl yeterlidir. O halde   yıl veya en geç dört yıl içinde bu tesislerin tamamlanması ve işletmeye açılması beklenirdi. Diğ r bir deyimle 1999 yılı sonunda işletme belgeli yatak sayısının bu rakama yakın bir sayıda artması gerekirdi. Halbuki 1995- 1999 yılları arasında işletmedeki yatak sayısı artışı sadece 15.114’d r. O halde en az 4 yıldan beri, belki de daha uzun zamandan beri, 187.369 yatak yarım kalmış veya yapımı çok ağır devam etmektedir. Hedef alınan yatak sayısına erişebilmek için öncelikle, halen yatırım belgesi alınmış tesisler hayata geçirilmelidir.

Arazi tahsisı, alt yapısı ile birlikte çok pahalıya mal olmaktadır. Ayrıca temini de çok zordur. Bu nedenle arazi tahsisleri, yalnız Turizm Bakanlığı tarafından, ş ffaf ve objektif kriterlere dayalı bir sistem dahilinde yapılmalı, tahsis edilen arazilerdeki yatırımların 3 yıl içinde tamamlanarak işletmeye açılması şartı konmalıdır. Yatırımcının insiyatifi dışındaki mücbir sebepler dışında bu süre uzatılmamalıdır.

Yatırımların hızını kesen, bürokratik engeller ve uygulamalar kaldırılmalıdır. Arazi tahsislerinde, turizm sektöründe en az beş yıl deneyimli ve başarılı şirketlere ve özellikle zincir oluşturan tesislere öncelik verilmelidir. Firmaların finans yapısı çok iyi araştırılmalıdır.

Tahsis öncesinde, tahsis edilen arazilerin mülkiyet ve imar durumu netleştirilmelidir. Tahsisli arazilerin, Maliye Bakanlığı'nın tespit edeceği kriterlerle, yatırımcılara satılması veya kiralanması fikri gerçekleştirilmelidir

- Fiziksel büyümeye paralel olarak altyapının aynı oranda gelişmeişinin doğurduğu sorunların, turizm sektörünü olumsuz yönde etkilediğı, özellikle Batı Akdeniz'in gelişmiş turizm ülkelerinde yaşanan örneklerle sabittir. Atık su, arıtılmış suyun derin deniz deşarjı, katı atıklar, temiz su gereksinimi, elektrik enerjisinde yaşanan sıkıntılar, karayollarının iyileştirilmesi, turizm alan ve merkezlerine yakın yeni havaalanlarının açılması mevcut altyapı sorunlarının başlıcalarıdır. Turizm alanlarında altyapı yatırımlarının finansmanı, özel sektör ile devletin belli oranlarda katılımıyla gerçekleştirilmelidir. Altyapı tesislerinin işletilmesi özel sektör ile kamunun temsil edildiğı altyapı birliklerine verilmelidir. Böylece ATAK²⁴⁶ benzeri projelerin oluşturulması, bu projelerin yurtdışı finans imkanlarından yararlanması ve projelerin hayata geçirilmesi ivme kazanmış olacaktır.

Turizm bölgelerindeki aşırı yoğunlaşma, sahillerdeki turistik beldelerde aşırı yapılaşmaya neden olmaktadır. Bu yapılaşmanın ana nedenlerinden biri turizmin yöre ekonomisine getirdiğı canlılık sonucu iç göçün, dolayısıyla da konut talebinin artması, diğeri ise, tatil amaçlı ikinci konutlardaki artışlardır. Her iki konut türündeki artış, ayrıca beraberinde ciddi altyapı sorunlarını da getirmektedir.

Aşırı yapılaşmanın bir diğeri sebebi de, yerel yönetimlerin rant amaçlı yapılaşmayı artıran imar planı değişiklikleridir. Turizm yörelerindeki yerel yönetimlerin imar planı yapma ve uygulama yetkileri yeniden düzenlenmelidir. Tüm bunların ötesinde, çevreyi korumak ve yeni kirlenmelere neden olmamak için ülkesel ve bölgesel fiziki gelişme planları hazırlanmalıdır. Bütün sektörler bu fiziki plan kapsamı içinde değerlendirilmeli ve buna uymaları sağlanmalıdır.

²⁴⁶ Turizm Bakanlığı tarafından 1989 yılında başlatılan Akdeniz-Ege Turizm'i Altyapısı Kıyı Yönetimi Projesi, kısaca ATAK olarak adlandırılır.

- Turizm işletmeleri için iç turizm desteği, yüksek sezon harici dönemlerde kullanılan bir dolgu malzemesi olmak yerine, kalıcı ve sürekli bir talep unsuru haline gelmelidir. Bu bağlamda Türk halkının gelir düzeyinin yükselmesi ile tatil kredisi uygulamasının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Turizm işletmelerinin sermaye piyasasına açılmalarına engel bazı unsurların ortadan kaldırılması, tesislerin taze kaynak ihtiyacına cevap verecektir.

- Türk turizminin gelişmesinde önemli katkısı bulunan özel sektör hava taşımacılığına, istikrarlığı ve sağlam filoların oluşması için destek verilmelidir. En başta sivil havacılık otoritesinin kurulmasını öngören yasa hazırlanmalıdır. Turizmin en önemli parçalarından biri olan ulaşım sektörü ölçek olarak büyültülmeli, ihtiyaçları uygun modellerle giderilmeli, eğitim ve hizmet kalitesi artırılmalıdır. Taşımacılık sektörü, hukuki altyapısı düzenlenerek bir an önce kurumsallaşmalı, ihtiyaçlara göre planlanan yatırımları yapmalıdır.

- Bir ülkenin turizm sektörünün geleceği, sunduğu hizmetlerdeki kaliteye bağlıdır. Turizmde kalite doğrudan eğitimin bir fonksiyonudur. Ancak ülkemizde doğru bir turizm eğitiminden söz etmek güçtür.

Ülkemizde turizm eğitimi; genellikle siyasi baskılar sonucunda açılan, turizm sektörünün fazla gelişme göstermediği yerlerde yoğunlaşmış yüksek okullar ile gerçekleştirilmektedir. Bu okulların bir çoğunda, turizm sektörünü tanımayan öğretim elemanları tarafından ders verilmektedir. Kullanılan materyallerinin 1970’li yıllarda yazılmış kitaplar olması da ayrı bir handikaptır.

Turizm kesinlikle yabancı dile ve pratik eğitime ihtiyacı olan bir sektördür. Ülkemizde verilen turizm eğitiminde yabancı dil hemen hemen hiç ciddiye alınmamaktadır. Öğrencilerin pratik yapabilecekleri mekanlar ise çok sınırlıdır.

Ülkemizde gereksiz yerlerde kurulan YÖK’e bağlı yüksek okullar kapatılmalı, ağırlık gerçekten turizm faaliyeti olan bölgelerdeki okullara kaydırılıp bu okulların

eğitim kaliteleri yükseltilmelidir. Unutulmamalıdır ki yabancı dil bilmeyen kişinin turizm sektöründe iş bulma ya da yararlı olma şansı yoktur.

Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği, Türkiye Otelciler Derneği ve Rehberler Derneği katılımları ile üst kurul oluşturulmalı, müfredat seçimi ders verecek kişilerin eğitimi gibi konularda bu kurul söz sahibi olmalıdır.

Bu günkü haliyle staj sistemi anlamsızdır. Sistem, öğrenciden yaz tatilinde herhangi bir turizm şirketinde 40-45 gün staj yapmasını istemektedir. Ancak öğrenci kurumla anlaşıp, staj görmüş gibi sadece formları imzalatmakta ve bir gün dahi işe gelmemektedir. Zaten bu kişilerin bu kadar kısa sürede mesleki öğrenmeleri de mümkün değildir. Staj sistemi değişmeli, öğrencinin en azından son sınıfta tüm yıl boyunca anlaşmalı bir kurumda yarım gün staj yapması sağlanmalıdır.

Yerel yönetimler turizmin gelişmesinde en etkin güçlerden biridir. Yerel yönetimlerin hizmetlerinde kaliteyi artırıcı yönlendirmeler yapmaları bu açıdan önemlidir. Turizmde doğrudan hizmet veren meslek gruplarının kalite anlayışına ulaşması sağlanmalı, toplum bilincinin oluşması için yaygın eğitim programları yapılmalı, özellikle medyanın bu konuları işlemesi özendirilmelidir. Diğer yandan, turizmde eğitim görmüş elemanların işsizliği, iş devir hızının yüksekliği, büyük kent işletmeleri dışında istihdamın mevsimsel özellikte olması sektördeki iş gücünün sorunlarıdır. Turistik tesislerde eğitilmiş eleman çalıştırmak yerine, düşük ücret nedeniyle vasıfsız işçiler tercih edilmekte, stajyer öğrenciler ise ücretsiz çalıştırılmaktadır. Turizmin istediği nitelikte insan gücü yetiştirilmesi ve çalıştırılmasında özel sektörün katılımı mutlaka sağlanmalıdır.

- Dünyanın en güzel tesislerinin bulunduğu ülkemizde, otellerin doluluk oranı sadece %49'dur. Bu düşük oranın en büyük nedeni ise ülkemizdeki turizm faaliyetini deniz + kum olgusundan öteye götüremememizdir. Halbuki ülkemiz 12 ay boyunca değişik türde turizm faaliyetlerine müsait bir ülkedir. Ancak bu konuda çok büyük bir

tanıtım eksikliğimiz mevcuttur. Türkiye ivedilikle 75 milyon Dolardan az olmayan bir tanıtım bütçesi oluşturması gerekmektedir.

Tanıtma ve pazarlamada temel amaç, ana pazar dilimini deniz, kum, güneşe gelen turist oluşturmaya devam ederken, kültür, kongre, kurvaziyer, yatçılık ve sağlık turizmi gibi alternatif turizm ürününü bölgelere göre geliştirerek pazar dilimleri çeşitlendirmektir. İletişim stratejilerinde rekabet üstünlüklerimiz en etkileyici biçimde ortaya konulmalı, reklam kampanyaları ve halkla ilişkilerde her türlü olanak ve yenilik, etkinlikleri üst düzeye çıkaracak şekilde kullanılmalıdır.

Genel ülke tanıtımından sorumlu birim olarak, kamu, üniversite ve özel sektör kuruluşları katılımıyla Ulusal Tanıtma Konseyi oluşturulmalı, tanıtım aracı politika ve stratejiler bu konsey tarafından belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Söz konusu tanıtma bütçesi, Kurumlar Vergisi veya KDV gelirlerinin bir kısmından meydana getirilmelidir. Turizmde sektörel tanıtma ise, sektörde yer alan kamu ve özel sektör dernek, birlik, vakıf gibi kuruluşlarının bir araya gelmesiyle oluşturulacak kurul tarafından üstlenilmelidir. Ayakbastı, KDV gibi turizmden elde edilecek gelirlerin bir kısmı sektörel tanıtmanın kaynağını yaratmalıdır.

Bir diğer konu da, Türkiye'nin tanıtımı için kurulmuş tanıtım fonuna aktarılan kaynakların ne yapıldığıdır. Bu fona sadece at yarışları, Spor Toto, Spor Loto ve Milli Piyango çekilişlerinden her ay 2.5 milyon dolar aktarılmaktadır. 1999 yılında TBMM'de kabul edilerek Turizm Bakanlığı'na verilen ancak kaynak yokluğundan kullandırılmayan tanıtım bütçesi ise 47 milyon Dolardır. Yani sadece talih oyunlarından aktarılan fon ile dahi bir çok şey yapılabilir.

Sektörel tanıtımda bölgesel zenginlikler envanterinin güncelleştirilmesi, hedef kitle ve tüketici profillerinin belirlenmesi ve net tanımı, bölgesel kuruluşların üstlenecekleri pazarlama fonksiyonlarının saptanması, bölgesel ve merkezi yönetim entegrasyonu ve koordinasyonunun sağlanması önem taşımaktadır. Turizm ürününde simge oluşturulurken, medeniyetlerin beşiği ve çeşitliliği, tesislerin yeniliği, konukseverlik,

yaşayan tarih ve kültür mirası, hizmet kalitesi, ülkenin ürün ve iklim çeşitliliği, toplumun mozaik yapısı vurgulanmalıdır.

Satış geliştirme çalışmaları kapsamında, halkla ilişkiler, reklam, bireysel satış, doğrudan ve e-posta ile fiyat stratejilerinin kombinasyonu uygulamaya geçirilmelidir.

- Türk turizmine dönük talep yaratıcı çalışmalardan bir birim kaynağın esirgenmesi, onun çok üzerinde gelir kaybına neden olmaktadır. Tanıtma harcamaları gider olarak değil, karşılığı fazlasıyla alınacak bir yatırım olarak algılanmalıdır. Türk turizmi, dünya normlarına uygun olarak bir önceki yıl elde ettiği turizm gelirinin %2'sini genel ülke tanıtımına ayırmalıdır. Yurtdışı turizm müşavirlikleri donanımlı ve güçlü bürolar haline getirilmelidir.

- Turizm sektörünün gelişiminde en önemli oluşumlardan biri olan yasal düzenlemeler ile kamu ve özel kesimin örgütsel yapılanmasında, kurumlar arasındaki eş güdümlüde önemli eksiklikler görülmektedir.

Turizmle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili otorite ve yasa sayısının çokluğunun yanı sıra, yönetimin merkezi ağırlıklı olması, karar sürecinin uzamasına neden olmakta, bu durum sektörün daha dinamik bir gelişim göstermesini engellemektedir. Yerelleşme, politikada halkın katılımını genişleten, karar vermede yerel özerkliği arttıran itici bir güç oluşturmaktadır. Turizmle ilgili projelerin, merkezi idare tarafından tabana yönltilmesi yerine, tabandan merkeze yönelen bir inisiyatif daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle beklentiler, sorumluluklar kazançlar daha geniş bir kitleye ulaşma imkanı bulacaktır. Ancak söz konusu projeleri üretecek yerel toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin güçlü ve bilinçli olması vazgeçilmez ön koşuldur. Bu anlamdaki yerel inisiyatifin ağırlık kazanması, yurt dışındaki yerel örgütlerle yakın ilişkilerin kurulmasını, dolayısıyla turizm tanıtımı ve pazarlamasında önemli adımların atılmasını sağlamış olacaktır.

Turizmden sorumlu kamu otoritesi, standartları saptayan, izleyen, koordinasyonu sağlayan ve güçlü denetim mekanizmasına sahip bir yapıya kavuşturulmalı, bu

otoritenin temsilcisi Yüksek Planlama Kurulu'nda yer almalıdır. Diğer bakanlıkların turizmi etkileyecek yasal düzenlemelerinde Turizm Bakanlığı'nın ve örgütlenmesi büyük oranda tamamlanmış turizm özel sektörünün görüş ve önerileri dikkate alınmalıdır.

Turizm Bakanlığı Teşkilat Yasası bir an önce çıkarılmalı, özel sektörün kurumsal yapılanması süratle gerçekleştirilmelidir. Halen yürürlükte bulunan, diğer kurumların yetki ve sorumluluğundaki yasa ve yönetmeliklerde mevcut turizmin gelişimini engelleyen unsurlar kaldırılmalı, eksiklikler tamamlanmalıdır.

Turizm özel sektörünün, çağın hızla değişen ve gelişen şartlarına uygun yasal yapılanması tamamlandıktan sonra, bugün Turizm Bakanlığı'nın bünyesinde bulunan bazı yetkilerin meslek örgütlerine devri gerekli görülmektedir.

- Ülke kalkınmasında önemli fonksiyonu olan turizm sektörü, genel teşvik kararnameleri ile değil, turizme özgü özel teşvik kararnameleri ve teşvik politikaları ile desteklenmelidir. Diğer bir ifade ile turizm sektörünün ekonomiye katkısı yanında turizm sektörüne verilen teşviklerin ekonomiye büyük oranda geri döneceği göz önüne alınmalıdır.

Turizm sektöründe rakip ülkelerde, özellikle Avrupa Birliği'nde halen uygulanan nakdi teşvik ve krediler ülkemizde de uygulanmalıdır. Aksi halde turizmin beklenen yatırım hedeflerine ulaşması mümkün olamayacaktır.

Turizm sektörü dışındaki sektörler için, ihraç edilen ürünlerde Katma Değer İadesi, ucuz ihracat kredileri, ihraç ettiği ürünün bünyesine giren ham ve yardımcı maddeleri gümrüksüz ve fonsuz ithal etme, navlun primleri, yaptığı ihracat miktarına bağlı olarak mahsup yoluyla vergi ve sigorta avantajları, vb. önemli avantajlar olmasına rağmen, turizm sektörü bu avantajlardan yararlanmamaktadır. Yukarıda sayılan bu avantajlardan turizm sektörünün de yararlanmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin acilen yapılması gerekmektedir.

- Turizm Sektöründe hizmet veren kuruluşların içinde bulundukları mali koşulların, rakip ülkelerdeki benzerleri ile aynı duruma getirilmesi bir zorunluluktur. Türkiye, Avrupa'nın bir çok ülkesine rakiplerine oranla daha uzaktır. Bu mesafenin yarattığı dezavantaja, KDV, Gelir ve Kurumlar Vergileri'nin yüksekliği, ayakbasta paralarının yüksekliği gibi hususlar eklenince, Türkiye'deki turizm yatırımcısının maliyetleri oldukça yükselmektedir. Halbuki GFK adlı bir araştırma kuruluşunun, Avrupa ülkelerinde yaptığı bir araştırmada, Avrupalı turistlerin gidecekleri ülkenin seçimindeki ilk etken fiyat olmaktadır. Bu durumda bu maliyetlerle Türk turizmcisinin rakip ülkelerle rekabet şansı çok zayıflamaktadır.

En büyük rakiplerimizde turizm sektörüne uygulanan genel KDV oranları; standart KDV oranının yarısı, hatta üçte biri kadar bir oranı uygulamaktadır. Fransa'da %5.5, İspanya'da %7, Yunanistan'da %8, İtalya'da %5.5 oranındadır. Bu ülkelerde, KDV oranları 1990'lı yılların başından itibaren indirilmeye başlanmış ve net turizm gelirlerinde %10 artış olmuştur. Benzer bir uygulama Türkiye'de de yapılarak, turizm sektörü için uygulanan KDV oranı rakiplerin fiyat politikaları çerçevesinde makul oranlara indirilmelidir. Özellikle turizm sezonu olan mart-ekim ayları arasında bu oran %1'e düşürülerek, rakipler karşısında fiyat avantajı elde edilebilir.

Türkiye'de Turizm sektörünün ödediği Gelir ve Kurumlar Vergisi'ne bakıldığında da durum KDV'deki gibidir. WTTC'ün ülke raporlarına bakıldığında Gelir Vergisi, kurumsal vergiler ve dolaylı vergilerin toplamını gelirlere böldüğümüzde, ürettiği turizm GSMH'sına oranla en fazla verginin Türkiye'de ödendiği görülmektedir. Aslında Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi oranlarının yüksekliği sadece turizm sektörünün değil Türkiye'deki tüm sektörlerin en büyük problemlerinden biridir. KDV ve vergi oranlarındaki bu yükseklik zaten finans problemi yaşayan ülkemizde turizm işletmelerinin rakip ülkelerle rekabet etme şansını çok azaltmaktadır. Vergi oranlarının, rakiplerle mücadele edebilecek oran olan 1 dolarlık GSYH'na karşılık 25-35 cent arası vergi düzeyine çekilmesi gerekmektedir.

- Türkiye'de turizm gelirlerinin mevsimsel oluşu, yani sadece yaz aylarına dağılmış olması, şirketlerin kış aylarına yada sezon başlarına denk gelen SSK,

BAĞKUR, Stopaj, Peşin Vergi, Gelir Vergisi ilk taksiti vb. yükümlülüklerini vaktinde yatıramamasına neden olmaktadır. Mevzuatta yapılacak bir değişiklikle, turizm sektöründeki işletmelerin bu gibi yükümlülüklerini herhangi bir faiz işletilmeden yaz aylarında yerine getirmeleri sağlanmalıdır.

- Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli tesislerin elektrik-su ve atık su hizmetlerinden düşük tarife ile yararlanmaları yönetmelik hükmü olmasına rağmen uygulamada buna riayet edilmemektedir. Halbuki özellikle telefon masrafları seyahat acentalarının, elektrik masrafları ise otellerin en büyük giderleri arasındadır.

İlgili kurumların bu konuda daha fazla bilgilendirilmesi ve bu konu ile ilgili bürokratik işlemlerin azaltılması gerekmektedir.

- Gerçekçi kur politikalar uygulanmalı, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değeri ile fiili enflasyon birbirine paralel olmalıdır. Son yıllarda uygulanan maliye politikaları sonucunda Türk Lirası döviz karşısında olması gerekenden fazla değer kazanmış ve yaşanan kur makasının faturasını sektör ödemiştir. Türkiye, fiyat açısından artık eskisi kadar cazip bir ülke değildir. Merkez Bankası turizm mevsiminin başı olan mart-nisan ayı başlarında döviz kurlarında gerekli müdahaleleri yaparak, dövizin TL karşısında değer kazanmasını sağlamalıdır.

- Deniz turizminin, dünya turizm pastasından önemli bir pay elde ettiği, müşterisinin harcama düzeyinin ortalama turist harcamalarından çok daha fazla olduğu dikkate alınarak, gerekli altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, mevzuatın kolaylaştırılması, Deniz Turizmi Birlik Yasası'nın yürürlüğe girmesi, deniz turizminin havaalanları ve diğer taşımacılık şirketleri ile desteklenmesi önem taşımaktadır.

Ülkemizin üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen, dünyanın en pahalı limanlarının Türkiye'de olması düşündürücüdür. Halbuki liman ücretlerinin yüksekliğinden dolayı bir çok yat veya gemi Yunan Adalarında konaklamayı tercih etmektedir. Yunan Limanlarında ortalama liman ücreti 2500 \$, İtalya'da 4500 \$ iken,

İstanbul Limanı 14.708 \$, Antalya 11.621 \$, Kuşadası 9670 \$'dır. Liman ücretlerinin acilen düşürülerek rakip ülkeler düzeyine indirilmesi gerekmektedir.

Bir diğer önemli husus ise, yatçılık sektöründe 1983 yılında çıkartılan Turizmi Teşvik Yasası ve Turizmi Geliştirme Fonu'nun uygulanmadığıdır. Yatçılar bu fona her yıl 2 milyon \$ ödediği halde, fona aktarılan bu paranın geriye dönüşü olmamaktadır. Bu fona aktarılan paraların tekrar bu amaç için harcanması sağlanmalıdır.

Yapımları karara bağlanmış marinaların sorunlarının çözümlenerek inşaatlarına başlanması, uygun yerlerde yeni marinalar için ihale açılması hedef olmalıdır. Yat limanları inşaatının hızlandırılabilmesi için yeni bir özel onay kurumu tesis edilmelidir.

- Ülkemizde turizmin gelişmesi, aynı zamanda Özel Sektör Hava Taşımacılığı'na da, bağlı olmaktadır. Bir ülkenin hava taşımacılığının yetersizliği, pazarı yabancı şirketlere bırakmak demektir ki, bu da hem de dışa bağımlılıktan dolayı yabancı tur operatörleri karşısında pazarlık şansının yitirilmesine neden olur, hem de uçuş maliyeti yükseldiği için rakiplerine karşı fiyat avantajını kaybeder. Ayrıca ülkeye gelen turistler yolu büyük ölçüde havayolu kullanmaktadır ve eğer ülkeye gelecek uçaklarda koltuk sayısı yetersiz ise yani uçaklarda yer yoksa, turist sayısını arttırmak imkansızdır.

Kısa zamanda büyük atılım yapmış olan Özel Türk Havayolu şirketleri, 1999'da turizmde yaşanan olumsuzluklardan sonra büyük ölçüde kan kaybetmiştir. 1997 yılında 72 uçak ve 14 bin koltuk kapasitesi olan sektör, 2000 yılında gerileme göstererek 41 uçak ve 8700 koltuk kapasitesine düşmüştür. Bu gün özel havayolu şirketlerimiz, Türk dış hat pazarının %36'sına sahiptir. Pazarın kalan % 19.5'i THY ve %44.5'i yabancı havayolları karşılanmaktadır.

Buna göre THY ve Türk Özel Sektörü, Türk dış hat pazarında % 55'lik paya sahiptirler. Ayrıca Türk özel havayolları, yabancı havayollarının ülkemiz pazarındaki % 70'lik payını %45'lere indirerek sağladığı başarıyla da THY'na destek olmuşlardır. Türkiye'deki üzücü olaylar dolayısıyla yabancı havayollarının verimsiz dönemlerde

uçuşlarını kısması neticesinde taşımacılık ağırlıklı olarak Türk uçak şirketlerinde kalmaktadır.

Bunun için istikrarlı ve sağlam Türk filolarının oluşmasına yardımcı olacak desteklerin mutlaka verilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde turizm hedeflerinde büyük ölçüden sapmalar meydana gelecektir. Eğer sivil havacılık ile ilgili ciddi tedbirler alınmaz ise, haftada 150 bin yolcu taşıyan şirketlerin faaliyetleri duracak noktaya gelecektir.

Sektörün belli başlı problem ve gereksinimleri aşağıdaki gibidir;

1. Özel hava yolu taşımacılığı teşviksiz gelişmeye bırakılmış tek sektör olarak, kamu hizmeti görmektedir ve % 36'lık bir payla Türk turizminin sigortası haline gelmiştir. Bu itibarla, genel ekonomik menfaatler doğrultusunda THY ile Türk Özel Sektörünü kapsayan müşterek bir stratejinin uygulamaya konulması gerekmektedir.
2. Akdeniz'de yar alan İtalya, Fransa, İspanya, Fas, Tunus, Yunanistan ve Adaları gibi ülkelerle eşit şartlarda rekabet edebilmek turizm ürününü aynı fiyat ve şartlarla satabilmek için, Türkiye'nin Avrupa'ya olan uzaklığı dikkate alınmalıdır. Avrupalı turist, bu merkezlere 5 veya 5,5 saate ulaşırken, Türkiye'ye en fazla turist gönderen Almanya, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinden 7 veya 7,5 saatlik bir zaman almaktadır. Bu şartlarda Türk şirketlerine ait uçakların uçuş maliyetleri, rakiplerine göre daha fazla olmaktadır. Bu 2 saatlik maliyet farkı devlet tarafından teşvik primi adı altında karşılanmalıdır.
3. Devlet, turizm sektörünün 1999 yılında yaşadığı krizde, uçuşların devamını sağlamak ve boş kalan koltukların maliyetini düşürmek amacı ile, varili 9 dolardan 29 dolara çıkan petrol fiyatlarını finanse etmek amacıyla , charter seferi yapan şirketlere Türkiye'den alınan yakıtlarını %50 indirimle vermiştir. Uçak şirketlerine büyük kolaylık sağlayan bu uygulama 31 Aralık 1999 tarihinde kaldırılmış, hükümet söz vermesine rağmen bir daha başlamamıştır. Petrol fiyatlarındaki bu artışın, 5 uçak ile operasyon yapan bir şirkete yılda

getirdiği maddi yük 10 milyon 200 bin dolardır. Petrolün devlete maliyet fiyatının satışının 1/3'ü olduğu göz önüne alındığında devletin bu uygulamaya tekrar dönmesinin imkansız olmadığı görülmektedir.

4. Yolcu servis ücretlerinde indirimde gidilmelidir. Türkiye'nin rekabet ettiği ülkelerde, örneğin İspanya'da 6.2 \$, Tunus'da 4.80 \$ olan yolcu servis ücreti, Türkiye'de uçuş fiyatının içinde verilmekte ayrıca alınmamaktadır. 15 \$ olan bu ücretin 7,5 \$ indirilmesi, Türk Özel Havayolu şirketleri için yıllık 28,5 milyon Dolar tasarruf demektir.
5. Özel bir Sivil Havacılık otoritesinin kurulmasını öngören bir yasanın TBMM'den geçmesini sağlamak sektörün gelişmesi açısından yaşamsal öneme sahiptir.
6. Özel Hava Taşımacılarına, ikili hava ulaştırma anlaşmasının böyle bir uygulamaya müsait olduğu ve karşı taraf taşıyıcılarının bu uygulamadan yararlandığı ülkelere dış hatlarda tarifeli seferler düzenleme izni verilmelidir. Aksi takdirde mevcut haksız rekabetler dolayısıyla, yerli şirketlerin sektördeki payı yabancılar lehine hızla düşecektir.
7. Sektörün gelişmesini engelleyebilecek bir husus da hava limanlarının yetersizliğidir. Hava limanlarının yetersizliği, DHM gelirlerinin hiç olmazsa %50'sinin 5 yıl süreyle bu amaca yönelik yatırımlara ayrılması ile çözümlenebilir. Bodrum Hava Alanı, acilen bitirilmeli ve uluslararası standartlara getirilmelidir. Ayrıca; Bursa, Yenisehir ve Kayseri askeri hava alanlarının terminal binaları inşa edilerek uluslararası turizm trafiğine tam anlamı ile açılmalıdır.

- Turizm kara taşımacılığı, ülkemizde en sorunlu turizm alanlarından biridir. Standartlar gereği olarak turizm taşımacılığında Rent A Car'a kullanılacak otomobil ve otobüslerde yaş sınırlamasına gidilmiştir. Ancak işletmeler, filoyu gençleştirecek finans desteğinden ve teşvikten yoksun bulunmaktadır. Üstelik 98-1 sayılı Teşvik Tebliği'nin 28. maddesi, otobüs ve otomobil yatırımlarında sayı limitleri koyarak, KDV istisna ve desteğini kaldırmış ve durumu daha da zorlaştırmıştır. Rent a Car'larla ilgili çözüm önerilerimiz aşağıdaki gibidir;

1. Turizmin şirketlerinin yatırımları (rent a car'ların) filolarını tamamlamak ve gençleştirmek amacıyla, gerekli finansman desteği ve teşvikler sağlanmalıdır. İşletmelerin genel otomobil yatırımları ile turizm sektörünün bu yatırımları birbirinden ayrılmalı ve bu yatırımlar KDV istisna ve desteğinden yaralandırılmalıdır.
2. Ticaret Kanunlarımızda “Rent a Car” olarak herhangi bir ibare ve kanun bulunmamaktadır ve kanun nezdinde hususi taşıtlarla bir tutulmaktadır. Bu uygulamada firmalar açısından büyük zorluklara neden olmaktadır. Örneğin mini-van olan ve yolcu koltukları da bulunan bir Renault Kangoo marka araç ticari araç sınıfına girdiğinden dolayı ÖTV'si %4, rent a car'da kullanılmasına rağmen hususi oto sınıfına giren Renault Clio Sembol marka aracın ÖTV'si %27'dir. Görüldüğü gibi rent a car firmaları araçlarını ticari olarak kullanmalarına rağmen kanun nezdinde hususi oto geçtiği için %23 gibi büyük bir oran farkıyla ÖTV ödemektedir. En kısa zamanda bir düzenleme yapılarak rent a car firmalarının kullandığı araçların da ticari sınıfa sokulması gerekmektedir.
3. Rent A Car firmaları, müşterisinin yaptığı bir kazada, 3. şahıslara verilen zarar karşısında ve müşterilerinin yediği trafik cezalarında, müşteri ile müteselsil olarak sorumludur. Uygulamada avukatlar tahsil kabiliyeti fazla olduğundan dolayı direkt olarak turizm firmalarından tahsil yoluna gitmektedir. Bu haksız uygulama, kanunlarda yapılacak düzenlemelerle giderilmeli, acentaların bu sorumluluktan kurtulması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adem ŞAHİN

**İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından
Türkiye’de Turizm Sektöründeki
Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Türkiye
Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret
Borsaları Birliği, Ankara, 1990**

A.F. BURKART, S.MEDLIK

**Tourism Past, Present and Future, William
Heinmann Ltd. , London, 1976**

Ahmet CAN, Ahmet KAVAK

**Kaynakçalı Vergi Kanunları, 14.Baskı,
İstanbul, 1999**

Alan MELVILLE

**Taxation, Finance Act. 1997.Pitman
Publishing, London, 1997**

Ali KORKMAZ, Korhan

GERÇEK, Orhan PAZARCI

**Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sistemi,
Ekonomi Üzerine Etkileri ve Verimlilik
Temeline Dayandırma İmkanları, Milli
Produktuvite Merkezi Yayınları No: 381,
Ankara, 1989**

Arif ERSİN, Aylin ALAGÖZ,

Şirin ÇALIŞ

**Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi -
İlkeleri ve Uygulamaları, İKV Yayını 127
İstanbul, 1994**

- Aytaç EKER **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de ve Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Türk Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara, 1995**
- Barbaros İĞNECİ **Avrupa Topluluğu ve Türkiye’de Sübvansiyonlar, İstanbul, Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1993**
- Brian H. ARCHER **Tourism Multipliers; The State Of The Art; Bangor Occasional Papers in Economics, University of Wales Press, Wales, 1977**
- C. OWEN **Building a Relationship Between Government and Tourism, Tourism Management, London, 1992**
- CAN Halil, Semih GÜNER **Turizm Hukuku, Siyasal Kitap Evi, 2.Baskı , Ankara, 2001**
- Cengiz YÜCEL **“Green Paper”, Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye, Türsab 25.Yıl Dizisi, İstanbul, 1997**
- Deloitte HASKINS **Taxation in Europe, Sons Ltd.V.K. London, 1992**
- Erol KARABULUT **Dünya’da ve Türkiye’de Seyahat Endüstrisi, TÜRSAB AR-GE, Mors Basım, İstanbul, 1998**

Esin ALAGÖZ, Arif ÇALIŞ,
Aylin ŞİRİN

Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi, İlkeler ve Uygulamalar, İKV Yayını 127, İstanbul, 1994

Fusun BALIKÇIOĞLU,
Şule YILDIRIM

Avrupa Topluluğunun Sanayi Politikaları, İGEME Yayınları

Halil CAN, Semih GÜNER

Turizm Hukuku, Siyasal Kitapevi 2.baskı, Ankara, 2001

Hasan LÖK

Avrupa Birliğine Entegrasyonda Türk Turizm Sektörünün Rekabet Şansını Artırıcı Yeni Teşvik Politikaları, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1995

Hasan OLALI

Turizm Dersleri, İzmir, 1984

Hasan OLALI, Alp TİMUR

Turizm Ekonomisi, İzmir, 1988

Hasan OLALI , Alp TİMUR

Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, Enka Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1986

H.G. CLEMENT

“The Impact of Tourist Expenditures”, Development Digest, N.5, Wales, 1967

Hüsnü ERKAN,
Rezzan TATLIDİL

Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Ankara: TOB, No.175, Ankara, 1990

- Hüsnü ERKAN **Ekonomi Politikaları Temelleri**, Aydın
Kitapevi, İzmir, 1990
- İsmet S. BARUTÇUGİL **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk
Ekonomisindeki Yeri**, İstanbul, 1986
- İsmet BARUTCUGİL **Turizm İşletmeciliği**, İstanbul, 1989
- İzzettin ÖNDER **“Kaynak Dağılımı, Vergiler ve Teşvikler”**,
Vergi Reformu, İFMC Yayını, İstanbul, 1993
- İlhan ULUDAĞ **Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım
Teşvikleri Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik
Politikaları ve Uygulamaları**, Marmara
Üniversitesi, ODİÜAM Yayınları, 1986
- Kenneth TINGLEY **Income Tax Guide (1997-1998)**, London, 1998
- Koray KURAL, Feridun
KARAKEÇİLİ; Aylin
SAKIZLIOĞLU **Devlet Yardımları**, DPT Yayınları, Ankara,
1995
- Kosters MARTINUS JR. **“Techniques of Identifying and Evaluating
Tourist Products” Managerial Aspects of
Tourism**, Derleyen: Salah Wahab, Mısır Turizm
Bakanlığı, Mısır, 1976
- Mehmet BAKIR **Turizm Yatırımlarında Döviz Faktörü ve
Proje Değerlendirmede Kullanma
Yöntemleri**, Ankara, 1978

Mehmet KARADUMAN

Fransa’da Teşvik Tedbirleri, Maliye
Bakanlığı, Tetkik Kurulu Yayını, No.1978207

Mert ERSİN

**Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve
Türkiye**, Türsab 25.Yıl Dizisi-1, Turpress
Yayınları, İstanbul, 1997

Mustafa DURAN

**Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler
ve Etkinliği**, T.C. Başbakanlık Hazine
Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32,
Ankara, 2002

Mustafa DURAN

**Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik
Politikaları (1968-1998)**, Hazine Müsteşarlığı,
Araştırma ve İnceleme Dizisi 19, Ankara, 1998

Mustafa MAZLUM,
İlhan YÜCEL ve Diğerleri

**Özel Kesim Yatırım İmkanları Ve
Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği**,
TOBB Yayını, Ankara, 1990

Nedim TÜRKMEN

**Türk Vergi Sisteminde Turizm Sektörünün
Vergilendirilmesi**, Ankara, 2000

Nevzat SAYGILIOĞLU

OECD Ülkelerinde Vergileme, Yaklaşım
Yayınları, Ankara, 1993

Özhan ULUATAM

Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası”
Ankara Üniversitesi SBF Yayını No:311,
Ankara, 1971

- P. GOFFE "Development Potential of International Tourism", How Developing Nations View Tourism? , London.1975
- ROBERT W. Mcintosh,
R. GEELENER Charles **Turizm, İlkeler, Uygulamalar Felsefeler,**
İstanbul, 1987 (Çev: Fatma Aylin Mutlu)
- Robert GLUCKSMAN **Turizm ve Seyahat Sosyolojisi,**
Çev. Gülümser Öztunalı KAYIR, 1.baskı,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
- S. Medlik BURKART **Tourism,** Heinemann, Londra, 1974
- SCHNEIDER H. **Tourism Development in Africa,** Africa
Spectrum No.76, 1976
- Teyfik ETÜZÜN **İktisat Politikası Modelleri,** İstanbul, 1984
- Tunca TOSKAY **Turizm Olayına Genel Yaklaşım,** Der
Yayınları, İstanbul, 1983
- Turan SERDENCEÇTİ **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları,**
Ankara, 2000
- Ziya ERALP **Genel Turizm,** Ankara Üniversitesi, Basın
Yayın Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 1983

MAKALELER, TEBLİĞLER, TEZLER

- Ahmet İNCEKARA “Teşvikler Sil baştan”, Forum Dergisi, 1995
- Adil ÖNER “İhracat ve Yatırımlarda Damga Vergisi ve Harç İstisnası Hakkında 4 No.lu Tebliğ ile Yapılan Değişiklikler”, Yaklaşım, Mart 1999, Sayı:75
- A. Ergin ŞAHİN “Yabancı Sermayenin Türkiye’deki Durumu”, Vergi Sorunları, Sayı 89
- Alp TİMUR **Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Bakımından Bir Değerlendirme**, (Basılmamış Doç. Tezi) Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi, İzmir, 1982,
- Cemil BOYACI “Turizm Sektörünün Gelecekte Yeni İş İmkanları Yaratması Açısından Oynayacağı Rol”, I. Turizm Sempozyumu, 17 –18 Kasım 1994, Balçova, İZMİR
- C.L JENKINS,B. M. HENRY “Government Involvement in Tourism in Developing Countries” Annals of Tourism Research. Vol. 9, 1982
- Chris EDWARDS “International Tax Competition” Veronique, Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report, Cato Institute; Investing In Asia, FIAS, 1996

Doğan AYKON

**“1980 Sonrası Türk Vergi Politikası” 1983’de
Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980
Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri,
Marmara Üniversitesi İİBF Yayını No:364,
İstanbul, 1984**

Ekrem PAKDEMİRLİ

**“Kalkınma Politikamız İçinde Teşvik
Yönlendirme Politikaları”, II. İktisat
Kongresi, Cilt.1, İzmir, 1981**

Emine KOBAN

**“Vergi Politikası-İktisadi Kalkınma Planları
İlişkisi ve Uygulama Sonuçlarının
Değerlendirilmesi”, Basılmamış Doktora Tezi,
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Bursa, 1996**

Enver ÇAKAN

**“Yatırım Teşvik Uygulamalarında KDV
İstisnası”, Yaklaşım, Sayı:72**

Halil BAĞDANLI

**“Teşvik Belgesiz Yatırım İndirimi ve
Yapılması Gereken Yatırım Tutarları”,
Vergi Sorunları, Sayı 121**

Mehmet TOSUNER

**“Genel Bir Yaklaşımla Türkiye’de ve
Avrupa Topluluğunda Yatırım Teşvik
Uygulamaları”, Mali Ekonomik Sosyal
Yaklaşım, Yıl:2, Sayı:19, Temmuz, 1994**

Necati PERÇİN

**“4369 Sayılı Yasa ile Yatırım İndirimi
Konusunda Yapılan Değişiklikler”, Yaklaşım,
Sayı:71**

Oktay GÜVEMLİ

**“Türkiye’de Sanayi Özendirme ve
Yönlendirme Önlemleri”, İzmir II. İktisat
Kongresi, Cilt 1, İzmir, 1981**

Oktay GÜVEMLİ

**“Türkiye’de Yatırımların
Özendirmesindeki Gelişmeler”, 3. İzmir
İktisat Kongresi, Cilt 2, İzmir, 1992**

Orhan M. GEZGİN

**“Türk Turizminin Gelişme İhtiyacı
Açısından Turizmi Teşvik Tedbirlerinin
Değerlendirilmesi”, Turizm Mevzuatı,
Ankara, 1976**

Orhan İÇÖZ

**“Turizmin Bölgesel Ekonomik Etkileri ve
Kuşadası Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora
Tezi), İzmir, 1987**

Ömür TURGAY

**“Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Satın
Alınan Yerli Makina ve Teçhizata Ödenecek
KDV Desteği”, Vergi Sorunları, Sayı:116**

P.G. SADLER, B.H. ARCHR

**The Ekonomic Impact of Tourism in
Developing Countries’ Annals of Tourism
Research, Volume III, number 1, Wisconsin-
STOUT, September-October, 1975**

R.C. VARLEY

**“Tourism in Fiji”, Some Economic and Social
Problems, Universty of Vales Press, Wales,
1978**

Şükrü KIZILOĞ

**“Yatırım İndiriminde Sınırsız Endeksleme
Gelecek Yıl Yapılacak Harcamalarda
İndirim ve Stopaj’ın Kaldırılması”,
Yaklaşım, Sayı:73**

Tunay AKOĞLU

**“Turizm Yatırım Projeleri ve Değerlendirme
Metodları” DPT Planlama Dergisi, Sayı.10,
No:943, Ankara, 1970**

Zeki DOĞAN,

Bitter ÖZULUCAN

**“Vergisel Bir Teşvik Aracı Olarak Yatırım
İndirimi Müessesesi, Endeksleme
Uygulaması, Muhasebeleştirilmesi ve 4369
Sayılı Kanun’da Yapılan Değişiklikler”
Mükellefin Dergisi, Şubat, 1999, Sayı:74**

Zeliha Göker ULUTÜRK

**“ Türkiye’de Turizm Teşviklerinin Analizi”,
21. Yüzyılın Eşiğinde TürkiyeTurizmi
Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Başkent
Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu, Ankara, 1998**

DİĞER YAYINLAR

- **İBYKP Hedef ve Stratejileri, DPT**
- **Yatırımları Teşvik Politikaları, ÖİK Raporu, DPT Yayınları, No: 2186**
- **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri ve Stratejileri, Ankara: DPT Yayınları, 1982**
- **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Stratejiler**
- **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Stratejileri**
- **“Turizm Özel İhtisas Komisyon, Tanıtma ve Pazarlama Alt Komisyonu Raporu”, Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT:2589-ÖİK 601, Nisan 2001**
- **“Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu TYD İstanbul, 1992**
- **Turizm Bakanlığı 30 Yaşında, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayın Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993**
- **Avrupa Birliği Ülkelerinde Seçilmiş Vergi Uygulamaları ve Uyum Çalışmaları, İKV Yayını, Yayın no:129, İstanbul 1994**
- **Inventory of Taxes, Levied in Member States of the European Communités, 15th Edition, Luxemburg, 1993,s.422**

DERGİ, RESMİ GAZETE VE GAZETELER,

- Türsab Dergi; “Turizm İstisnalarının Anlamsızlığı Ödenen Vergilerden Açığa Çıktı”, Nisan 1995, Sayı 138
- Türsab Dergi, Ağustos 1998, Sayı: 175
- Türsab Dergi, Aralık 1998, Sayı 179
- Türsab Dergi, Ocak 1999, Sayı 180
- Türsab Dergi, “Türkiye, Avrupa Pazarında Fiyat Ucuzluğundan Tercih Ediliyor”, Ocak 1999, Sayı 180
- Türsab Dergi, Mart 2000 Sayı 193
- Türsab Dergi, Haziran 2000, Sayı 196
- Türsab Dergi, “Özel Havayollarının Kanadı Kırık”, Haziran 2000, Sayı 196
- Türsab Dergi, Ağustos 2002, Sayı 222
- Türsab Dergi, Ocak 2003, Sayı 227
- Türsab Dergi, “Kamu, Turizmden Çok Vergi Alıyor Az Yatırım Yapıyor”, Ocak 2003, Sayı 227
- Yeni Binyıl, 26 Ağustos 2000
- 3.7.1993 tarih 21626 sayılı Resmi Gazete

- T.C. Resmi Gazete; “6224 sayılı Yabancı Sermaye’yi Teşvik Kanunu”, 23 ocak 1954 tarih ve 8615 sayı
- T.C. Resmi Gazete; “265 Sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” 12 Temmuz 1963 tarih ve 11452 sayı
- T.C. Resmi Gazete; “1987 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında, Kanun Hükmünde Kararname”, 14.12.1983 Tarih ve 18251 Sayı
- T.C. Resmi Gazete; “Turizmi Teşvik Kanunu”, 16.03.1982 Tarih ve 17635 Sayı
- Resmi Gazete; 4325 Sayılı Kanun, 23.01.1998 Tarih ve 23239 Sayı
- Resmi Gazete, 27.03.1998 tarih ve 23299 Sayı
- 98/1 Sayılı Tebliğ Geçici Md.3
- T.C. Resmi Gazete, “265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” 12 Temmuz 1963 tarih ve 11452 sayı
- T.C. Resmi Gazete, “1987 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında, Kanun Hükmünde Kararname”, 14.12.1983 tarih ve 18251 Sayı
- 24.02.1999 Tarih ve 23621 Sayılı 72 Seri No.lu Genel Tebliği
- 2581 Sayılı Kanunun Md.1
- Resmi Gazete, 20.06.1989 tarihli 89/14239 Sayılı Karar

İNTERNET

- <http://www.ceritgroup.com/otel/kreditesvik/2634tesvik.ttm>
- <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/FaydaliLinkler/tesvikler.htm>
- <http://iktisat.uludağ.edu.tr/dergi/1/gercek/adnan.html>
- <http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/ekodosya//dunya.asp>
- <http://www.turizm.gov.tr>
- <http://www.tursab.org.tr/25.htm>
- <http://www.tursab.org.tr/24.htm>
- <http://www.world-tourism.org>
- <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, Greece,
Travel & Tourism A World of Opportunity
- <http://www.wttc.org/measure/economic.htm>; / Country Reports
- <http://www.wttc.org/measure/economic.htm>; Regional Programmes/ The 2003
Travel and Tourism Economic Research, European Union Travel and Tourism A
World of Opportunity
- <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, Spain,
Travel & Tourism A World of Opportunity
- <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, Tax Policy

- <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, France, Travel & Tourism A World of Opportunity
- <http://www.wttc.org>; The 2003 Travel & Tourism Economic Research, U.K, Travel & Tourism A World of Opportunity
- [www.http.wttc.gov](http://www.wttc.gov); World Travel & Tourism Council, Year 2002, TSA Research Summary and Highlights, Turkey

